МАЛЕНЬКА ГОСПОДИНЯ ВЕЛИКОГО БУДИНКУ

РОЗДІЛ І

Він прокинувся в темряві. Прокинувся легко, вмить, навіть не ворухнувшись, — просто розплющив очі й побачив, що ще темно. Йому не доводилось, як більшості людей, пробудившись, якусь хвильку лапати довкола себе руками та прислухатися, щоб збагнути, де він і хто він. Після кількох годин сну він зразу, без зусиль повів далі нерервану на час повість свого життя. Зразу усвідомив себе Діком Форестом — господарем неосяжних маєтностей, що кілька годин тому ліг і заснув, уже в напівдрімоті заклавши сірником сторінку "Міста над шляхом" і вимкнувши лампу в головах ліжка.

Поблизу сонно мурмотів і плюскотів водограй. А з далечини долинув ще один звук — такий тихий, приглушений відстанню, що тільки дуже гострий слух міг його вловити, — і Форест, зачувши той звук, вдоволено всміхнувся. Він упізнав далекий густий рев Короля Поло — свого найкращого бугая-шортгорна, що тричі здобував першу премію в Сакраменто, на щорічних сільськогосподарських виставках штату Каліфорнії. Усмішка не відразу зійшла Форестові з обличчя — він хвилинку уявляв собі нові тріумфи Короля Поло перед скотарями Сходу, куди він збирався повезти бугая цього року. Він покаже їм, що бугай, народжений і викоханий у Каліфорнії, може помірятися з найкращими плідниками Айови, годованими кукурудзою, і навіть з привезеними з-за моря, зі споконвічної батьківщини шортгорнів.

Аж за кілька секунд та усмішка погасла; Форест потемки простяг руку до рядка кнопок на стіні й натис першу. Тих кнопок було там три рядки. Під стелею спалахнула схована у великій чаші лампа і освітила спальню-веранду, з трьох боків затягнену густою мідяною сіткою. З четвертого боку була бетонова стіна будинку, а в ній високі двері, засклені аж до низу.

Форест натиснув другу кнопку в тому самому рядку, і кружало яскравого світла впало на стіну, туди, де висіли вряд годинник, барометр і два термометри — Цельсія та Фаренгейта. Перебігши по них поглядом, він відзначив собі: час — 4.30; атмосферний тпск — 29.80, цебто нормальний для такої пори й височини над рівнем моря; температура за Фаренгейтом — 36°. Ще доторк до тієї самої кнопки — і світло, що падало на прилади, погасло.

Третьою кнопкою він увімкнув лампу для читания, приладнану в головах так, щоб вона світила згори й ззаду, а не в очі. Тоді вимкнув плафона під стелею, дістав із столика олівця та паку гранок і, закуривши сигарету, почав їх правити.

Видно було, що це спальня людини роботящої, хоча не бракувало в ній і вигод, аж ніяк не спартанських. Залізне емальоване ліжко було сіре, під колір бетонової стіни. В ногах, як запасне укривало, звисав теплий халат із сірих вовчих хутер, прямо з хвостами. Долі, на килимку з густого хутра гірського козла, лежали пантофлі.

На величенькому столі біля ліжка, закладеному рівними стосиками книжок, часописів та блокнотів, було примощено й сигарети, сірники, попільничку та термоса. На поличці, що могла відхилятися від стіни, стояв фонограф-диктофон. З круглої дерев’яної рамки на стіні, під барометрами та термометрами, сміялося жіноче обличчя. А між трьома рядками кнопок та щитком телефонного комутатора висіла відкрита кобура, і з неї стриміла колодочка автоматичного кольта сорок четвертого калібру.

Рівно о шостій годині, коли крізь дротяну сітку вже почав цідитися сірий світанок, Форест, не підводячи очей від коректури, простяг праву руку і натис одну кнопку в другому рядку. За п’ять хвилин на веранду нечутно ввійшов китаєць у м’яких капцях. У руках він ніс невелику блискучу мідяну тацю з чашкою на блюдечку, малюсіньким срібним кавником і таким самим срібним молочником.

— Доброго ранку, А-Гов, — привітав його Форест, усміхаючись і устами, й очима.

— Доброго райку, хазяїне, — відповів А-Гов, пробрав на столику місце для таці, налив у чашку кави і долив вершків.

Форест відразу взяв лівою рукою чашку й почав сьорбати каву, не кидаючи правити коректуру. А-Гов не стап чекати дальших наказів, а підняв з підлоги легесенького чепчика з рожевого мережива і нечутно вийшов — скорше виплив, наче тінь, у розчинені скляні двері.

Рівно о пів на сьому він з’явився ще раз — тепер уже з більшою тацею. Форест відклав гранки, сягнув по книжку з заголовком "Промислове розведення жаб" і налагодився снідати. Сніданок був простий, але досить поживний: ще чашка кави, половинка грейпфрута, двоє некруто зварених яєць у склянці, вже обчищених, але ще гарячих, з ложечкою масла, і скибочка трохи підсмаженого бекону — свого виробу й зі своєї-таки свині.

Уже зійшло сонце, і його проміння лилося крізь дротяну сітку на ліжко. Знадвору на сітці сиділо з кільканадцять перших весняних мух, ще зацiпенілих від нічного холоду. Снідаючи, Форест спостерігав, як на них полюють хижі жовті оси. Сильні, витриваліші на холод, ніж бджоли, вони вже вилетіли на полювання і хапали закляклих мух. Ті не втікали, хоча жовті повітряні здобичники гучно дзижчали, майже несхибно налітаючн на свої безпорадні жертви й відносячи їх. Поки Форест доснідав, на сітці вже не лишилося жодної мухи. Допивши каву, вій заклав сірником сторінку в "Промисловому розведенні жаб" і знов узявся до коректури.

Трохи згодом, зачувши переливно-дзвінку пісню жайворонка, першого вранішнього співця, він звів очі від гранок і поглянув на годинника. Була вже сьома. Він відклав коректуру і почав говорити по телефону з різними людьми, вправною рукою перемикаючи комутатор.

— Алло, А-Гей! — викликав він першого. — Містер Теср уже встав?.. Дарма. Не буди. Навряд чи він снідатиме в ліжку, але все-таки спитай... Авжеж, і покажеш йому, як пускати гарячу воду. Бо він, може, не знає... Гаразд, гаразд. Найми ще одного собі на поміч, тільки-но знайдеш підходящого. Адже погожі дні починаються, гостей наїде... Авжеж. Вибери сам. Ну, бувай!

— Це ви, містере Генлі?.. Так, — клацнувши перемикачем, заговорив він до другого. — Я міркував про ту греблю на Оленячому Оці. Треба обрахувати, скільки коштуватиме возити туди рінь і скільки — дробити камінь на місці... Атож. Я гадаю, рінь вийде десь від шести до десяти центів дорожче, ніж битий камінь. Отой останній крутий узвіз — то ж перевід коням. Обрахуйте точно... Ні, раніш як за два тижні почати не зможемо... Так, так, нові трактори, якщо вони взагалі прибудуть, можна буде пустити на оранку замість коней, але ж їх доведеться ще вертати на перевірку... Ні, про це порадьтеся з містером Евереном. Бувайте.

Третя розмова була така:

— Це містер Доусон? Ха-ха! У мене на веранді тепер тридцять шість градусів. По низинах, мабуть, аж біло від паморозі. Та це, певно, вже востаннє цього року... Так, присягалися, що на позавчора трактори прибудуть. Зателефонуйте на станцію агентові... До речі, як побачите Генлі, скажіть йому, нехай, коли знов розставлятимуть мухоловки, випробує й оті нові... Так, негайно. Сьогодні вже кільканадцять сиділо у мене на сітці... Так... Бувайте.

Скінчивши телефонні розмови, Форест устав з ліжка, встромив ноги в пантофлі і, як був, у нічній піжамі, вийшов скляними дверима до ванни, що вже налив йому А-Гов. А ще за десять хвилин, скупаний і поголений, він уже знову лежав у ліжку, читав книжку про жаб, і А-Гов, з'явившись хвилина в хвилину, масажував йому ноги.

То були міцні, доладно розвинені ноги гарно збудованого чоловіка п’яти футів десяти дюймів зросту, ста вісімдесяти фунтів вагою. Вони чимало повідали про нього. Ліве стегно перетинав довгий, деситидюймовий шрам, а через кісточку, від підбиття до п’яти, тяглося півдесятка круглих шрамів з півдоларову монету завбільшки. А коли А-Гов, розминаючи ліве коліно, надавив трохи сильніше, Форест мимохіть скривився з болю. На правій гомілці теж було кілька темних близен, а під самим коліном глибокий шрам аж угризався в кістку. На середині стегна виднів тридюймовий рубець старої рани, химерно перехрещений слідами від швів.

Як уже А-Гов почав одягати хазяїна, знадвору нараз долетіло бадьоре іржання. Форест заклав сірником сторінку в книжці про жаб, напівобернувся в ліжку, і, поки Служник натягав йому шкарпетки та черевики, задивився в той бік, звідки почулось іржання. Алеєю, в ліловому кипінні раннього бузку, спускався мальовничо вбраний ковбой верхи на великому коні, що червонясто лиснів у золотому промінні вранішнього сонця; кінь замашисто ступав могутніми ногами зі сніжно-білими мичками, гордо мотав головою, поводив очима довкола, і сурма його любовного поклику лунала на всю околицю, вже по-весняному зазеленілу.

Діка Фореста пойняла водночас і радість, і тривога — радість від вигляду розкішної тварини, що виступала між бузковими живоплотами, і тривога від того, що огир своїм іржанням розбудить ту жінку, чиє обличчя сміялося в круглій дерев’яній рамці на стіні над ного ліжком. Він швидко позирнув через двохсотфутове подвір’я на друге крило будинку, що лежало ще в тіні. Завіси на веранді, де спала вона, були ще спущені й не ворухнулись. Огир внову заіржав, але сполохав тільки зграйку диких канарок, що спурхнули з квітів та кущів на подвір’ї, неначе зеленаво-золоті бризки вранішнього сонця.

Уявляючи собі майбутній огирів приплід — лошат чистої ширської породи, рославих, дебелих, без жодного ганджу, — Форест проводив його поглядом, аж поки він сховався з очей за бузком; а потім умить, як

завжди, вернувся від мрії до безпосередньої дійсності й спитав служника:

— Ну, як той новий хлопець, А-Гов? Буде з нього діло?

— Я гадай, він буде добрий служник, — відповів китаєць. — Молодий зовсім. Усе йому нове. Ще забарний дуже. Та дарма, помалу-малу з нього буде діло.

— А чому ти так гадаєш?

— Я його вже три, чотири рази буджу вранці. Спить, як немовля. А розбуди — всміхається, самісінько як ви. Це дуже добре.

— А хіба я всміхаюся, коли прокидаюсь? — спитав Форест.

А-Гов завзято закивав головою.

— Вже скільки разів, скільки років я вас буджу. І щодня, тільки-но очі розплющите, вони усміхаються, і губи усміхаються, і обличчя усміхається, і весь ви усміхаєтесь, отак-о відразу. Це дуже добре. Хто так прокидається, той має багато глузду в голові. Я знаю. І новий хлопець такий. Помалу-малу, дуже скоро, з нього добре діло буде. Ось побачите. Його звати Чжоу-Ген. А як звати його тут?

— А які назвиська у нас уже є? — хвильку подумавши, спитав Форест.

— А-Гей, Ай-Ай, Ов-Ва і я — тобто А-Гов, — висипав китаєць. — А-Гей, він каже, щоб нового хлопця звати…

Він завагався, дивлячись на пана з задерикуватою іскринкою в очах. Форест кивнув головою.

— А-Гей, він каже, щоб нового хлопця звати А-Тьху.

— Ого! — Форест схвально засміявся. — А-Гей у нас жартун. Гарне ім’я, тільки для нас не годиться. Ви забули про пані. Треба придумати щось інше.

— О-Го теж гарне назвисько буде.

У Форестовій пам’яті ще бринів його власний вигук, отож він здогадався, що навіяло служникові таку добру Думку.

— Гаразд. Хай він зветься О-Го.

А-Гов уклонпвся, хутко виплив скляними дверима з веранди, вмить вернувся з рештою Форестової одежі, допоміг йому надягти спідню й верхню сорочки, накинув на шию краватку, що її хазяїн зав’язував сам, тоді, ставши навколішки, защібнув йому на литках краги і причепив остроги. Нарешті подав крислатого капелюха і нагай. Той нагай, що надягався ремінною петлею на зап’ясток, був індіянського взірця, сплетений із сириці, з десятьма унціями олива, заплетеними в руків’я.

Спорядившись, Форест хотів уже йти, та А-Гов подав йому кілька листів, пояснивши, що їх привезено зі станції пізно ввечері, коли він уже спав. Надриваючи конверти з правого боку, віл хутенько перебіг усі листи очима і тільки над одним трохи замислився. Насупивши брови, він потяг до себе відкидну поличку з фонографом, натиснув кнопку, а коли валик закрутився, надиктував швидко, ні разу не спинившись, щоб підшукати слово чи доладніш викласти думку:

"Одержавши Вашого листа від чотирнадцятого березня тисяча дев’ятсот чотирнадцятого року, я був прикро вражений звісткою про свинячу чуму на Вашій фермі. Так само вразило мене й те, що Ви звинувачуєте мене. І не менше прикро мені, що кнур, якого ми Вам надіслали, здох.

Я можу тільки запевнити Вас, що чуми у нас не було вже вісім років, опріч двох випадків у тварин, завезених зі Сходу, два роки тому; обидва випадки було виявлено під час неодмінного у нас карантину по прибутті, і хворих тварин негайно знищено, а отже, зараза не могла перейти на наших свиней.

Мушу довести Вам до відома, що в жодному з тих випадків я не складав вини на відсилачів. Навпаки, виходячи з того, що інкубаційний період свинячої чуми триває (як, певне, відомо й Вам) дев’ять днів, я перевірив, коли було відіслано мені тих свиней, і сам пересвідчився, що їх відіслано здоровими.

Невже Вам ніколи не спадало на думку, що в поширенні чуми здебільшого винна залізниця? Чули Ви коли, щоб вагон, у якому везли хворих тварин, прокурено або дезинфіковано? Зіставте самі всі дати: коли ми відіслали Вам кнура, коли він прибув до Вас і коли з’явились перші ознаки хвороби. Ви пишете, що через розмиту дорогу кнур їхав до Вас цілих п’ять днів. А перші ознаки хвороби з’явились за сім день після прибуття. Разом це становить дванадцять днів.

Отже, я ніяк не можу погодитися з Вами. Я не винен у тому лихові, що спостигло Вашу ферму. Та щоб пересвідчитися ще раз, запитайте листовно ветеринарну управу нашого штату, чи є в моєму господарстві свиняча чума.

Із щирою пошаною..."

РОЗДІЛ II

Вийшовши скляними дверима з веранди-спальні, Форест зразу перейшов розкішну туалетну кімнату з диваном у віконній ніші, кількома комодами, великим каміном і дверима до ванної, далі довгастий кабінет-канцелярію з усім діловим приладдям та обставого: письмовими столами, диктофонами, картотечними та книжковими шафами,

комплектами часописів, стелажами з шухлядами, що підіймалися до невисокої, поділеної сволоками стелі.

Пройшовши половину канцелярії, Форест натиснув кнопку в стіні, один повний книжок стелаж повернувся перед ним на завісах, і відкрилися вузенькі залізні гвинтові сходи. Він рушив ними вниз, ступаючи обережно, щоб не зачіпатись острогами, а стелаж позаду знов повернувся, закривши хід.

Унизу Форест натиснув другу кнопку, тут так само повернувся книжковий стелаж і відкрив йому вхід до низького довгастого приміщення, де всі стіни від підлоги до стелі були заставлені книжками на полицях. Форест рушив просто до потрібного йому стелажа, підняв руку до потрібної полиці й не шукаючи вийняв потрібну книжку. Хвильку погортав сторінки, знайшов те місце, що хотів, покивав ствердно головою і поставив книжку назад на полицю.

З бібліотеки він вийшов у галерею з квадратових бетонових колон упереміж з тонкими стовпами з необкорованої секвойї, перекриту вгорі грубілими секвойсвими колодами, теж у рудувато-червоній, зморшкуватій, оксамитно-шершавій корі.

Видно, Форест добувався надвір не найкоротшим шляхом, бо галерея тяглась попід бетоновими стінами будинку кількасот футів. Під старезними розложистими дубами, біля довгих пообгризаних конов’язів, де посипана рінню земля була геть зрита багатьма копитами, він знайшов припнуту кобилицю ясно-рудої, майжо золотавої масті. Добре вичищена вже вилиняла шерсть на ній аж мінилась, аж вогнем горіла в промінні ранкового сонця, що скісно падало під розложисте гілля. І сама кобилиця була як вогонь. Будовою тіла вона скидалася на огиря, а вздовж хребта у неї бігла вузька темна смуга — спадок від багатьох поколінь степових мустангів.

— Ну, Людожерко, як настрій сьогодні? — заговорив до кобили Форест, відпинаючи її.

Вона прищулила вуха, такі малепькі, як рідко бувають у коней, — вуха, що виказували любовні пригоди якогось расового жеребця з дикими гірськими кобилами, — і сіпнулась до хазяїна злісно вискаленими зубами й зі злісним вогником в очах.

Форест вихопився в сідло; кобила сахнулася вбік і спробувала зіп’ястися дибки, і так, бокаса, раз у раз зриваючись на задні ноги, погарцювала рінистою дорогою. Вона б і справді зіп’ялася цапки, якби не мартингал, що не давав їй закидати голову вгору й назад, тим самим оберігаючи й вершників ніс від сердитих замахів кобилиної голови.

А Форест так уже звик до кобилиці, що майже не помічав її вибриків. Машинально, то ледь торкаючи поводами вигнуту шию, то лоскочучи острогами кобилині боки, то стискаючи їх коліньми, він спрямовував її, куди хотів. Раз, коли вона крутонулась і затанцювала на місці, він загледів Великий Будинок. Таки справді той будинок здавався дуже великим, хоча, власне, був не такий великий, як розкиданий. Він простягався по фасаду на вісімсот футів, але добру частку тих восьмисот футів становили вкриті черепицею переходи з бетоновими стінами, що з’єднували і в’язали в одне ціле окремі частини будинку. Чимало було в ньому і внутрішніх двориків та галерей, і його стіни з численними прямокутними виступами й нішами ніби виростали з пишної зелені та квітів.

Архітектурний стиль Великого Будинку був найскорше іспанський, одначе не того занесеного сто років тому через Мексіку каліфорнійсько-іспанського типу, що його сучасні архітектори розвинули в нинішній іспано-каліфорнійськнй стиль. До мішаної архітектури Великого Буднику дужче пасувала пазва іспано-маврітанської, хоча дехто з знавців рішуче відкидав і таке визначення.

Просторість, що не гнітить, і краса, що не лізе в очі,— таке було найперше враження від Великого Будинку. В його поздовжніх, горизонтальних обрисах, розчленованих тільки вертикальними лініями виступів та ніш, завжди прямокутних, була майже монастирська простота, зате ламаний, примхливий контур даху розбивав одноманітність.

Численні квадратові вежі, увінчані меншими вежками, підносячись над низькою, розкиданою, але не присадкуватою будівлею, додавали їй височини, якраз домірної. А головну рису Великого Будинку становила міцність. Йому не страшні були землетруси. Його збудовано на тисячу років. Чистий бетон його стін був одягнений у тиньк із чистого цементу. І знов же одноманітність кольору пожвавлювалась тепло-червоною барвою іспанської черепиці на пласких дахах.

У ту хвилину, коли норовиста кобила обкрутнулась назад, Форестів погляд, обхопивши побіжно весь Великий Будинок, на мить турботливо зупинився на одному його крилі по той бік двохсотфутового подвір’я. Там під нагромадженням башт і башточок у червоних шапках покрівель, осяяних уранішнім сонцем, спущені завіси на веранді-спальні його дружини виказували, що вона ще спить.

Довкола на три сторони світу розбігалися невисокі положисті пагорби, погороджені на лани й пасовиська; далі вони переходили в крутіші узгір’я, вкриті лісом, а ті знов спиналися все вище й стрімкіше, виростаючи в могутні гори. В четвертій стороні стіна гір та пагорбів не спиняла погляду. Там місцевість рівнішала, помалу спадаючи вниз до широкої, безкрайньої рівнини, неоглядної навіть у прозорому, різкому повітрі морозяного райку.

Кобила під Форестом захропла. Він стиснув їй боки й завернув назад на дорогу, під саме узбіччя, бо назустріч, цокаючи ратичками по жорстві дороги, пливла річка білого лискучого шовку. Форест із першого погляду впізнав свою череду призових ангорських кіз, що з них кожна мала свій родовід і життєпис. Усіх їх було до двохсот. Форест сам суворо

добирав череду і знав, що не стрижена восени лиснюча шерсть на їхніх боках, тонша й м’якша за пушок на голівці у немовляти, біліша за альбіносове волосся, навіть у найгіршої сягає довжини понад дванадцять дюймів, а у найкращих — цілих двадцяти; вона фарбується в який завгодно колір, іде на жіночі перуки, і за неї платять скажені гроші.

Та й саме видовище аж очі вбирало. Дорога обернулась на рухливу стрічку з білого шовку, оздоблену самоцвітами жовтих, ніби котячих, очей, що пропливали повз Фореста, сторожко й цікаво дивлячись на нього і на його неспокійну кобилу. За чередою йшли два пастухи-баски — невисокі, кремезні, смагляві чоловіки з живими, виразистими, споглядально-глибокодумними обличчями. Перед хазяїном вони поскидали брилі й уклонилися самими головами. Форест підняв праву руку, з зап’ястка якої звисав нагай, і відповів напіввійськовим привітанням, торкнувши вказівним пальцем широкі криси капелюха.

Кобила знов загарцювала й закрутилась під ним, а він, стримуючи її поводами та легким доторком остроги, все дивився услід потокові чотириногого шовку, що затопив дорогу своєю лискучою білістю. Він знав, куди й нащо женуть тих кіз. Надходив час окоту, і їх спускали з чагарюватих гірських пасовиськ у долину, до кошар та обор, де їх ревно доглядатимуть і щедро годуватимуть, поки одержать від них приплід. І, дивлячись на своїх кіз, він в уяві порівнював їх з найкращими турецькими та південно-африканськими ангорськими козами, яких коли бачив. Його череда витримувала те порівняння. Вона виглядала добре. Навіть дужо добре.

Форест рушив далі. Навколо брязкотіли на лапах машини, що розкидали гній. Віддалеки по низьких розлогих пагорбах повільно ходили туди й сюди поперек схилів численні запряги його тяглових ширських кобил — по три в плузі; вони орали зелене дернини, вивертаючи наверх багату перегноєм темно-брунату землю, таку важку і крихку, що вона майже не потребувала борони — сама розсипалась на дрібні грудочки й робилася готова до засіву. Там мали сіяти кукурудзу та сорго на силос для його худоби. А на інших схилах, за правильною

сівозміною, вже вигнався по коліно ячмінь, і ще на інших буйно зеленіли конюшина та вика.

Усі ті лани довкола, великі й малі, були розмірені й розплановані так зручно для роботи, що потішили б серце й найприскіпливішому фахівцеві. Огорожі скрізь були щільні й високі, безпечні й від свиней, і від рогатої худоби, і ніде попід ними не ріс бур’ян. Багато рівніших ланів по видолинках було засіяно люцерною, на інших, знов же за сівозміною, зеленіли озимі посіви, або ж їх готувалося під ярину. А ближче до хлівів та обор для племінних маток на обгороджених ланах паслись пухнасті, аж круглі вівці-шропширки та французькі мериноски або ж велетенські білі свині, у Фореста очі заблищали з утіхи, коли він проїздив повз них.

Далі він проминув щось ніби містечко, тільки без крамниць та заїздів. Міцні й чепурні котеджі стояли кожен серед свого садочка, де вже цвіли тривкіші ранні квіти й навіть троянди, зневажаючи останні весняні приморозки. Серед квітників уже бігали, гралися, сміялися діти, а матері скликали їх снідати.

Від’їхавши на яких півмилі від Великого Будинку, Форест звернув на окружну дорогу повз ряд майстерень. Біля першої — кузні — він зупинився й заглянув досередини. Один коваль працював біля горна. Другий, щойно підкувавши передню ногу вже пристаркуватій тягловій кобилі, що заважила б добрих тисячу вісімсот фунтів, спилював рашпилем зовнішній край копита, приганяючи його до підкови. Форест глянув, привітався і від’їхав, але футів за сто зупинився, вийняв із задньої кишені блокнота й щось туди записав.

Далі він поминув решту майстерень — малярню, стельмашню, слюсарню для водогону, теслярню. Саме як він кинув погляд на ту останню, повз нього промчало якесь чудне авто — напівлегкове й напіввантажне — і звернуло на головну дорогу, що вела до залізничної станції, за вісім миль. То везли з молочарні вироблене напередодні масло.

Великий Будинок був осереддям цілої системи господарств. За півмилі навкруг нього лежали садиби окремих спеціалізованих ферм. Дік Форест, раз у раз вітаючись із своїми працівниками, чвалом проминув молочарську ферму — трохи не ціле море будівель, над якими височіли батареї силосних веж; підвісною дорогою котились вагонетки з гноєм і автоматично виверталися в короби машин — розкидачів добрива, що стояли й дожидали черги вантажитись. Кілька разів Фореста зупиняли порадитись чоловіки ділового, інтелігентного вигляду, що їхали верхи або в бідках. То були його помічники, керівники окремих служб, і говорили вони так само стисло й посутньо, як і він. Останній з них, що їхав на карій кобилиці-трилітку, граційній і дикій, як напіввиїжджеинй арабський кінь, хотів був, привітавшись, розминутися з хазяїном, але Форест сам спинив його:

— Доброго ранку, містере Генесі! Ну, скоро вона буде готова для місіс Форест?

— Та треба б ще з тиждень, — відповів Генесі.— Вона, власне, вже виїжджена, саме так, як хотіла місіс Форест, але трохи збуджена й полохлива, треба ще з тиждень, щоб уговталась.

Форест кивнув головою, погоджуючись, а Генесі — він був ветеринар — сказав іще:

— Знаєте, на люцерні двох возіїв треба б спекатись.

— А що таке?

— Один новенький, Гопкінс, щойно з війська, — може, з армійськими мулами він і вміє обходитись, але з тягловими кіньми — ні.

Форест кивнув головою.

— А другий працює в нас уже два роки, але розпився і зганяє похмілля на конях...

— А, це Сміт, такий типовий янкі, поголений, трохи косий на ліве око? — перебив Форест ветеринара.

Той ствердно кивнув.

— Я за ним стежив, — докінчив Форест. — Він спершу працював добре, та останнім часом розіпсів. Авжеж, звільніть його. А того другого, — як його, Гопкіпс? — також звільніть. До речі, містере Генесі,— Форест вийняв блокнота, вирвав останній недавно списаний аркушик і зіжмакав його. — У вас у кузні новий коваль. Як він вам здається?

— Я ще не встиг роздивитись.

— Доведеться нагнати і його. Він у нас не може працювати. Я щойно бачив, як він, припасовуючи підкову старій Олден-Бесі, спиляв рашпилем півдюйма копита.

— Отакої!

— Виженіть його, — ще раз наказав Форест, тоді ледь торкнув острогами свою кобилицю, що нетерпляче гризла вудила, і вона бокаса, мотаючи головою й пориваючись стати цапки, гайнула дорогою.

Багато що з побаченого тішило його. Раз він аж промурмотів уголос: "Ох, багатюща земелька!" Проте дещо йому й не подобалось; тоді він виймав блокнота. Докінчивши свій круг навколо Великого Будинку, він звернув до окремої групи стаєнь з оборами, ще на півмилі осторонь. То була ветеринарна лікарня. Але там він знайшов тільки дві телиці, підозрілі на туберкульоз, та одного розкішного, здоровісінького кнура дюрок-джерсійської породи. Повних шістсот фунтів ваги, блискучі очиці, жваві рухи, полиск щетини свідчили, що йому не хибує нічого. Він

просто як недавно привезений з Айови відбував карантин, — таке було в Форестовому господарстві неодмінне правило. В племінних книгах товариства свинарів він значився як дволіток Ратман Перший і коштував Форестові півтисячі доларів.

Їдучи скоком однією з доріг, що розходились від Великого Будинку, як шпиці в колесі, Форест наздогнав Креліна, завідувача свинарень, і говорив з ним хвилин із п’ять; вони домовились, як доглядати й використовувати Ратмана Першого ближчими місяцями, потім Форест дізнався, що свиноматка Леді Айлтон, призерка всіх виставок від Сіетла до Сан-Дієго, щасливо опоросилась одинадцятьма поросятами. Крелін сказав, що сидів біля неї півночі й тепер їде додому скупатись та поснідати.

Форест уже хотів був пустити кобилу чвалом, та враз стримав її й спитав ще:

— Ваша старша дочка, як я чув, скінчила школу і хоче вступити до Стенфордського університету?

Крелін, тридцятип’ятирічний чоловік, водночас і солідний, як батько майже дорослої дочки, й людина з вищою освітою, і молодявий, як усі, хто живе простим життям і багато буває на повітрі, ледь почервонів крізь густу засмагу, вдоволений, що хазяїн цікавиться його родинними справами, і кивнув головою.

— А ви ще подумайте, — порадив Форест. — Порахуйте всіх ваших знайомих дівчат, що скінчили коледж або вчительський інститут. Скільки з них працює за фахом і скільки вийшло заміж через два чи три роки по одержанні диплома та няньчать своїх дітей?

— Гелін по-справжньому хоче вчитись, — заперечив Крелін.

— Ви пам’ятаєте, як мені вирізали апендикса? — спитав Форест. — Мене тоді доглядала молоденька медсестра, дуже вправна й гарненька з себе. Вона тільки шість місяців як скінчила науку, а ще за чотири я вже мусив послати їй весільного подарунка. Вийшла за агента автомобільної фірми і відтоді весь час живе по готелях. Ні разу більш не довелось їй доглядати хворого — бо й своїх дітей не має, щоб полікувати, як коли животик заболить. Звісно… у неї є надії, і справдяться вони чи ні, вона тим часом щасливісінька. Але чи варто було їй учитись на медсестру?

Саме в ту хвилину повз них проїздив порожній розкидач добрива, і Крелінові довелось відступити, а Форестові збити свою Людожерку на узбіччя дороги. Форест із теплим вогником в очах оглянув могутню, доладно збудовану тяглову кобилу, запряжену в розкидач по праву руку; вона сама та її предки здобули на виставках стільки всіляких відзнак, що вести їх облік було б до снаги хіба досвідченому бухгалтерові.

— Ви погляньте на Принцесу Фозрінгтонську, — сказав Форест, киваючи головою на кобилу, що так його потішила своїм виглядом. — Це ж самиця, та й квит. Лиш через випадковість тисячоліттями умисного добору люди розвинули її до досконалої тяглової тварини, що плодить таких самих досконалих тяглових тварин. Але те, що вона тяглова тварина, в ній не головне. Насамперед вона самиця. І для наших людських самиць, жінок, — загалом беручи, теж над усе стоїть любов до нас, чоловіків, та визначене їм самою природою материнство. Отож для всієї цієї колотнечі, що збивають нинішні жінки через роботу та рівноправність, нема ніяких біологічних причин.

— Зате є причини економічні,— заперечив Крелін.

— Це правда, — погодився хазяїн, одначе правив своєї: — Наш теперішній промисловий лад не сприяє заміжжю і змушує жінок працювати. Але не забувайте, що промисловий лад діло тимчасове, а закони біології вічні.

— Теперішнім молодим жінкам самого заміжжя мало, — не здавався завідувач свинарень.

Форест скептично засміявся:

— Та невже! А як же ваша дружина? Має диплом, та ще й з класичної філології, а що їй з нього?.. У вас, здається, два сини і три дочки? І ви мені розповідали, пригадаю, що вашою нареченою вона стала за півроку до закінчення коледжу.

— Це так, але… — ще сперечався Крелін, хоч в очах йому блимнуло щось ніби згода. — Але ж це було п’ятнадцять років тому, і ми кохалися просто безтямно. Ми не могли інакше. Тут ви маєте рацію. Вона мріяла бозна-чого досягти, та й я вже бачив себе щонайменше деканом сільськогосподарського коледжу. Та ми не могли інакше. Але ж це було п’ятнадцять років тому, а за ці роки погляди і прагнення у молодих жінок зовсім змінились.

— Не вірте, містере Креліне! Я ж вам кажу — порахуйте. Статистика доводить інше. Все це речі тимчасові; жінка завжди, на віки вічні, залишиться жінкою. Поки наші малі дівчатка гратимуться в ляльки й милуватимуться з себе в дзеркалі, жінка буде тим, чим була споконвіку: по-перше, — матір’ю, а по-друге, — парою чоловікові. Ось що доводить статистика. Я стежив за долею дівчат, що позакінчували вчительський інститут. Завважте, що ті, які одружуються до закінчення, випадають з підрахунку. Та однаково, і решта вчителюють від закінчення інституту до заміжжя пересічно лиш трохи більше двох років. А як зважити, скільки серед них бридких чи просто нещасливих, приречених довіку зоставатися старими паннами і вчителювати, то виходить, що пересічний час роботи тих, які виходять заміж, іще багато менший.

— Все одно жінка і навіть дівчина завжди зробить по-своєму, навсупереч чоловікові,— промурмотів Крелін, не мавши чого заперечити

проти наведених хазяїном цифр, однак подумки він поклав собі перевірити їх.

— А от же ваша дочка вступить до коледжу, — засміявся Форест, ладнаючись погнати кобилу чвалом. — А ви, і я, і всі чоловіки повік-віку дозволятимемо жінкам робити все по-своєму.

Крелін, проводжаючи поглядом хазяїна, що хутко даленів на дорозі, всміхнувся, бо подумав: "Про чужих дітей турбуєтесь, містере Форесте, а де ж ваші?" — і вирішив за сніданком розповісти про це дружині.

А Форест, поки доїхав до Великого Будинку, затримався ще раз. Він спинив чоловіка на прізвище Менденгол. То був завідувач конярень і наглядач над пасовиськами; про нього казали, ніби він не тільки знас в маєтку кожну травнику, а й пам’ятає, яка вона заввишки і коли виткнулась із землі.

На Форестів знак Менденгол притримав двох лошаків, що їх виїжджав у парокінній бідці. А спинив його Форест, бо в очі йому саме впали далекі, широкі пасовиська на розлогих пагорбах за кілька миль поза північним краєм улоговини, залиті вранішнім сонцем по верхах і густо-зелені там, де вони спадали в неозору площину долини Сакраменто.

Розмова їхня була недовга й стисла, бо вони розуміли один одного з півслова. Говорили про траву, про зимові дощі та про сподівані пізні весняні. Згадувалося в розмові річки Малий Койот та Лос-Кветос, гори Йоло та Мірамар, Велику западину, Круглу долину, кряжі Сан-Ансельмо й Лос-Банос. Обговорили, які череди та отари куди перегнано, переганяється чи мається перегнати, і які надії на врожай трав, посіяних на сіно по далеких полонинах, і скільки торішнього сіна ще лишилось при стайнях у затишних гірських долинах, де зимувала худоба.

Під дубами, біля конов’язів, Форестові не довелося прив'язувати Людожерку. До нього вибіг конюх, підхопив повід, і Дік, кинувши кілька слів про коня назвиськом Дженджик, попростував, дзенькаючи острогами, до Великого Будинку.

РОЗДІЛ III

Важкими, цвяхованими тесовими дверима Форест увійшов до одного з флігелів, схожого на замкову вежу. Там, де він опинився, була цементова підлога й багато дверей, що вели в різні боки. Одні з них відчинились, і в приміщення вступив китаєць у білому фартусі та накрохмаленому кухарському ковпаку, а за ним влетіло фасове гудіння динамомашини. Воно й затримало Фореста, що прямував був не туди. Він спішився перед розчиненими дверима і заглянув до прохолодної, освітленої електрикою цементованої кімнати, де стояв довгий холодник, засклений спереду й зі скляними полицями, а обік нього — холодильний агрегат і динамомашина. Долі сидів навпочіпки маленький замурзаний чоловічок у засмальцьованому комбінезоні, і хазяїн, кивнувши йому головою, спитав:

— Щось несправне, Томпсоне?

— Було, — відповів той коротко й вичерпно.

Форест зачинив двері й рушив далі подібним до тунеля переходом, тьмяно освітленим вузькими загратованими щілинами, схожими на стрільниці для лучників у середньовічних замках. Другі двері впустили його до низької довгастої зали з брусованою стелею і таким величезним каміном, що в ньому можна було б спекти цілого вола. В каміні лежав на жару і яскраво палахкотів здоровезний пень. З обстави в залі було два більярди, картярські столи, дивани по кутах та буфетик з напоями. Фореста привітало двоє молодиків, що саме натирали крейдою більярдні кії.

— Доброго ранку, містере Нейсміте! Ну як, добули ще щось для "Скотарської газети"? — піддражнив він одного.

Той, молодявий тридцятирічний чоловік в окулярах, сором’язливо всміхнувся й мотнув головою в бік свого партнера:

— Ось Вейнрайт мене викликав…

— А це, певне, означає, що Лут і Ернестіна ще додивляються вранішні сни, — засміявся Форест.

Вейнрайт хотів був огризнутись якимсь жартом, та не встиг, бо господар уже звернувся через плече до Нейсміта:

— Хочете поїхати з нами о пів на дванадцяту? Ми з Теєром їдемо автомобілем подивитись на шропширів. Він хоче купити десяток вагонів баранів, і вам буде що написати про вивіз худоби до Айдахо. Ви вже бачили сьогодні Теєра?

— Він саме прийшов снідати, коли ми виходили з їдальні,— вихопився з відповіддю Берт Вейнрайт.

— Як побачите його ще, скажіть, щоб на одинадцяту тридцять був готовий. Вас, Берте, я не запрошую… жаліючи. Адже дівчата доти вже повстають.

— Візьміть із собою хоч Ріту! — благально сказав Берт.

— Шкода, — відповів Форест уже на дверях. — Ми ж їдемо в справі. А крім того, Ріту від Ернестіни волами не відтягнеш.

— Того ж то я й попросив вас — чи ви зумієте, — весело оскірився Вейнрайт.

— Цікаво, чого це люди не вміють рідних сестер цінувати… — сказав Форест і, значуще помовчавши, додав: — А я завше думав, що з Ріти знаменита сестра. І чим вона вам не до шмиги?

Не діждавши відповіді, він зачинив за собою двері і, дзенькаючи острогами, пішов коридором до закручених півколом сходів нагору. Піднявшися широкими цементовими сходинами на другий поверх, Форест почув за одними дверима бренькіт фортеп’яно — шпарку танечну мелодію — і вибух реготу. Він прочинив ті двері й зазирнув до білої кімнати, залитої сонцем. За фортеп’яно сиділа дівчина в рожевому кімоно і хатньому чепчику, а ще дві, вдягнені так само, побравшися за руки, гопцювали по кімнаті — перекривляли якийсь танець, що його запевне не вчили в танцкласі й не призначали для чоловічих очей.

Дівчина за фортеп’яно побачила Діка, моргнула йому і грала собі далі. А танцюристки ще з хвилину не помічали його. А тоді злякано вереснули і, регочучи, впали одна одній в обійми. Музика змовкла. Всі три були юні, здорові, квітучі дівчата, і в очах у Фореста засвітивсь такий самий теплий вогник, як тоді, коли він дивився на Принцесу Фозрінгтонську.

Враз посипалися жарти й шпильки, як звичайно в товаристві молоді.

— Я вже п’ять хвилин дивлюсь, — заявив Форест.

Обидві танцюристки, прикриваючи своє збентеження, відповіли, що не вірять, і почали нагадувати численні й загальновідомі випадки, коли його спіймано на брехні. А дівчина за фортеп’яно — Ернестіна, сестра Дікової дружини, — запевняла, що з його уст злетіли перли щирої правди, що вона побачила його ту ж мить, як він зазирнув до кімнати, і що, на її думку, він споглядав їх куди довше, ніж п’ять хвилин.

— Ну, дарма вже, — перебив Форест їхнє джерготіння. — Берт, невинна душа, думає, що ви ще не повставали.

— Авжеж ні — для нього, — відмовила одна з танцюристок, схожа на жваву юну Венеру. — І для вас теж ні. А тому гайда звідси, хлопчику. Гайда, гайда!

— Слухай-но, Лут, — суворо почав Форест. — Ти думаєш, що як я похилий старий дід, а тобі тільки вісімнадцять років і ти, між іншим, сестра моєї дружини, то ти вже й можеш збиткуватися з мене? Ви, шановна панно, вже забули, скільки ляпанців діставали від мене за останні десять років? Я можу нагадати, нехай і Ріта почує, хоч вам воно, звісно, й прикро. Це правда, що я вже не такий молодий, як був колись, але… — він помацав біцепс на правій руці й удав, ніби засукує рукава. — Але я ще не зовсім здохляк і, як оком змигнути…

— Що? — войовниче перепитала дівчина.

— Як оком змигнути, — похмуро буркнув він. — Як оком змигнути… А крім того, на превеликий мій жаль, мушу вам сказати, що чепчик у вас зсунувся набакир. І взагалі його пошито, лагідно кажучи, не з великим смаком. Я б міг пошити багато кращого чепчика навіть лівою ногою… навіть заплющившись… навіть бувши п’яний як чіп.

Лут гнівно мотнула білявою голівкою, позирнула на товаришок, ніби шукаючи допомоги, й сказала:

— Ой, глядіть! Невже ви гадаєте, що три молоді здорові дівчини не дадуть ради одному підтоптаному чоловікові, та ще й гладкому, як кабан? Як ви скажете, дівчата? Даймо йому гарту! Адже йому сорок з гаком, і в нього аневризма[84] серця. І ще, хоча й негарно розкривати родинні таємниці, знайте, що у нього меньєрова хвороба[85].

Ернестіна, невисока, але кремезненька вісімнадцятирічна білявка, схопилася з-за фортеп’яно, і всі три дівчини, гайнувши до дивана у віконній ніші, вхопили в обидві руки по подушці. Тоді вишикувались

уряд, передбачливо розступившися так, щоб зручно було замахуватись подушками, і рушили на ворога.

Форест наготувався до бою, але потім підняв руку як сигнал до перемир’я.

— Страхопуд! Страхопуд! — глузливо загукали дівчата спершу навперебивки, тоді дружним хором.

Форест енергійно закрутив головою.

— І за це, й за решту ваших зухвалих витівок ви, всі три, дістанете по заслузі. Всі кривди, яких я лишень зазнав у житті, тепер сліпучим вогнем спалахнули в моїй пам’яті. За мить мене нападе бойовий шал. Але спершу, як фахівець сільського господарства, я хочу смиренно запитати тебе, Лут: скажи мені, заради всього святого, що таке меньєрова хвороба! На овець вона переходить?

— Меньєрова хвороба… — почала Лут. — Меньєрова хвороба — це якраз те, що у вас. З усіх живих істот тільки вівці на неї й хворіють.

І закипіла шалена буча. Форест відразу кинувся на супротивниць у манері футбольної атаки, звичайній у Каліфорнії, поки там не поширилося регбі, дівчата, розскочившись, пропустили його, тоді налетіли з боків і почали гамселити подушками. А він ураз обернувся, розчепірив широко руки із скарлюченими, мов пазури, пальцями і згорнув у оберемок усіх трьох. У кімнаті закрутився справжній вихор: усередині чоловік з брязкучими острогами на ногах, а на всі боки маяв тонкий шовк кімоно, розліталися пантофлі, чепчики, шпильки з зачісок. Глухо гупали подушки, рикав чоловік, зойкали та вищали дівчата, а над усім лунав невгамовний регіт і тріск тендітної тканини.

Врешті Форест опинився долі, напівприголомшений влучними ударами подушок, голова йому аж гула. В одній руці він стискав довгого пошарпаного пояса з блакитного шовку в червоні квіточки.

На одних дверях кімнати стояла з розпашілими щоками Ріта, сторожка, мов олениця, готова щомиті кинутись навтікача. На других, теж розпашіла, стояла Ернестіна у владній поставі матері Гракхів[86], старанно вгорнувшись у решткі свого кімоно й міцно притримуючи його рукою. Лут, загнана в куток за фортеп’яно, поривалася втекти, але Форест не пускав її — він стояв навколішки, гучно бив долонями по паркету, люто крутив головою і букав по-бугаячому.

— І люди ще вірять у доісторичний міф, нібито оця жалюгідна подоба людини, простерта в поросі, колись привела команду Берклі до перемоги над Стенфордом[87]! — оголосила Ернестіна із свого безпечного місця.

Вона була зовсім захекана, а кинувши погляд на інших двох дівчат, Форест задоволено помітив, як і в них здіймаються груди під лискучим вишневим шовком.

Фортеп’яно, що за ним сховалася Лут, було невеличке, гарненьке, біле з золотом — під колір білої вранішньої кімнати. Воно стояло не при стіні, отож Лут могла втікати на обидва боки. Форест схопився на ноги і став навпроти неї перед широким пласким верхом інструмента. Коли він намірився перестрибнути через фортеп’яно, Лут перелякано скрикнула:

— Остроги, Діку! Остроги!

— Ну, то почекай, я їх скину, — запропонував він. Та щойно Дік нахилився відщібнути їх, Лут зразу сікнулася втікати, проте він загнав її назад.

— Ну, гаразд! — загримів він. — Хай вина впаде на тебе. Як подряпаю фортеп’яно, скажу Полі, що це твоя робота.

— А в мене свідки є! — захекано відповіла вона, показуючи веселими голубими очима на товаришок.

— Гаразд, гаразд, люба моя, — Форест зіперся долонями на фортеп’яно і відхилився всім тілом назад. — Зараз я тебе спопаду!

Ту ж мить він підкинув свос тіло в повітря і боком перелетів через інструмент — небезпечні остроги майнули на цілий фут над його поверхнею. У ту ж таки мить Лут пірнула під фортеп’яно й порачкувала геть. Однак вона буцнулась головою об дно, і, поки отямилась, Форест уже оббіг назад і застукав її під інструментом.

— Ну, вилазь! — сказав вій. — Вилазь і приймай кару!

— Змилуйтесь, пане лицарю! — благально вигукнула Луг. — Змилуйтесь в ім’я кохання, в ім’я всіх шляхетних дів, що терплять біду!

— ’Кий там я в біса лицар! — щонайгустішим басом прогув Форест. — Я змій, брудний, геть зіпсутий і невиправний змій-людожер. Я вродився в очереті. Мій батько теж був змій, а мати — ще більша змііха. Колисковою піснею мені був плач мертвих немовлят, позбавлених вічного спасіння. А вигодувано мене кров’ю дів з пансіону Мілза. Я люблю їсти на паркетній підлозі, щоб мені подавали на біле фортеп’яно добрячий шмат Мілзової пансіонерки. Мій батько був не тільки людожер, а ще й каліфорнійський конокрад. А я ще злочинніший за батька. У мене більше зубів. І мати моя була не тільки людожерка, а ще й агент книжкової фірми в Неваді. Знайте всі її ганьбу! Вона не тільки продавала книжки, а й збирала передплату на жіночі журнали. А я ще жахливіший за матір. Я торгував лезами до бритв!

— Невже ніщо не може вчарувати і власкавити твого кровожерного серця? — зворушливо заблагала Лут, водночас назираючи, як би його втекти.

— Тільки одне, о нікчемне дівчисько! Тільки одне в усьому світі, на землі, на небі й у хлапі водній!

Ериестіна переможно виснула, впізнавши в тих словах плагіат.

— Дивись у Ернеста Доусона[88], сторінка сімдесят дев’ята — в тоненькій книжечці ріденьких віршів, що ними мастять вівсяну кашу паннам, ув'язненим у пансіоні Мілза, — провадив Форест. — Як я вже казав був, коли мене так брутально перебили, єдине, що може зм’якшити і влагіднити моє кровожерне серце, — це "Молитва діви". Слухай на всі вуха, поки я не пообгризав їх тобі дощенту! Слухай, нерозумна, бридка, гладка й куцонога істото там, під фортеп’яно! Ти можеш проказати "Молитву діви"?

Лут не встигла належно відповісти, бо її товаришки радісно вереснули: на дверях з’явився Вейнрайт. Вона гукнула до нього:

— Рятуйте мене, пане лицарю! Рятуйте!

— Відпусти сю діву! — грізно наказав Берт.

— А ти хто? — спитав Форест.

— Я король Георг, мосьпане! Чи то пак святий Георгій.

— Ну, тоді я твій дракон, — покірливо, як годилося, відмовив Форест. — Пощади мою стару поштиву шию, бо другої я не маю.

— Зігни йому голову! — вимагали всі три дівчини.

— Стривайте, діви, я вас благаю! — відповів Берт. — Я лише малявка. Але я не боюсь! Я нападу на дракона. Нападу в його власній пащі, хай він подавиться мною. А поки він давитиметься на смерть такою несмачною та костистою здобиччю, ви, прекрасні панни, втікайте у гори, бо долини повстануть на вас. Йоло, Петалуму й Західне Сакраменто поглинуть морські хвилі й велетенські риби.

— Зітни йому голову! — хором проспівали троє дівчат. — Втони його у власній крові й спечи на рожні!

— Нема мені пощади! — простогнав Форест. — Я пропав. От і вір після цього в християнське милосердя молодих дівчат тисяча дев’ятсот чотирнадцятого року, що дістануть колись виборче право, як доживуть та не повискакують заміж за чужинців. Уважай, що ти стяв мені голову, святий Георгію. Мені кінець. Продовження не буде.

Він простягся долі, застогнав, захарчав, забряжчав острогами, вельми натурально вдаючи передсмертні корчі, й нарешті випустив із себе дух.

Лут вилізла з-під фортеп’яно і втрьох з Рітою та Ернестіною пустилась у імпровізований танець гарпій над трупом. Та Форест раптом звівся й сів долі. Нишком моргнувши значуще до Лут, він обурено закричав:

— А героя забули? Увінчайте ж його квітами!

І Вейнрайта увінчали квітами — вчорашніми, вже прив’ялими тюльпанами, що стояли у вазах. Та коли сильна рука Лут хльоснула його по шиї жмутом намоклих стебел, він кинувся навтьоки. За хвильку тупіт і галас погоні, пролунавши в коридорі, затих на сходах униз, до більярдної. Форест підвівся, обсмикався і, осміхаючись та дзенькаючи острогами, пішов Великим Будинком далі.

Мощеними цеглою доріжками він перейшов два внутрішні дворики, затоплені весняною зеленню та квітами, і дістався до свого крила будинку, ще трохи захеканий після веселої пригоди. В канцелярії вже чекав секретар.

— Доброго ранку, містере Блейку, — привітався Форест. — Вибачте, що я запізнився, — і позирнув на ручного годинника. — Правда, тільки на чотири хвилини. Ніяк не міг вирватись раніше.

РОЗДІЛ IV

Від дев’ятої до десятої години Форест працював із секретарем над своїм діловим листуванням, зокрема з різними науковими товариствами та агрономічними й тваринницькими спілками; роботи тієї було стільки, що дрібніший бізнесмен, не мавши секретаря, мусив би сидіти над нею до півночі. Але Дік Форест створив круг себе цілу систему, якою потай вельми пишався. Важливіші листи й документи він підписував власноручно. Решту штемпелював гумовим факсиміле Блейк; він також занотовував стенографічно відповіді на одні листи та короткі вказівки, як відповісти на інші. Блейк думав сам собі, що працює куди більше за хазяїна і що його хазяїн дивовижний мастак винаходити роботу для інших людей.

Коли годинник видзвонив десяту, до канцелярії ввійшов Пітс, помічник, що відав участю у виставках, і Блейк, нав’ючений листами, паками документів та валиками від фонографа, пішов до свого кабінету.

Від десятої до одинадцятої один за одним входили до канцелярії, а згодом виходили Форестові помічники, керівники окремих ферм і служб. Усіх їх було привчено говорити стисло, не відбирати марно часу. Задумуватись у розмові з ним Форест не дозволяв. Вони повинні були все обдумати й підготуватись перше, ніж з’явитися до нього. О десятій завжди приходив на зміну Блейкові його помічник Бонбрайт, сідав поруч хазяїна, і його олівець, літаючи по аркушах, потував кулеметний обмін

запитаннями та відповідями, звіти, пропозиції, плани. Ті стетографічні нотатки, розшифровані й передруковані на машинці в двох примірниках, були пострахом Форестових службовців, а часом відігравали роль Немезіди. Бо хоч у Фореста й так була дивовижна пам’ять, але він ще любив доводити це, посилаючись на Бонбрайтові записи.

Бувало, котрийсь із службовців, поговоривши з хазяїном п’ять чи десять хвилин, виходив геть упрілий, знесилений, ніби викручений. За ту швидку напружену годину Форест устигав прийняти всіх, хто приходив, і впевнено, рішуче розв’язував з ними всі розмаїті проблеми їхніх галузей господарства. Томпсонові, механіку, він за коротеньких чотири хвилини розтлумачив, які неполадки в динамомашині холодника Великого Будинку, довів, що винен в усьому сам Томпсон, продиктував Бонбрайтові записку, вказавши точно розділ і сторінку в томі з бібліотеки, що мав прочитати механік, і повідомив його, що Паркмен, завідувач молочарні, певдоволений монтажем доїльних машин і що великий холодник на різниці чогось не розвиває повної потужності.

Кожен з Форестових службовців був фахівець у своїй царині, але сам Форест був добре підкований у всіх. Полсон, головний рільник, якось довірчо поскаржився Доусонові, головному токовому:

— Я служу тут уже дванадцять років і ні разу не бачив, щоб він хоч рукою взявся за плуг, а проте, хай йому біс, він усе тямить у цьому ділі. Він просто геній, ось воно що. Пам’ятаю, якось він мов вихор промчав на отій своїй Людожерці — її ж тільки пильнуй, бо враз на тім світі опинишся, — повз одне поле, де саме орали, а другого дня, ніби між іншим, сказав мені, на яку глибину оралося, точно до півдюйма, і якими плугами!.. А як розорювали Маковий луг — нагорі над Літл-Медоу, на Лос-Кветосі! Я не знав, що там і діяти, вирішив не переорювати впоперек, а зразу проборонувати. Думаю, якось пройде. Вже як докінчили, нагодився туди він. Їхав мимо, наче й не дивився, я ж бо стежив за ним. А другого дня, в канцелярії, ох і всипав! Таки не пройшло. Більш я такого й не пробував.

Рівно об одинадцятій Вордмен, завідувач вівчарень, вийшов від хазяїна з наказом бути о пів на дванадцяту готовому їхати машиною з Теєром, айдахським покупцем, оглядати баранів-шропширів. За Вордменом вийшов і Бонбрайт давати лад своїм нотаткам. Форест зостався в канцелярії сам. З низенької дротяної сітки на папери — однієї з багатьох сіток, поскладаних по п’ять одна на одну — він узяв брошурку про свинячу чуму, видану ветеринарною управою штату Айови, і почав її переглядати.

П’яти футів і десяти дюймів на зріст, важивши сто вісімдесят фунтів без одежі, Форест, як на свої сорок років, був вельми показний чоловік. Він мав великі сірі очі, чорні брови й вії, опукле, не надто високе чоло, темно-русявого чуба, трохи випнуті вилиці, а щоки ледь запалі, як звичайно буває при такій будові черепа. Щелепи у нього були міцні, однак не важкі; ніс із широкими ніздрями прямий, великий, хоч і не занадто, підборіддя не роздвоєне, вольове, але не суворе, а уста лагідні, майже жіночі, проте видно було, що вони можуть і твердо стискатися. Обличчя він мав чисте, засмагле, тільки верхня половина чола лишалась біліша — там, де її прикривали від сонця криси капелюха.

У кутиках його уст і очей таївся сміх, і зморшки по боках уст, здавалося, залишила по собі усмішка. Та водночас не менш виразно з усіх рис його обличчя промовляла впевненість. Дік Форест завжди був певен себе — і коли простягав руку по щось на своєму столі, то був певен, що рука його не промине тієї речі, не буде її шукати, намацувати; і коли побіжно переглядав брошурку про свинячу чуму, то був певен, що не пропустить у ній нічого важливого; певен був з голови до ніг за своє гнучке й сильне тіло, сидячи на дзиглику перед письмовим столом; певен був серцем і розумом за своє життя і справу, за все, що мав, — одно слово, за себе самого.

І він таки мав підстави для цієї певності. І тіло, і розум, і життєвий шлях його були випробувані в багатьох суворих знегодах. Син багатія, він не цвиндрив батькових грошей. Народившись і вирісши в місті, він обрав собі за фах сільське господарство і досяг таких успіхів, що ім’я

його не сходило з уст у скотарів по всій країні. Він був власник вільної від боргів, не заставленої чверті мільйона акрів землі — такої, що мала ціну від тисячі до ста доларів за акр, і такої, що коштувала від ста доларів до десяти центів за акр, а подекуди й такої, що не варта була ані цента. В усілякі поліпшення на тій чверті мільйона акрів — у дренаж із череп'яних труб на луках, в осушувальні канали на болотах, у дороги й водоймища, в господарчі будівлі й у сам Великий Будинок — він уклав такі величезні суми, що його сусідам-фермерам і віри не йнялося.

Усе в його маєтку робилося з широким розмахом і на якнайсучасніший лад. Службовці його діставали платню, відповідну до своїх ділових якостей, і жили безплатно в будинках, що коштували від п'яти до десяти тисяч доларів, зате вже він зібрав у себе самі вершки з фахівців усієї країни, від Атлантичного до Тихого океану. Коли йому потрібні були трактори обробляти рівнинні лани, він купував їх відразу десятками. Коли він потребував води для зрошення, то гатив у своїх горах стави зразу на півмільйона галонів. Копати канави на своїх болотах він не доручав підрядникам, а сам купив екскаватори; а коли на своїй землі не стало для них роботи, почав брати підряди на висушений боліт по сусідніх великих фермах, земельних компаніях та корпораціях на сотню миль угору й униз по річці Сакраменто.

Він мав досить власного розуму, щоб збагнути потребу купувати ще й чужий і платити куди дорожче від пересічної ринкової ціни за якнайкращий товар. І мав досить свого розуму ще й на те, щоб спрямовувати куди слід той куплений розум та здобувати з нього якнайбільший зиск.

У свої сорок років він мав ясний зір, спокійну, врівноважену вдачу і був повний снаги, здоров'я й сили; а тим часом до тридцяти років життя його було вкрай безладне й авантурне. В тринадцять років він утік із дому — з мільйонерського дому; ще до двадцяти одного року з неабиякими успіхами закінчив університет, а потім спізнав усі кипучі порти кипучих морів і з холодним розумом та палким серцем, сміючися, йшов на будь-який ризик, аби він щось обіцяв і давав у тому буйному

світі пригод, що на очах у нього чимраз тіснішав перед наступом ладу й закону.

Прізвище Форест давно було славне у Сан-Франціско. Дім Форестів був один з перших палаців на Ноб-Гілі, де мешкали Флади, Макеї, Крокери, О’Браени. Діків батько Річард Форест, прозваний Щасливцем, прибув на Захід з Нової Англії[89] через Панамський перешийок зі сміливими діловими планами. Вдома йому давали прибуток швидкохідні вітрильники та їх будування, а на Заході він став укладати капітали в узбережні земельні ділянки, в річкові пароплавства і, певна річ, у копальні, а згодом в осушення Комстоку[90] в Неваді та будівництво Південно-Тихоокеанської залізниці.

Він провадив велику гру — і виграші, й програші у нього бували великі, але виграші завжди більші, і що він втрачав у одній грі, те вертав у іншій. Все, що він заробив на Комстоку, поглинули безодні Дафодільські копальні в окрузі Ельдорадо. А те, що пощастило врятувати від катастрофи на Бенішія-Лайні, він уклав у ртутні родовища Панського товариства — і заробив п’ять тисяч відсотків. А що він утратив, коли луснув стоктонський бум, більше ніж надолужила йому, пішовши в гроші, земля, скуплена в Сакраменто і Окленді.

А на довершення, коли Щасливець Річард позбувся геть усього в цілій низці невдач і в Сан-Франціско вже гадали, скільки ж то дадуть на аукціоні за його ноб-гільський палац, він спорядив такого собі Дела Нельсона з половини шукати золота в Мексиці. Як сухо засвідчує історія, наслідком тієї експедиції Нельсона було відкриття родовища Врожайного з такими, між іншим, казковими, невичерпними копальнями, як "Гримуча Змія", "Голос", "Місто", "Дездемона", "Водяинй Бугай", "Жовтий Хлопець". Нельсонові надзвичайний успіх так запаморочив голову, що він за рік згорів, випивши ціле море дешевого віскі, а не мавши жодних спадкоємців, зоставив свій пай тому ж таки Щасливцеві — Річарду Форестові.

Дік Форест був справжній син свого батька. Щасливець Річард, чоловік безмежної енергії й заповзятливості, двічі женився і двічі вдовів, але доля не благословляла його дітьми. Втретє він одружився 1872 року, вже п’ятдесят-восьмилітиім, а 1874 року у нього народився син — здоровецьке, горлате дванадцятифунтове хлоп’я. Однак його народження коштувало життя матері, і дитя виростало в палаці на Ноб-Гілі під наглядом цілого війська мамок та няньок.

Малий Дік був здібною дитиною. А Щасливець Річард мав демократичну вдачу. Як наслідок, малий Дік засвоїв від приватного вчителя за один рік те, що у школі забрало б три роки, а решту часу бавився на вільному повітрі. І ще хлопцеві здібності та батьків демократизм спричинили те, до Діка послано до останнього класу звичайної міської школи, щоб він теж навчився демократичності, потершися між синами робітників, крамарів, шинкарів та місцевих політиків.

У школі всі батькові мільйони не допомагали йому випередити з арифметики Петсі Гелорена, математичного вундеркінда, чий батько підносив мулярам цеглу, або написати диктанта краще за Мону Садгінетті, дочку вдови, що держала овочеву крамничку. І так само Дікові не було найменшої помочі з батькових мільйонів та з палацу на Ноб-Гілі, коли він скидав куртку й навкулачки, без раундів і без рукавиць до перемоги або до поразки бився з Джіммі Ботсом, Джіном Чоїнскі чи ще ким із тих хлопців, що за кілька років розлетілись по країні добувати слави й грошей на рингах як покоління блискучих боксерів, що його могло породити тільки Сан-Франціско, молоде, повне зухвалої мужності й завзяття місто.

Наймудріше, що міг придумати для сина Щасливець Річард, — це дати йому таку демократичну науку. В глибині душі Дік ніколи не забував, що він живе в палаці, повному челяді, і що його батько людина могутня й шанована. Та водночас Дік спізнав ту демократію, що стоїть на власних двох йогах і борониться своїми двома кулаками. Він спізнавав її тоді, коли Мопа Сангінетті діставала за диктант кращу

оцінку, ніж у нього. І тоді, коли під час гри на шкільному подвір’ї не міг наздогнати чи спіймати прудкого й верткого Берті Міллера.

І коли Тім Гаган усоте гатив його в заюшений ніс та розтовчені губи прямим ударом лівою чи під груди гаком правою, а він очманіло точився і хекав, аж у грудях свистіло, — тоді шкода було чекати допомоги від палаців та банкових рахунків. Тут годились тільки свої ноги і свої кулаки: або він, або Тім. Ото якраз тоді, в поту, в крові, в залізній упертості навчився Дік Форест не здаватись навіть у нерівному бою. З першого удару він чув, що перевага не його, але витримував усі удари, аж поки кінець кінцем згодилися, що не взяла нічия, хоча згода та прийшла лиш тоді, коли обидва попадали додолу, знесилені й запаморочені, і тільки плакали від злості й затятості. А після того вони здружилися і вдвох верховодили на шкільному подвір’ї.

Щасливець Річард помер того ж місяця, коли Дік закінчив школу. Тринадцятирічний хлопець зостався в світі з двадцятьма мільйонами доларів і без жодного родича, що міг би втручатись у його життя. Він був господар повного челяді палацу, парової яхти, стаєнь з кіньми та ще й розкішної літньої вілли на півдні півострова, в багатирській колонії біля Менлов. Тільки одним обтяжено його: опікунською радою.

Одного літнього дня Діка покликано до великої бібліотечної кімнати, де зібрались на першу свою нараду його опікуни. Їх було троє — усі літні люди, дуже багаті, усі правники, усі ділові партнери його батька. Коли вони стали викладати йому те, що хотіли, Дік відчув, що хоча вони й зичать йому добра, але порозумітися з ними навряд чи пощастить. На його думку, самі вони були підлітками занадто вже давно. А крім того, було очевидно, що якраз його, оцього підлітка, чия доля їх так турбує, вони не розуміють зовсім. Навіть більше — Дік з властивою йому впевненістю вирішив, що тільки він один у цілому світі може знати, чого йому треба.

Містер Крокет виголосив довгу промову, і Дік слухав його, як годиться, уважно й зацікавлено, киваючи головою щоразу, коли

зверталися прямо до нього. Містери Девідсон і Слокем теж сказали своє, і він їх вислухав так само уважно. Поміж іншим, Дік дізнався від них, який статечний і чесний чоловік був його батько, а також яку програму вже склали його опікуни, щоб зробити і з нього такого самого статечного й чесного чоловіка.

Коли вони скінчили, Дік теж захотів дещо сказати.

— Я вже все обміркував, — заявив він, — і хочу спершу податися в подорож.

— На це буде свій час, любий мій, — лагідно пояснив йому містер Слокем, — Коли… ну, скажімо, коли ти підготуєшся до вступу в університет. Тоді якраз дуже корисно буде поїхати на рік за кордон… так, дуже корисно.

— Звичайно, — поквапився на поміч і містер Девідсон, завваживши сердитий вогник у хлопцевих очах та його губи, що мимоволі твердо стислися, — звичайно, ще й дотi можна буде трохи подорожувати — під час шкільних вакацій. Мої колеги, безперечно, погодяться, що такі невеличкі подорожі під час вакацій теж були б корисні й бажані… звісно, під належним керівництвом і наглядом.

— Скільки, сказали ви, у мене грошей? — раптом спитав Дік начебто зовсім не до речі.

— Десь близько двадцяти мільйонів, за найскромиішим підрахунком, — ураз відповів містер Крокет.

— А що як я зараз захочу взяти сто доларів? — провадив Дік.

— Ну… тоді… гм… — містер Слокем озирнувся на колег, ніби просячи підказати.

— Тоді нам доведеться спитати тебе, навіщо тобі ці гроші,— відповів Дікові містер Крокет.

— А як я вам відкажу, — мовив Дік дужо повільно, дивлячись містерові Крокету просто в вічі,— що мені дуже шкода, але я волію не казати, нащо мені ті гроші?

— Тоді ти їх не одержиш, — ураз відповів містер Крокет, чи вже скорше відрубав трохи роздратовано.

Дік повільно кивнув головою, ніби запам’ятовуючи цю відповідь.

— Але ж, любий мій, — квапливо підхопив містер Слокем, — ти, звичайно, розумієш, що тобі ще рано доручати гроші. Порядкувати ними поки що будемо за тебе ми.

— Цебто я не можу взяти з них ані цента без вашого дозволу?

— Ані цента, — враз відрубав містер Крокет.

Дік замислено кивнув головою і промурмотів:

— Розумію…

— Звичайно, буде цілком природно і справедливо, щоб тобі давали скількись там на всякі дрібні витрати, — докинув містер Девідсон. — Скажімо, долар на тиждень чи, може, й два. Як підростатимеш, цю суму можна й збільшувати. А коли тобі вийде двадцять один рік, тоді ти, безперечно, будеш спроможний сам порядкувати своїми справами — радячись із нами, звичайно.

— А поки мені нема двадцять одного року, з усіх своїх мільйонів я не зможу взяти й ста доларів, щоб витратити, як мені схочеться? — запитав Дік покірливо.

Містер Девідсон почав був відповідати, добираючи заспокійливих виразів, але хлопець підняв руку: я, мовляв, ще не скінчив.

— Як я зрозумів, я можу витрачати свої гроші тільки за нашою спільною згодою — вас трьох і моєю?

Опікунська рада закивала головами.

— Цебто як ми погодимось, так і буде?

Опікуни знов кивнули.

— Ну, то я хочу мати сто доларів зараз, — заявив Дік.

— Навіщо вони тобі? — спитав містер Крокет.

— Можу сказати, — спокійно відповів Дік. — Я піду в мандри. У подорож.

— Ти сьогодні підеш спати — рівно о пів на дев’яту, — відмовив містер Крокет. — І ніяких ста доларів не одержиш. Та пані, що ми тобі про неї казали, прийде сюди на шосту годину. Вона, як ми тобі пояснили, доглядатиме тебе весь час, день у день від ранку до вечори. О пів на сьому, як звичайно, ти повечеряєш разом з нею, а потім вона подбає, щоб ти вчасно ліг спати. Як ми вже сказали, вона має заступити тобі матір — стежитиме, щоб у тебе завжди були помиті вуха й шия…

— І щоб я купався щосуботи ввечері,— докінчив за нього Дік якнайлагідніше.

— Саме так.

— А скільки ви… цебто скільки я платитиму тій пані за її послуги? — спитав Дік, несподівано звернувши на інше: у нього вже була така звичка, і він не раз спантеличував тим учителів та однокласників.

Містер Крокет уперше відповів не зразу, а спочатку прокашлявся.

— Адже це я платитиму їй? — допитувався Дік. — Із своїх двадцяти мільйонів цебто?

— Батькова порода, — тихенько мовив сам до себе містер Слокем.

— Місіс Самерстон, тобто "та пані", як ти зволив її назвати, одержуватиме сто п’ятдесят доларів на місяць, або ж тисячу вісімсот на рік, — відповів хлопцеві містер Крокет.

— Пропащі гроші,— зітхнув Дік. — Та ще й харч і помешкання!

Він підвівся, як справдешній аристократ — не спадковий, зате вихований за тринадцять років у палаці на Ноб-Гілі. Підвівся так, що й опікунська рада мимоволі повставала зі шкіряних фотелів. Одначе й не так, як підводяться маленькі лорди Фонтлероїї[91], бо він мав двоїсту натуру. Він уже знав, що у людського життя багато облич і багато шляхів. Недарма Мона Сангінетті перемагала його на диктантах. І недарма він бився з Тімом Гаганом унічию, до замирення, а потім удвох із ним верховодив товаришами.

Його доля народилась у несамовитій золотій гарячці сорок дев’ятого року[92]. В палаці з нього вирощено аристократа, а в міській школі виховано демократа. Рано розвинувшись, він уже розумів, нехай ще трохи й по-дитячому, відміни між привілейованою кастою і широкими масами; а під усім тим його сповнювала уперта воля й спокійна самопевність, незбагненна для трьох літніх добродіїв, яким було

доручено його долю і які зобов’язались примножити його мільйони та зробити з нього справжню людину — таку, як вони її собі уявляли.

— Дякую вам за вашу ласку, — сказав Дік, звертаючись до всіх трьох. — Гадаю, що ми не сваритимемося. Звісно, ті двадцять мільйонів мої, і, звісно, ви берегтимете їх для мене, бо ж я ще не тямлю нічого у справах…

— І ми їх примножимо, любий мій, ми їх для тебе примножимо безпечними, вивіреними способами, — запевнив його містер Слокем.

— Тільки щоб без спекуляції! — застеріг Дік, — Моєму татові щастило, але я сам чув, як він казав, що тепер не ті часи і вже не можна ризикувати так, як колись ризикували всі.

І ці його слова, і деякі попередні могли б навести на гадку, ніби в юного Діка була ниця й скнара душа. Але то була б помилка. Якраз навіпаки: в потаємних думках і в планах, що снувались ту мить у нього в голові, він так легковажив, так зневажав свої мільйони, що його б можна зрівняти з п’яним матросом, який розкидає на березі одержану відразу трирічну платню.

— Я ще тільки хлопчак, — провадив Дік. — Але ви мене покищо не дуже добре знаєте. Згодом ми познайомимося краще, а тим часом — ще раз дякую вам…

Він якусь мить помовчав, тоді вклонився стримано й гідно — вельможі з нобгільських палаців навчаються так уклонятися змалку. Він давав опікунам узнаки, що розмову скінчено. Мовляв, він їх відпускає. І вони добре те відчули. Вони, такі самі вельможі ділового світу, як був його батько, відійшли збентежені й спантеличені. Надворі, опускаючись широкими кам’яними сходами до повоза, що чекав на них, містер Девідсон і Слокем хотіли були вилити своє збентеження в гнів, але

містер Крокет, що тільки-но говорив з хлопцем так дратливо й різко, промурмотів у захопленні:

— Ох і шибеник! Ох і шибеник!

Повозом вони доїхали до старого клубу "Пасіфік-Юніон" і там ще з годину поважно обговорювали майбутнє Діка Фореста й знов обіцяли собі справдити ту довіру, що виявив їм покійний Річард Форест. А Дік під той час хутко спускався з Ноб-Гілу поростими травою брукованими зуличками, занадто крутими для повозів. Унизу не було вже багатирських палаців та розкішних садиб — зразу під горою тулилися злиденні вулички дерев’яних курників, де жив трудящий люд. Сан-Франціско 1887 року являло собою таку саму мішанину палаців і халуп, як і старі європейські міста. Ноб-Гіл здіймався, немов середньовічний замок, серед бруду й тісноти буденного життя, що гніздилося та барложилося попід ним.

Дік зупинився на розі під бакалійною крамничкою, над якою на другому поверсі мешкав Тімоті Гаган-старший, бувши полісменом з платнею сто доларів на місяць, він мав змогу жити вище за своїх ближніх-сусідів, що утримували родини на місячну платню, не більшу як сорок чи п’ятдесят доларів.

Хоч вікна нагорі були відчинені й не завішені, та марно свистів Дік, ходячи попід будинком. Тіма Гагана-молодшого не було вдома. Але Дік свистів недовго: тільки-но він замислився, де ж би в ближчій околиці можна знайти Тіма, як той сам з’явився з-за рогу, несучи бляшанку з-під смальцю, повну свіжого, спіненого пива. Він буркнув, вітаючись, і Дік буркнув на відповідь так само недбало, мовби це не він допіру так по-вельможиому закінчив розмову з трьома найбагатшими грошовими королями великого міста. З голосу його нітрохи не було знати, що це власник двадцяти мільйонів, які ще й примножувалися з часом, і нітрохи ті мільйони не пом’якшували його хлоп’яцької бурмакуватості.

— Це я тебе не бачив, відколи помер твій стариган, — зауважив Тім.

— Ну, зате бачиш тепер, — відрубав Дік. — Чуєш, Тіме, я до тебе одне діло маю.

— Зачекай, поки я віднесу пиво своєму стариганові,— сказав Тім, досвідченим оком оглянувши піну в бляшанці.— А то буде крику, як без піни принесу.

— Дарма, сколотиш, то й буде піна, — заспокоїв його Дік. — Я тільки на хвилинку. Я сьогодні тікаю з дому. Гайда разом, хочеш?

Тімові голубі ірландські очиці загорілися цікавістю.

— А куди? — спитав він.

— Ще не знаю. То хочеш? Коли так, можна буде вирішити потім. Ти ж усе ліпше за мене знаєш. То як скажеш?

— Стариган з мене душу виб’є,— завагався Тім.

— Хіба тобі це первина? — відповів Дік, нітрохи не розжалений. — Коли згоден, то стрінемось увечері о дев’ятій біля пристані перевозу. То як? Я дожидатиму там.

— А що як я не прийду? — опитав Тім.

— Однаково — сам подамся, — Дік повернувся, ніби хотів уже йти, тоді ще недбало кинув через плече: — Краще гайда разом.

Тім сколотив у бляшанці ниво й відповів так само недбало:

— Гаразд. Прийду.

Розлучившися з Тімом Гаганом, Дік рушив шукати іншого однокласника, словенця Марковича; його батько держав ресторанчика, і казали, що за двадцять центів більш ніде в місті так смачно не пообідаєш. Маркович-молодший був вінен Дікові два долари, і Дік, розшукавши його за годину, взяв у нього скільки було — долар і сорок центів, а решту боргу подарував.

Потім він нерішуче, збентежено поплентався по Монтгомері-стріті, вагаючись між численними позичковими касами, що прикрашували собою ту людну магістраль. Нарешті він на одчай душі шмигнув у одні двері й спромігся обміняти на вісім доларів і квитанцію свого золотого годинника, вартого, як добре знав Дік, не менше п’ятдесяти доларів.

Вечерю в нобгільських палатах подавали о пів на сьому. А він вернувся додому аж за чверть до сьомої й став перед очі місіс Самерстон. То була дебела літня пані, що походила зі славної родини Портер-Рікінгтонів, чиє банкрутство в середині сімдесятих років струснуло цілим тихоокеанським узбережжям Штатів. Попри дебелу комплекцію, вона завжди скаржилась на "розшарпані нерви".

— Ну, куди це годиться, Річарде! — вичитала вона хлопцеві.— Вечеря вже п’ятнадцять хвилин на столі, а ти ще не помив рук і сам не вмився.

— Вибачте, місіс Самерстон, — перепросив Дік. — Я більше ніколи не примушу вас чекати. І взагалі я не завдаватиму вам клопоту.

За вечерею, поданою для них двох з усією помпою у велику їдальню, Дік силкувався догоджати своїй вихователькі: хоч він і знав, що її найнято за його гроші, але почувався так, ніби вона в гостях у нього.

— Коли ви вже тут улаштуєтесь, вам буде дужо гарно жити, — пообіцяв він. — Це добрий старий дім, і більшість служників уже багато років у нас служать.

— Ну що ти, Річарде, — місіс Самерстон поважно осміхнулась. — Буде мені тут гарно чи ні, це не від служників залежатиме, а від тебе.

— За це не бійтеся, — гречно відказав Дік. — Мені дуже шкода, що я сьогодні спізнився на вечерю, але більше такого пе буде ні разу — за цілі роки. Я вас узагалі не турбуватнму. Ось побачите. Буде так, наче мене й зовсім немає в домі.

Йдучи спати, він сказав їй добраніч, а потім додав, ніби згадавши:

— Хочу вас попередити про одне: про А-Сіпа, нашого кухаря. Він у нас хтозна-відколи — вже двадцять п’ять чи й тридцять років. Він готував їсти для тата, ще як і мене на світі не було, й цього дому. Він у нас привілейована особа і так уже звик робити все по-своєму, що біля нього треба навшпинячки ходити. Та як він вас уподобає, то з шкури вилізе, щоб догодити вам. Отак він уподобав мене. Подбайте й ви про те, і вам тут житиметься, як у раю. А через мене, щиро кажу, вам не буде взагалі ніякої мороки. Не служба, а забавка: так, наче мене й зовсім нема в домі.

РОЗДІЛ V

Точнісінько о дев’ятій годині, вбраний у найстарішу свою одежу, Дік зустрівся з Тімом Гаганом біля пристані перевозу.

— На північ подаватися не варт, — сказав Тім. — Уже зима небавом — доведеться вночі дрижаки хапати. Хочеш, гайнімо на схід — цебто у Неваду та в пустелі?

— А може, ще куди? Чом не на південь? Можна до Лос-Анджелеса, в Арізону, в Нью-Мексіко, а тоді й у Техас, — запропонував Дік.

— Скільки в тебе грошей? — поцікавився Тім.

— А що? — перепитав Дік.

— Треба вшитися звідси хутенько, а з квитками буде найхутчіше. Мені то що, а ось через тебе зчиниться гвалт, вишлють цілу тичбу детективів на розшуки. Треба їх обхитрувати.

— Ну, то й обхитруємо, — відказав Дік. — Кілька днів їхатимемо з квитками, потрошку, то в один бік, то в другий, а більше переховуватимемось, поки минемо Трейсі. А далі махнемо на південь — уже без квитків.

І вони виконали той план вельми ретельно. Трейсі проїхали у вагоні, з квитками, рівно за шість годин після того, як тамтешній помічник шерифа кинув обшукувати поїзди. Задля більшої остороги Дік узяв квитки не до Трейсі, а до самого Модесто. А вже далі вони подорожували "зайцями" — в товарних вагонах, "сліпих багажняках", на буферах та на "скотоскидах", і Тім, досвідченіший у тому, був Дікові за вчителя. Дік купляв газети й страхав товариша, читаючи йому сенсаційні повідомлення про викрадення юного спадкоємця Форестових мільйонів.

Удома, в Сан-Франціско, Дікові опікуни оголосили винагороду в сумі тридцять тисяч доларів тому, хто розшукає й привезе хлопця додому. І Тім Гаган, прочитавши те оголошення, коли вони лежали на траві неподалік водонапірної вежі, навіки закарбував у Діковій голові думку, що честь і непідкупність не залежать від суспільного становища чи породи, а можуть зрости як на високій горі, в пишному палаці, так і під горою, в кімнатках над бакалійною крамничкою.

— Ого-го, — мовив Тім ніби сам до себе, дивлячись кудись у далину. — Мій стариган не зчиняв би гвалту, якби я виказав тебе за ті тридцять тисяч! Аж подумати страшно.

Дік зрозумів: коли Тім так відверто про це говорить, то йому нема чого боятись, полісменів син його не зрадить. І тільки за шість тижнів по тому, вже в Арізоні, Дік сам зняв про це мову.

— Чуєш, Тіме, — сказав він. — У мене ціла купа грошей, і вони ще й ростуть увесь час, а сам я з них не трачу ні цента, ти ж бачиш… Правда, ота місіс Самерстон тягне з мене тисячу вісімсот на рік, та ще й те, що столується й кіньми моїми їздить, а ми з тобою раді, як підберемо десь на станції кочегарські недоїдки. Та однаково, гроші мої ростуть. Скільки буде десять відсотків від двадцяти доларів?

Тім, силкуючись розв’язати ту задачку, втупив очі кудись у гаряче повітря пустелі, що мерехтіло над обрієм.

— Ну, скільки буде десята частина від двадцяти мільйонів? — нетерпеливився Дік.

— Ха! Два мільйони, скільки ж бо ще?

— Ну, а п’ять відсотків це половина десяти відсотків. Коли прибуток п’ять відсотків річних, то скільки наросте за рік на двадцяти мільйонах?

Тім нерішуче мовчав.

— Та половина ж! Половина двох мільйонів! — вигукнув Дік. — Виходить, що я за рік багатшаю на цілий мільйон. Затям це добре і слухай далі. Коли мені самому захочеться вернутись додому — тільки це ще не скоро, ще не один рік доти спливе, — ми з тобою ось яке діло облагодимо. Я скажу тобі, і ти напишеш своєму батькові. Він над’їде туди, де ми його дожидатимемо, забере мене й відвезе додому. А тоді загребе тридцять тисяч винагороди з моїх опікунів, покине службу в поліції і, напевне, відкриє шинок.

— Тридцять тисяч — це до біса грошви, — недбало мовив Тім, у такий спосіб висловивши вдячність.

— Не для мене, — зразу применшив Дік свою щедрість. — У мільйоні буде тридцять три рази по тридцять тисяч, а мої гроші виростають на мільйон за один рік.

Одначе Тім Гаган не дожив до того, щоб побачити свого батька власником шинку. За два дні по цій розмові один занадто ревний гальмівник застукав хлопців у порожньому товарняку, коли поїзд стояв на мосту через глибоку суху яругу, і почав їх зганяти. Дік подивився з височини сімдесяти футів на кам’янисте дно яруги і запротестував:

— Мостом пройти можна, але що як поїзд рушить?

— Не рушить! — наполягав гальмівник. — Гайда, біжіть, поки ще можна. Паровоз набира воду по той бік. Він завше тут воду набира.

Але того разу паровоз води не набирав. Як потім з’ясувало слідство, машиніст виявив, що води в баку немає, і вирішив їхати далі. Тільки-но хлопці вилізли бічними дверима з вагона та пройшли кільканадцять кроків вузеньким краєм мосту, що лишався між поїздом і прірвою, поїзд рушив. Дік, бистрий розумом і рішучий, умить пригнувся й став на шпалах рачки. Так він міг тривкіш держатися, та й місця під бортами вагонів, що виступали за колеса, було більше. Одначе Тім, не такий кмітливий та моторний, а до того ще охоплений чисто кельтською люттю на гальмівника, не впав зразу на руки й на коліна, як Дік, а зостався стояти і кляв гальмівника вельми барвисто, як те вміють його земляки.

— Пригнись! Падай! — загорлав Дік.

Та було запізно. Колія йшла вниз, і поїзд розганявся щораз швидше. Тім, що стояв спиною до прірви, спробував був упасти на всі чотири, але

тільки-но ледь нахилився, як вагон черкнув його по плечі й трохи не збив. Якимсь дивом він устояв на ногах, але більше стати рачки не пробував. А поїзд гнав усе шпаркіш, і про те вже шкода було й думати.

Дік, держачись за шпали, чекав, що ж буде. Вагони пролітали повз них щодалі швидше. Тім не втрачав самовладання. Він стояв на вузькому краєчку мосту, не маючи більше ніякої опори, спиною до прірви, а лицем до поїзда, притискав руки до боків і похитувався, балансуючи, — тим дужче, чим швидше рухався поїзд. Але врешті опанував себе й перестав похитуватися.

І все минулося б гаразд, якби не один вагон. Дік знав, що він є в поїзді, і бачив, як він наближається. То був так званий "кінський палац" — вагон перевозити худобу, на шість дюймів ширший за інші. Дік помітив, що й Тім уже бачить той вагон. Помітив, як Тім напружився всім тілом, готуючись до того, що вузький простір, де він мав утриматись, зараз повужчає ще на півфута. Дік бачив, як Тім повільно, умисно відхиляється назад, відхиляється все далі, як лишень змога далі,— і все ж не досить далеко. Йому не було порятунку. Якби він відхилився ще на дюйм, вагон би не штовхнув його. Але якби він відхилився на той дюйм, то впав би у прірву й сам, без поштовху. І тим одним дюймом вагон зачепив Тіма й скинув з мосту. Двічі перекинувшись у повітрі, хлопець гримнувся головою об каміння.

Там, долі, він уже не ворушився. Впавши з сімдесятифутової височини, він зламав собі в’язи й розтрощив голову. Ото там Дік уперше спізнав смерть — не пристойну, порядну смерть сучасного городянина, коли вмирущому полегшують відхід у вічну ніч лікарі, доглядальниці, підшкірні ін’єкції і відлетілу тінь урочисто проводжають квітами, вінками, пишними поховальними церемоніями та обрядами, а раптову, просту, страшну й неприкрашену, як смерть вола під обухом чи вгодованої свині під колійським ножем.

І ще більше спізнав там Дік — зрадливість життя й долі, і зловорожість світу, і необхідність бути чуткому й рішучому, пильному,

тямкому, упевненому й бистрому, щоб умить пристосовуватися до всіх миттєвих зрушень у рівновазі сил, від яких залежить наше життя. І ще спізнав там Дік, стоячи біля химерно скорчених останків того, хто щойно був його товаришем, що не можна звірятись на ілюзії і що тільки дійсність ніколи не обдурить.

У Нью-Мексіко Дік прибився до ранчо "Дзвіночок", на півночі від Росвела, в долині річки Пекос. Йому ще не було чотирнадцяти років, і ковбої, що звалися й навіть писалися в офіційних паперах такими іменами, як Дикий Кінь, Віл-лі-Ферт, Теляча Шкура, або Довга Кишеня, прийняли його між себе за живу забавку і зробили з нього справжнього ковбоя.

Проживши на ранчо півроку, Дік, ще по-юнацькому тендітний, проте витривалий, здобув науку на все життя, навчившись їздити верхи і вивчивши коней, а також надивившись на людей у природній їхній подобі. Та й це ще не все. Він побачив Джона Чайзема, власника "Дзвіночка", "Боско-Гранде" і ще багатьох скотарських ранчо аж до Чорної річки й далі. Джон Чайзем, скотарський король, свого часу передбачив наплив фермерів, скупив усі сорокаакрові ділянки, де була вода, обгородив їх колючим дротом і в такий спосіб прибрав до рук мільйони акрів суміжних пасовиськ, що не були варті нічого без води, якою володів він. І Дік, слухаючи при табірному багатті біля фургона з харчами балачки ковбоїв, які прогавили те, що передбачив Джон Чайзем і тепер служили у нього за сорок доларів на місяць, виразно збагнув, чому і як Джон Чайзем зробився коров’ячим королем, а тисяча його сучасників пішли до нього в найми.

Але в Діка була не холодно-розважлива вдача. Він мав гарячу кров, буйне завзяття і чоловічу гордість. Ладний часом плакати з утоми після двадцяти годин поспіль у сідлі, він навчився не зважати на біль у всьому змученому тілі і, мовчки хизуючися своєю терплячістю, не йти спати раніш від загартованих дорослих ковбоїв. Так само не опинаючись сідав він на того коня, якого давали, і самохіть їздив, як і всі, стерегти череду вночі, а коли треба, без миті вагання мчав навперейми лавині

переполошеної череди, маючи на вітрі цератяним плащем. Він умів ризикувати. Його тішив ризик. Але в такі хвилини він ніколи не легковажив суворою дійсністю. Він добре пам’ятав, що людський череп не дуже міцний і легко тріскає на твердому камінні або під важким копитом. І коли він якось відмовився сісти на коня, що збивавсь із чвалу та спотикався, то не тому, що боявся розбити собі голову, а тому, що це вже був би "не по грошах ризик", як він одного разу сказав самому Джону Чайземові.

Ще бувши на ранчо, він написав листа опікунам, тільки доручив його одному гуртоправові, щоб відіслав з Чікаго. І навіть адресував, задля ще більшої остороги, кухареві А-Сіну. Дік хоч і покинув свої двадцять мільйонів, однак не забув про них, отож, боячися, щоб спадщини не розділили між далекими родичами, які могли знайтися десь у Новій Англії, попередив опікунів, що він живий і повернеться додому за кілька років. І ще він наказав їм не звільняти зі служби місіс Самерстон.

Але Дікові не сиділось на одному місці. Півроку на ранчо "Дзвіночок" — це було, як на нього, вже задовго. "Па-цанком", як навивають хлопчака-гобо, помандрував він через усі Сполучені Штати, познайомившися з їхньою поліцією, судами, законами проти волоцюзтва та в’язницями. Спізнав він і самих волоцюг, мандрованих сезонників та дрібних злодюжок. Поміж іншим зазнайомився він і з фермами та фермерами і раз, у штаті Нью-Йорку, тиждень збирав ягоди на фермі в якогось голландця, що одним із перших у Штатах на спробу поставив у себе силосну вежу. Звісно, Дік прикмічав усе не з якимсь певним наміром чи метою. Просто йому, як і кожному хлопчакові, все було цікаве, і в такий спосіб він призбирав силу-силенну всяких відомостей про людську природу та життя суспільства, що мали неабияк прислужитися йому аж згодом, коли він за допомогою книжок перетравив та систематизував їх.

Дікові пригоди не зіпсували його. Навіть коли він терся між "тюряжниками" по яких-небудь лісових таборищах, їхні погляди на життя й моральність не приставали до нього. Він був ніби мандрівник

серед чужинців. Знаючи, що його дожидають певних двадцять мільйонів, він не відчував потреби красти. Йому цікаво було побувати скрізь, побачити все, але ніде й ніщо не могло вдержати його надовго. Він тільки хотів бачити, ще й ще бачити і знов бачити.

Під кінець третього року, вже як він став майже шістнадцятирічним юнаком, міцним і жилавим, ста тридцяти фунтів вагою, Дік вирішив, що час вернутися додому та взятись за книжки. І він подався в першу свою тривалу подорож морем, найнявшись на вітрильник, що відпливав з одного делаверського порту[93] до Сан-Франціско. Плавання було трудне й довге, цілих сто вісімдесят днів, однак під кінець його Дік важив ще на десять фунтів більше.

Місіс Самерстон злякано зойкнула, коли Дік увійшов до неї, і послала на кухню по А-Сіна, щоб засвідчив, чи це справді він. А вдруге зойкнула, коли він стиснув їй руку, аж подряпавши ніжну шкіру мозолястою і шкарубкою від корабельних линів долонею.

Відразу скликано опікунів, і Дік привітав їх несміливо, майже засоромлено. Та це не завадило йому відразу заговорити навпростець.

— Ось що, — сказав він. — Я не дурень. Я знаю, чого мені треба, і хочу його мати. Я на світі сам — звісно, коли не рахувати добрих друзів, як оце ви, — і в мене є свої погляди на життя й на те, що я хочу в ньому зробити. Я вернувся додому не з обов’язку перед кимось тут, а тому, що настав час вернутись, тобто з обов’язку перед самим собою. Я чимало розуму набрався, повештавшись три роки по світі, а тепер мені час узятися за науку — за книжкову науку цебто.

— Іди в Белмонтське училище, — підказав містер Слокем. — Там тебе підготують до університету.

Дік рішуче похитав головою.

— І заберуть на це три роки. Як і в кожній середній школі. Ні, я хочу бути в Каліфорнійському університеті за рік. Для цього, звісно, треба попрацювати. Але я вгризуся в книжки, як голодний у хліб. Я найму вчителя чи десятьох учителів і заходжуся. Тільки я найматиму їх сам — і виганятиму теж сам. А на це мені треба буде грошей.

— Сто доларів на місяць вистачить? — спитав містер Крокет.

Дік похитав головою.

— Я перебився три роки, не взявши зі своїх грошей ні цента. Гадаю, що тепер мені можна трохи покористатися з них. Порядкувати всім своїм капіталом я ще не збираюсь, але мені потрібен відкритий рахунок у банку, і то пристойний. І я хочу використовувати його так, як мені треба, і на те, чого мені треба.

Опікуни спантеличено перезирнулися.

— Це ні в які ворота не лізе! Смішно й слухати! — почав містер Крокет. — Ти який був навіжений, такий і досі.

— Такий, мабуть, удався, — зітхнув Дік. — І того разу ми не поладиали через гроші. Тоді я просив сто доларів.

— Але й ти зважж на нагле становище, Діку! — заволав містер Девідсон. — Як це виглядатиме, коли ми, твої опікуни, дамо тобі, шістнадцятирічному хлопцеві, волю розкидати гроші?

— Скільки коштує тепер моя "Фреда"? — спитав Дік несподівано.

— За двадцять тисяч можна продати хоч сьогодні,— відповів містер Крокет.

— То продайте її. Вона для мене завелика, і що рік, то втрачатиме на ціні. Мені потрібна тридцятифутова яхточка, щоб самому плавати по бухті, а така не коштуватиме й тисячі. Продайте "Фреду" і покладіть гроші на моє ім’я. Я знаю, ви боїтеся, що я почну цвиндрити гроші: пиячити, грати на кінських перегонах, за хористочками вганяти. То зробімо так, щоб ви мали спокій: нехай рахунок буде відкритий для всіх чотирьох. Тільки-но котрий з вас вирішить, що я марную гроші, він зможе негайно забрати з рахунку всю решту. І ще я хочу вам сказати, що збираюся, крім учителів, запросити фахівця з комерційного коледжу, хай утлумачить мені всю цю ділову механіку.

Не чекаючи слів згоди, мовби він вважав, що справу вирішено остаточно, Дік повів далі:

— А як будемо з моїми кіньми, що на віллі в Менлов? А втім, я сам на них подивлюся і вирішу, яких зоставити. Місіс Самерстон нехай лишається, порядкує домом, бо мені про це не буде коли думати, у мене забагато планів. Обіцяю вам: ви не пошкодуєте, що дали мені повну волю в моїх особистих справах. А тепер, коли хочете почути, як я жив ці роки, можу розповісти.

Дік Форест казав правду своїм опікунам, що вгризеться в книжки, як голодний у хліб. Ще, мабуть, ніхто ніколи так не вчився, і він сам керував своєю освітою, хоч не цурався й порад. Від свого батька та від Джона Чайзема на ранчо "Дзвіночок" він навчився, що можна наймати чужий розум. А при табірному багатті біля фургона з харчем, під нескінченні ковбойські балачки, він навчився сидіти мовчки й думати. Тепер, завдяки своєму імені й становищу, він легко добивався згоди поговорити з професорами та ректорами коледжів і з бізнесменами-практиками, і він слухав їх цілі години, слухав мовчки, лише зрідка про що-небудь питаючії, тільки слухав і вибирав потрібне з того, що вони казали, задоволений, коли кілька таких годин давали йому бодай одну думку, один факт, що допомагав йому вирішити, яку освіту обрати і як її здобувати.

Далі він почав наймати вчителів. Мабуть, ще ніхто ніколи так не наймав і не звільняв їх, не перебирав ними так. Грошей на них Дік не шкодував. Він звільняв десятьох першого ж дня чи тижня, поки вибере одного на місяць чи на три. І щоразу сплачував тим звільненим умовлену платню за цілий місяць, хоч би їхні спроби навчати його не забрали й години. Щодо цього він був щедрий і великодушний, бо міг собі те дозволити.

Цей хлопець, якому траплялось підбирати по паровозних депо кочегарські недоїдки, добре взнав ціну грошам. Він купував якнайкраще, певний, що так йому вийде найдешевше. Для вступу до університету йому треба було пройти шкільний курс фізики й хімії. Впоравшися з алгеброю й геометрією, він звернувся до вчених, що відали кафедрами фізики й хімії в Каліфорнійському університеті. Професор Корі спершу засміявся йому в вічі.

— Любий мій юначе… — почав він.

Дік терпляче дослухав, тоді заговорив сам:

— Я не дурень, професоре. Учні середньої школи чи училища — то ж діти. Вони не знають життя. Вони не знають, чого хочуть і навіщо їм потрібне те, чим їх напихають. А я знаю життя. Я знаю, чого хочу й навіщо. Вони вчать фізику дві години на тиждень цілий рік, як рахувати з вакаціями. Ви найкращий викладач фізики на все Тихоокеанське узбережжя. Навчальний рік у вас закінчується. За перший тиждень вашої відпустки, якщо ви віддаватимете мені кожну хвилину свого часу, я подужаю річний курс фізики. Скільки коштуватиме цей ваш тиждень?

— Ви не купите його й за тисячу доларів, — відказав професор Кері, думавши тим відбутися.

— Я знаю, яка ваша платня, — знову почав Дік.

— Ну, і яка ж вона? — гостро спитав професор.

— Та вже ж не тисяча на тиждень, — відрубав Дік так само гостро. — І не п’ятсот, і навіть не двісті п’ятдесят, — він підняв руку, побачивши, що професор знов хоче його перебити. — Ви оце сказали, що я не куплю тижня вашого часу за тисячу доларів. А я й не збираюсь. Я хочу купити той тиждень за дві тисячі. Господи! Життя таке коротке! Так мало років мені відміряно…

— І ви гадаєте, що зможете купити роки? — усміхнувся поблажливо професор.

— Авжеж. Того я й прийшов до вас. Я купую три роки за рік, і ваш тиждень — частина цього року.

— Але ж я ще не погодився, — засміявся професор.

— Може, двох тисяч мало? — уперто провадив Дік. — То скажіть, скільки буде досить.

І професор Кері здався. Так само здався й професор Барздейл, завідувач кафедри хімії.

Ще раніше, вивчавши математику, Дік на кілька тижнів возив своїх репетиторів стріляти качок у заплавах Сакраменто й Сан-Хоакіну. А впоравши фізику та хімію, знову поїхав з двома вчителями літератури та історії на мисливські терени в окрузі Керрі на південному заході Орегону. Цей спосіб він теж похопив від батька, і отак, навчаючись, розважаючись, живучи на вільному повітрі, він за рік подужав нормальний трирічний курс середньої школи навіть без великої натуги. Дік вудив рибу, полював, купався, тренувався фізично і заразом готувався до університету. І він не схибив. Він знав, що може так робити, бо батькові мільйони дали йому владу над життям. Гроші були

для нього знаряддям. Він ані переоцінював, ані недооцінював їх. Він просто купував за них те, що йому потрібно.

— Дивовижнішої форми марнотратства я ще зроду не бачив, — заявив містер Крокет, показуючи своїм колегам-опікунам Діків звіт за минулий рік. — Шістнадцять тисяч доларів на навчання, і все враховано до цента, навіть залізничні квитки, могоричі кондукторам і мисливські патрони для вчителів.

— Але іспити він таки склав, — зауважив містер Слокем.

— І підготувався до них за рік, — пробурчав містер Девідсон. — Мій онук, доччин син, теж провчився вже рік — у Белмонтському училищі,— а до університету зможе вступити хіба за два роки, і то як пощастить.

— Ну що ж, я можу сказати тільки одне, — підсумував містер Крокет. — Віднині ми знаємо, що цьому хлопцеві можна давати грошей, скільки він схоче.

— А тепер вільно й передихнути, — сказав Дік опікунам. — По школі я наздогнав своїх однолітків, а життєвим досвідом на багато років їх випередив. О, я знаю про життя і про людей такі речі, добрі й погані, великі й дрібні, аж часом мені самому не віриться, що то правда. Але я їх знаю. Від сьогодні я не буду гнати вперед стрімголов. Я надолужив згаяне, а далі піду неквапом. Аби тільки переходити, як усі, з курсу на курс, і в двадцять один рік я закінчу університет. Відтепер мені не треба буде стільки грошей на навчання — я ж не платитиму вже репетиторам, — зате більше йтиме на розваги.

Містер Девідсон нашорошився:

— А на які це розваги?

— Ну, всякі там студентські товариства, футбол тощо — треба ж бути не гіршому за людей. А крім того, мене цікавлять бензинові двигуни. Я хочу збудувати першу в світі океанську яхту з бензиновим мотором…

— Дограєшся, що вибухне та розірве, — занепокоївся містер Крокет. — Це дурне діло, просто схибнулися всі на тому бензині.

— Нічого, я подбаю про безпеку, — відповів Дік, — а для цього потрібні спроби, а для спроб потрібні гроші; отож відкрийте мені знов солідний рахунок — як і перше, на ім’я всіх чотирьох.

РОЗДІЛ VI

В університеті Дік Форест нічим надзвичайним не відзначався, хіба тим, що пропускав на першому курсі більше лекцій, ніж будь-хто. Він просто знав, що ті лекції йому не потрібні. Адже репетитори, готувавши його до вступних іспитів, пройшли з ним і мало не всю програму першого курсу. Між іншим, він зібрав футбольну команду першокурсників — справжшю "зелену команду", як їх називають в університетах, її побивали навіть усі команди середніх шкіл та училищ.

Та Дік усе ж учився, хоча того й не було видно. Він багато й серйозно читав поза програмами, а вирушаючи в перший літній рейс на своїй океанській моторовій яхті, взяв із собою не веселу компанію молоді. Ні, він запросив у подорож професорів літератури, історії, права й філософії, разом з родинами. В університеті опісля довго згадували те "інтелектуальне" плавання. Професори, вернувшись, хвалилися, що чудово відпочили. А Дік за подорож краще обізнався з предметом кожного професора, ніж якби слухав його лекції кілька років. А вигравши таким робом час, він міг і далі не ходити на лекції, зате більше працювати в лабораторіях.

Студентських розваг він теж не цурався. Всі кокетки в Берклі упадали за ним, студентки закохувалися в нього, на танцях Дік не знав утоми. Він не пропускав жодного товариського диспуту, вечірки з пивом чи спортивних змагань, а з гуртком банджистів і мандоліністів об’їхав усе Тихоокеанське узбережжя.

І все-таки нічим надзвичайним він не відзначався, видатного хисту не виявив ні до чого. З півдесятка його товаришів краще за нього грали на банджо чи мандоліні, а з десяток — краще танцювали. Як футболіст — а він уже на другому курсі попав до збірної університету — Дік був добрий, надійний гравець, але не більше. Йому ніколи не щастило перехопити м’яча й провести його через усе поле, щоб уболівальники "голубих із золотом" аж переривалися з захвату. Зате у вирішальному матчі, після майже півторагодинної виснажливої мотанини в грязюці, під дощем, з нічийним рахунком, під самий кінець другого тайму, коли стенфордці вишикувалися "стіною" перед своїми воротями, уболівальники-берклійці всі як один підвелися й хором закричали, щоб штрафного бив Форест.

Він ні в чому не досяг виняткових успіхів. Здоровило Чарлі Еверсон на вечірках перепивав його. Гаррісон Джексон кидав молота на добрих двадцять футів далі. Керазес побивав його в боксі, хоча й тільки по очках. Енсон Бердж клав його на лопатки два рази з трьох — щоправда, лише добряче нагрівши чуприну. З англійської мови п’ята частина курсу мала кращі оцінки. Ейдлін, єврей з Росії, переміг його в дискусії на тему "власність — це крадіж". Шульц і Дебре випереджали його й увесь курс у вищій математиці, а японець Оцукі був незрівнянно сильніший за нього в хімії.

Та хоч Дік і не відзначався нічим, він ніде й не відставав. Не виявляючи себе ні в чому надзвичайно здібним, він не був і нездарним чи дуже слабким ні в чому. Опікуни, бачивши його взірцеву поведінку протягом такого довгого часу, вже мріяли, що з нього вийде великий учений; та якось, коли вони його спитали, ким він хоче стати, Дік відповів:

— Ніким. Тобто всім потроху. Самі розумієте: нащо мені бути фахівцем? Я ж не мушу заробляти на себе — батько зоставив мені мільйони. А крім того, я й не зміг би бути вузьким фахівцем, якби навіть схотів. Не така моя вдача.

Він так ясно визначив свою натуру, бо сама вона була ясна. Його но поривало ні до чого зокрема. Він належав до рідкісного типу кругом нормальних, урівноважених, всебічних людей — "всього потроху".

Коли якось містер Девідсон при своїх колегах-опікунах висловив задоволення з того, що Дік не витинає більше ніяких дурощів, повернувшись додому, юнак відповів:

— О, я можу стримувати себе, якщо схочу.

Так, — поважно озвався містер Слокем. — Це просто знаменито, що ти так рано передурів і взяв себе в руки.

Дік здивовано поглянув на нього й відказав:

— Е, тієї хлоп’яцької пригоди можна не рахувати. То були ніякі не дурощі. Я ще й не починав дуріти. Та стривайте, ось почну, тоді побачите! Ви знаєте Кіплінгову "Пісню Дієго Вальдеса"?[94] Ось я вам трохи з неї процитую. Розумієте, Дієго Вальдесові, як і мені, щастило в житті. Він так рвався до титулу найвищого адмірала Іспанії, що не мав коли заживати втіх, яких він ледве скуштував. Він був здоровий, повний снаги, але в нього не було ні на що часу за тим пориванням. Та він усе думав, усе дурив себе думкою, що здоров’я й снаги стане йому ще надовго, і коли він зробиться найвищим адміралом, отоді вже надолужить своє. А потім усе згадував:

…в старому братстві

Отих нових морів,

Де ми колись міняли

Сандал у дикунів,

В далеких водах Півдня

В щасливі ті часи

Не знали ще Вальдеса,

Мене ж то знали всі.

Хто здибав добрі трунки,

То вже їх пив не сам,

Хто знюхав щедру здобич,

То вже казав і нам

В таємних наших бухтах

Аж на краю землі,

Як ми туди спливались

Смолити кораблі.

Ладнали вбогі шатра —

Вітрило на веслі,

Коло багать сиділи,

Закурені, в смолі,

І знов летіли далі

За покликом жадань

Так хутко, мов той якір,

Що пада в водну хлань.

Де ми скидали зброю

Й під пальмами в шинку

В яку палючу спеку

Шукали холодку?

О джерело в пустелі.

Де, спраглі, ми пили,

І хліб, що не доїли,

Й вино, що розлили!

Юнак, жагу спізнавши,

Вдова в тяжкій журі,

Знудьговані за шлюбом

Дівчата на порі —

Усі, кого жадання

Невтолені печуть,

Збагнуть мою гризоту,

Що днів тих не вернуть!

Зрозумійте його, ви, літні люди! Зрозумійте його так, як я, молодий, зрозумів! Ось що він каже далі:

Я думав — пізня втіха

Пишніше розквіта,

І задля тої втіхи

Промарнував літа,

Аж поки, всім на заздрість,

Але й собі на жаль,

Зробивсь я дон Дієго,

Найвищий адмірал!

— Слухайте, опікуни мої! — вигукнув Дік, і обличчя його палало пристрастю. — Ви думавте, що мене не печуть невтолені жадання? Ні, я

горю вогнем! Але я стримую себе. Не думайте, ніби я вже здохляк, коли поводжусь у коледжі, мов такий собі статечний цяця-хлопчик. Я молодий. Я живий. Я здоровий і повний снаги. Але я не хочу дати маху. Я стримую себе. Не кваплюсь, не чіпляюсь на перший-ліпший гачок. Я ще тільки готуюся. Але втіх своїх я не прогавлю. Не розіллю свого вина. І не нарікатиму потім, як Дісго Вальдес:

Вже не навіє вітер,

Не вихлюпне бурун

Ватаг довкола вогнищ

По берегах лагун,

І джерела в пустелі,

Де, спраглі, ми пили,

І хліба, що не з’їли,

Й вина, що розлили…

Чуєте, опікуни? Ви знаєте, як то воно вдарити ворога, вдарити у захваті бою, просто в щелепу, і звалити його собі під ноги? Я хочу цього! Хочу й кохати, й цілувати, і важити собою, і шаліти з надміру здоров’я та снаги. Я хочу спіймати свою долю. Хочу мати власну ватагу біля вогнищ — і то ще поки молодий, але не занадто. І я матиму все це. А поки що я стримую себе, вчуся, готуюся — щоб потім, коли попущу собі віжки, бути добре підкутому. Тоді вже моя доля не втече від мене! О, повірте мені, я не завжди сплю спокійно!

— Справді? — запитав містер Крокет.

— А ви ж як думали? Ні, я ще не починав дуріти, але як почну, отоді побачите!

— А коли ж ти почнеш? Як одержиш диплома?

Дивовижний юнак похитав головою.

— Ні, після диплома я ще піду принаймні на рік до сільськогосподарського коледжу, на додатковий курс. Бачте, мене починає захоплювати сільське господарство. Я хочу щось зробити в ньому… Щось створити. Бо мій батько, можна сказати, не творив нічого. І ви, панове, так само. Ви прийшли зі Сходу, захопили новий край і почали збирати гроші, як матроси витрушують самородки з дерну, наткнувшись на незаймане родовище.

— Голубе мій, я, здається, маю трохи досвіду в каліфорнійському сільському господарстві,— ображено перебив містер Крокет.

— Певне, що маєте, але ви нічого не створили. Ви… від правди не втечеш: ви тільки нищили. У сільському господарстві ви були ловцем фортуни, як золотошукачі. Що ви зробили? Взяли сорок тисяч акрів найкращої землі в долині Сакраменто і рік у рік сіяли на ній пшеницю. Сівозміни були вам і не в голові. Солому ви палили. Перегній виснажували. Орали міленько, на чотири дюйми, а підгрунтя тільки втрамбували плугами, наче цементовий хідник. І так виснажили ту чотиридюймову плівку, що вона вже й насіння не вертає. Кажу вам, ви нищили. І мій батько так само. І всі. А я ось візьму батькові гроші й почну творити. Скуплю за безцінь оту покинуту землю після пшениці й заходжуся коло неї — переорю глибоко й доб’юся, що вона у мене родитиме краще, ніж родила у вас із самого початку.

Під кінець передостаннього курсу містер Крокет знову спитав Діка, коли ж той почне "дуріти", як нахвалявся.

— Я ж казав — як відбуду ще рік у сільськогосподарському, — відповів юнак. — Тоді накуплю землі й заведу господарство — справжнє, таке, як слід. І аж тоді подамся шукати свою "ватагу біля вогнищ".

— І велике господарство хочеш ти завести на почин? — занитав містер Девідсон.

— Може, на п’ятдесят тисяч акрів, а може, й на п’ятсот. Там побачимо. Вже як загрібати дармовий зиск, то чим-більший. Адже Каліфорнія, по суті, ще не заселений край. За п’ятнадцять років та земля, що я тепер можу купити по десять доларів акр, коштуватиме п’ятдесят, а та, що нині коштує п’ятдесят, підскочить до п’ятисот, хоч я для цього й пальцем не ворухну.

— Півмільйона акрів по десять доларів — це п’ять мільйонів доларів, — поважно нагадав містер Крокет.

— А по п’ятдесят це буде двадцять п’ять мільйонів, — засміявся Дік.

А втім, опікуни вже не вірили, що він колись іще почне "дуріти", як нахвалявся. Звісно, він може прогайнувати скількись грошей на свої сільськогосподарські химери, але щоб він по-справжньому вдарився в якісь дурощі після стількох років такої здержливої поведінки, здавалося неймовірним.

Університет Дік закінчив, не справивши ніякого фурору своїми успіхами. На курсі він був тільки двадцять восьмий. Найвизначніше його досягнення було те, що він зумів опертися принадам багатьох вродливих дівчат і натискові їхніх матусь. Крім того, на останньому курсі він відзначився тим, що довів збірну університету, капітаном якої став, до перемоги над стенфордцями — першої за п’ять років. Тоді ще не було високоплатних футбольних тренерів, і найбільше важили якості окремих гравців; але він зумів утовкти в свою команду принципи колективної гри та самопожертви, і в День подяки[95] "голубі з золотом" тріумфально

пройшли по Маркіт-стріті через Сан-Франціско, святкуючи перемогу над незмірно дужчою командою.

На додатковому курсі в сільськогосподарському коледжі Дік зовсім не ходив на лекції, а тільки працював у лабораторіях. Фактично він наймав собі власних лекторів і витратив чималенький капітал на самі подорожі з ними по цілій Каліфорнії. Жака Рібо, що вважався одним з найбільших у світі авторитетів у царині агрохімії,— Каліфорнійський університет за шість тисяч доларів на рік перенадив його з Франції, де він одержував дві тисячі, а потім гавайські цукрові плантатори знов перенадили його до себе за десять тисяч, — Дік спокусив п’ятнадцятьма тисячами та приємнішим, помірнішим каліфорнійським кліматом, і Рібо підписав контракт па п’ять років.

Панове Крокет, Слокем і Девідсон аж руки зняли вгору, жахнувшися, і вирішили, що оце й починаються обіцяні дурощі молодого Фореста.

А втім, то була тільки одна з марнотратних Дікових витівок. З вашінгтонського уряду він украв провідного фахівця-тваринника, щедро накинувши йому платню, таким самим розбійницькнм способом відібрав університетові штату Небраска найкращого знавця молочного господарства і нарешті розбив серце деканові сільськогосподарського коледжу Каліфорнійського упіверситету, привласнивши професора Нірденгамера, справжнього чарівника щодо керівництва великими фермами.

— Це ще дешево, далебі, дешево, — заспокоював Дік опікунів. — Невже б ви воліли, щоб я купував акторок та коней для перегонів, аніж професорів? Уся річ у тому, що ви не знаєте цього способу комерції — купувати чужі голови. А я знаю. Бо це мій фах. Я зароблятиму на них гроші, і навіть більше — я доб’юся, що в мене виросте десять травинок там, де у вас не виросло б ані одної, бо ви занапастили свою землю.

Отож і зрозуміло, що опікуни вже не вірили, ніби він ще почне, як обіцяв, "дуріти", кохати, цілувати й кулаком валити ворогів під ноги.

— Ще рік, — попереджував він їх, а сам закопувався в агрохімію, аналізи грунтів та їздив по Каліфорнії зі своїм почтом високоплатних фахівців сільського господарства. А опікуни боялися тільки, що Дік, досягши повноліття й діставши в руки увесь спадок, норине з головою в свою сільськогосподарську примху і швидко розкидає батьківські мільйони.

Того самого дня, коли йому вийшов двадцять один рік, він оформив купівлю нових своїх маєтностей, що простягались на захід від річки Сакраменто аж до вершин гірського кряжа.

— Неймовірно дорого, — сказав містер Крокет.

— Неймовірно дешево, — сказав Дік. — Побачили б ви мої дані про грунт! І про воду! І почули б ви, як я співаю!

Ось послухайте, опікуни, — це пісня правдива. Я сам і співець, і пісня.

І Дік завів химерним тремтливим фальцетом, як співають північноамериканські індіяни, ескімоси й монголи:

Гу-тім но'-кім кой-о-дп

Ві*-гі ян’-ніп кой-о-ді’!

Ло’-ві ян’-нін кой-о-ді’!

По-го’ най-ні’ гал-у-дом йо най, йо-го най-нім’!

— Музика моя власна, — промимрив він, ніби виправдовуючись. — Це я гадаю, що так її співалося. Розумісте, нині вже нема на світі людей, які б чули цю пісню на власні вуха. Склало її плем’я конко, а від нього перейняли майду, а від тих нішінеми. Але ні конко, ні майду, ні нішінемів уже нема. Тільки земля їхня лишилася. Це її ви переорали, містере Крокете, і виснажили своєю пшеницею, ловлячи фортуну. А пісню я знайшов у одному етнографічному повідомленні, в третьому томі "Огляду географії та геології Тихоокеанського узбережжя Сполучених Штатів". Індіянський ватаг Червона Хмара, що зійшов з неба, заспівав її на світанку землі зорям і гірським квіткам. Ось я проспіваю її по-англійському.

І знову, притупуючи в такт ногами та ляскаючи долонями но стегнах, Дік затяг індіянським фальцетом, що аж дзвенів буйною весняною радістю:

Жолуді нападали з неба!

Я саджаю жолуді в долині!

Жолуді великі і маленькі!

Я кільчусь, я, чорний жолудь, вже росту, росту!

Незабаром ім’я Діка Фореста зарясніло в газетах так, що аж страх. Він ураз доскочив слави, першим у цілій Каліфорнії заплативши десять тисяч доларів за одного-однісінького бугая. А потім його знаменитий тваринник, викрадений з урядової служби, поїхав до Англії і там, виваливши аж п’ять тисяч гіней[96], перехопив у Ротшільдових конярень Гірського Отамана — розкішного огиря ширської тяглової породи. В Каліфорнії його враз прозвано Форестовим Вибриком.

— Нехай сміються, — сказав Дік колишнім своїм опікунам. — Я виписав ще й сорок кобил, і цей жеребець за перший рік верне мені

половину своєї ціни. Від нього і постане ціле плем’я синів та онуків, і каліфорнійці битимуться за них, платячи мені по три й по п’ять тисяч доларів за кожного.

За перші місяці свого повноліття Дік утнув чимало таких вибриків, одначе найнебезпечніший був останній з них: угативши кілька мільйонів у свою сільськогосподарську химеру, він раптом передав усе керівництво найманим фахівцям, накреслив їм загальні плани розвитку та поставив певні обмеження, щоб вони не розганялися занадто, а тоді купив квитка на пасажирський бриг до Таїті та й подався "дуріти" в широкий світ.

Вряди-годи до опікунів доходили звістки від нього. Один час він був власником і капітаном чотирищоглового залізного вітрильника, що плавав під англійським прапором і возив вугілля з Ньюкасла. Про це вони дізнались, бо до них надійшов рахунок за куплене судно, а потім ще прочитали в газетах прізвище Діка Фореста як власника судна, що врятувало пасажирів нещасливого "Оріона", і врешті одержали для Діка страхову премію, коли вітрильник потонув майже з усією командою під час великого урагану біля Фіджі. 1896 року Дік був на Клондайку; 1897— на Камчатці, де захворів на скорбут; а тоді раптом виринув з американським військом на Філіппінах. Потім якось вони прочули, що він, хтозна як і нащо, вже став власником і капітаном старого вантажного пароплава, що під сіамським прапором теліпався по всіх морях, давно викреслений з реєстрів Ллойда[97].

Час від часу вони одержували Форестові ділові листи з різних кипучих портів усіх кипучих морів. Одного разу їм довелось натискати всі пружини, щоб уряд штату вжив цілого свого впливу на Вашінгтон, аби визволити Діка з якоїсь халепи в Росії. Про ту авантуру в газети не попало ані слова, зато вона збудила по всіх дипломатичних представництвах у Європі трепет щирої зловтіхи.

Потім вони нагодою прочули, що Дік лежить поранений у Мафекінгу; далі — що він перехворів на жовту пропасницю в Гваякілі; а ще згодом

його нібито суджено в Нью-Йорку за жорстоке поводження зі своїми матросами. Тричі з’являлись у газетах повідомлення, що він загинув: один раз — у бою, в Мексіці, а двічі — ніби його страчено у Венесуелі. Після цих фальшивих тривог опікуни вже не хвилювались, коли він переплив на сампані[98] Жовте море, і спокійно сприймали чутки, ніби віп помер від бері-бері[99], попав з російським військом у полон до японців під Мукденом або сидить у японській військовій в’язниці.

Один тільки раз Дік ще спромігся їх схвилювати: це коли він, як і обіцяв, "передурівши", у тридцять років вернувся до Каліфорнії з дружиною. Він повідомив їх, що одружений з нею вже кілька років, і всі троє опікунів, як виявилось, добре її знали. Містер Слокем утратив вісімсот тисяч доларів, а її батько — цілий свій капітал під час банкрутства Лос-Кокоських срібних копалень під Чівавою, у Мексіці, коли уряд Сполучених Штатів вилучив срібло з обігу. Містер Девідсон видобув мільйон, а її батько — цілих вісім мільйонів з Останнього Кону — отого висохлого і знов заводненого людьми струмка в окрузі Амадор. Містер Крокет, тоді ще зовсім юнак, разом з її батьком наприкінці п’ятдесятих років "вишкрібав" Мерседську улого-випу, був йому за дружбу, коли він у Стоктоні брав шлюб з її матір’ю, а в Грантс-Пасі грав у покера з ним та самим Грантом[100], тоді ще молоденьким лейтенантиком, про якого на Заході знали тільки, що він добре б’ється з індіянами, але кепсько грає в карти.

Отже, Дік Форест одружився з дочкою Філіпа Дестена! Тут уже не випадало зичити йому щастя. Тут скорше годилося втлумачувати, що він сам не знає, яке щастя йому припало. І опікуни відразу пробачили Дікові всі дурощі. Нарешті він учинив як треба, зробив справді розумну річ. Ба ні, він учинив просто геніально! Пола Дестен! Дочка Філіпа Дестена! Дестенівська кров! Спілка Дестенів і Форестів! Цього було досить. Три зістарілих товариші Фореста й Дестена давньої Золотої доби, — тих двох, що вже дограли свою гру і залишили світ, — навіть насварили Діка. Вони доти товкмачили йому про незмірну вартість здобутого скарбу, про священні обов’язки, що їх накладає на нього цей шлюб, про всі традиції та чесноти поріддя Форестів і Дестенів, аж поки Дік,

засміявшись, перебив їх: вони, мовляв, говорять, як завзяті конярі або схибяуті на євгеніці[101] диваки. Поштиві старигани збентежились — вони б воліли, щоб він висловив ту щирісіньку правду якось делікатніше.

В усякому разі, того, що Дік узяв собі жінку з Дестенів, було досить, щоб вони беззастережно схвалили плани й кошториси Великого Будинку, які він показав їм. Завдяки Полі Дестен цього разу вони погодилися, що він витрачає гроші розумно й до ладу. Що ж до його сільського господарювання, то чом би йому не бавитись, коли є за що: адже золоті копальні Врожайного давали певний прибуток. І все ж, як висловився містер Слокем, "двадцять п’ять тисяч доларів за жеребця тяглової породи — чисте божевілля. Бо тяглові коні — це тяглові коні, та й годі. Нехай би вже за рисака, то інша річ..."

РОЗДІЛ VII

Дік ще перебігав очима видану штатом Айовою брошуру про свинячу чуму, коли у відчинені вікна канцелярії долинули через широке подвір’я нові звуки: прокинулась та жінка, що сміялася з дерев’яної рамки на стіні над ліжком у нього і що лиш кілька годин тому згубила на підлозі його спальні рожевого мереживного чепчика, якого так дбайливо підібрав А-Гов.

Спершу Дік почув її голос, бо вона прокидалася з піснею, мов пташка. Дзвінкі переливи вилітали по черзі з усіх вікон довгого крила будинку, де були її покої. Далі спів її почувся з садочка в подвір’ї; там вона довгенько дражнила свого ердель-тер’єра та ще насварила щенятко, шотландського коллі, що зазіхнуло на жовтогарячих, пишпохвостих японських золотих рибок у чаші водограю.

Діка враз пройняло втіхою, що вона прокинулась. Та втіха ніколи не блякла для нього. Щодня йому, поки не вчує через подвір’я ранкової Полиної пісні, здавалося, ніби Великий Будинок ще не прокинувся по-справжньому, хоч би сам він був уже кілька годин на ногах.

Та ледве відчувши ту втіху від її пробудження, Дік, як звичайно, відразу й забув про неї за власними справами. Він знову поринув у цифрові дані про свинячу чуму в Айові, і дружина зникла з його свідомості.

— Доброго ранку, Веселий молодче, — почув він за хвильку голос, що завжди лунав для нього чарівною музикою. Пола в ранковому халатику пурхнула до кімнати, обняла чоловіка за шию й притулилась до нього ніжним і гнучким тілом, сівши на підставлене коліно. А він міцно пригорнув дружину, відгукнувшись так на її близькість, однак ще з півхвилини не відривав очей від сторінки, де викладалося результати вакцииації, що її виконав професор Кепелі на свинарській фермі Саймона Джоиса у Вашінгтоні, штат Айова.

— Ах, такі — обурилась вона. — Тобі занадто щастить. Ти переситився дарами життя. До тебе прийшло твоє Жіненятко, твоя "горда зіронька", а ти навіть не сказав: "Доброго ранку, Жіненяточко, чи солодко тобі спалося?"

Дік облишив статистичні таблиці професора Кенелі, міцніш пригорнув дружину й поцілував її, одначе вказівний палець його правої руки вперто придержував потрібну сторінку. Слова Полиного докору вже не лишили йому змоги запитати, чи добре їй спалося після того, як вона згубила рожевого чепчика у нього на веранді. Він згорнув брошуру на закладеній пальцем сторінці і обняв дружину обома руками.

— О! О! Чуєш? — вигукнула вона.

Знадвору долинула млосно-солодка сопілочка перепела, і Дік відчув, як Пола аж затремтіла з утіхи.

— Залицяється, — сказав він.

— Отже — весна! — вигукнула Пола.

— І знак, що стає на годині.

— І пора кохатися!

— І мостити гнізда та нести яєчка, — засміявся Дік. — Ще ніколи світ не здавався мені такий плодючий, як цього ранку. Леді Айлтон опоросилась одинадцятьма. Ангорських кіз сьогодні пригнали в долину котитися. От якби ти побачила! А канарки на подвір'ї від самого ранку дискутують на шлюбні теми. Я гадаю, якийсь прихильник вільного кохання хоче розбити їхній одношлюбний рай новітніми теоріями. Я дивуюсь, як ти могла спати під такий гамір. О, чуєш! Знову завели. Чи це вони з радощів, чи з обурення?

У кущах знявся ніжний тоненький щебет і збуджений пронизливий повиск. Дік з Полою прислухались у захваті, аж нараз, так несподівано, мов сурма страшного суду, ці любовні співи золотавих крихіток покрив, геть заглушив інший, потужніший голос — теж буйний, співучий, повний жаги, але могутній, владний, невідпорний самою своєю гучністю.

Чоловік і жінка відразу звернули захоплені очі повз засклені двері, повз мідяну сітку веранди на алею між кущами бузку і затамували віддих, чекаючи, що там зараз з'явиться здоровезний огир — бо то він послав перед себе свій любовний заклик. Ще невидний, він засурмив знову, і Дік сказав;

— Хочеш, я проспіваю тобі пісню, моя горда зоре? Це не моя пісня. Це Горянинова. Те, що він ірже. Чуєш? Знову співав. Ось що він промовля: "Слухайте мене! Я Ерос! Я ступаю по горах! Мною повні широкі долини. Кобили на мирних пасовиськах чують мій голос і здригаються, бо знають мене. Трава все густіша й густіша, і весь край налитий снагою, і сік буяє в деревах. Це весна. Вона моя. Я самовладець у своєму царстві весни. Кобили пам'ятають мій голос. Вони знають мене, ще й не бачивши, бо мене звідали їхні матері. Слухайте ж! Я Ерос! Я

ступаю по горах, і широкі долини звістують мене, відлунюючи мою ходу!"

Пола щільніше пригорнулась до чоловіка, а він обняв її міцніше. Вона доторкнулась губами до його чола. Обоє, втуплені очима в доріжку між кущами бузку, враз побачили, як вихопилась на ній велична поява — здоровезний огир з кумедно маленьким, мов кузька, вершником на хребті. В сизо-імлистих, як звичайно у жеребців, коневих очах горіла буйна жага, огир завзято й нетерпляче мотав головою, то черкаючи мордою в клаптях піни лискучі коліна, то підкидаючи її високо догори, щоб знову просурмити свій гучний, владний поклик і струснути ним повітря.

Здалеку, ніби луна, долетіло на відповідь тоненьке ласкаве іржання.

— Принцеса Фозрінгтонська, — шепнула Пола.

Знову Горянин засурмив свій поклик, і Дік проспівав:

— Слухайте мене! Я Ерос! Я ступаю по горах!

А Полу, обвиту ніжно й міцно його руками, враз шпигнуло щось наче ревнощі до цього розкішного створіння, що так захоплтор. пло її чоловіка. Та за мить те почуття зникло, їй стало трошки соромно, і вона весело вигукнула:

— Ану, "Пісню жолудя", Червона Хмаро!

Дік, що вже поглядав на закладену пальцем брошуру в своїй правій руці, звів на жінку очі трохи заскочено, а спам’ятавшися, заспівав так само весело:

Жолуді нападали з неба!

Я саджаю жолуді в долипі!

Жолуді великі і маленькі!

Я кільчусь, я чорний жолудь, вже росту, росту!

Поки він співав, Пола тулилася до нього щільно-щільно, та тільки-но пісенька скінчилась, вона відчула неспокійний порух його руки з брошурою і вловила швидкий, мимовільний Діків погляд на годинника, що стояв серед столу і показував уже двадцять п’ять хвилин на дванадцяту. І знов вона спробувала втримати його, але в словах її, теж мимовільно, вже бринів легкий докір.

— Чудний ти в мене, Червона Хмаро, — повільно сказала вона. — Часом я майже вірю, що ти направду Червона Хмара і саджаєш свої жолуді, виливаючи в пісні несамовиту радість. А інколи ти майже здаєшся мені ультрасучасною людиною, останнім словом розвою нашої двоногої раси, істотою чоловічої статі, що замість мурів Трої держить в облозі статистичні таблиці або, озброївшись пробірками та шприцами, провадить гладіаторські бої з якимись невидимими мікробами. Часом мені здається, що тобі слід би носити окуляри й мати лисину, а деколи…

— …Що я не маю ні права, ні снаги володіти жінкою і обіймати її,— докінчив він, пригорнувши дружину ще міцніше. — Що я просто вчений вислюк, не вартий своєї "звійної хмаринки рожевого пилку". То слухай, що я надумав. За кілька днів…

Але задум його вмер, ще не зродившись, бо позад них хтось остережливо кахикнув, і обоє, водночас повернувши голови, побачили Бонбрайта, секретаревого помічника, з якимись жовтими папірцями в руці.

— Чотири телеграми, — ніяково сказав він. — Містер Блейк гадає, що дві дуже важливі. Одна про ту партію бичків для Чілі…

І Пола, повільно відхиляючись від чоловіка та встаючи з його коліна, просто фізично відчула, як він утікає від неї до своїх статистичних таблиць, ділових паперів, секретарів і помічників.

— Ой, Поло! — гукнув він, коли вона була вже на дверях. — Знаєш, я вже охрестив нового служника — він зватиметься О-Го. Як тобі подобається?

Вона почала свою відповідь з гіркою ноткою в голосі, та враз і усміхнулась:

— Ти довитіваєшся з цими прізвиськами для челяді!

— Зате я ніколи не роблю цього з расовою худобою, — відмовив він поважно, хоч в очах йому блищали задерикуваті іскринки.

— Та ні, я просто хочу сказати, що ти вичерпаєш мовні ресурси. Вигуків у мові не стане. Скоро тобі доведеться називати нових служників А-Чхи, А-Тьху і А-Хайтобі-грець. Краще було б починати не з "О" й не з "А", а з "Мій". Тоді були б у тебе Мій-Кінь, Мій-Дуб, Мій-Бик, Мій-Кіт тощо — і всі твої.

Обоє в один голос засміялись, а тоді Пола вийшла, і Дік за мить уже поринув у текст телеграми, де йшлося про партію з трьохсот чистопородних бичків-річняків, замовлених одним чілійським ранчо, по двісті п’ятдесят доларів франко-борт[102] за голову. Несвідомо він чув, як співає Пола на подвір’ї, вертаючись до своїх покоїв, і несвідомо тішився тим співом, навіть не помічаючи, що голос її ледь-ледь — тільки ледь-ледь — смутніший, ніж звичайно.

РОЗДІЛ VIII

Рівно за п’ять хвилин після Полиного відходу, розглянувши всі чотири телеграми, Дік вийшов і сів у машину, а з ним Теєр — айдахський

купець на баранів — і Пейсміт, кореспондент "Скотарської газети". Вордмеч, завідувач вівчарень, приєднався до них уже біля обор, де було зібрано для огляду кілька тисяч молодих баранців-шропширів.

Їх показувано Теєрові майже без слів, і він був видимо розчарований тим — йому здавалося, що купівля десяти вагонів такої дорогої худоби справа досить значна, аби погомоніти про неї.

— Вони самі за себе промовляють, — заспокоїв його Дік і вже відвернувся, щоб викласти Нейсмітові якісь відомості для майбутньої статті про шропширських овець у Каліфорнії та північно-західних штатах.

— Я б вам не радив морочитися з вибором, — сказав він Теєрові ще за десять хвилин. — Вони тут усі один в одного. Ви можете цілий тиждень вибирати свої десять вагонів, і вони будуть однаково не кращі, ніж набрані вряд.

Форестова певність, що баранів буде куплено, і спантеличила Теєра, і, разом з переконанням, що такого добірного товару він ще зроду не бачив, підштовхнула збільшити замовлення з десяти до двадцяти вагонів. Уже в більярдній Великого Будинку, натираючи крейдою кия, щоб докінчити перервану партію, він сказав Нейсмітові:

— Це я вперше у Фореста. їй-бо, він справжній чарівник. Я досі закуповував овець на Сході, але ці шропшири мені сподобались. Ви завважили, що я подвоїв замовлення, еге? Мої айдахські покупці їх з руками відірвуть. Мені, власне, прямо замовлено тільки шість вагонів і, може, ще два докупити на власний розсуд; але як кожен мій клієнт, побачивши цих баранів, не схоче подвоїти замовлення, а по решту не збіжиться ціла юрма, то я нічого не тямлю у вівцях. Оце товар! Як вони не підіб’ють угору все айдахське вівчарство… то Форест не скотар, а я не купець.

Коли загримів гонг, скликаючи до їдальні обідати — в той здоровезний бронзовий гонг, вивезений з Кореї, дзвонили, тільки маючи певність, що Пола вже не спить, — Дік вийшов на велике подвір’я, до гуртка молоді біля водограю з золотими рибками. Там Берт Вейнрайт намагався виловити з води підсачкою одну надзвичайно гарну, мов квітка, велику і яскраву рибину з напрочуд пишним хвостом та плавцями — Пола вирішила пересадити її на розвід до окремого басейна у своєму таємному дворику. Сама Пола, її сестри Лут і Ернестіна та Вейнрайтова сестра Ріта на всі лади підказували й командували, що та як йому робити.

У веселій метушні, під регіт і вереск рибину таки спіймано; її пересадили в цебрик і віддали садівникові-італійцеві, що чекав осторонь.

— Ну, а ви чим можете похвалитися? — вгледівши Діка, зачепила його Ернестіна.

— Нічим, — невесело відмовив він. — Ранчо стає пусткою. Завтра триста розкішних бичків-річняків відпливають до Південної Америки, а Теєр — той, що вечеряв з нами вчора, — забирає двадцять вагонів баранів. Це не я маю хвалитись, а Чілі та Айдахо, з чим я їх і поздоровляю.

— А ти саджай більше жолудів, — засміялась Пола, обіймаючи сестер за плечі, й усі три усміхнено втупились у нього, дожидаючи нової неодмінної витівки.

— Ой, Діку, заспівайте вашу пісню про жолуді,— попросила Лут.

Дік поважно захитав головою.

— У мене в краща. Благочестива. Геть побивав Червону Хмару і його жолуді. Ось послухайте! Це співав школярка з Іст-Сайду[103], вперше

зроду попавши за місто на прогулянку зі своїм класом недільної школи. Вона ще зовсім маленька. Послухайте, як вона недомовляє!

І він гаркаво заспівав:

У рлічці виблискує рлпбка,

На дерлеві пташка цвірлінька.

Хто плавати рлибку навчає?

Хто в пірлячко пташку вбирлає?

Це бог! Це все бог! Це він!

— Злизано! — склала свій вирок Ернестіна, тільки-но затих регіт.

— Авжеж, — потвердив Дік. — Я знайшов цю пісеньку в "Фермері й скотарі", а вони там передрукували її зі "Свинарського журналу", а ті з "Західного оборонця", а ті з "Громадської думки", а вже ті, напевне, почули від самої дівчинки чи скорше від її вчительки. Хоча я переконаний, що першодрук був у "Наших безсловесних тваринах".

Бронзовий гонг загримів удруге, і Пола, обнявши одною рукою Діка, а другою Ріту, повела товариство до їдальні. Вейнрайт, ідучи позаду з Лут і Ернестіною, показував їм нове колінце танго.

Біля сходів, що вели вниз до їдальні, вони зіткнулися з Теєром і Нейсмітом. Дік визволився від своїх дам, обернувся до Теєра і півголосом сказав йому:

— Ще одне. Перше ніж від'їдете, подивіться на моїх мериносів. Ось чим я справді можу похвалитись, і наші американські вівчарі ще за них

ухопляться. Звичайно, вони з привізного поріддя, але я вже вивів свою каліфорнійську лінію — таку, що й самі французи рота роззявлять. Знайдіть Вордмена й виберіть собі з півдесятка. І Нейсміта візьміть із собою, хай подивиться. Повезете дарунок від мене вашим айдахським вівчарям на спробу.

Товариство сіло за стіл, що міг, видимо, розсуватись на скільки завгодно, у довгастій низькій їдальні — точній копії їдалень по гасієндах давніх іспано-каліфорнійських земельних королів. Підлога була з великих брунатних плиток, поділена сволоками стеля і стіни вибілені, а величезний, без жодних прикрас цементовий камін вражав своєю масивністю і простотою. Знадвору в глибокі ніші вікон кивало зелене гілля й квіти, і вся кімната справляла враження чистоти, скромності й прохолоди.

По стінах не надто густо були розвішаиі картини. На почесному місці найзначніша, мексіканський сюжет Зав’єра Мартінеса[104] в меланхолійно-сірих присмеркових барвах — пеон за сохою з кривої деревини, запряженою двома волами, веде смутну борозну переднім планом похмурої безкрайої мексіканської рівнини. Були там і ясніші полотна з давнього мексікансько-каліфориійського життя, і пастель Рімерса — евкаліпт у присмерку, а вдалині осяяний останнім промінням заходу шпиль гори, — і місячний краєвид Пітерса, і одна картина Гріфіна: скошене поле, а за ним руді, напечені літнім сонцем каліфорнійські узгір’я і повні бузкової мли лісисті каньйони.

— Чуєте, — потиху заговорив Теєр через стіл до Нейсміта, поки Дік з Полою та дівчатами перекидались жартами й сміялися, — як ви у тій вашій статті згадуватимете і про Великий Будинок, то я вам дещо підкажу. Я був у їдальні для челяді. Там сідає за стіл душ сорок — це з садівниками, шоферами та двірниками. Чистий готель з пансіоном. Це ж треба, щоб хтось давав йому лад. Отой китаяга, А-Гей, справдешній чаклун. Він тут за розпорядника, чи доморядника, чи як його назвати, і у нього всі коліщата крутяться, мов намащені, що й по чути.

Нейсміт кивнув головою і додав:

— Форест — ось хто тут чаклун! У нього хист добирати людей. Він міг би командувати армією, провадити війну, керувати урядом… чи навіть цирком на три арени.

— Оце вже справді добрий комплімент, — усміхнувся Теєр.

— Поло, — звернувся Дік до дружини. — Я щойно дістав звістку, що завтра вранці приїде Грейм. Скажи А-Геєві, нехай оселить його в дозорній вежі. Там йому не тісно буде; та й, може, він здійснить свою погрозу і попрацює над книжкою.

— Грейм? Грейм… Хто ж це?.. — вголос силкувалася пригадати Пола. — Я його знаю?

— Якось бачила, два роки тому, в Сантьяго, в кав’ярні "Венера". Він обідав з нами.

— А, котрийсь із тих морських офіцерів?

Дік похитав головою.

— Ні, цивільний. Невже не пам’ятаєш? Такий високий, білявий. Ви з ним півгодини розмовляли про музику, поки капітан Джойс товкмачив нам, що Сполучені Штати повинні навести лад у Мексіці панцерним кулаком.

— А… — невиразно пригадала Пола. — Ти з ним десь зустрічався раніше… В Південній Африці, здається? Чи на Філіппінах?

— Еге ж, еге ж! У Південній Африці. Івен Грейм. Удруге ми з ним зустрілись на вістовому судні "Таймсу" в Жовтому морі. А потім наші

шляхи перетиналися ще разів кільканадцять, але стрілись ми знов тільки того вечора у "Венері".

Нам було наче наврочео. Він відплив з Бора-Борн на схід за два дні перед тим, як я кинув там якір, пливучи на захід, до Самоа. Я вийшов з Апії, забравши в американського консула листи для нього, а він прибув туди другого дия. В Левуці ми розминулися на три дні — я тоді плавав на "Дикій качці". Із Суви його забрав англійський крейсер — як гостя. Сер Еверард Ім Терм, британський урядовий комісар Океанії, дав мені ще кілька листів для Грейма. Я розминувся з ним у Порт-Резолюшні й у Вілі на Нових Гебрідах. Той крейсер, розумієте, був у вакаційному плаванні. Я прогавив його на островах Санта-Крус. Потім так само на Соломонових. Крейсер, обстрілявши канібальські селища на Ланга-Ланзі, відплив звідти вранці. А я туди прибув по обіді. Так я й не віддав йому тих листів власноручно, а побачив його аж тоді у "Венері".

— Але хто він такий, що він робить? — спитала Пола. — І що то за книжка?

— Ну, насамперед — чи то насамкінець — він тепер бідний. Тобто бідний відносно, — кілька тисяч доларів річного прибутку має, але все, що зоставив йому батько, втратив. Не просвистів, ні. Просто угруз надто глибоко в одному ділі, і "тиха паніка", що ото була кілька років тому, обдерла його майже до решти. Але він не скиглить.

Він з доброї закваски, давнього американського роду. Вчився у Йєльському університеті. Книжка — він сподівається заробити на ній дещицю — буде про торішню його подорож через Південну Америку з заходу на схід. Здебільшого дикими місцями. Бразільський уряд сам запропонував йому десятитисячиий гонорар за зібрані відомості про недосліджені частини країни. О, він справжній чоловік! З тих, на кого можна покластися. Та ти знаєш цей тип людей — великий, сильний, чистий, простосердий; скрізь побував, усе бачив, чимало в житті звідав, прямий, чесний, дивиться просто в вічі — одно слово, чоловік на сто відсотків.

Ернестіна сплеснула долонями, кинула на Борта Вейнрайта піддражливий, повний переможного жіночого виклику погляд і вигукнула:

— І завтра він буде тут!

Дік осудливо похитав головою.

— Ні, Ернестіио, про це й не думай. Чимало гарних дівчат, незгірших за тебе, вже пробували підчепити Івена Грейма. Та, між нами кажучи, я їх і е ганю. Але він має добрий віддих і довгі ноги, і жодній ще не пощастило наспопасти його або загнати в кут, де він, приголомшений, машинально промимрив би "так" у відповідь на певні запитання, а отямившись, побачив би, що його повалено, зв’язано, затавровано й одружено. Забудь про нього, Ернестіно. Держись за золоту юність, лови золоті яблука, що вона ронить, лови її саму, гни кирпу і пирхай розчаровано, полюючи на прудконогих юнаків. Але Грейма годі вполювати. Він старий, як я, — ми майже однолітки, — і, як я, уникнув багатьох таких пасток. Він уміє втікати. Він кутий на всі чотири, гнузданий, сідланий, виїжджений, не страшний, але й невловний. І взагалі він молодими дівчатами не цікавиться. Звісно, ти можеш сказати, що він просто боягуз, проте я відхиляю це звинувачення. Він просто старий, загартований життям і дуже мудрий.

РОЗДІЛ IX

— Де мій Хлопчик у рейтузах? — гукав Дік, дзенькаючи острогами по всьому Великому Будинку і шукаючи його маленьку господиню.

Нарешті він став перед дверима, що вели до Полиного крила будинку. Двері були без клямки — просто великий дерев’яний прямокутник у обшитій деревом стіні. Але Дік, знавши секрета, натиснув сховану пружину, і двері самі розчинилися.

— Де мій Хлопчик у рейтузах? — знову гукнув він і рушив коридором.

Він зазирнув до ванної з заглибленим у підлогу, на римський взір, басейном, до якого вели мармурові приступки, і до Полиної гардеробної, і до туалетної кімнати — Поли не було піде. Широкими короткими сходами він піднявся до "Джульєттиної вежі", як називала Пола кімнату, де вона любила сидіти на дивані у віконній ніші, і хоч не застав її там, серце йому аж тьохнуло з утіхи, коли вгледів цілу виставку легеньких, прозорих речей жіночого туалету — їх, за свосю звичкою, розкидала Пола, щоб помилуватися. На мить він зупинився перед мольбертом, стримав свій поклик і засміявся схвально, побачивши там вельми влучно накреслене кількома лініями незграбне, маслакувате лошатко-сисунця, що розпачливо іржало, кличучи матку.

— Де мій Хлопчик у рейтузах? — закричав вів знову, простуючи до веранди-спальні; але й там застав тільки соромливу тридцятирічну китаянку зі стурбованим обличчям, що вкрай збентежепо усміхнулась хазяїнові.

То була Полина покоївка, Ой-Ой, — так прозвав її Дік багато років передніше, бо тонкі брови в неї були завжди тривожно насуплені, наче вона зараз вигукне: "Ой-ой!" Дік найняв її прислуговувати Полі ще зовсім дівчиськом у одному рибальському селищі над Жовтим морем; її мати, повдовівши, заробляла там щонайбільше чотири долари за цілий рік плетінням мереж для рибалок. Дік з Полою тоді плавали на трищогловій шхуні "Все покинь", і на ній-таки А-Гей, кают-юнга, почав виказувати кмітливість, що з часом піднесла його до високого становища доморядника Великого Будинку.

— Де твоя пані, Ой-Ой? — спитав Дік.

Покоївка знітилась, умліваючи з ніяковості.

Дік стояв і чекав відповіді.

— Мабуть, вона з паннами… Я не знаю… — нарешті прожебоніла Ой-Ой.

Зглянувшись на неї, Дік повернувся й вийшов.

— Де мій Хлопчик у рейтузах? — знову закричав він уже під брамою, і ту саму мить із бузкових живоплотів, завертаючи до брами, викотилось авто.

— А я звідки знаю! — відповів з машини високий білявий чоловік у світлому літньому костюмі, і за мить Дік Форест уже тиснув руку Івенові Грейму.

А-Гов і О-Го понесли в дім валізи, а гостя господар сам повів до його покоїв у дозорній вежі.

— Доведеться тобі принатурюватись до наших звичаїв, — пояснював Дік дорогою. — Господарство у нас іде точно, як годинник, і челядь вишколена так, що диво, але собі ми дозволяємо всілякі вільнощі. Якби ти приїхав на дві хвилини пізніше, тебе б ніхто не зустрів, крім отих двох китайців. Я саме збирався проїхатись верхи, а Пола— цебто моя дружина — десь запропала.

На зріст Грейм був майже однаковий з Форестом, хіба на дюйм вищий, зате не такий широкий у плечах та огрудді. Обидва мали на лиці однакову бронзову засмагу від сонця й вітру, однакові сірі очі з чистими білками, і тільки чубом Грейм був світліший. Риси Греймового обличчя були дрібку масивніші, очі трошечки більші, однак те приховували важкі повіки. Ніс видавався ледь-ледь більший і рівніший, ніж у Діка, а губи ледь-ледь повніші й червоніші, ледь-ледь вибагливіше вигнуті.

Чуб Форестів був темно-русявий, а Греймів давав на здогад, що був би шовковисто-золотавий, якби не сполов на сонці, мов солома. Вилиці обидва мали випнуті, однак щоки у Фореста западали дужче. Носи в

обох були з широкими, рухливими ніздрями, а уста, прегарно окреслені, справляли враження якоїсь дівочої ніжності й чистоти, хоч відчувалося, що вони можуть стискатися твердо й суворо, як і пасувало до крутих, нероздвоєних підборіддів.

Проте на дюйм вищий зріст і на дюйм вужчі плечі давали Івенові Грейму зграбність будови й постави, якої трохи бракувало Дікові. Водночас тією різницею в статурі кожен з них вигідно відтінював другого. Грейм був легкий, світлий, чимсь невловно схожий на казкового принца. Зате Форест здавався створінням сильнішим, грізнішим, небезпечнішим для інших і міцніше вчепленим у життя.

Форест мигцем зиркнув на ручного годинника і тим швидким поглядом, не спинивши його, не придивлявшись, прочитав на циферблаті час.

— Одинадцята тридцять, — сказав він. — Їдьмо зараз зі мною, Грейме. Однаково обід у нас аж о пів на першу.

Я саме відсилаю партію бичків, триста голів, і, відверто кажучи, щиро пишаюся ними. Тобі варт їх побачити. Перевдягатися не треба. О-Го, принеси котрі-небудь мої краги.

А ти, А-Гей, піди скажи, хай осідлають Альтадену. Яке ти хочеш сідло, Грейме?

— Та яке-небудь.

— А все ж? — допитувався Дік. — Англійське? Австралійське? Маклеленівське? Мексиканське?

— Маклеленівське, коли це без мороки, — здався Грейм.

Спинивши коней край дороги, вони проводили очима череду, що вирушала в далеку подорож до Чілі, аж поки останні бички сховались за поворотом.

— Тепер я бачу, що ти тут робиш… Справді велико діло, — сказав Грейм, і очі йому блищали. — Я сам трохи бавився худобою, ще юнаком, у Аргентині. Якби мені тоді таких, як оці, на розвід, то, може, не був би я тепер злидень.

— Але ж це було ще до люцерни й артезіанських колодязів, — відказав Дік, ніби виправдовуючи його. — Не наспів ще час для шортгорнів. Посухи могла пережити тільки дрібна порода. А в неї багато витривалості, та мало м’яса. Та й рефрижераторних пароплавів тоді ще не винайшли. А це ж вони зробили революцію в тамтешньому скотарстві.

— І сам я ще хлопчисько був, — додав Грейм. — А втім, це нічого не значить. Там був один молодий німець, що вчепився у це діло тоді, як і я, і капіталу мав у десять разів менше. То він крізь усе перебився, крізь усі сутуги, всі посухи. А тепер має кілька мільйонів.

Вони повернули до Великого Будинку. Дік знову зиркнув на годинника.

— Часу ще досить, — запевнив він гостя. — Я дуже радий, що ти побачив цих річників. А знаєш, чого той німець вистояв? Бо мусив. А ти мав батькові гроші, тобі не страшно було й упасти. Ну, і я розумію, що в тебе жижки свербіли повештатись по світі, але головний твій мінус полягав у тому, що ти мав чим ту сверблячку втамувати.

— Он там у мене рибні стави, — сказав Форест, кивнувши головою кудись праворуч, за бузок. — Там ти, коли схочеш, зможеш навудити скільки завгодно пстругів, окунів і навіть сомів. Я, бач, великий жмикрут. Люблю, щоб у мене все працювало. Може, людям справді

треба восьмигодинного робочого дня, але вода у мене працює двадцять чотири години на добу. Ставки мої йдуть низкою, і в кожному інакша риба. Але вода починає працювати ще високо в горах. Зрошує кільканадцять полопин, тоді збігає з гір, дорогою очищаючись, як сльоза, і виробляючи електрику для освітлення цілого маєтку і для половини моторів. Потім обводнює рівнинні луки, протікає через рибні ставки, а далі зрошує цілі милі, засіяні люцерною. І далебі, якби вона далі не попадала вже в долину Сакраменто, я б її ще й з дренажних труб виціджував, аби знову щось нею зросити.

— А ти часом віршів про воду не пишеш? — засміявся Грейм. — Мені траплялось бачити вогнепоклонців, але во-допоклонців ще ні, оце ти перший. Якби хоч ти жив у пустелі, а то ж у такій водяній землі — даруй мені цей незграбний каламбур, — і тим часом…

Грейм так і не докінчив думки. Бо з правого боку, десь ізблизька, почувся цокіт кованих копит, наче по бетону, потім щось гучно шубовснуло у воду і знявся жіночий сміх та крик — спершу веселий, а за мить переляканий. У воді щось борсалось і хлюпалось, немов потопала якась здоровезна тварина. Дік пригнув голову і звернув коня просто крізь бузок. Грейм на Альтадені подався за ним. Вони вихопились у яскраве сонце, на вільніш простір між деревами, і Греймові відкрилось видовище, несподіванішого за яке він ще зроду не бачив.

Посеред обсадженого деревами простору був чотирикутний бетоновий басейн. Через ближчий його кінець, що правив за водозбіг, на всю широчину переливалася блискучою дюймовою плівкою вода. Бічні стінки були прямовисні, а дальший берег рубчастим схилом підіймався з води до рівної площинки. На тій площинці, знетямлений панічним страхом і розпачем, підскакував ковбой у штанях з ведмежого хутра, раз по раз безглуздо вигукуючи "О боже!

О боже!" то аж тонким, то аж хрипким від хвилювання голосом. Навпроти нього, по той бік басейну, позвішувавши ноги до води, сиділи три скуті жахом німфи у купальних костюмах.

А в басейні, в центрі всієї картини, сторчма у воді, великий ясно-гнідий кінь, мокрий, атласно-лиснючий, махав у повітрі передніми копитами. Мелькали, блискаючи на сонці, здоровезні підкови, а на спині в коня, чіпляючись за нього і сповзаючи вниз, сиділа якась біла постать, що в першу мить видалася Греймові прекрасним юнаком. Аж як огир поринув і знову вигрібся на поверхню, шалено мелючи ногами, Грейм збагнув, що то жінка сидить на ньому — білошкіра жінка в купальному костюмі з білою шовку, що облипав її тіло, мов різьблене з мармуру одіння статуї. І спина в жінки була неначе мармурова, тільки що грали на ній під шовком тонкі й пружні м'язи, бо вона силкувалася втримати голову над водою. Її стрункі руки зарились у довгу намоклу гриву, білі круглі коліна сприсали з мокрих, слизьких, як атлас, коневих пліч, бо й там під шкірою бігали могутні м'язи, а пальці білих ніг марно впиналися в гладенькі боки, шукаючи опори в ребрах.

За одну хвильку, чи то за півхвильки Грейм охопив очима ту запаморочливу сцену, збагнув, що чудовне біле створіння на спині у коня — то жінка, і відчув, яка вона невеличка й тендітна попри всі її героїчні зусилля. Вона нагадала йому дрезденську порцелянову фігурку, малесеньку легеньку, що якоюсь безглуздою химерною нагодою порала на спину велетенської тварини, зіпхнутої в глибоку воду. Така дрібна була вона проти громадшца-огиря, що здавалася карлицею чи крихітною феєю з чарівничої країни.

Коли вона припадала головою до могутньої, дугою вигнутої шиї, розпатлані, мокрі золотаво-каштанові коси наче переплутувалися з чорною гривою. Але найдужчо вразило Грейма обличчя жінки. Воно було якесь ніби хлоп’яче — і водночас жіноче; поважне — і водночас веселе; видно, жінка знаходила втіху в самій небезпеці. То було лице білої жінки, сучасної американки; і все ж воно видалося Греймові наскрізь поганським. Бо й таку жінку, і таку сцену не часто можна патрапити в двадцятому сторіччі. Вони були наче вихоплені просто з античної давнини. Або ж з малюнків Максфілда Періша[105] до казок "Тисячі й однієї ночі". Здавалось, наче ось-ось із збурених глибин виринуть джини

або з синього неба злетять рятувати чарівничі принци в золоті, верхи на крилатих зміях.

Кінь, рвучися чимвище з води і знов поринаючи, ледь-ледь не перевернувся догори копитами. Чудовна тварина й чудовна вершниця зникли разом під водою, а за мить виринули знову — кінь так само молотив повітря копитами з тарілку завбільшки, а вершниця так само чіплялася за його слизькі атласні боки. Греймові аж серце захололо від думки, що могло б статись, якби огир перевернувся. Один випадковий удар котрогось із тих величезних копит навіки погасив би іскру життя в цій розкішній жінці з білим тілом і вогненною душею.

— Сядь йому на в’язи! — гукнув Дік. — Схопися за чубок і підтягнись на шию, щоб переважити його!

Жінка послухалась — щосили вп’явшися пальцями у тугі й слизькі м’язисті боки й підтягуючись однією рукою за мокру гриву, вона шарпнулася вгору, вільною рукою шугнула між конячі вуха і вхопилася за чубок. А тільки-но врівноважений тим переміщенням тягаря кінь випроставсь у воді так, як треба, вона зсунулась назад, йому на спину. Держачись однією рукою за гриву, жінка підняла другу, помахала нею Форестові і сяйнула йому вдячною усмішкою. Грейм помітив, що вона завважила і його — настільки вже була спокійна. І ще Грейм відчув, що в тому повороті голови й помахові руки було не лише хизування зневагою до небезпеки, а скорше свідома грація, підказана художнім чуттям, і, головно, щира втіха власною звагою й завзяттям, життям, що буяло в ній.

— Небагато є жінок, здатних на таке, — спокійнісінько мовив Дік, коли Горянин, раз віднайшовши рівновагу у воді, вже легко доплив до дальшого кінця басейну і вибрався рубчастим бетонованим схилом до перетривоженого ковбоя.

Той відразу начепив на огиря гнуздечку з вудилами. Та Пола, що так і не зсідала з коня, нахилилась уперед, владно забрала в ковбоя з рук повід, завернула Горянина передом до Фореста і відсалютувала йому.

— А тепер прошу забратися звідси, — гукнула вона. — Тут наша жіноцька компанія, і чоловічій публіці вхід заборонено.

Дік засміявся, уклонився їй і спрямував коня крізь кущі бузку на дорогу.

— Хто це… хто вона така? — спитав Грейм.

— Та Пола ж, моя дружина — жінка-хлопчик, вічне дитя, найвідважніша хмарка рожевого пилку, що будь-коли втілювалася в жінку.

— Я досі не можу отямитися, — сказав Грейм. — І часто у вас тут такі штуки витинають?

— Таке, як оце, вона спробувала вперше, — відповів Дік. — Це мій Горянин. Вона з’їхала на ньому водозбігом, мов з гори на санях, а в ньому ж дві тисячі двісті сорок фунтів ваги.

— Могла поламати ноги або й скрутити в’язи і йому й собі,— зауважив Грейм.

— Еге ж, на тридцять п’ять тисяч доларів ніг і в’язів, — усміхнувся Дік. — Це стільки одна конярська спілка пропонувала мені за нього торік, коли він зі своїм приплодом позабирав призи на всіх виставках Тихоокеанського узбережжя. Ну, а Пола… вона має змогу щодня ламати такі дорогі ноги і в’язи й матиме її, поки я не збанкрутую. Але не ламає. З нею ніколи нічого не стається.

— А проте я не дав би й шеляга за її життя, якби кінь перевернувся.

— А от же не перевернувся, — відмовив Дік спокійно. — Полі завжди таланить. У неї живуча натура. Ми з нею якось попали під артилерійський обстріл, то вона була щиро розчарована, що її не влучило, не вбило й не поранило. По нас било чотири батареї, шрапнеллю, за милю відстані, і нам довелося півмилі бігти голим узгір’ям, поки сховалися. То мені навіть здалось, ніби вона зумисне бариться. А коли я сказав їй про те, вона призналася, що й справді — "трошечки". Ми з нею одружені вже понад десять років, але повір, мені й досі часом видається, що я зовсім її не знаю, і ніхто її не знає, ані вона сама себе не знає — як ото, бува, дивишся на себе в дзеркало й думаєш: що воно в біса за людина? У нас із Полою є одна магічна формула: "Кат бери, що дорого, аби любо". І нам однаково, чим платити: грішми, власною шкурою чи й життям. Таке наше правило. І воно нас не підводить. Ти знаєш, ми ще ні разу не прогадали на ціні.

РОЗДІЛ X

До їдальні зійшлися самі чоловіки. Як пояснив Форест, "у дам сьогодні своя компанія".

— До четвертої години ми навряд чи побачимо котру з них, а о четвертій Ернестіна — це одна з Полиних сестер — хоче розгромити мене в теніс. Принаймні так вона нахвалялась і присягалась.

І Грейм сидів за столом у чоловічому товаристві, брав участь у розмові про тваринницькі справи, почув багато цікавого й сам розповів дещо зі свого досвіду та вражень бувалої людини, але ніяк не міг прогнати з-перед очей образ господині — тендітну, зграбну білу фігурку у воді, на тлі мокрої й темної кінської спини. І всі дальші години, коли він оглядав призових мериносів та підсвинків-беркширів, те видиво безнастанно світилося йому перед очима. І навіть по четвертій, на тенісному корті, граючи з Ернестіною, він не раз прогавив м’яча, бо його раптом застував той самий образ: мармурово-біла жіноча постать, що силкувалася вдержатись на спині великого коня.

Грейм, хоча й не каліфорнієць родом, добре знав тутешні звичаї, отож нітрохи не здивувався, коли дами, яких він бачив у купальних костюмах, прийшли на вечерю відповідно прибрані, а чоловіки — хто як. І сам він не став дуже чепуритись, бо знав, що це було б помилкою — попри всю пишноту Великого Будинку.

Після першого удару гонга всі гості зійшлися в довгій їдальні. Відразу після другого удару з’явився Дік і гукнув, щоб подавали мерщій коктейлі. А Грейм нетерпляче дожидав появи тієї жінки, чий образ не давав йому спокою з самого полудня. Він був готовий до цілковитого розчарування. Занадто часто доводилось йому бачити, як мізернішають у звичайній одежі розкішно збудовані атлети, щоби сподіватися дуже багато від того чудовного створіння в мокрому білому шовку, коли воно з’явиться у модному вбранні сучасної жінки.

Та коли вона ввійшла, йому на коротку невідчутну мить перехопило дух. На хвильку — якраз на скільки слід — вона спинилася в склепистому отворі дверей, вималювавшись на його темному тлі, сама ясно освітлена м’яким світлом захованих ламп. Грейм аж губи розтулив, та так і не стулив їх, заворожений її красою і зачудований: він-бо вважав її тендітною лялечкою, а тепер побачив зовсім не ту крихітну фею, дитину, жінку-хлопчика на огирі — ні, він побачив вельможну даму, пишну тою пишнотою, якої часом уміють прибирати саме невеличкі жінки.

Вона здавалась — та й насправді була — вища на зріст, ніж Грейм подумав спершу, і так само зграбна та доладна у вечірній сукні, як і в купальному костюмі. Грейм відзначив високу золотаво-каштанову зачіску, і здоровий колір свіжої, чистої, білої шкіри, і прегарну поставу шиї, круглої, повної, мов у співачки, і високі груди, і сіро-блакитну сукню якогось ніби середньовічного крою з до міри вузьким, облеглим станом, широкими рукавами та золотою з самоцвітиками лямівкою.

Вона привітно всміхнулася товариству, і Грейм упізнав ту саму усмішку, що вже раз бачив у неї, коли вона сиділа верхи на огирі. А коли

вона рушила до столу, Греймові раптом упало в очі, як неповторно грацiйно підносять важку тканину сукні її коліна — ті самі круглі коліна, що в басейні відчайдушно стискали Горянинові м’язисті плечі. Грейм завважив також, що на ній нема корсета і що вона його не потребує. І, стежачи, як вона наближається, він мимоволі бачив двох жінок: господиню Великого Будинку, пишну даму в сіро-голубій, лямованій золотом сукні — а під сукнею прекрасну статую вершниці, що її ніяке вбрання вже не могло стерти з його пам’яті.

І ось вона підійшла, і Грейма познайомлено з нею, і він подержав її руку в своїй, і почув, як вона каже: "Ласкаво просимо до Великого Будинку й до всієї господи", — і знав, що такий співучий голос може виходити тільки з цих уст, тільки з цих високих, попри її невеличку постать, грудей.

За столом, сидячи через ріжок від неї, він мимохіть крадькома розглядав її. Хоч він і розмовляв, і жартував, І сміявся з усіма, та й в очах, і в думках у нього була переважно господиня.

Давно вже Грейм не вечеряв у такому химерному товаристві. Айдахський овечий купець і кореспондент "Скотарської газети" були ще тут. А якраз перед першим гонгом приїхали три повні машини гостей — заразом чотирнадцять душ — і зоставались аж до пізнього вечора. Грейм не зміг запам’ятати їхніх імен, але зрозумів, що вони приїхали за тридцять миль, з містечка Вікенберга в долині Сакраменто, і що це люди з кола містечкових фінансистів, інтелігентів та землевласників. Вони аж пашіли веселощами і сипали найновішими дотепами та анекдотами на щонаймодпішому жаргоні.

— Я вже бачу, — мовив Грейм до господині,— що коли у вашому домі завжди такий караван-сарай, як сьогодні, то мені шкода й намагатися пам’ятати всіх гостей.

— Я вас розумію, — засміялась Пола. — Але ж це наші сусіди. Вони приїздять, коли схочуть. Ота пані, що поруч Діка, — то місіс Вотсон, вона з давньої землевласницької аристократії. Дід її, Вікен, прийшов сюди через Сьерру ще тисяча вісімсот сорок шостого року. По ньому й названо Вікенберг. А ота гарненька кароока дівчина — то її дочка…

Пола почала коротенько окреслювати йому всіх гостей. Але Грейм майже не чув, що вона говорить, — так напружено силкувався розгадати її натуру. Перша його думка була, що визначальна її риса — природність. За хвильку він уже вирішив, що життєрадісність. Та обидва ті висновки не задовольнили Грейма: він знав, що ще не збагнув її. І раптом йому сяйнуло — гордість! Ось що! Гордість була в її очах, у поставі голови, в неслухняних кучериках, у трепетних крилах носа, в рухливих устах, у вигині округлого підборіддя і в маленьких, міцних, з голубими жилками руках — він з першого погляду впізнав у них натруджені довгими вправами руки піаністки. Так, гордість — свідома, чуйна, жагуча гордість у кожній рисочці, кожній жилці, кожному порухові.

Нехай вона була життєрадісна й природна, по-хлоп’ячому дитинна й жіночна, весела й пустотлива; але гордість весь час жила в ній — нап’ята, тремтюча, невід’ємна гордість, сама основа й суть її єства. Вона була жінка, відверто, наскрізь жінка, щира, гнучка і проста, — але іграшкою вона не була. Часами Греймові здавалось, ніби в ній блискав криця — тонка, мов діамантова криця. Ніби вона — сама сила, тільки в найтонших своїх виявах і формах. І Грейм ласкаво порівнював її образ із витою срібною струною, дорогим сап’яном, плетеною з дівочих кіс волосінню, яку роблять на Маркізьких островах, різьбленою в перламутрової скойки блешнею на боніт, зробленим з мамутової кістки зазубленим вістрям ескімоського гарпуна.

— Гаразд, Аароне, — долетів до них крізь застільний гомін Діків голос від другого кінця столу. — Ось вам теза із Філіпса Брукса[106], розжуйте-но. Брукс каже, що "ніколи ще не досяг справжньої величі той, хто не відчував якоюсь мірою, що життя його належить людському

родові і що все дане йому від бога дано не тільки йому, а й цілому людству".

— То виходить, ви вже вірите в бога? — добродушно огризнувся той, кого названо Ааароном, — худорлявий вузьколиций, смаглявий чоловік з блискучими карими очима й довгою, чорною-пречорною бородою.

— Думаєте, я сам знаю? — відповів Дік. — Але річ не в тому. Розумійте мене фігурально. Хай не бог, а моральність, чи добро, чи еволюція.

— Не конче бути бездоганно логічному, щоб стати великим, — втрутився спокійний довгобразий ірландець з витертими, постріпаними рукавами. — І навпаки, скільки людей, що судили про світ якнайлогічніше, так великими й не стали.

— Щира правда, Теренсе, — погодився Дік. — Кому краще знати, як не вам!

— Вся річ тут у визначенні,— знуджено озвався ще один, безперечно індієць; навдивовижу тонкими, ніжними пальцями він кришив шматочок хліба. — Що ми розуміємо під словом "велич"?

— Може, красу? — тихо спитав сором’язливий юнак із трагічним виразом обличчя й довгою розпатланою чуприною.

Ернестіна враз підвелася, зіпершись на стіл і удавано-войовниче нахилившись уперед.

— Ну, почалося! — вигукнула вона. — Почалося! Зараз усоте цілий всесвіт догори дном перевернуть. Теодоре, — обернулась вона до юного поета, — чого ж ви так мляво рушили з місця? Беріть розгін! Чи ваше натхнення скульгавіло?

В нагороду їй загримів сміх, і поет, спалахнувши, заховався в свою шкаралупку.

Тоді Ернестіна звернулась до чорнобородого:

— Ну-бо ви, Аароне. Теодор сьогодні не в формі. Давайте ви. Адже ж ви вмієте. Ну-бо, починайте: "Як влучно сказав Бергсон, із властивою йому вигостреністю філософської мови та широтою інтелектуального кругозору…"

Новий вибух реготу покотився за столом і заглушив і дальші її слова, і жартівливу відповідь чорнобородого.

— Нашим філософам сьогодні не пощастить завестися, — півголосом сказала Греймові Пола.

— Філософам? — перепитав він. — А хто вони такі? Вони ж не з вікенбержцями приїхали. Я вже нічого не второпаю.

— Та це… — Пола зам’ялась. — Вони живуть тут. Називають себе "лісовими птахами". Отаборились у лісі за кілька миль звідси і нічого не роблять, тільки читають та балакають. Можу закластися, що зараз у їхніх хатинах знайдеться півсотні найновіших, ще не занесених до каталога книжок із Дікової бібліотеки. Він їм дозволив нею користуватись, і ви можете застати їх там удень і вночі — виносять і приносять книжки та свіжі часописи цілими оберемками. Дік каже, що через них став власником найповнішої і найсучаснішої збірки філософської літератури на цілому Тихоокеанському узбережжі. І вони, так би мовити, перетравлюють цей матеріал для нього. Діка це дуже бавить, та й часу зберігає чимало. Адже він, знаєте, страшенно багато працює…

— Скільки я зрозумів, вони… Дік їх утримує? — спитав Грейм, з глибокою втіхою дивлячись прямо в її блакитні очі, що так прямо дивилися в очі йому.

Поки вона відповідала, він завважив легесенький, ледь помітний бронзовий полиск — може, просто від ламп — на її довгих темних віях, тоді мимохіть звів погляд на темні, тонко окреслені брови і переконався, що бронзовий полиск знати й там, а звівши очі ще вище, до високої зачіски, знов побачив уже виразний бронзовий відтінок у золотаво-каштановому волоссі. А усмішка, що раз у раз ожвавлювала її обличчя, блиск очей і зубів засліплювали його, проймали трепетом. То був не кволенький стриманий усміх, ні, Грейм бачив, що ця жінка всміхається радісно й щедро, вільно й природно виявляє в усмішці ціле своє єство, цілу душу, все, що живе в її прегарній голівці.

— Атож, — казала вона, — їм уже довіку не треба журитися шматком хліба. Дік вельми щедрий для таких людей, аж неподобно щедрий, бо ж він потурає їхньому неробству. Взагалі вам у нас багато що здаватиметься чудне, поки ви не обзвичаїтеся. Вони тут… ну, немов якісь спадкові додатки, чи відростки, чи що. Вони житимуть при нас, поки ми їх поховаємо — або вони нас. Час від часу котромусь із них забагнеться податись у мандри, як ото з котами буває. Тоді Дікові справді доводиться втратитись, щоб вернути його. Теренс, отой он — Теренс Макфейн — анархіст-епікуреєць, коли ви знаєте, що це означає… Він навіть блохи не вб’є. Я йому подарувала кішку — чистої перської породи, сиву, аж голубу, — то він ретельно виловлює на ній блохи, але обережно, щоб не покалічити, і саджає в пляшечку, а потім випускає в лісі, коли вирушить на цілий день спілкуватися з природою, знудившись людським товариством. Отож не далі як торік учепилась його одна химера: писемність. Рушив до Єгипту — звісно, без жодного цента в кишені — розшукати джерела писемності на її властивій батьківщині і в такий спосіб вивести формулу, що з’ясує всесвіт. Добувся волоцюгою до Денвера, а там устряв у якусь авантюру IPC[107] — виступ за свободу слова чи щось таке. І Дікові довелось наймати адвокатів, платити штрафи й чого лишень не робити, щоб визволити його й вернути сюди.

А бородань — то Аарон Генкок. Він, як і Теренс, не хоче працювати. Він південець і каже, що в їхньому роді ніхто ніколи не працював і що на світі завжди було й буде досить дурних віслюків, яких і за вуха не відтягнеш від ярма. Того він і бороду носить. Уважає, що голитися — зайва робота, а отже — неморальне діло. Пригадую, як він у Мельбурні наскочив на нас із Діком, наче той засмаглий дикун з австралійських чагарів. Здається, він провадив там якісь свої дослідження — антропологічні, чи фольклористичні, чи ще які. Дік знався з ним ще раніше в Парижі й запевнив його, що як він приб’ється назад до Америки, то хліб і житло для нього завжди знайдеться. Отож він і тут.

— А поет? — спитав Грейм, потай радий, що вона муситиме говорити ще якийсь час, а він могтиме спостерігати швидкі спалахи усмішки на її лиці.

— О, це Тео, — Теодор Мелкен; а втім, ми звемо його Лео. Він також не хоче працювати. Він з давнього каліфорнійського роду, і його рідня страшенно багага. Але вона зреклась його, а він її, ще як йому було п’ятнадцять років. Вони кажуть, що він божевільний, а він — що від них хто завгодно збожеволіє. Він справді пише досить цікаві вірші… коли взагалі пише; але він воліє мріяти і жити в лісі з Теренсом і Аароном. Він навчав євреїв-імігрантів у Сан-Франціско, поки Теренс із Аароном визволили його — чи то взяли в полон, не знаю, як краще сказати. Він у нас уже два роки і навіть погладшав за цей час — навдивовижу, бо хоч Дік постачає їх харчами до безглуздя щедро, але вони радніші балакати, читати й мріяти, ніж варити їсти. Вони тільки й їдять по-справжньому, коли налетять до нас, як оце сьогодні.

— А індієць? Хто він?

— А це Дар Гаяль. Їхній гість. Вони втрьох запросили його, як Аарон спершу запросив Теренса, а потім вони вдвох з Теренсом запросили Лео. Дік каже, що згодом їх має прибитися до нас іще троє, і тоді він матиме власних "сім мудреців"[108] з мадронового гаю. Бо їхній лісовий табір,

щоб ви знали, в мадроновому гаю. Там дуже гарне місце — глибокий яр, б’ють джерела… але докінчу вже про Дар Гаяля.

Він з отих революціонерів. Терся потроху по наших університетах, учився й у Франції, в Італії, у Швейцарії. Він політичний емігрант з Індії, і в нього аж дві великі мети життя: одна — нова синтетична система філософії, а друга — повстання проти британської тиранії в Індії. Він проповідує індивідуальний терор і бойові виступи мас. Через це йому заборонили видавати в Каліфорнії його газету "Кадар", чи "Бадар", чи щось подібне, — а самого мало не вислали з краю. Тому він і опинився тепер у нас і віддався цілком формулюванню своєї філософії.

Вони з Аароном страшенно гризуться — за філософські питання, звісно. Ну, я скінчила… — зітхнула Пола і враз загладила те зітхання своєю ясною усмішкою. — Вважайте, що ви з усіма знайомі. Ой, ще одне. Треба вас застерегти: коли вам трапиться зійтися з нашими мудрецями тісніше, надто в чоловічому колі, знайте, що Дар Гаяль зовсім непитущий; Тео Мелкен може романтично сп’яніти — і звичайно справді п’яніє — від одного коктейлю; Генкок великий знавець трунків; а Теренс зовсім не добирає в них смаку, питиме абищо, зате переп’є дев’яносто дев’ять чоловіків із ста, і коли вони вже лежатимуть під столом, він так само ясно й чітко тлумачитиме свій епікурейський анархізм.

За вечерею Грейм помітив ще одну річ. "Мудреці" називали Фореста просто Діком, однак до Поли неодмінно зверталися: "Місіс Форест", — хоча вона звала їх усіх на ім’я. І в цьому не було нічого неприродпого. Ці люди, що не поважали у світі майже нічого, не поважали навіть праці, зовсім несвідомо вбачали між собою й дружиною Діка Фореста якусь виразну межу, і їм навіть на думку не спадало називати її просто на ім’я. З таких ознак Грейм дуже швидко переконався, що Пола у своїй поведінці вміє сполучати якнайщирішу демократичність із так само щирою вельможністю.

Те самісіньке він бачив і після вечері, коли всі перейшли до великої вітальні. Пола дозволяла собі що хотіла, проте наслідувати її не важився

ніхто. Поки товариство порозсідалось, Полу видно й чути було скрізь, вона кипіла веселощами буйніше за всіх. Дзвінкий сміх її долинав то з тієї купки гостей, то з тієї, то з одного кутка, то з іншого. І той сміх чарував Грейма. Була в ньому якась особливо радісна нотка, на диво приємна, — такої він не чув ще ні в чиєму сміхові. Заслухавшись його, Грейм згубив нитку розмови з молодим містером Вомболдом — той доводив, що Каліфорнії потрібен не закон проти імміграції японців, а принаймі двісті тисяч японських кулі для роботи на фермах, щоб задушити в пуп’янку восьмигодинний робочий день для сільськогосподарських робітників. Молодий Вомболд, скільки Грейм зрозумів, був з діда-прадіда великий землевласник Вікенберзької округи і непомалу пишався, що не піддається новітній тенденції й не робиться поміщиком тільки з назви.

Від фортеп’яно, де круг Еді Мейсона збилися дівчата, долітала тріскуча джазова музика та уривки модних пісеньок. Теренс Макфейн з Аароном Гічкоком запально сперечалися про футуристичну музику. А Грейма вирятував від містера Вомболда з його японським питанням Дар Гаяль, устрявши до розмови із своїм гаслом "Азія для азіатів, а Каліфорнія для каліфорнійців".

Раптом через усю залу, підібравши сукню, прожогом перебігла Пола, а за нею гнався Дік. Він спіймав її, саме як вона пробувала вивернутись від нього поза Вомболдом та його співрозмовниками.

— Ох, капосна! — удавано насварив її Дік, а за мить уже разом з нею просив Дар Гаяля, щоб затанцював.

Урешті індієць дав себе умовити — облишив свою Азію та азіатів, ніби відмахуючись від них, зателіпав руками, задригав ногами і втяв химерну пародію на танго, яке оголосив "вибуховим апофеозом сучасного танцю".

— А тепер, Червона Хмаро, заспівай містерові Грейму свою "Пісню про жолудь", — наказала Дікові Пола.

Дік, що все обіймав дружину за стан і не відпускав, бо ще не завдав обіцяної кари, хмуро похитав головою.

— "Пісню про жолудь"! — гукнула Ернестіна від фортепяно, і Еді Мейсон та всі дівчата підхопили ту вимогу.

— Ну-бо, заспівай, Діку, — умовляла його Пола. — Адже містер Грейм єдиний з усіх нас ще не чув її.

Дік знову похитав головою.

— Ну, то "Пісню школярки".

— Я заспіваю йому Горянинову пісню, — відмовив Дік задирливо, із збиточним вогником в очах. Тоді затупав ногою, заіржав, вельми вдало наслідуючи Горянина, тріпнув уявною гривою і почав: — "Слухайте мене! Я Ерос! Я ступаю по горах..."

— "Пісню про жолудь", — ураз перебила його Пола зовсім спокійно, однак із сталевою ноткою в голосі.

Дік слухняно урвав "Пісню Горянина", хоч і труснув головою, мов норовистий лошак.

— У мене є нова пісня, — урочисто заявив він. — Про нас із тобою, Поло. Я перейняв її від нішінемів.

— Нішінеми — це вимерлі аборигени цієї частини Каліфорнії,— обернувшись до Грейма, пояснила Пола.

Дік потупцявся трохи на місці, не згинаючи ніг, як танцюють індіяни, поляскав долонею по стегну і завів нову пісню, все не відпускаючи дружини:

— Я Ай-Кат, найперший чоловік-нішінем. Ай-Кат це скорочене Адам. Мій батько був койот, а мати — вечірня заграва. А це Йо-то-то-ві, моя дружина. Вона найперша жінка-нішінемка. Її батько — трав'яний коник, а мати — смугаста дика кішка. Це найкращі батько й мати — після моїх. Койот дуже мудрий, а заграва дуже стара; але чи багато ви чули доброго про коника й дику кішку? Що кажуть нішінеми, то все правда, і мати всіх жінок була кішка, маленька, сухенька, смутнолиця, хитра кішка з пругованим хвостом.

На тих словах пісню про перших чоловіка й жінку перебили обурені жіночі вигуки і схвальні чоловічі.

— Це Йо-то-то-ві, себто скорочене Єва, — завів знову Дік і різким рухом, удаючи брутального дикуна, притяг Полу до себе. — Вона не дуже гарна, нема на що дивитись. Але винні тому коник і смугаста кішка. Я Ай-Кат, перший на світі чоловік, і ви мого смаку не ганьте. Я ж був перший чоловік, а вона перша жінка, отож я не мав з чого вибирати, що побачив, те й узяв. Так само було й Адамові, коли він брав Єву. Йо-то-то-ві була єдина жінка в цілому світі, створена для мене, отож я й вибрав Йо-то-то-ві.

Івен Грейм слухав, не спускаючи очей з руки, що владно оповивала стан прекрасної господині, і відчував якусь прикрість, а в голові йому зринула непрохана думка, яку він зразу сердито відігнав: "Щасливець цей Форест! Аж занадто..."

— Я Ай-Кат, — виспівував далі Дік. — А це моя жінка-росинка. Це моя медова роса. Я вам набрехав. її батько й мати зовсім не коник і не кішка, а східний літній вітер з гір і сьєррська вранішня зоря. Вони змовилися й

виточили всю солодизну з землі й повітря, аж урешті туман їхнього кохання сів медовою росою на листі чапаралю й мансаніти.

Йо-то-то-ві — моя медова роса. Слухайте мене! Я Ай-Кат. Йо-то-то-ві моя дружина, моя перепілка, моя олениця, моя хмільна брага з теплого дощу й соків родючої землі. Вона зродилася з ніжного сяйва зір і прозорого світанку…

— І якщо ви гадаєте, — докінчив Дік звичайним своїм голосом і тоном, вичерпавши імпровізацію, — якщо ви гадаєте, ніби старий, любий, синьоокий Соломон проспівав свою "Пісню над піснями" краще, то передплатіть-но видання моєї "Пісні над піснями".

РОЗДІЛ XI

Місіс Мейсон перша висловила бажання, щоб Пола заграла; але тільки Теренс Макфейн із Аароном Генкоком розігнали біля фортеп’яно аматорів джазу й вирядили Тео Мелкена, соромливого посланця, привести Полу до інструмента.

Грейм почув, як Теренс каже їй:

— Я вас прошу, заграйте "Роздуми над водою", щоб добити оцього темного поганина.

— А потім "Дівчину з лляними косами", коли ваша ласка, — попросив поганин, цебто Генкок. — Вона добре підкріпить мою позицію. Цей дикий кельт вигадав якусь болотяну теорію музики, первіснішу навіть за печерних людей, і ще має стільки щирої глупоти, що називає себе ультрасучасним.

— А, Дебюссі[109],— засміялась Пола. — Й досі не помирились на ньому, еге? Ну, спробую добратись і до нього. Тільки з чого ж мені почати, не знаю…

Дар Гаяль приєднався до трьох мудреців, і вони гуртом посадовили Полу за велике концертне фортеп’яно — а втім, не занадто велике для цієї зали, вирішив Грейм. Та щойно вона сіла на дзиглик, три мудреці шаснули на свої, видимо, улюблені місця — слухати. Молодий поет простягся долі на пухнатій ведмежій шкурі, футів за сорок від фортеп’яно, і застромив пальці в патлату чуприну. Теренс і Аарон розсілись на дивані у віконній ніші, досить близько один від одного — аби мати змогу штовхати сусіда ліктем, коли тому чи тому здасться, ніби Полина інтерпретація музики підтверджує саме його погляди. Дівчата повмощувались мальовничими купками на широких капапах чи по дві й по три у великих кріслах з темного дерева та на їхніх бильцях.

Грейм ступив був крок до фортеп’яно, щоб узяти на себе почесну місію — перегортати Полі ноти, та вчасно помітив, що Дар Гаяль уже випередив його. Грейм спокійно обвів усю картину цікавим поглядом. Велике фортеп’яно стояло на підвищенні в дальшому кінці зали, під невисоким склепінням, розміщене ніби в резонаторній мушлі, умисне зробленій для нього. Жарти й сміх відразу стихли: видно, Маленька господиня Великого Будинку вимагала, щоб до неї ставились, як до справжньої талановитої піаністки. Але Грейма це, навпаки, настроїло скептично.

Ернестіна перехилилась до нього зі свого крісла й шепнула:

— Вона все може, коли захоче. І вправллється небагато… Не дуже багато. Вона, знаєте, вчилась у Лешетицького[110] й у мадам Кареньйо[111] і держиться їхніх методів. І грає зовсім не по-жіночому. Ось послухайте!

Греймів скептичний настрій не минувся й тоді, коли Полині руки впевнено перебігли по клавішах, видобувши з них низку акордів та коротеньких пасажів. Хоч вони були бездоганно чисті, таке він чував безліч разів у технічно блискучих, але мало обдарованих виконавців. А от вибір Полин його здивував: він сподівався почути що завгодно, тільки

не прелюд Рахманінова, чисто чоловічу п’єсу, яку, скільки він її чув, виконували пристойно лише піаністи-чоловіки.

З перших двох лунких тактів вона опанувала фортеп’яно по-чоловічому владно, немовби своїми маленькими руками піднесла в повітря інструмент і його співучі струни з мужньою впевненістю й силою. А потім, знов же так, як Греймові траплялося чути тільки у чоловіків, спустилась чи злетіла — він навіть не знав, як краще сказати, — в чітке, чисте й невимовно ніжне анданте.

І далі вона грала зі спокійною силою, аж неймовірною в такій невеличкій, майже дитинній жінці, що її Грейм бачив крізь напівсплющені повіки за ебеново-чорною площиною величезного фортеп’яно, над яким вона панувала, як панувала над собою і над твором. "Який чистий і рішучий у неї удар!" — подумав Грейм, вслухаючись у відлуння останніх акордів і вчуваючи в ньому всю потужну наснагу прелюду, що й досі немов бриніла в залі.

Аарон з Теренсом уже засперечались пошепки на своєму дивані, Дар Гаяль гортав ноти, шукаючи нову п’єсу, яку йому назвала Пола, а вона глянула на Діка, і той почав вимикати матові плафони один за одним, поки вона лишилася в оазі м’якого світла, що виразно підсилювало тьмяно-золотий блиск її волосся та лямівки на блакитній сукні.

А Греймові здалось, ніби висока вітальня, западаючи в сутінь, робиться ще вища. Удовж вона мала вісімдесят футів, увиш муровані стіни здіймалися до стелі з колод на два з половиною поверхи, під стелею її перетинала галерея, з поруччя якої звисали шкури диких звірів, укривала ручного тканння з Оахаки й Еквадору, полінезійські мати, витіпані й сплетені жіночими руками й пофарбовані рослинними соками. Грейм ураз збагнув, на що вона скидається на святкову залу в якомусь середньовічному замку, і гостро відчув, чого тут бракує до повноти враження: довгого накритого столу з олив’яним посудом на одному кінці й срібним на другому та здоровезних гончаків, що гризуться за кістки під столом.

Згодом, коли Пола заграла кілька п’єс Дебюссі, постачивши Теренсові й Ааронові досить матеріалу для нової завзятої суперечки, Грейм поговорив з нею про музику кілька втішних хвилин. Вона виявила таке глибоке розуміння філософії музики, що він сам незчувся, як почав викладати їй свою улюблену теорію.

— Таким чином, — докінчив він, — потрібно було майже три тисячі років, щоб чисто духовна суть музики відбилась у натурі західної людини. Дебюссі ближче за всіх своїх попередників підійшов до тієї, сказати б, піфагорійської ясності, що запліднює думку…

На цьому слові Пола перебила його, помахом руки підкликавши Теренса й Аарона з їхнього м’якого бойовища у віконній ніші. Вони підійшли пліч-о-пліч, не припиняючи суперечки.

— Ну то й що? — питав Теренс. — Спробуйте-но знайти у свого Бергсона хоч одну думку, яснішу, ніж те, що він висловив у "Філософії сміху", — не вельми ясній, як відомо.

— Ідіть сюди! — гукнула Пола з веселим вогником в очах. — У нас з’явився новий пророк. Послухайте-но містера Грейма. Якраз гідний супротивник, щоб вам обом схрестити з ним шпаги! Він згоден з вами, що музика — це утечище від заліза, крові й життєвих чвар. Що слабкі, вразливі й високі натури втікають від глупоти і жорстокості буденного життя в наркотичні марення надхмарного світу ритмів та модуляцій…

— Це атавізм! — пирхнув Генкок. — Так робили ще печерні люди, мавполюди й Теренсові болотяні предки…

— Стривайте! — спинила його Пола. — Це тільки один з його висновків. А де в чому він рішуче з вами розходиться. Він процитував мені з Пейтера[112], що "всяке мистецтво тяжіє до музики"…

— Чистісінька первісна, мікроорганічна хімія, — впав їй у річ Генкок. — В основі всіх народних пісень та джазових ритмів лежить елементарна реакція живої клітини на ту мішанину світлових хвиль різної довжини, що її являє собою сонячне проміння. На цьому Теренс замикає коло своїх міркувань і сам перекреслює все, що набалакав. Ви послухайте мене, і я вам покажу…

— Та стривайте ж! — ізнов перебила Пола. — Містер Грейм доводить, що англійське пуританство скувало музику, справжню музику, на цілі сторіччя…

— Це правда, — підхопив Теренс.

— І що Англія змогла віднайти чуттєву насолоду в ритмі тільки через творчість Мільтона й Шеллі…[113]

— Шеллі був метафізик, — знову вихопився Аарон.

— Ліричний метафізик, — відразу уточнив Теренс. — Це ти мусиш визнати, Аароне.

— А Свінберн?[114] — запитав Генкок, очевидно, вертаючись до якоїсь давнішої теми.

— Він каже, що Оффенбах був попередником Артура Салівена, — задирливо гукнула Пола. — А Обер — попередник Оффенбаха. А про Вагнера…[115] Ось спитайте його самі, що він думає про Вагнера…

І відійшла, покинувши Грейма напризволяще. Рушила до місіс Мейсон, а тоді заходилася збивати партії бриджистів. Грейм проводив її очима, стежив, як зграбно підносять її коліна тканину сукні, й ледве-ледве чув, що знов просторікує Теренс Макфейн:

— Незаперечно, що у давніх греків музика була джерелом натхнення для всіх мистецтв…

Трохи згодом, коли два мудреці, забувши все на світі, стялися в словесній баталії за те, хто виявив у своїй творчості глибший інтелект — Бетховен чи Берліоз[116],— йому пощастило втекти. Він відверто прагнув ще поговорити з господинею. Та Пола вже притулилась в одному кріслі біля двох дівчат, і вони там про щось шепотілися, тихенько сміючись. Решта товариства майже вся глибоко захопилася бриджем, отож Грейм прибився до гуртка, що складався з Фореста, містера Вомболда, Дар Гаяля та кореспондента "Скотарської газети".

— Шкода, що ви не зможете поїхати туди зі мною, — говорив Дік кореспондентові.— А то зостаньтесь, це ж тільки на один день. Завтра б і з’їздили.

— Дуже шкодую, — відповів Нейсміт, — але мені треба завтра до Санта-Рози. Бербанк[117] обіцяв приділити мені цілий ранок, а ви розумієте, що це означає. Але я певен, наша газета рада була б репортажеві про цей ваш експеримент. Може, ви розповісте? Хоч коротенько. Ось і містер Грейм іде… Я певен, йому теж буде цікаво послухати.

— Ще якісь іригаційні споруди? — запитав Грейм.

— Та ні, безглузда спроба зробити добрих фермерів з нікчем, — відповів за Діка містер Вомболд. — Я запевняю: котрий фермер нині не має власної землі, той цим самим доводить свою невмілість.

— Зовсім ні,— озвався Дар Гаяль, підкресливши своє заперечення рухом тонкої азіатської руки. — Зовсім ні. Часи змінились, і тепер особиста вмілість не завжди сполучається з капіталом. Це знаменитий, просто героїчний експеримент. І він матиме успіх.

— А в чому річ, Діку? — зацікавився Грейм. — Розкажи.

— Та це так, дрібничка, — недбало відповів Форест. — Найскорше, з цього нічого не вийде, хоч я все ж таки сподіваюся…

— Гарна дрібничка! — перебив Вомболд. — П’ять тисяч акрів найкращої долинної землі віддати юрбі невдах, щоб хазяйнували, мовляв, на всьому готовому — платня й харчі, тільки сало наїдай.

— Харчі виростуть на тій-таки землі,— поправив його Дік. — Поясню вже докладно: я виділив п’ять тисяч акрів поміж садибою і річкою Сакраменто…

— Ви подумайте, скільки б там виросло люцерни, такої потрібної вам! — знов обурився містер Вомболд.

— Під люцерну мої екскаватори тільки торік висушили вдвічі більше болота, — відповів Дік. — Бачте, я переконаний, що наш Захід, та й увесь світ незабаром прийде до інтенсивного фермерства. І я хочу вкласти свій пай у пробивання дороги. Я поділив п’ять тисяч акрів на двадцяти-акрові ділянки. І певен, що кожна ділянка може не тільки прогодувати одну родину, й то не скупо, а ще й дасть мені шість відсотків прибутку.

— Коли розберуть усі ділянки, це буде двісті п’ятдесят родии, — обчислив газетяр. — Тобто, рахуючи пересічно п’ять душ у родині, тисяча двісті п’ятдесят душ.

— Трохи менше, — поправив Дік. — Ділянки вже всі розібрано, і загалом ми маємо лиш трохи більше ніж тисячу сто душ. Але перспективи добрі, будьте певні,— він лукаво усміхнувся. — Кілька врожайних років, і буде пересічно по шість душ у родині.

— А хто це "ми"? — поцікавився Грейм.

— Таж у мене цим ділом відає цілий комітет — із моїх-таки службовців, тільки одного професора Ліба мені позичив федеральний уряд. Суть ідеї ось у чому: вони повинні будуть господарювати на свою відповідальність, але за науковими методами, згідно з нашими інструкціями. Земля вся однакова, і ділянки одна в одну. Отже, результати праці на кожній ділянці промовлятимуть недвозначно. Ледачих та недотепних, чий урожай відставатиме від пересічного рівня, ми у себе не терпітимемо: невдах проганятимуть, і вирок їм складатиме своєю працею вся решта.

Умови ми даємо добрі. Жоден фермер нічим не ризикує. Кожен — недотепа чи розумний, в урожайний рік чи в неврожай — одержить на рік тисячу доларів. Та ще ті харчі, що він виростить і споживе зі своєю родиною; отож йому забезпечено принаймні сто доларів на місяць. Недотеп і ледачих неминуче витіснюватимуть розумні й трудящі. Оце й усе. Ми продемонструємо, що таке інтенсивне фермерство і яка з нього вигода. Крім того, вони матимуть не тільки гарантовану платню. Після її виплати мені має лишитися шість відсотків прибутку. А все, що хто зумів виробити понад ці шість відсотків, лишається йому ж таки.

— Я вже розумію, — сказав газетяр. — Це означає, що кожен, хто мав силу в руках, працюватиме день і ніч, аби допнути свого. Та й чом би ні? Стодоларову роботу не щодня знайдеш. Пересічний американський фермер не мав зі своєї землі й п’ятдесяти доларів чистих, надто як відрахувати вартість його власної праці й нагляду за господарством. Певна річ, путящі хазяїни працюватимуть до упаду, та й усю родину примушуватимуть так працювати, аби втриматись при цьому ділі.

— Оце ж то мені й не до вподоби у вашій справі,— оголосив Теренс Макфейн: він щойно підійшов до гурту. — Одно тільки й чуєш: праця, праця, праця… Таж подумати, і то страх бере: кожен на своїх двадцятьох акрах гарує, надсаджується від світу до смерку, та ще й після смерку — а задля чого? Задля шматочка м’яса, шматка хліба та ще, може, ложки повидла на хліб. Невже хліб, м’ясо та повидло — це

вже й усе на світі, сенс життя, мета земного існування? Адже така людина і вік проживе, і здохне, як робоча коняка. І чого ж вона досягне за своє життя? Хліба, м’яса та повидла? Оце й усе? Аби тільки черево повне та дах над головою, а потім ізгнити в темній, сирій домовині?

— Таж і ви, Теренсе, колись помрете, — нагадав йому Дік.

— Але ж після якого розкішного, неробського життя! — враз відрубав Макфейн. — Які в мене були години віч-на-віч із зорями й квітами, в зелених гаях, під шепіт вітерцю в траві! А книжки, а мої улюблені мислителі, а їхні думки. Краса, музика, всі насолоди всіх мистецтв! Га? Я відійду в темряву, знавши, що нажився, навтішався, взяв від життя все, що воно могло дати. А оті ваші двоногі робочі тварини на своїх двадцятьох акрах? Від світу до смерку робота, й робота, й робота, сорочка, зашкарубла від солоного поту, хліб і м’ясо в череві, та дах без дірок, та вивід дітлахів, щоб жили по них таким самим життям робочої худоби — аби напихати черево хлібом та м’ясом, натирати спину шкарубкою пропотілою сорочкою і відійти в могильну темряву, знавши тільки м’ясо, та хліб, та ще, може, ложку повидла…

— Хтось же повинен працювати, щоб ви могли бути неробою, — обурився містер Вомболд.

— Так, це правда. Сумна правда, — погодився Теренс похмуро. Та зразу його обличчя й проясніло: — І я дякую богові за те, що він створив робочу худобу — ту, що тягає плуга, і ту, що ходить за плугом, і ту, що риється в землі, мов кроти, добуваючи вугілля та золото; дякую йому за всіх дурних селян, що своєю працею вберігають від мозолів мої руки і дають багатство таким чудовим людям, як осьо Дік Форест, що всміхається мені й ділиться зі мною своїм набутком, купує для мене найновіші книжки, дає мені місце біля свого столу, заставленого плодами праці двоногих робочих тварин, і біля свого каміна, складеного їхніми-таки руками, і хатину та ліжко у лісі, під мадронами, куди праця ніколи не потикає свого страховинного рила.

Івен Грейм того вечора не квапився лягати спати. Його дивно схвилювали і Великий Будинок, і Маленька господиня. Він довго сидів на краєчку ліжка, напівроздягнений, і курив люльку, а уявою бачив Полу так виразно, як бачив її навіч за минулі півдня, у різних подобах і настроях: жінку, що розмовляла з ним про музику, і що дала йому таку втіху самою музикою, і що втягла в розмову "мудреців", а тоді покинула його їм на поталу й подалася влаштовувати бридж для гостей; що вмостилась потім у кріслі з двома дівчатами, і сама немов ще дівчатко; що крицевою ноткою в голосі вгамувала чоловіка, коли він, розпустувавшись, забагнув проспівати "Пісню Горянипа"; що без страху держалась на огирі, який шалено борсався, тонучи в глибокому басейні; і що за кілька годин по тому, незвичайна й сама собою, і своїм убранням, немов мрія, увійшла до їдальні привітати гостей.

Та й Великий Будинок, з усіма його розкошами, дивами й химеріями, полонив Греймову уяву ледве чи менше, як образ Поли Форест. Знов і знов уставали йому перед очима тонкі Дар Гаялеві пальці, що ніби плели в повітрі докази, і чорна борода Аарона Генкока, що проголошував Бергсонові догми, і вистріпані рукава Теренса Макфейна, що піднесено складав подяку богові за існування двоногої робочої худоби, яка забезпечує йому змогу жити неробою в мадроновому гаю Діка Фореста і їсти за його столом.

Грейм вибив попіл з люльки, ще раз зміряв поглядом незвичну кімнату, обставлену з найновітнішими вигодами, вимкнув світло і ліг, укрившися приємно холодними простиралами. Але й у темряві сон не йшов до нього. Знову чув він сміх Поли Форест; знову згадував свої враження від неї, як від срібла, і криці, і сили; знову бачив крізь темряву, як зграбно її коліна підносять тканину сукні. Те яскраве видиво аж дратувало Грейма, бо він нізащо не міг прогнати його з очей. Воно все верталось і сяяло перед ним — рухливий образ із світла й барв, немов справжній, немов живий, хоч він і знав, що то омана.

Він бачив огиря й вершницю, що зникали під водою і знов виринали, і піну, і бризки, і мелькання підків, і жіноче усміхнене обличчя у

плутанині розпущених кіс, що сплітались у воді з кінською гривою. І перші лункі такти прелюду бриніли йому у вухах, а перед очима поставали ті самі руки, що перше правили огирем, а тоді добували з фортеп’яно всю чисту красу й силу рахманінівської музики.

Нарешті Грейм заснув із думкою, які ж то чудовні процеси еволюції могли зродити з первісної твані та земного пороху таке розкішне, осяйне жіноче тіло й душу.

РОЗДІЛ XII

Другого ранку Грейм познайомився із звичаями Великого Будинку ще ближче. А-Гов уже дещо пояснив йому напередодні, а сам дізнався, що після першої вранішньої кави новий гість воліє снідати не в ліжку, а за столом. Іще А-Гов попередив Грейма, що для сніданку в їдальні нема певної години: всі приходять кому коли зручніше, від сьомої до дев’ятої. А як він забажає проїхатись верхи, чи поплавати, чи куди поїхати автомобілем, чи ще чого-небудь, то треба тільки сказати, повідомив його китаєць.

Зайшовши до малої їдальні о пів на восьму, Грейм якраз устиг попрощатися з кореспондентом та айдахським купцем, що доїдали сніданок і квапились попасти на машину, яка ходила з маєтку на станцію Ельдорадо, до ранкового сан-франціського поїзда. Грейм зостався в їдальні сам; бездоганно чемний служник-китаєць припросив його замовляти що завгодно і справді виконав перше його бажання — подав холодний, щойно з льоду, грейпфрут у хересі, вирощений у маєтку, як гордо пояснив китаєць. Відмовившись від каш та інших сніданкових страв, Грейм саме просив принести йому некруті яйця з беконом, коли до їдальні ввійшов з якнайбайдужнішим виглядом Верт Вейнрайт. За п’ять хвилин Грейм зрозумів, що байдужість та вдавана, бо на дверях з’явилась Ернестіна Дестен у чарівному халатику та хатньому чепчику і вельми здивувалася, що застала стільки охочих рано вставати.

Трохи перегодя, коли вони вже підводилися з-за столу, прийшла Лут Дестен з Рітою Вейнрайт. А за більярдом Грейм дізнався від Берта, що Дік ніколи не приходить снідати, що він прокидається страшенно рано і працює в ліжку, п’є каву о шостій і хіба з якої виняткової нагоди показується гостям раніше, ніж до обіду, о пів на першу. А Пола, розповів Берт, узагалі спить погано, встає пізно, живе за дверима без клямки у своїх покоях, що займають ціле велике крило будинку з розкішним внутрішнім двориком, де навіть він був тільки один раз, і так само дуже рідко показується раніше, ніж о пів на першу — та й тоді не щодня.

— Розумієте, хоч вона і здорова, і сильна, й бадьора, — пояснював молодий Вейнрайт, — але в неї зроду безсоння. Вона ніколи не спала як слід, навіть змалечку. Правда, їй воно нітрохи не вадить, бо у неї велика сила волі і вона не розпускає своїх нервів. Вони в неї завжди напружені, та замість навісніти з розпачу, коли не може заснути, вона просто наказує собі відпочивати — і відпочиває. Про такі години вона каже "мої білі ночі". Інколи вона засинає аж удосвіта чи навіть о дев’ятій або десятій ранку і тоді проспить трохи не цілий день, але до вечері вийде свіжа, як ягідка.

— Либонь, це природжене, — сказав Грейм.

Берт кивнув головою.

— Дев’ятсот дев’яносто дев’ятьом жінкам із тисячі це безсоння затруїло б життя. А їй дарма. Не спиться вночі — вона, ніж мучитись, виспиться вдень, та й надолужить своє.

Ще багато дечого розповів Берт Вейнрайт про господиню, і Грейм дуже скоро відчув, що молодик, хоч уже ледве не свій у домі, таки добре її побоюється.

— Я ще не бачив, щоб хто її не послухався, коли вона того захоче, — звірявся він Греймові.— Чоловік чи жінка, старе чи молоде, з гостей чи з челяді — однаково, тільки-но вона гляне владно, і квит. Як у неї це виходить — не знаю. Чи то в очах щось таке засвітиться, чи губи так стисне, чи вже не знаю що, але вона завжди поставить на своє, і ніхто не може їй перечити.

— Якийсь такий… чар у ній є,— підказав Грейм.

— Отож, отож! — Бертове обличчя враз засяяло. — Саме чар. Тільки вдасться до нього, і квит. А тобі аж холод поза спиною йде, і сам не знаєш чого. Може, вона навчилась тої влади над іншими, коли в безсонні ночі вчилась панувати над собою: не розкисати, не скиглити. Вона й сю ніч, напевне, очей не змружила після такого неспокійного дня — оте купання з Горянином, потім гості… А от усе те, від чого звичайно не можуть заснути жінки — небезпека, буря на морі тощо, — їй зовсім не вадить, каже Дік. Вона, каже, спатиме, як немовля, під бомбами в обложеному місті або на кораблі, що змагається з ураганом. Ні, вона таки диво, і квит. А спробуйте-но заграти з нею в більярд — англійську партію!

Трохи згодом Берт повів Грейма до кімнати з білим фортеп’яно, де вони застали дівчат. І хоч там цілу годину не вгавали джазові пісеньки, танці та весела гутірка, Грейма ні на мить не залишало почуття самотності. Йому бракувало господині, хотілось бачити її, марилося, що вона ось-ось увійде відчиненими дверима до кімнати — в якомусь новому, несподіваному вигляді й настрої.

Ще згодом вони з Бертом верхи — Грейм на Альтадені, Берт на чистокровній кобилі назвиськом Моллі — їздили на дві години оглянути Форестову молочарську ферму і вернулись якраз до того часу, на коли Грейм умовився зустрітись з Ернестіною на тенісному корті.

На обід він поспішав нетерпляче не тільки через те, що виголоднів. Але там його чекало розчарування: господиия не прийшла.

— Мабуть, знову "біла ніч", — пояснив гостеві Форест і розповів ще дещо про Полину нездатність спати, як усі люди: — Ти знаєш, ми вже кілька років були одружені, коли я вперше побачив, як вона спить. Я, звісно, знав, що вона колись висипляється, але не бачив. Якось вона три дні й три ночі вряд не склепила очей і була бадьорісінька, а заснула, аж зовсім знесилившись. Це тоді, як моя "Все докинь" сіла на мілину біля одного з Каролінськпх островів, і ціле населення помагало нам стягати її. Вона не з тривоги не спала, бо небезпеки не було ніякої. Просто через галас. Та ще від збудження: їй було дуже цікаво.

А вже під кінець я вперше в житті побачив, як вона заснула.

В їдальні Грейма познайомлено з новим гостем, таким собі Доналдом Вером, що приїхав того ранку. Він був добре знайомий з усіма — видно, частенько відвідував Великий Будинок. З розмови Грейм здогадався, що цей Вер, хоча ще зовсім молодий, уже славний на все Тихоокеанське узбережжя скрипаль.

— Він нестямно закоханий у Полу, — сказала Греймові Ернестіна, як уже виходили з їдальні.

Грейм звів брови.

— Атож! Але вона не звертає уваги, — засміялась дівчина. — Вона вже звикла, бо таке стається з усіма чоловіками, що до нас приїздять. У неї просто чарівна манера не помічати ознак їхньої закоханості, і вона робить собі з них потіху. А Діка це теж страшенно бавить. Ось стривайте, не мине й тижня, як і з вами те буде. А коли ні, ми всі дуже здивуємось. А Дік то, певне, й образиться. Він уже звик, що так повинно бути. Коли в закоханого і гордого своєю дружиною чоловіка складається

така звичка, йому, напевне, страшенно прикро бачити, що його скарбу не оцінили.

— Ну що ж, коли від мене цього сподіваються, то, мабуть, доведеться… — зітхнув Грейм. — А взагалі я ненавиджу робити те, що всі. Та коли вже у вас такий звичай… Правда, важкенько буде, бо стільки гарних дівчат навколо…

Пустотливий вогник у його довгастих сірих очах так глибоко вразив Ернестіну, що вона аж задивилась у ті очі, а отямившись, спустила погляд і почервоніла. А тоді заторохтіла — видимо, щоб розвіяти збентеження:

— Малий Лео — отой молоденький поет, що ви вчора бачили, — теж шалено закоханий у Полу. Я чула, як Генкок кепкував з нього за якийсь цикл сонетів, і неважко здогадатися, хто надихнув його на ті сонети. А Теренс — це отой ірландець — закоханий спокійно. Вони просто нічого не можуть із собою вдіяти, то як на них і сердитись?

— Авжеж, вона гідна того, — промурмотів Грейм знехотя, бо йому якось прикро стало, що пришелепуватий ірландець, схибнутий на писемності "анархіст-епікуреєць", який відверто хвалиться своїм неробством і нахлібництвом, закохався — нехай навіть спокійно — у Маленьку господиню. — Вона гідна того, щоб усі чоловіки божествили її, — провадив він уже гречніше. — Я й то вже встиг помітити, що вона жінка незвичайна і чарівна.

— Вона моя сестра по батькові,— відкрила Ернестіна, — але, збоку дивлячись, не можна повірити, ніби в нас із нею є хоч крапля одної крові. Вона зовсім інакша. Вона не схожа ні на кого з Дестенів… і на жодну з моїх знайомих дівчат. Правда, вона багато старіша за нас, їй уже тридцять вісім…

— Яка чорна… — вдавано суворо похитав головою Грейм.

Гарненька білявочка глянула на нього сторопіло.

— …зрадливість, — докінчив він.

— А! — вигукнула дівчина. — Нітрохи. Ви самі побачите: щодо цього ми тут цілком відверті, і всі знають, скільки Полі років, бо вона сама всім каже. А мені вісімнадцять. А тепер — за те, що ви такий вредний, скажіть, скільки вам.

— Стільки, як Дікові,— хутко відповів Грейм.

— А йому сорок! — переможно засміялась Ернестіна. — Купатися йдете? Вода, певне, ще страшенно холодна.

Грейм похитав головою.

— Ні, я збирався проїхатися з Діком.

Дівчина засмутилась відверто, як уміють у вісімнадцять років.

— А! Знову показуватиме якесь своє зелене добриво, чи терасування схилів, чи водозатримапня…

— Але він казав щось про купання о п’ятій годині.

Її личко відразу заясніло радістю.

— Ну, тоді біля басейну стрінемось. Там усе товариство буде, бо й Пола казала, що о п’ятій підемо купатись.

У довгій галереї вони розійшлися в різні боки, і Грейм рушив був до своєї кімнати — перебиратись у вершницький костюм; та Ернестіна раптом спинилась і покликала:

— Містере Грейме!

Він слухняно обернувся.

— Знаєте, ви не конче повинні закохуватись у Полу, то я тільки так сказала.

— Я стерегтимуся з усієї сили, — запевнив він урочисто, однак в очах йому блиснули веселі іскринки.

А проте, йдучи до своєї кімнати, він не міг не визнати сам перед собою, що чари Поли Форест уже досягли його — обсновують міцним павутинням. Він знав, що так радо погодився проїхатися з Діком задля того, щоб побачити її, а не щоб погомоніти з давнім приятелем.

Ідучи від будинку до довгих копов’язів під старими дубами, він жадібним поглядом шукав господиню. Але там були тільки Дік та конюх, хоч у холодку били копитами кілька осідланих коней, що лишило йому якусь надію. Та все ж від’їхали вони вдвох. Дік тільки показав йому на Полиного коня — баского чистокровного жеребця гнідої масті, сідланого маленьким австралійським сідлом із залізними стременами й загнузданого з мундштуком та подвійним повіддям.

— Я не знаю, які в неї сьогодні плани, — сказав Дік. — Вона ще не показувалась, але купатись о п’ятій неодмінно прийде. Там її й побачимо.

Прогулянка неабияк тішила Грейма, проте він не раз ловив себе на тому, що позирає на годинника — чи далеко ще до п’ятої. Вівцям надходив час ягнитись, і Грейм із Діком їздили з пастівника на пастівник, оглядаючи їх. Час від часу то той, то той зсідав з коня, щоб підвести на ноги розкішну, аж кулясту матку-шропширку чи меринос — курамбулье: нещасні жертви селекції, впавши на широченну спину і

задерши до неба всі чотири ноги, не годні були самі перевернутись і підвестися.

— Я таки попрацював, щоб вивести породу американських мериносів, — розповідав Дік, — дати їм міцні ноги, спину, ребра, взагалі витривалість. Бо європейській породі витривалості бракує, надто вже її запанькали.

— Так, велике діло ти робиш, велике діло, — похвалив його Грейм. — Уже й з Айдахо їдуть до тебе по баранів. Це щось та важить!

Дікові очі заблищали, і він відповів:

— Е, що там Айдахо! Вибачай, що я хвалюсь, але нинішні тисячні отари Мічігану та Огайо, хоч і важко повірити, всі пішли від моїх каліфорнійських рамбульє. А візьми Австралію! Дванадцять років тому один тамтешній поселенець, бувши тут, купив у мене трьох баранів по триста доларів. А як привіз додому та показав, то їх у нього зразу відкупили по три тисячі, і він замовив у мене ще цілий пароплав таких баранів. І австралійці не нарікають на мене. Кажуть навіть, що люцерна, артезіанські колодязі, рефрижераторні судна та Форестові барани потроїли продукцію вовни й баранини.

Вже вертаючись до Великого Будинку, вони нагодою зустріли Менденгола, завідувача конярень, і той покликав їх із собою на велике, порізане лісистими балками пасовисько з поодинокими могутніми дубами — оглянути табун лошачків-стригунців ширської породи, що їх мали другого дня переганяти на полонини кряжу Мірамар. Лошат було близько двох сотень — кошлатих, бо вони щойно почали линяти, маслакуватих, на диво рослявих для свого віку.

— Ми їх не те що вгодовуємо, — пояснив Дік, — але містер Менденгол стежить, щоб вони весь час мали повноцінний раціон. На полонинах, куди їх оце переганяють, вони не тільки пастимуться, їх і

зерном підгодовуватимуть. Це їх привчить збиратися щовечора до загороди по свою пайку зерна, то й наглядати за ними буде легше. Я ось уже п’ять років до самого Орегону продаю щороку півсотні жеребчиків-дволітків. Розумієш, вони в мене ніби стандартизовані, тому люди знають, що одержать за свої гроші, й беруть не дивлячись.

— То ви, мабуть, чимало відбраковуєте? — спитав Грейм.

— Аякже. Бракованих ти можеш побачити на вулицях Сан-Франціско, в бендюгах, — відповів Дік.

— І на вулицях Денвера, — додав містер Менденгол, — і в Лос-Анджелесі, і… та позаторік, як було скрутно з кіньми, ми продали двадцять вагонів чотирирічних меринців аж до Чікаго, пересічно по тисячі сімсот доларів за голову. Дрібніші пішли по тисячі шістсот, а найкращі, дібрані в пари, і по тисячі дев’ятсот. Боже, ото були ціни на коні того року!

Тільки-но містер Менденгол попрощався, під’їхав інший, на тонконогій карій кобилиці, що все мотала головою, і Дік відрекомендував його Греймові як містера Генесі, ветеринара.

— Я почув, що місіс Форест оглядає лошат, — пояснив Генесі хазяїнові,— і вирішив над’їхати, щоб показати їй оцю-о Лань. Адже за тиждень вона їздитиме на ній. А на якому коні вона сьогодні?

— На Ферті,— відповів Дік, видимо передбачаючи, як сприйме ту відповідь ветеринар. А той несхвально покрутив головою.

— Ніколи я не погоджуся, що жінкам можна їздити на жеребцях, — пробубонів він. — Ферт знаменитий бігун, певна річ, але він небезпечний. Навіть гірше — він злостивий і підступний. Їй… місіс Форест слід би принаймні вживати намордника… але ж він ще й хвицається, а на копита подушок не надягнеш.

— Дарма, — заспокоїв його Дік. — Вона їздить із добрячим мундштуком і не вагається ним користатись.

— Аби тільки він колись не впав та не придавив її,— пробурчав містер Генесі.— Далебі, мені камінь із серця спаде, коли передам їй Лань. Оце конячина якраз під жіноче сідло — баска, як вогонь, а злості ні крихти. Ох, яка кобилиця! Золото! Від норовів своїх щодень відвикає, але жвава й грайлива залишиться, чиста втіха буде на ній їздити, не те що на вишколеній по-манежному шкапі.

— Гайда й ми туди, — запропонував Дік, — бо місіс Форест матиме чисту втіху зі свого Ферта, як заїде на ньому поміж той молодняк. Розумієш, усі верхові та виїзні коні, що ми для себе держимо — це її парафія, — пояснив він Греймові.— І результати у неї — просто диво. Я сам цього не збагну. Немовби маленька дівчинка заблукала до лабораторії вибухових речовин, навмання намішала всякої всячини і дістала сполуки, куди сильніші, ніж могли скласти сивобороді хіміки.

Всі троє проїхали дорогою ще з півмилі, тоді звернули в лісистий яр із бистрим струмочком і піднялися ним на широку хвилясту терасу з буйною травою. Греймові зразу впав у очі табунець цікавих стригунців та дволітків, а на їхньому тлі — Пола Форест верхи на ясно-гнідому Ферті, що стояв цапки, махав у повітрі передніми копитами і пронизливо іржав. Троє вершників, спинивши коней, чекали, що ж буде далі.

— Дограється вона колись, — похмуро пробубонів ветеринар. — Цей Ферт небезпечний.

Але в ту мить Пола, ще не помічаючи, що на неї дивляться, владно крикнула на огиря, рішуче ввігнала остроги в його шовковисті боки і примусила стати на всі чотири ноги. Ферт застиг на місці, гризучи вудила.

Тоді чоловіки під’їхали.

— Дражнимо долю? — лагідно дорікнув дружині Дік.

— О, я вмію дати йому раду, — відмовила вона крізь зціплені зуби. А Ферт уже сіпнувся вискаленими зубами до Грейма і був би вгризнув його за ногу, якби Пола не натягла повід і не вдарила його знов острогами.

Ферт здригнувся, тонко заіржав і на хвильку вгамувався.

— Давня гра, — засміявся Дік. — Гра білої людини. Пола його не боїться, і він те знає. Хоч який він хитрий та лютий, а вона його перевершує — показує йому, що то є справжня лютість.

Ще тричі Ферт пробував скинути вершницю. А чоловіки дивились, готові шарпнути поводи й відскочити, якщо Пола не впорається з ним. І тричі вона рішуче, але спокійно вгамовувала ного мундштуком та острогами, аж урешті Ферт став тихо, упрілий, вмилений, тремтячий, переможений і підкорений.

Грейма аж трепет проймав від захвату перед Маленькою господинею — відважною приборкувачкою. А Дік міркував далі:

— Отак білі люди робили завжди. Вони перевершували лютістю найлютішого дикуна. Перевершували його в усьому — у витривалості, в підступності, в жорстокості, в людожерстві. Так, і в людожерстві — бо я ладен закластися, що білі люди загалом пожерли куди більше своїх двоногих братів, ніж дикуни.

— Добридень, — нарешті привітала Пола гостя, ветеринара і чоловіка. — Здається, з ним я впоралася. Подивімось тепер на лошат. Тільки уважайте на його зуби, містере Грейме. Він страшенно кусливий. Як хочете, щоб ваша нога була ціла, не під’їжджайте дуже близько.

Тільки-но Фертові витівки скінчились, лошата відразу гайнули втікати, ніби чимсь наполохані, чи просто пустуючи. Вони проскакали

трохи, вибрикуючи, по зеленій траві, тоді повернули, спинилися, цікаво втупились у вершників і, нашорошивши вуха, півколом рушили назад до них — попереду одна лошичка темно-гнідої масті, найжвавіша з усіх.

Грейм спершу ледве помічав тих лошат. Він побачив мінливу господиню Великого Будинку в новій ролі. "Невже її протеївській мінливості краю нема?" — думав він, поглядаючи на прегарного коня під нею, впрілого і приборканого. Горянин, хоч який здоровезний, був лагідним телятком проти оцього верескливого, кусливого, брикливого Ферта, такого злющого й норовистого, як лишень може бути чистокровний жеребець-скакун.

— Ти поглянь на неї,— пошепки, щоб не налякати лошички, сказала Дікові Пола. — Гарна, правда? Оце ж те, чого я домагалась.

Тоді обернулася до Івона:

— В них у всіх буває хоч яка-небудь вада, чогось та бракує. В найкращому разі вони наближаються до досконалості, але жодне її не досягає. А ця — досконала. Кращої у мене вже, мабуть, ніколи не буде. Батько її Великий Ватаг — може, чували. Його вже скалічілого продано за шістдесят тисяч. Ми його позичили на одне літо, і оце вона єдина від нього вродилася. Зате ж гляньте, яка. Огруддя, легені — чисто як у нього. У нас є чимало кобил, що підійшли б йому за родоводом, але я вибрала не з них. Я взяла одну затяту стару панну, вже вісімнадцятирічну, і це її перше лоша. Але вона була та єдина, що під пару Великому Ватагові. Я знала, що так вийде. Досить було мені глянути на Великого Ватага й на неї, і я зразу побачила, що так мусить вийти.

— Матка не чистокровна, — пояснив Греймові Дік.

— Зате серед її предків було чимало морганівської породи, — зразу додала Пола. — І смуга на хребті — від мустангів. А цю лошичку назвемо

Німфою, хоч вона й не попаде до племінних книг. Це буде перша моя верхова кобила без жодної вади, я знаю. Така, як я хотіла, і моя мрія нарешті справдиться.

— У коняки чотири ноги — дві спереду і дві ззаду… — значуще зауважив Генесі.

— І від п’яти до семи різних алюрів, — весело докинув Грейм.

— О, я не люблю отих кентуккійських коней, що вміють усякі алюри, — враз відказала Пола. — На них хіба в парку кататися… А для нашого каліфорнійського бездоріжжя, для гірських стежок дайте мені швидку ступу, ристь — дрібну й широку, та не надто розмашний галоп. Ну, звісно, і легкий короткий скік, але то, я б сказала, не окремий алюр, а той самий галоп, тільки пристосований до поганої дороги.

— Але ж і красуня! — тішився Дік, стежачи потеплілими очима за лошичкою, що вже зважилась підійти зовсім близько і сторожко принюхувалася до тремтячих, роздутих ніздрів приборканого Ферта.

— Для своєї потреби я волію не зовсім чистокровних коней, — заявила Пола. — Чистокровні добрі на іподромі, але вони занадто вузько спеціалізовані, щоб їздити на них скрізь.

— Таки непогано дібрано, — визнав і Генесі, показуючи на Німфу. — Тулуб і не задовгий, і не закороткий — хоч для галопу, хоч для широкої ристі. Сказати по правді, я нітрохи не вірив, що з цього парування буде яке пуття. Але лошичка справді вийшла знаменита.

— Дівчиною я не мала коней, — пояснила Пола Греймові,— і тепер ніяк не можу натішитися тим, що маю не тільки їх, а навіть змогу виводити собі, яких сама хочу. Часом мені аж не віриться, що це правда, і я сідаю на коня та їду пересвідчитись.

Вона обернулась до чоловіка і звела на нього вдячний погляд. Грейм добрих півхвилини спостерігав, як вони дивляться одне на одного, і йому було видно, як тішиться Форест дружининою радістю, її молодим завзяттям та бадьорістю. "Щасливий, чортяка!" — подумав він, і не величезний маєток, не всі Дікові господарські успіхи збудили в ньому ту заздрість, а ця чудовна жінка, ця Маленька господиня, що вміла так щиро і вдячно дивитись чоловікові в очі.

Він саме з сумнівом згадав Ернестінині слова, ніби Полі вже тридцять вісім років, коли вона знов обернулась до лошат і батіжком показала на одного вороного стригунця, що скуб зелену весняну траву:

— Глянь, Діку, які в нього пласкі крижі. А ноги, а бабки! Чим не рисак? — Тоді до Грейма: — Бабки зовсім не такі, як у Німфи, куди коротші, еге? Але я якраз цього й прагнула, — і вона засміялась, одначе з ледь чутною ноткою прикрості.— Матка ясно-руда, майже як новенька золота монета, тож я хотіла вивести їй пару під масть, до запрягу в мою коляску. Спарувала з розкішним рудим рисаком, і ось бачите, що вийшло? Вороне, як галка. А ось поїдемо до маток, так я покажу вам його рідного брата, ще сисунця — той темно-темно-гнідий. Таке розчарування!

Пола розшукала поглядом двох гнідих лошаків, що паслися разом.

— А оті двоє — від Гая Ділона. Брат Лу Ділона, ви, певне, чули про нього. Від різних маток, і масть не зовсім однакова, але хіба не чудова пара? Лиск в обох, як у Гая.

Вона зрушила з місця свого вгамованого Ферта й неквапом поїхала довкола табунця, щоб не полохати лошат; усе ж декотрі кинулись навтьоки.

— Гляньте! — гукнула Пола. — Оті п’ятеро типові запряжні. Дивіться, як вони підкидають передні ноги!

— Я вельми здивуюся, коли ти не добереш із них призової четверні, — похвалив Дік, і знову Грейм помітив вдячний Полин погляд, що шпигнув його в серце.

— Двоє з них від більших маток — середній та крайній ліворуч, — а з решти трьох можна вибрати передню пару. Всі від одного жеребця, але різних кобил, і за одне літо з п’ятьох добралась четверня однієї масті. Як, щастить мені, га?

Вона швидко обернулась до Генесі:

— Я вже бачу серед дволітків чудових коників для поло, можна буде продати. Ви придивіться.

— Хіба поло з моди вийде, а то містер Менденгол візьме за отого чалого щонайменше півтори тисячі,— погодився ветеринар захоплено. — Я на них давно оком пакидаю. А отой буланий? Пам’ятаєте, який він зразу кволенький був? Та хай-по погуляє ще рік… Дивіться, як дзига! На п’ятаку повернеться. Шерсть коров’яча? Хай-но ще рік погуляє, і хоч на міжнародні змагання, я вам кажу. Я повірив у нього зразу. Куди там берлінгемським! Тільки-но дорослe, продавайте його на Схід.

Пола слухала Генесі, притакуючи головою, і, як і в нього, очі у неї аж блищали — так тішило її це видовище, це буяння молодого життя, що його вона сама покликала у світ.

— А шкода продавати таких красенів, знаючи, що їх скоро понівечать у грі,— призналась вона Греймові.

Вона захоплювалась лошатками і вболівала за ними так щиро, зовсім не хизуючись і не хвалячись, аж Дік мусив сам похвалити Івенові її конярський хист:

— Знаєш, таким пням, як я, треба перечитувати цілі бібліотеки з конярства і скніти над законами Менделя, що аж у голові морочиться, поки чогось досягнеш; а їй не треба вивчати ніяких законів. Бо вона геніальна. Вона їх знав сама з себе, немов інстинктом чи якимись чарами. їй досить оглянути табун маток, трохи їх помацати, погладити, і вона вже добере кожній плідника й матиме лошат таких, як хотіла… Тільки з мастю ще не виходить, еге, Пол? — піддражнив Дік дружину.

Грейм і Генесі засміялись, і Пола теж весело блиснула зубами. А Дік провадив:

— Гляньте на оте-он лоша. Ми всі знали, що з Полиної вигадки нічого не вийде. А подивіться тепер! Вона взяла старезну чистокровну матку, вже начебто ні на що не здалу, і спарувала зі стандартним плідником. Матка привела лошичку; вона її спарувала з чистокровним жеребцем — знов лошичка; ту лошичку спарувала з тим самим стандартним плідником — і всі наші передбачення полетіли за вітром: вийшов світового класу коник для поло. І ще за одне їй слід віддати шану: бракуючи, вона не знає ніяких жіноцьких сентиментів. Коли треба відкидати непридатне й вибирати те, що їй потрібне, тоді вона рішуча й безжальна по-чоловічому. Ось тільки масті ще не опанувала. В цьому твій геній ще пасує, еге, Пол? І для запрягу тобі поки що доведеться вдовольнятись Дженджиком і Ченчиком. До речі, як там Дженджик?

— Вичухується, — відповіла Пола. — Завдяки містерові Генесі.

— Та там не було нічого серйозного, — озвався ветеринар. — Він просто схуд трохи, а конюх переполошився.

РОЗДІЛ XIII

Всю дорогу від пасовиська до купального басейну Грейм розмовляв з господинею і їхав поруч неї так близько, як тільки дозволяв Фертів норов. Дік з Генесі їхали спереду, поринувши в господарську розмову.

— Безсоння дошкуляло мені змалечку, — розповідала Пола, а сама лоскотала Ферта острогою, щоб запобігти новому бунтові.— Але я рано навчилась не давати йому, щоб розшарпувало мої нерви й гнітило душу. Ще й більше — я навчилася здобувати з нього користь і навіть утіху. Це був єдиний спосіб упоратися з тим, чого, як я знала, довіку не можна буде позбутися. Вам, певне, доводилось, плаваючи, перемагати відпливний бурун?

— Так. Треба просто не змагатися з ним, — відповів Грейм, не спускаючи погляду з її обличчя, що порожевіло й укрилося дрібненькими краплинками поту від безнастанної боротьби з неспокійним конем. "Тридцять вісім років! А чи не збрехала Ернестіна?" — подумалось йому. Бо на вигляд Полі Форест не було й двадцяти восьми. Шкіра у неї була ніжна, гладенька і аж просвічувалась, мов у молодесенької дівчини.

— Атож, — провадила вона. — Треба не змагатися з ним. Піддатись, нехай затягне під воду, а потім виносить наверх. Тоді вже можна й помагати йому. Це мене Дік навчив.

Отак і з моїм безсонням. Коли збудження від пережитого за день не пускає мене до Країни Сну, я поринаю в ті враження, і тоді їхній потік швидше виносить мене на берег забуття. Я намагаюсь пережити все наново, з різних боків розглянути все, що хвилює мене і не дає заснути.

Ось хоч би вчорашнє купання на Горянині: я вночі що раз пережила його так, як і на яві. Тоді знов пережила вже в ролі глядача, з різних поглядів — уявляла, як мене бачили дівчата, і ковбой, і ви, а насамперед чоловік. Потім я в уяві намалювала з того картину, і не одну, все з різних точок зору, в різних ракурсах, і оправила в рами, і розвішала на стінах, і розглядала, немов побачила вперше. І знов я дивилась очима різних глядачів: від злющої старої панші та педанта-буркуна до пансіонерки і юнака-елліна, що жив дві тисячі років тому.

Далі я поклала ту пригоду на музику. Заграла її на фортеп’яно, спробувала уявити, як вона звучатиме у симфонічного або духового оркестру. І співала, й декламувала — в епічному, ліричному, комедійному стилі, довго-довго; а нарешті сама незчулась, як заснула, і прокинулась аж опівдні. Востаннє я чула, як годинник вибив шосту. А проспати шість годин уряд — це для мене дуже великий виграш у лотереї сну.

Тільки-но Пола договорила, Генесі звернув на бічну стежку, а Форест трохи припинив коня і поїхав поруч дружини з другого боку.

— Давай заб’ємося, Івене, — раптом сказав він.

— Треба спершу знати, на що і за що, — відповів Грейм.

— На сигари… що ти не спіймаєш Поли в басейні за десять хвилин… ні, за п’ять, бо я пам’ятаю, який ти плавець.

— Та дай містерові Грейму більше шансів, — озвалась великодушно Пола. — Нехай хоч наплавається за десять хвилин.

— Е, ти ж не знаєш, як він плаває,— заперечив Дік. — І сигар моїх тобі не шкода. Він такий плавець, щоб ти знала… Колись виплив там, де канаки потопились, а ти сама розумієш, що це означає.

— То, може, не варт мені й змагатися з ним? Може, я не встигну й пірнути, як містер Грейм наздожене мене? Розкажи про його рекорди.

— Я тільки одну пригоду розкажу. Про неї на Маркізах і досі згадують. Це було під час великого урагану дев’яносто другого року. Він проплив за сорок п’ять годин сорок миль, один білий чоловік серед канаків, і з усіх їх тільки двоє дістались до берега. Отже, він, білий, перевершив канаків, бо вони всі до одного потонули…

— А ти ж казав, що допливло двоє,— перебила його Пола.

— Друга була жінка, — пояснив Дік. — Канаки всі потонули.

— Та жінка була біла? — допитувалась Маленька господиня.

Грейм хутко позирнув на неї, і хоч вона питала чоловіка, але повернула голову до нього, і він зустрів її прямий, відверто запитливий погляд. Грейм його витримав і відповів теж прямо й відверто:

— Ні, каначка.

— Королева, коли хочеш знати, — додав Дік. — Королева з прадавнього роду тубільних ватагів. Владарка острова Гуагоа.

— І що ж, це завдяки своєму прадавньому родові вона допливла, коли навіть канаки потонули? Чи то ви їй допомогли? — спитала Грейма Пола.

— Та ні, скорше ми під кінець одне одному допомагали, — відповів він. — Ми обоє вже втрачали тяму час від часу — то одне, то друге. Землю побачили на заході сонця — стрімка кам’яна стіна, прибій, бризки аж під небо. Вона вчепилась у мене й почала торсати у воді, щоб вернути до тями. Бо я хотів туди пливти, а то був би кінець.

Вона втлумачила мені, що знає, де ми, й що попід берегом в східна течія, і години за дві вона принесе нас до такого місця, де можна вилізти. Далебі, майже всі ті дві години я або спав, або ж був непритомний. А потім якось очутився — і бачу, що вона в такому стані, як я був допіру, але прибою не чутно. Тепер уже настала моя черга розторсувати її. Та ще минуло години зо три, поки ми вибрались на пісок. Де вилізли з води, там упали й заснули. Вранці прокинулись, бо сонце дуже пекло, перелізли в холодок під дикі банани, я знайшов джерело, ми напились і знов поснули. Вдруге я прокинувсь уже вночі.

Напився ще раз і далі спати — до ранку. А вона ще й тоді спала, коли нас знайшов гурт мисливців-канаків, що гнався за козами з сусідньої долини.

— Закладаюся, що це ти допомагав їй, а не вона тобі, якщо вже ціла команда з канаків потонула, — зауважив Дік.

— І вона має бути довіку вдячна вам, — мовила Пола й задирливо глянула просто в очі Греймові.— І не кажіть мені, ніби вона не була молода й уродлива, справжня золотаво-брунатна юна богиня.

— Її мати була королева острова Гуагоа, — відповів Грейм. — А батько — англієць, джентльмен, учений еллініст. Тоді їх уже не було живих, і Номаре сама стала королевою. Вона справді була молода. І вродлива — кращої годі шукати. Але не золотаво-брунатна, тільки золотаво-смаглява — батькова кров, розумієте… Та ви, певне, вже чули всю цю історію…

Він змовк і запитливо глянув на Діка, але той похитав головою.

З-за дерев попереду долинав веселий галас і хлюпіт — вони під’їздили до басейну.

— Коли-небудь ви неодмінно докажете її мені до кінця, — попросила Пола.

— Таж Дік її знає. Невже він вам не розповідав?

Вона знизала плечима:

— Мабуть, не було часу. Або нагоди згадати.

— О, ця історія свого часу розійшлася широко, — засміявся Грейм. — Адже я, щоб ви знали, був морганатичним — чи як це називається — королем людожерських островів або принаймні одного райського острова на південних морях. "Де під пальмами хвиля рожева набіга на опаловий берег…" — промугикав він недбало й сплигнув з коня.

— "І метелики пурхають білі, і над квітами бджоли гудуть…" — підхопила Пола дальші рядки пісні, острогою вгамувала Ферта, що вже був ледь-ледь не вгризнув її за ногу, і зачекала Діка, щоб поміг їй зсісти та прив’язав коня.

— На сигари? І я закладаюся, що ви її не спіймаєте! — гукнув Берт Вейнрайт із самого верху сорокафутової вежі для стрибків. — Стривайте, я зараз!

І стрибнув у басейн "ластівкою" — вправно, майже як спортсмен-професіонал, аж дівчата заплескали в долоні.

— Гарний стрибок! Чудово вимірений, — похвалив молодика Грейм, коли той виліз із води.

Аби не дати взнаки, як потішила його та хвала, Берт негайно заговорив про заклад:

— Хоч я й не знаю, який з вас плавець, Грейме, але пристаю до Діка! На сигари.

— І я! І я! — загукали хором Ернестіна, Лут і Ріта.

— На коробку цукерок, на рукавички, на все, чим ви не побоїтесь ризикнути, — додала Ернестіна.

— Але ж і я не знаю, як плаває місіс Форест, — нагадав Грейм, уже забившися з усіма. — Та однаково, якщо за п’ять хвилин…

— Десять, — заперечила Пола, — а рушати з різних кінців басейну. Згодні на такі умови? Тільки доторкнетесь — я спіймана.

Грейм з таємною втіхою окинув поглядом господиню. Вона була вже не в суцільному білому купальнику — призначеному, певне, тільки для жіночого товариства, — а в кокетливому, за модним кроєм сезону, купальному костюмі з мінливого блакитно-зеленого шовку, майже під колір води в басейні. Коротенька спідничка не закривала знайомих йому круглих колін; на ногах були довгі панчохи тої самої барви й малесенькі черевички, підв’язані стьожечками навперехрест. На голові вона мала купальну шапочку, хвацьку, як і сама Пола в ту мить, коли вимагала десяти хвилин замість п’яти.

Ріта Вейнрайт узяла в руку годинника, і Грейм рушив до дальшого кінця стоп’ятдесятфутового басейну.

— Поло, не ризикуй, бо він тебе спіймає,— застеріг Дік. — Івен у воді як риба.

— А я певен, що Пола йому втре носа, — підбадьорив її Вейнрайт. — І стрибає вона краще за нього, закладаюся.

— А от і програєш, — відмовив Дік. — Мені показували на Гуагоа скелю, що з неї він стрибнув. Це вже як його там не було, після смерті королеви Номаре. Тоді він був ще юнак, двадцять два роки, інакше б він навряд чи зважився на той стрибок. Там є така скеля Пау-Ві, сто двадцять вісім футів над рівнем води. Стрибати з неї за всіма правилами, "ластівкою", не можна, бо нижче є ще два прискалки — зачепишся. Самі канаки стрибали тільки з другого прискалка і не пам’ятали, щоб споконвіку хто хоч раз стрибнув аж із вершка. А він стрибнув. Довів, що таки можна, і тепер його пам’ятатимуть на Гуагоа, поки там житимуть канаки… Ну, ти готова, Ріто? Як скінчиться ця хвилина, давай сигнал.

— Якось аж соромно піддурювати такого славетного плавця, — призналась Пола, дивлячись на гостя, що стояв на другому кінці басейну і чекав сигналу.

— Він може спіймати тебе ще до того, як ти встигцеш сховатися, — ще раз застеріг Дік. Потім звернувся до Берта ледь-ледь занепокоєно: — А там усе справне? Бо як ні, то Пола матиме кілька неприємних секунд, поки вибереться назад.

— Усе гаразд! — запевнив Берт, — Я сам туди пірнав. Душник вільний, повітря досить.

— Готово! — гукнула Ріта. — Старт!

Грейм прожогом, мов бігун-спринтер, побіг понад басейном до вежі, а Пола метнулась нагору. Поки вона видерлась на верхній помісток, він уже скочив на нижні щаблі. Як Грейм доліз до половини вежі, Пола вдала, ніби стрибає, і він змушений був не лізти далі, а зступити на середній, двадцятифутовий помісток, щоб стрибнути у воду слідом за нею. Але вона тільки засміялась до нього згори і не стрибнула.

— Час біжить, коштовні секунди минають! — проспівала Ернестіна.

Коли Грейм знову кинувся нагору, Пола ще раз загнала його на середній помісток, удавши, ніби стрибає. Але він згаяв не багато секунд. Він рішуче рвонувся вгору і не дався на підману втретє. Він хотів досягти дальшого, тридцятифутового помістка перше, ніж вона стрибне, і Пола побачила, що далі зволікати їй не можна. Вона відштовхнулась ногами й полетіла вперед і вниз, відхиливши голову назад, притиснувши до грудей зігнуті в ліктях руки і випроставши горизонтально тулуб та стулені докупи ноги.

— Ух, Анета Келерман![118] — розітнувся захоплений вигук Берта Вейнрайта.

Грейм на мить затримався, щоб побачити, як Пола стрибає, і вгледів, як за кілька футів від води Маленька господиня випростала шию, простягла вперед руки, стулила долоні дашком перед головою і, змінивши в такий спосіб рівновагу тіла, врізалась у поверхню води якраз під потрібним кутом.

Щойно вона зникла під водою, Грейм вихопився на тридцятифутовий помісток і на мить застиг, чекаючи. Згори він побачив, як Пола скільки духу пливе під водою до дальшого кінця басейну, і аж тоді стрибнув сам. Він був певен, що наздожене її у воді, та й сильний стрибок виніс його футів на двадцять далі від того місця, куди дострибнула вона.

Та ледве-но він поринув, Дік занурив у воду два камінці й постукав ними один об один. То був сигнал для Поли завертати. Грейм також "почув його й здивувався. Виринувши, він зразу в шаленому темпі поплив кролем до дальшого кінця басейну. А коли доплив, обернувся, вистромився з води й окинув поглядом її поверхню перед собою. Нараз дівчата заплескали в долоні, він підвів очі вище — і побачив, що Пола вже вилазить з басейну на другому кінці.

І знову він побіг понад берегом, а Пола метнулась на вежу. Та вона вже трохи задихалась, і цього разу Грейм, витриваліший, майже наздогнав її на драбині. Вона мусила сплигнути на двадцятифутовий помістокі, не мавши вже часу виконати правильний стрибок "ластівкою", просто свічкою скочила у воду й попливла до західної стінки басейну.

Грейм стрибнув, ще як вона не зникла під водою. Пливучи, він відчував обличчям і руками звихрений струмінь — Полин слід у воді; але той слід завів його в глибоку тінь під західною стінкою — адже сонце стояло вже низько, і вода там була така темна, що він не міг нічого вгледіти.

Доторкнувшись до стінки, Грейм виринув. Поли не було видно. Він вискочив з води і став над краєм басейну, важко хекаючи, готовий стрибнути назад, щойно Пола покажеться над водою. Але її не було й знаку.

— Сім хвилин! — вигукнула Ріта. — З половиною!.. Вісім!.. Вісім з половиною!..

А Пола все не виринала. Грейм не стривожився, бо не бачив ніякої тривоги на обличчях у інших. Коли Ріта оголосила: "Дев’ять хвилин!" — він сказав:

— Я програю, — а потім додав: — Не піддурите! її вже дві хвилини не видно, а ви спокійнісінькі… У мене ще ціла хвилина — може, я ще й не програю, — і зразу сковзнув уперед ногами в воду.

Пірнувши, він повернувся обличчям до стінки і став її обмацувати. І ось якраз посередині басейну, на глибині футів у десять, його руки натрапили на великий отвір. Грейм сягнув углиб його, переконався, що отвір не затягнено сіткою, сміливо поліз туди і зразу відчув, що там просторо, можна зринути. І він зринув кудись у чорну темряву — поволі, нечутно, обережно, щоб не хлюпати, лапаючи довкола себе руками.

Нараз його пальці доторкнулись до гладенькою, прохолодного плеча; воно конвульсійно шарпнулось, і пролунав зляканий зойк. А Грейм уже сміявся і міцно держав Полу за руку. Вона теж засміялась, і Греймові сяйнув у голові рядок з "Першого Хору": "Зачувши в пітьмі її сміх, я полюбив її палко".

Я так злякалася, коли ви торкнули мене, — сказала Пола. — Ви ж виринули зовсім нечутно, а я була за тисячу миль звідси, у мріях…

— Про що? — спитав Грейм.

— Признатись по правді — про сукню. Мені якраз спав на думку повий фасон. Оксамит такого приглушеного темно-червоного кольору, ніби винного, прості, чіткі поздовжні лінії, важка тьмяно-золота лямівка й шнури… І до нього одна-едина коштовність: перстень з великим кривавим рубіном. Мені його подарував Дік, ще як ми плавали на "Все покинь".

— Чого лишень ви не вмієте?! — засміявся Грейм.

Пола теж засміялась, і їхній сміх химерною глухою луною відбився у пітьмі від склепіння над ними.

— А хто вам сказав про схованку? — запитала вона за мить.

— Ніхто. Ви не виринали аж дві хвилини, отож я здогадався, що тут мусить бути щось таке, і став шукати.

— Це Дік придумав. Уже в готовому басейні пробили. Він великий мастак на такі витівки. Йому страшенно подобалось лякати до смерті старших паній: купаючись із їхніми синами чи онуками, візьме та й сховається з ними тут. Та коли дві чи три справді трохи не вмерли з жаху, він надумав інше: щоб я піддурювала, як оце сьогодні, людей з міцнішими нервами — таких, як ви. Ой, у нього тут ще одна пригода була! Якось Ернестіна привезла сюди таку собі міс Коглен, молоденьку пансіонерочку, свою приятельку. Її хитро підвели до душника, що звідси виходить, а Дік тоді стрибнув з вежі й заплив сюди. Минуло кілька хвилин, вона уже умліває, що він утопився, а він нараз як заговорить до неї крізь душник таким страшним замогильним голосом! І сердешне дівча зомліло направду.

— Ото яка легкодуха, — зауважив Грейм. Його раптом опанувало чудне бажання: якби йому сірники, щоб черкнути і побачити Полу Форест, як вона поруч нього гребе руками, утримуючись на воді.

— Ну, що ж ви хочете, — відказала Пола. — Вона ж була ще зовсім молоденька, вісімнадцять років, і по-дитячому закохана в Діка. Вони всі в нього закохуються. Бо він коли розпустується — чистий хлопчак, і вони забувають, що це бувалий, обтяжепнй роботою та клопотом, мудрий і вже немолодий добродій. Найприкріше тоді було, що тільки-но її відволодали, вона згарячу розкрила таємницю свого серця. Варто було побачити Дікове обличчя в ту мить, коли вона прожебоніла своє…

— Ви що, ночувати там збираєтесь? — раптом пролунав з труби-душника Бертів голос, гучний, ніби з рупора.

Грейм від несподіванки знову схопив Полу за руку, тоді полегшено перевів дух:

— Господи! Цей раз перелякався я. Вашу пансіонерочку відомщено. Тепер і я знатиму "трубний глас".

— І справді, пора вже вертатись на білий світ, — нагадала Пола. — Я б не сказала, що це найзатишніша місцинка для балачки. Хто перший пірнає? Я?

— Звичайно! А я зразу за вами. Шкода тільки, що вода не світиться, а то я поплив би вогнистим слідом ваших ніг, як той Байронів герой, пам’ятаєте?

Вона схвально засміялася в темряві, а тоді промовила:

— Ну, я пірнаю.

Хоч у густому мороці не видно було анічогісінько, по тихому плюскоту Грейм здогадався, що вона перевернулась і пірнула вперед головою, і навіть зміг уявити, побачити внутрішнім зором, як зграбно вона те зробила — хоча здебільшого якраз цей рух у жінок виходить не вельми зграбний.

— Ви від когось знали! — таким звинуваченням зустрів Берт Вейнрайт Грейма, коли той виринув у басейні й виліз із води.

— А, це ви той шахрай, що стукав у воді камінцями? — відрубав Грейм. — Якби я програв, то не визнав би закладу. Це ж махляція! Ви змовились обшахрати мене, і я певен, що будь-який суддя засудив би вас. Це справа підсудна окружному судові!

— Але ж ви виграли! — закричала Ернестіна.

— Отож-бо що виграв! І тому я не позиватиму ні вас, ні всієї вашої шулерської зграї — якщо ви чесно сплатите мені свої програші. Порахуймось — ви мені винні скриньку сигар...

— Одну сигару, пане-добродію!

— Ні, цілу скриньку!

— Ану, у "квача"! — раптом гукнула Пола. — Заграймо у "квача"! Ви будете "квач"!

І враз, плеснувши Грейма по плечу, скочила в воду. А перше ніж Грейм плигнув за нею, Берт схопив його за поперек, обкрутнув довкола себе, "заквачився" сам і ще встиг "заквачити" Діка. Той уплав погнався за дружиною, Грейм із Бертом кинулись йому навперейми, а дівчата втекли на вежу й поставали на п’ятнадцятифутовому по-містку чарівним рядком.

РОЗДІЛ XIV

Доналд Вер, поганенький плавець, до басейну не приходив; зате після вечері, Греймові на прикрість, він заволодів господинею і не відпускав її від фортеп’яно. Як завжди у Великому Будинку, наїхали нові нежданні гості: адвокат Адольф Вейл, що хотів порадитися з Діком про

якийсь великий позов за зрошувальну воду; Джеремі Брекстон — щойно прибулий з Мексіки директор Форестових копалень на родовищі Врожайному, як і перше невичерпних, за словами Брекстона; Едвін О’Гей — рудоволосий ірландець, музичний і театральний критик; і Чонсі Бішоп — власник і редактор газети "Сан-Франціський вісник", Діків однокурсник по університету, як здогадався Грейм з розмови.

Дік посадив гостей грати на гроші в "пекельні п’ятірки" — гру, яку він сам винайшов, страшенно галасливу й азартну, хоча найвища ставка в ній була десять центів, а черговий банківник за десятихвилинний кін міг у найкращому разі виграти (чи в найгіршому — програти) аж дев’яносто центів. Гралося за великим столом у другому кінці зали, і гравці раз у раз то позичали один у одного дрібні гроші, то вимагали решти.

Гравців було забагато, аж дев’ятеро, тому Грейм карт не брав, а лише коли-не-коли ставив на Ернестінині й одно поглядав через довгу залу до фортеп’яно, на скрипаля й Полу, що поринули в сонати Бетховена та балети Деліба[119]. Брекстон почав вимагати, щоб ставку підняли до двадцяти центів, а Дік — йому найдужче не щастило, і він запевняв, ніби вже просадив цілих чотири долари й шістдесят центів, — благав жалібним голосом, щоб хто-небудь нарешті "зірвав банк", аби завтра було кому заплатити за свічки та прибирання в залі, коли Грейм, програвши останню свою ставку — дван’ятицентовики, — глибоко зітхнув і сказав Ернестіні, що піде походить по залі — "може, щастя переміниться".

— А не я казала? — шепнула йому дівчина.

— Що? — перепитав він.

Ернестіна значуще позирнула в Полин бік.

— А! Коли так, то я навмисне туди піду, — відповів Грейм.

— Що, бракує духу не прийняти виклику? — шпигнула вона.

— Якби це був виклик, я б не насмів його прийняти.

— Ну, то вважайте, що це виклик, — не вгавала дівчина.

Грейм похитав головою.

— Ні, я вже твердо наважився піти саме туди і відтерти геть отого цигикала. І ви вже не зіб’єте мене — тепер запізно. А крім того, он містер О’Гей дожидав вашої ставки.

Ернестіна квапливо кинула на стіл десять центів і заледве помітила, виграла вона чи програла, так пильно стежили її очі за Греймом, поки той ішов у другий кінець зали, — хоч вона й знала добре, що Берт Вейнрайт усе бачить. Зате ні вона, ні Берт, та й ніхто за столом не знав, що ціла та сценка не уникла й Дікових бистрих очей, дарма що він, весело блискаючи ними, плів якусь нісенітницю, аби насмішити товариство.

Ернестіна, тільки дрібочку вища за Полу і вже ледь-ледь огрядніша, була квітуча ясна білявка, по-дівочому рум’яна, як бувають у вісімнадцять років, з такою ніжною шкірою, що здавалося, ніби й пальці, й долоні, й усі руки, і шия, і щоки у неї аж світяться рожево. Той чарівний прозорий рум’янець ще потеплішав, коли дівчина проводила поглядом Івена Грейма, і від Дікових очей це не втаїлося. Він здогадався, що за шалена мрія чи туга спалахнула в ній, хоч і не міг, звісно, прочитати її думок до слова.

А вона дивилась, як гордо й вільно йде Грейм залою, як легко, високо, вельможно несе він голову з недбало-елегантно зачесаним чубом, і їй пекло пальці вперше в житті відчуте бажання гладити, пестити те золотаве, сполові́ле на сонці волосся.

Та й Пола, урвавши на хвильку розмову із скрипалем, якому саме пояснювала, чому вона не згодна з останньою О’Геєвою статтею про Гарольда Бауера[120], теж мимохіть задивилась, як підходить Грейм. І їй було приємно бачити зграбність його рухів, легку й горду поставу голови, недбалу зачіску, бронзову засмагу на гладеньких щоках, прегарне високе чоло, довгасті сірі очі, трохи прикриті повіками, і ледь-ледь насуплені, мов у непокірливого хлопчака, брови — а втім, вираз той зник, коли Грейм привітав її усмішкою. Пола вже не раз спостерігала, як він усміхається, відколи вони побачилися вперше. В тій усмішці був невідпорний чар, вона засвічувала очі сяйвом щирої приязні й збирала в їхніх кутиках дрібненькі ласкаві зморщечки. Заразлива то була усмішка — Пола, вже розвиваючи далі перед Вером свою сувору думку про О’Геєву надміру хвалебну рецензію, раптом відчула, що й вона привітно усміхається Греймові.

Проте вона зосталася з Вером біля фортеп’яно і, перемовившися з Івеном кількома словами, почала грати один за одним угорські танці. Грейм сів з люлькою на дивані у віконній ніші і зчудовано заслухався.

Він знову дивувався з її безмежної мінливості, з цих моторних пальців, що й правили Фертом та приборкували його, і хлюпались у підводній схованці, а в леті з сорока-футової вежі над самою поверхнею води зімкнулися захисним дашком перед її головою.

Аби не порушувати пристойності, Грейм посидів лиш кілька хвилин, а тоді вернувся до картярів і смішив їх до нестями, вдало імітуючи бурхливий розпач скнари-єврея, коли програвав цілого п’ятицентовика щасливому в грі, самовпевненому директорові мексиканських копалень.

Згодом, коли "пекельні п’ятірки" скінчилися, Берт удвох із Лут перебили Полі адажіо з "Патетичної сонати" Бетхо-вена, утнувши під ту музику якийсь гротесковий танець, що його Дік відразу охрестив "Любовною тягучкою"; Пола кінець кінцем розреготалась і кинула грати.

Потім товариство розбилось на нові купки: Вейл, Ріта, Бішоп і Дік сіли грати в бриджа, молодь на чолі з Брекстоном відібрала в Доналда Вера монополію на господиню, а Грейм з О’Геєм сіли у віконній ніші, і критик завів розмову на фахову тему.

Якийсь час біля фортеп’яно хором співали гавайські гули[121], а потім Маленька господиня заспівала соло, сама собі акомпануючи. Вона виконала кілька німецьких романсів, скорше для гуртка довкола себе, ніж для цілої зали, і Грейм майже зраділо вирішив, що нарешті він знайшов у ній хоч якусь недосконалість. Нехай вона чудова піаністка, і вершниця, і плавчиня; але, попри округлу й повну співацьку шию, чудовою співачкою назвати її не можна. Та дуже скоро він мусив змінити той висновок. Вона таки була співачка, справжня співачка. Недосконалість кінець кінцем виявилась відносною. Правда, сильного голосу вона не мала. Голос у неї був приємний, гнучкий, з тою самою радісно-тремтливою ноткою, що бриніла в її сміхові, однак сили, гучності йому бракувало. Вона співала без найменшого фальшу й натуги, і в її співі були почуття, художність, майстерність, розум. Тільки силою голос у кращому разі середній, сказав собі Грейм.

Але не красою, додав він зразу. То був голос справжньої жінки, і в ньому вчувалося все багатство жіночої душі, вся її палка пристрасність — водночас опанована твердою волею, вирішив він далі, щиро захоплений тим, як добре знає вона природні межі свого голосу й уміє не виходити з них. Якраз цим вона вигравала найбільше.

Неуважливо притакуючи головою ірландцеві, що розвів цілу лекцію про сучасний стан опери, Грейм замислився: чи ж то й над своїми глибшими, таємнішими почуттями та пристрастями Пола Форест панує так само? Ця думка по-справжньому зачепила його, збудила в ньому не тільки цікавість, як казав він сам собі; ні, вона зачепила інші, первісніші струни чоловічого єства.

І він, захоплений тою думкою, обвів поглядом велику залу, високу стелю з колод, галерею вгорі, завішану трофеями з цілого світу,

поглянув на Діка Фореста, господаря всього цього багатства і чоловіка цієї жінки, що грав у бриджа так самозабутньо, як і працював, і якраз ту мить весело реготав, спіймавши Ріту на хитру комбінацію. Грейм мав досить відваги, щоб не ховатись від головного. Те, що його хвилює,— це не проста цікавість; тут ідеться про жінку. Пола Форест — прекрасна, чудовна, незвичайна жінка, втілення жіночності. З тої першої миті, коли його мов громом уразила картина в басейні — біла фігурка на спині в здоровезного огиря, — Пола невідчепно володіла його чоловічою уявою. Він аж ніяк не був не звиклим до жінок чоловіком і здебільшого нудився їхньою банальністю й пересічністю. Спіткати незвичайну жінку було для нього однаково, що знайти велику перлину в лагуні, обнишпореній цілим поколінням норців.

— Рада бачити вас іще живого, — сміючися, сказала йому Пола трохи згодом.

Вона з Лут уже ладналась іти спати. Тим часом дібралася ще одна четвірка для бриджу: Ернестіна, Берт, Брекстон і Грейм. О’Гей з Бішопом давно грали вдвох у пінокля.

— Він дуже симпатичний ірландець, поки не заведе своєї єдиної пісні,— провадила Пола.

— Про музику, якщо не помиляюся? — спитав Грейм.

— Зате вже тоді він робиться просто нестерпний, — озвалась Лут. — Бо це єдина в світі річ, у якій він нічогісінько не тямить. Від нього можна сказитись…

— Нічого, нічого, — проворкотіла Пола. — Ми на ньому помстимося. Дік оце шепнув мені, щоб я завтра на вечір покликала філософів. Ви ж знаєте, які вони мастаки говорити про музику. Музичний критик — це їхня улюблена здобич.

— Теренс недавно сказав, що на цю дичину полювання дозволене цілий рік, — докинула Лут.

— Теренс із Аароном заб’ють йому баки й підпоять його, — тихенько засміялась Пола, передчуваючи потіху. — А Дар Гаяль зі своєю "вибуховою" теорією мистецтва, коли пристосує її до музики, переверне догори дном усе, що вони обидва набалакали. Та теорія в нього така серйозна, як його вчорашнє танго. Він сам у неї не вірить, просто бавиться. Він такий глибокий філософ, то треба ж і йому мати якусь забавку.

— А коли О’Гей зчепиться з Теренсом, — сказала Лут, — то я вже уявки бачу, як Теренс бере його під руку, тягне вниз до більярдної і там підігріває суперечку сумішшю всіх трунків, які є в буфеті.

— А на другий день у О’Гея голова розсідатиметься, — захихотіла Пола.

— Я сама підмовлю Теренса! — пообіцяла Лут.

— Ви не подумайте, що ми справді такі лихі,— запевнила Пола Грейма. — Просто в нас у домі пустотливий дух. Дікові це подобається, він самодно вигадує всілякі капості. Він так відпочиває. Я можу закластися — це Дік підказав Лут думку, щоб Теренс затяг О’Гея до більярдної. Признайся, Лут!

— Ну що ж, я не заперечуватиму, що ідея не цілком належить мені,— подантично-поважним тоном відмовила дівчина.

Ту мить до них підійшла Ернестіна, щоб забрати Грейма:

— Ми вас чекаємо. Карти роздано, ви мій партнер. Та й Пола хвалилася, що вже йтиме спати. Побажайте їй добраніч і відпустіть.

Пола пішла спати о десятій годині. А бридж тривав до першої. Потім Дік, по-братньому обіймаючи Ернестіну, сказав Греймові добраніч біля сходів до "вартової вежі", а сам повів гарненьку своякиню далі, до її покоїв.

— Слухай-но, Ернестіно, — сказав він, уже прощаючись; його сірі очі дивились на неї відверто й весело, проте голос бринів досить поважно, навіть остережливо.

— Ну, чого там ще я накоїла? — примхливо засміялась вона.

— Та поки що нічого... Тільки, гляди, краще й не починай, бо обпечешся. Ти ще дівчисько — вісімнадцять років. Правда, з біса гарненьке, любе дівчисько, можеш принадити будь-кого. Але Івен Грейм — не будь-хто.

— Ну, я вже сама якось дам собі раду, — спалахнула Ернестіпа.

— А все ж послухай і мене. В житті кожної дівчини настає час, коли бджілка кохання починає вельми гучно густи в її гарненькій голівці. Отоді їй і треба вберегтися від помилки, не покохати кого не слід. Ти ще не закохана в Грейма, отож гляди, щоб і не закохалась. Він не пара тобі і взагалі не пара молодій дівчині. Він солідний, підтоптаний чолов’яга і свого часу, напевне, знав про кохання, романтичне кохання, і про юних дівчат у десять разів більше, ніж ти дізнаєшся за цілий вік. І якщо він коли ожениться вдруге...

— Удруге?.. — вихопилось у Ернестіпп.

— Ну аякже! Він удівець, серденько, вже понад п’ятнадцять років.

— Ну то й що? — спитала вона з викликом.

— Як то що! — спокійно відмовив Дік. — Він уже пережив своє юнацьке кохання, і воно було прекрасие. І те, що за п’ятнадцять років він так більш і не одружився, означав…

— Що рана й досі не загоїлась? — докінчила за нього Ернестіна. — Так це ще не доказ…

— …Означає, що те шалене юнацьке кохання було йому наукою, — провадив свос Дік. — Придивись до нього і зрозумій, що нагод йому не бракувало, що за ним уже не раз ганялися жінки, гарні й розумні. Але досі жодна його не спіймала, бо це не так легко. Що ж до молоденьких дівчат, то ти сама знаєш: для такого чоловіка, як він, світ аж кишить ними. Отож обміркуй усе це й більше про нього не мрій. Не дозволь своєму серцю запалати вогнем, то не зазнає воно потім крижаного холоду.

Він узяв її за руку й пригорнув до себе, ласкаво обіймаючи за плечі. Часинку обоє мовчали; Дік пробував здогадатися, що вона думає.

— Бач, ми, бувалі, биті старигани… — нарешті почав він жартівливо і трохи винувато.

Та Ернестіна досадливо стріпнулась і вигукнула:

— Тільки такі чогось і варті! Бо молоді хлопці, юнаки просто зелені, отож і біда. В них буяє життя, вони вибрикують, танцюють, співають. Але вони не солідні. Не дорослі. Вони… в них дівчина не чує ні життєвого досвіду, ні надійної сили, ні… ну, одне слово, мужності.

— Розумію, — промурмотів Дік. — Але ж спробуй глянути й на другий бік медалі. Таке самісіньке враження, напевне, справляєте й ви, палкі молоді дівчата, на бувалих стариганів. Вони дивляться на таку дівчину як на іграшку, лялечку, що з нею можна побавитись, пожартувати, а не як на товаришку, рівню, супутницю життя — повноправну супутницю.

Життя це така річ, що його треба вивчити. І вони його вивчили — тобто більш-менш. А такі дівчиська, як ти, Ернестіно, — чи багато вони знають про життя?

— Розкажіть мені,— раптом попросила вона майже трагічним тоном, — про те шалене юнацьке кохання, що він пережив тоді, п’ятнадцять років тому.

— П’ятнадцять? — хутко перепитав Дік. — Ні, вісімнадцять. Вони три роки прожили разом, поки вона вмерла. Так, вирахуй сама: вони були вже одружені, по-справжньому одружені — їх звінчав англіканський пастор, — коли ти ще в пелюшках верещала.

— Ну гаразд, а далі що? — квапила Ернестіна. — Яка вона була?

— Пишна красуня, золотаво-брунатна чи смагляво-золота метиска, полінезійська королева і дочка королеви. А батько її був англієць, з порядної родини, випускник Оксфорду і справжній учений. її звали Номаре. Вона була королева острова Гуагоа, дикунка, а Івен — такий молодий, що зумів стати ще більшим дикуном. Нічого ницого в їхньому шлюбі не було. Адже Грейм був не якийсь там злидень-авантурник. Вона дала йому свій острів і сорок тисяч підданців, а він поклав їй до ніг увесь свій маєток — немалий, завваж. Він поставив їй палац, що такого ніколи не було на жодному острові Південних морів і вже не буде. Достеменна тубільна будівля з обтесаних сокирою колод, ув’язаних кокосовим мотуззям, укрита очеретом і таке інше. Вона здавалась невід’ємною частиною острова, ніби виросла там із землі, хоча спроектувати ту споруду Грейм виписав архітектора Гопкінса з Нью-Йорка.

Господи, а як вони жили! Мали свою королівську яхту, і віллу в горах, і плавучу віллу — теж справдешній палац. Я знаю, бо сам бував там на великих учтах — правда, вже після них. Номаре вмерла, а Івен хтозна-де подівся, і на острові королював її далекий родич.

Я казав тобі, що Грейм зробився ще більшим дикуном, ніж вона. Обідали вони на золоті… Та що там розказувати. Він тоді був хлопчисько. А вона — напів-англійка й напів-каначка, справжня спадкова королева. І обоє вони були цвіт своїх рас. Двійко чарівних дітей. І жили вони в казці. А тепер… що ж, Ернестіно, минули роки, і Греймова юність минула, і чужа юність йому вже не цікава. Тепер його змогла б полонити хіба що зовсім надзвичайна жінка. Крім того, він фактично нічого не має, хоч і не прогайнував свого маєтку: просто йому дуже не пощастило.

— Пола більше під його смак, — задумливо промовила Ернестіна.

— Авжеж, — погодився Дік. — Пола чи яка інша жінка, подібна до неї, в тисячу разів принадніша для нього, ніж ти й усі гарні, любі молоденькі дівчатка на світі. У нас стариганів, своя мірка, розумієш?..

— А мені, виходить, лишаються зелені юнаки, — зітхнула Ернестіна.

— Поки що — так, — тихенько засміявся він. — Але ж не забувай, що й ти свого часу станеш справжньою, дозрілою жінкою, здатною наздогнати в любовних перегонах і приборкати такого чоловіка, як Івен Грейм.

— Так я ж тоді буду давно заміжня… — закопилила губи дівчина.

— І щастя тобі, серденько. Ну, добраніч уже. Ти не гніваєшся на мене?

Вона жалісно всміхнулась, похитала головою й підставила йому уста для поцілунку. Потім ще сказала:

— Я не гніватимусь, коли тільки ви покажете мені стежку, що доведе мене колись до серця такого старигана, як ви або Грейм.

Форест, вимикаючи дорогою лампочки, попрямував до бібліотеки. Там, вибираючи на полицях півдесятка різних довідників з механіки та фізики, він задоволено усміхнувся на згадку про свою розмову з дівчиною. Він був певен, що поговорив з нею саме вчасно, нітрохи не зарано. Та коли він уже підіймався потайними сходами до свого кабінету, в голові йому несподівано зринула одна Ернестінина репліка, і він аж зупинився, спершись плечем на стіну: "Пола більше під його смак..."

— От йолоп! — уголос засміявся він і рушив сходами далі.— А вже ж дванадцять років жонатий!

Більш він не думав про те, поки дістався до своєї веранди-спальні, ліг у ліжко, глянув на барометри й термометри і налагодився шукати в книжках відповіді на одне питання з електрики, що зацікавило його. А тоді позирнув через широке подвір’я на темні вікна Полиного крила будинку, на її темну спальню, щоб побачити, чи вона ще й досі не снить, і знов у голові йому зринула Ернестінина репліка. Дік відігнав її зневажливим "От йолоп!", припалив сигарету й заходився перебігати звичним оком покажчики в книжках, закладаючи сірниками знайдені сторінки.

РОЗДІЛ XV

Вже під одинадцяту годину другого ранку Грейм, що тинявся знудьговано по Великому Будинку та все думав, чи Пола Форест коли виходить зі своїх покоїв до полудня, чи ні, заблукав до музичної зали. Хоч він гостював у Форестів уже кілька днів, та сюди ще не потрапляв — такий великий був будинок. Зала була розкішна, футів тридцять п’ять на шістдесят, з високою склепистою стелею, заскленою посередині. Крізь жовте скло лилося згори тепло золотаве світло. В оздобленні й меблях переважали червоні тони, і Греймові здалось, наче зала ще зберігав відлуння музики.

Грейм саме знехотя розглядав картину Кіта[122] з неодмінним сонячним заходом і вівцями в присмерковій сутіні, коли краєчком ока помітив, що дверима в другому кінці зали ввійшла господиня. І знов від її вигляду йому на мить перехопило дух. Вона була вся в білому і видавалась дуже молода й навіть трохи вища в широких бганках вишукано простого, начебто безформного голоку. Грейм бачив це вбрання на його батьківщині, Гаваях, і знав, що воно додає принадності навіть жінкам негарним із себе, а вродливих робить удвічі чарівнішими.

Вони усміхнулись одне одному через усю залу, і Греймові впало в очі, як усе в ній — і хода, й постава голови, й відвертий погляд — неначе промовляє щиро, по-товариському: "Добридень, друже!" Принаймні так увижалося Греймові, поки вона підходила до нього.

— Невдало у вас сплановано цю залу, — мовив він поважно.

— Та невже! А чим саме?

— Її слід було зробити довшою, багато довшою. Принаймні вдвічі.

— Чому це? — спитала вона, незгідливо похитавши головою, а Грейм чудувався, які в неї по-дівочому рожеві щоки: годі було повірити, що їй уже тридцять вісім.

— Бо тоді,— відповів він, — ви б мусили йти через неї вдвічі довше, а я зміг би вдвічі довше милуватись на вас. Я завжди казав і казатиму, що нема в світі жіночого вбрання, чарівнішого, ніж голоку.

— Отже, вам сподобалось моє голоку, а не я, — відмовила Пола. — Я бачу, ви такий, як і Дік: у вас компліменти на мотузочку. Тільки-по ми, дурненькі, вхопимось, ви зразу смик за мотузочок, і комплімента немає. Ну, давайте вже покажу вам залу, — провадила вона, не дозволивши йому заперечити. — Дік дав мені тут повну волю, і все тут зроблено на мій смак. І розміри теж.

— А картини?

— І картини добирала я, — кивнула головою Пола. — Всі до одної. І розвішувала, як мені до мислі. Правда, Дік зі мною сперечався за отого Верещагіна. Обидва Мілле йому подобаються, і оцей Коро, і отой Ізабе[123]; він погодився навіть, що Верещагін може пасувати до музичної зали, тільки не ця річ, а якась інша. Бачте, він любить наших місцевих художників і волів би, щоб тут висіло більше їхніх творів, — хоче показати, як він цінує вітчизняні таланти.

— Я не дуже добре знаю ваших каліфорнійських майстрів, — сказав Грейм. — Розкажіть мені про них. Продемонструйте мені… Ну, це, звичайно, Кіт; але чиє полоно ото поряд? Прегарне…

— То Маккомас, — почала Пола, і Грейм уже тішився, що з півгодини гомонітиме з нею про картини, коли раптом відчинилися двері, зайшов Доналд Вер, окинув поглядом залу, видимо когось шукаючи, і весь аж засяяв, коли вгледів Маленьку господиню.

Несучи під пахвою скрипку, він швидко й діловито рушив до фортеп’яно і заходився розкладати поти.

— Ми хочемо попрацювати до обіду, — пояснила Греймові Пола. — Містер Вер запевняє, ніби я страшенно занедбала себе, і я побоююся, що він має трохи рації. В їдальні ми побачимось. Ви, звісно, можете зоставатися тут, але попереджаю, що ми будемо справді працювати. А вдень підемо купатись. Дік сказав, щоб о четвертій усім зійтись біля басейну. І ще він казав, що в нього є нова пісня і він її нам проспіває. Котра вже година, містере Вере?

— За десять хвилин одинадцята, — відповів скрипаль уривчасто і ледь дратливо.

— То ви занадто поквапились — ми ж умовлялися рівно на одинадцяту. Доведеться вам десять хвилин почекати, пане-добродію. Мені треба спершу збігати до Діка. Я сьогодні ще не побажала йому доброго ранку.

Пола Форест добре знала, як розподілено чоловіків час. На останніх сторінках блокнота, що завжди лежав на столику біля її ліжка, якимись таємними ієрогліфами було записано, що о пів на сьому віп п’є вранішню каву; що до восьмої сорок п’ять його можна застати в ліжку, над коректурою або книжками, якщо тільки він не надумає проїхатись верхи; що від дев’ятої до десятої приступу до нього нема, бо він диктує Блейкові ділові листи; так само й від десятої до одинадцятої — тоді він приймає помічників та завідувачів служб, а Бонбрайт, другий секретар, мов судимій писар, занотовує кулеметний вогонь запитань та відповідей.

Зате близько одинадцятої, якщо тільки не трапиться якихось несподіваних справ чи телеграм, його часинку можна застати самого, хоча й щоразу чимось зайнятого.

Минаючи кімнату секретарів, Пола почула торохтіння друкарської машинки — знак, що однієї перешкоди вже немає. В бібліотеці Бонбрайт розшукував якусь книжку для Менсона, скотаря, що відав шортгорнами, — отже, й помічників Дік уже відпустив.

Вона натисла кпопку, і перед нею повернувся заставлений книжками стелаж, відкривши хід на вузесенькі залізні гвинтові сходи, що вели вгору до Дікової канцелярії. Нагорі такий самий стелаж слухняно й нечутно повернувся, пропускаючи її туди. Але враз по її обличчю пробігла тінь невдоволення: вона почула голос Джеремі Брекстона. Ще нікого не побачивши й не показавшись сама, Пола нерішуче зупинилася.

— Що ж, затопити то й затопити, — казав директор копалень. — Тільки ж висушувати потім ускочить у грубий гріш. Та й ганьба яка — отак затоплювати наш старий Урожайний.

— Але ж із книг видно, що за останній рік ми мали з нього тільки збитки, — почула Пола Дікову відповідь. — Нас оббирають усі, кому не ліньки, від самого Уерти[124] до послідущого бандита-пеона на краденій шкапі. Це вже занадто — і їхні надзвичайні податки, і бандити, й повстанці, і федералісти. Ми б, звісно, якось перетерпіли, якби цьому видио було край. Але хто може ручитися, що така веремія не триватиме ще десять чи й двадцять років?

— І все ж таки — затопити Врожайний! Лишень подумати! — не погоджувався директор.

— А ви подумайте про Вілью, — відказав Дік і засміявся в’їдливо й прикро. — Він же нахваляється, коли переможе, поділити всю землю між пеонами. А після землі прийде ряд копальням. Як ви гадаєте, скільки ми вивалили конституціоналістам за останній рік?

— Понад сто двадцять тисяч, — зразу відповів Брекстон. — Не рахуючи тих п’ятдесяти тисяч зливками, що дали Торенасові перед його відступом. Він покинув своє військо під Гваймасом і чкурнув з тим золотом до Європи — я вже писав вам про це.

— Коли ми не припинимо роботи, Джеремі, вони нас доїтимуть без кінця-краю. Я волію затопити копальні. Якщо вже ми краще вміємо створювати багатство, ніж ті ледаща, то покажімо ж їм, що й нищити його ми вміємо не гірше.

— Оце ж саме я й кажу їм. А вони тільки всміхаються та товчуть, що за нинішніх скрутних обставин така й така добровільна пожертва була б вельми бажана для проводирів революції — цебто їх самих. Бо до справжніх проводирів навряд чи доходить і десята частка тих грошей.

Боже мій! Я їх просто носом тикав у все, що ми для них зробили. Дали постійну роботу п’ятьом тисячам пеонів. Підняли платню з десяти сентаво[125] на день до ста десяти. Я їм пальцем показував на пеонів, що заробляли по десять сентаво, поки не прийшли до нас, а тепер дістають по п’ять песо. А вони так само всміхаються, та наставляють жменю, та товчуть своє — що вони раді були б добровільній пожертві з нашого боку на священну справу революції. Ні, їй же богу, старий Діас теж був грабіжник, але знав бодай якусь пристойність. Я якось сказав Аррансо: "Коли ми закриємо копальні, п’ять тисяч ваших мексіканців зостануться без роботи. Куди ви тоді їх подінете?" А він усміхається й відповідає, не довго думавши: "Куди подінемо? Дамо кожному рушницю та й поведемо брати Мехіко!"

Пола ніби навіч побачила, як сердито стенув плечима її чоловік, відповідаючи:

— Все лихо в тому, що там є ще золото і ніхто, крім нас, не може взяти його звідти. Мексіканці не зуміють. У них нема кебети. Вони тільки стріляти зугарні — а виціджують з нас більше, ніж ми там добуваємо. Отже, нам лишається одне, Джеремі: доведеться на рік чи два зректися прибутку, позвільняти пеонів і зоставити самий технічний персонал та обслугу біля помп.

— Оцим же і я пробував настрахати Аррансо, — прогув Брекстонів бас. — І що, гадаєте, він мені відповів? Що як ми звільнимо пеонів, він і техніків примусить кинути роботу: нехай копальні заливає, і дідько нас бери. Ну, цього останнього він, звісно, не сказав, тільки всміхнувся, але усмішка саме це промовляла. Я б залюбки скрутив йому оту жовту шию, але ж я знав, що тоді завтра з’явиться другий такий самий патріот, і зажадає ще більших хабарів. Отож Аррансо дістав руку в руку, а на додачу, коли вирушав на з’єднання зі своїм кодлом біля Хуареса, ще прихопив три сотні наших мулів. А це ж тридцять тисяч доларів! І то після того, як я його підмазав. От жовтопике стерво!

— Хто тепер командує повстанцями в Урожайному? — спитав Дік рішуче, ніби повертаючи розмову в інший бік. Пола добре знала, що це означає: він уже все зіставив, зважив і переходить до дії.

— Рауль Бена.

— Якого він рангу?

— Полковник. У нього душ із сімдесят голодранців.

— Що він робив до повстання?

— Овець пас.

— Чудово, — провадив Дік швидко і твердо. — Розіграйте комедію. Зробіться патріотом. Вертайтеся мерщій туди, підмажте цього Бену. Він, звісно, бачитиме вас наскрізь, на те він мексіканець. Але ви його підмастіть і скажіть, що зробите з нього генерала, другого Вілью.

— Добре, але ж як, господи боже!

— А дужо просто: поставте його над п’ятитисячним військом. Позвільняйте всіх робітників, і нехай він забира їх у "добровільці". Нам це нічим не загрожує, бо Уерті однаково скоро каюк. Запевніть Бену, що ви щирий патріот. Трусніть капшуком востаннє, дайте їм п’ять тисяч рушниць, і доведете свій патріотизм. Пообіцяйте, що як скінчиться війна, ми візьмемо кожного назад на роботу. Поблагословіть їх, і нехай собі вирушають зі своїм Беною. Зоставте тільки обслугу біля помп. Нехай рік чи два не буде прибутку, зате ж не буде й збитку. І нашого старого Врожайного, може, не доведеться затоплювати.

Потихеньку вертаючись гвинтовими сходами вниз, до музичної зали, Пола всміхалася: як швидко знайшов Дік раду! Але їй було невесело. Не через події на Врожайному: з тими мексиканськими копальнями,

Діковою спадщиною, весь час був якийсь клопіт, відколи вона вийшла за Діка. Ні, її гнітило те, що вона не змогла привітати його з добрим ранком. Та прикре почуття минулося, щойно вона побачила Грейма: той ще стояв з Вером біля фортеп’яно, а вгледівши її, хотів був іти.

— Не втікайте, — спинила його вона. — Зоставайтесь, подивіться, як люди працюють. Може, це вас надихне почати нарешті ту вашу книжку, що Дік мені казав.

РОЗДІЛ XVI

В їдальні Дік нічим не виказав свого клопоту з мексиканськими копальнями, і ніхто навіть гадки не мав, що Джеремі Брекстон привіз не звіт про високі прибутки, а куди менш приємні новини. Адольф Вейл від’їхав ранковим поїздом — очевидно, вже встиг, не знати коли, обговорити з Діком свою справу, — а проте за столом Грейм застав ще численніше товариство. Крім якоїсь місіс Талі, огрядної літньої папії — хто вона така, Грейм не добрав, — прибуло ще троє чоловіків, про яких він дещо дізнався: містер Галхас — головний ветеринар штату, містер Дікон — досить відомий на Заході портретист, і капітан Лестер з пароплава Тихоокеанської компанії — цей колись, років тому з двадцять, служив у Діка шкіпером і навчав його мореплавства.

Як уже збиралися вставати з-за столу, а директор копалень поглядав на годинника, Дік сказав:

— Джеремі, у мене тут є одна цікава річ, і я хочу, щоб ви її побачили. Зараз і поїдемо. На поїзд ще встигнете.

— Їдьмо всі,— запропонувала Пола. — Замість прогулянки. Мені теж кортить побачити ту річ, бо досі Дік з нею ховався.

Дік кивнув головою на знак згоди, і вона враз наказала, щоб подавали машини та сідлали коней.

— А що воно таке? — запитав Грейм, коли вона скінчила з тим.

— Та одна з Дікових вигадок. Він завжди щось ново вимудровує. Це один винахід. Дік присягається, що зробить ним переворот у сільському господарстві — чи, власне, в дрібному фермерстві. Загалом я уявляю, яке воно, але ще не бачила. Воно вже з тиждень як готове, тільки щось там не ладиться з тросом чи з якимось механізмом.

— Це діло обіцяє мільярди, якщо… якщо воно вийде, — усміхнувся Дік через стіл. — Мільярди для фермерів усього світу, ну, і якась дрібка для мене — за патент. Якщо вийде, кажу.

— Але що ж воно таке? — спитав О’Гей. — Музика в корівнях, щоб корови краще віддавали молоко?

— Ні, це такий винахід, що кожен фермер сам оратиме свій лан, сидячи на ганочку, — жартом відповів Дік. — А коли серйозно — велике ощадження праці й крок від хліборобства до автоматичного виробництва харчових продуктів. Та стривайте, побачите самі. А знаєте, Галхасе, цим ділом, якщо воно вийде, я сам себе зруйную, бо тоді жодному дрібному фермерові в Штатах не потрібен буде кінь.

Хто в автомобілях, хто верхи, за Діковим проводом усе товариство проїхало з милю за молочарську ферму, до обгородженого квадратового лану площею, як оголосив Дік, рівно десять акрів.

— Ну, подивіться на ферму без коня і з одним робітником, що сидить на ганочку, — сказав Дік. — Ганочок прошу домалювати в уяві.

Посеред лану стояла міцна залізна щогла футів із двадцять зазвишки, розчалена невисоко над землею. З барабана на вершку щогли тягся до краю лану тонкий трос, кінцем прикріплений до керма невеликого бензинового трактора. Біля трактора поралося двоє механіків. На Форестів знак вони пустили мотор, і трактор рушив.

— Отут вам ганочок, — сказав Дік. — Уявіть собі кожен, що це ви той фермер прийдешніх часів і сидите на ганочку та читаєте ранкову газету, поки лан ваш ореться сам, без коня й без орача.

Трос намотувався на барабан, і трактор, спрямовуваний тим тросом, сам, без водія, обійшов лан по колу чи, краще сказати, по закрученій досередини спіралі, залишаючи за собою широку борозну.

— Не треба ні коня, ні погонича, ні орача — тільки самому хазяїнові завести трактора й пустити його, — тріумфував Дік. А химерна машина без водія раз за разом об’їжджала лан, кладучи свою борозну за кожним обертом ближче до центральної щогли. — Ори, боронуй, угноюй, сій, культивуй, жни — і все сидячи на ганочку. А де є електростанція, щоб підвести струм, там фермерові — чи його дружині — треба тільки натиснути кнопку, та й знов він за газету, а дружині — до своїх каструль.

— До повної досконалості лишається одне, — озвався Грейм. — Розв’язати проблему квадратури круга.

— Авжеж, — погодився містер Галхас. — Бо так частина площі марнується.

Грейм із зосередженою міною зробив подумки обрахунок і сказав:

— Приблизно три акри з десяти пропадає.

— Атож, — потвердив Дік. — Одначе на тих десяти акрах фермерові десь треба поставити ганочок. А при ганочку — хату, стайню, комору, курник; одно слово — всі господарські будівлі. Отож хай він викине з голови традицію і, замість ставити садибу посередині своїх десяти акрів, поставить її на тих трьох акрах, що лишаються по краях круга. І там-таки посадить свої яблуні, й клени, і порічки та малину. Адже, як поміркувати, звичай ставити садибу посеред прямокутної ділянки теж

має свої вади: для обробки доводиться розбивати поле на кілька прямокутників.

Галхас завзято закивав головою.

— Авжеж, авжеж! Та ще й дорогу треба лишити від садиби в центрі ділянки до шляху. Велика ділянка розбивається на кілька менших, а їх обробляти морочливіше й невигідніще.

— От якби зробити навігацію такою автоматичною, — докинув капітан Лестер.

— Або малювання портретів, — засміялась Ріта Вейнрайт, промовисто глянувши на містера Дікона.

— Або музичну критику, — озвалась Лут, ні на кого не поглядаючи, одначе та шпилька знайшла свого адресата, бо О’Гей огризнувся:

— Або мистецтво бути чарівною дівчиною…

— А скільки коштуватиме такий механізм? — запитав Брекстон.

— Вже тепер ми могли б виготовляти і встановлювати їх, із належним прибутком, за п’ятсот доларів. А при достатньому попиті й серійному фабричному виробництві — і за триста. Але хай п’ятсот. Рахуючи п’ятнадцять відсотків річних амортизації, це вийде фермерові сімдесят доларів на рік. А який фермер на десятьох акрах двохсотдоларової землі зможе за сімдесят доларів рік продержати коняку? А понад те, цей пристрій заощадить йому праці, своєї чи найманої, щонайменше на двісті доларів за рік.

— А що ж веде трактора? — спитала Ріта.

— Отой барабан на щоглі. Трос намотується на нього, коротшає й підтягує трактор до щогли. Барабан розраховано так, що за один обхід лану трос коротшає якраз на ширину борозни — не прості були обрахунки, можеш повірити.

— Знайдеться багато аргументів проти широкого запровадження вашої машини навіть у дрібному фермерстві,— сказав Галхас.

Дік кивнув головою:

— Авжеж. Я сам уже записав понад сорок, різного характеру. Та й проти самої машини я міг би назвати ще стільки. Треба чимало часу, щоб удосконалити й запровадити її.

Грейм стежив за трактором, але погляд його раз у раз притягала інша картина — Пола Форест верхи на Лані. Того дня вона вперше сіла на кару кобилицю, що виїздив для неї Генесі. Грейм аж усміхнувся, потай дивуючись її жіночому смакові: чи то вона вмисне пошила вбрання під масть кобилиці, чи так вдало вибрала з тих, що були у неї, але вийшло гарно напрочуд.

День був дуже теплий, і замість амазонки вона надягла темно-руду полотняну блузу з білим відкоченим коміром. Коротка спідниця, пошита на взір подолу амазонки, сягала до коліна, а литку над низеньким чобітком жовтої шкіри обтягували рейтузи. Спідниця і рейтузи були з ясно-рудого шовкового вельвету. М’які білі рукавички-краги гарно пасували до білого комірця. На голові вона не мала нічого, туго зачесане волосся було скручене вузлом на потилиці.

— Я не розумію, як ви можете зберігати ваш колір обличчя, не боячись отак виставлятись а сонце, — набравшися духу, зауважив Грейм.

— А я не виставляюсь, — і Пола всміхнулася, блиснувши білими зубами. — Хіба кілька разів за літо. Я люблю, щоб волосся трохи вигоряло, воно тоді золотиться, але засмалюватись, як циганка, не хочу.

Кобилиця шарпнулась, і подмух вітру трохи закотив Полину спідницю, відкривши коліно, обтягнено рейтузами. Грейм відзначив, як упевнено притискається воно до новенького англійського сідла зі свинячої шкіри, світло-рудого, під колір Полиного вбрання й до масті кобилиці, і в уяві йому знов зринуло біле кругле коліно, що вдавлювалось у мокрий, м’язистий Горянинів бік.

Двигун зачахкав нерівно й зупинився. Механіки знов стали поратись коло нього серед недооранoго лану, і товариство під Полиним проводом, лишивши Діка біля його винаходу, вирішило дорогою до басейну зробити екскурсію по тваринницьких фермах маєтку. Крелін, завідувач свинарень, продемонстрував їм Леді Айлтон та її недавній приплід — аж одинадцятеро гладких поросяток. Усі щиро вихваляли їх, а сам Крелін щонайменше чотири рази зворушено повторив: "Та одне ж в одне, одне в одне!"

Потім вони оглядали інших розкішних свиноматок беркширської та дюрок-джерсійської породи, поки аж набридло, і щойно народжених козеняток та ягняток, і кулястих овець-мериносок. Пола з кожної ферми телефоном попереджувала дальшу, що вони прийдуть дивитись, отож містер Менсон уже чекав їх, щоб показати Короля Поло з його широкоспинним куцорогим гаремом та інших бугаїв-шортгорнів, що мало чим поступались Королю Поло; а Паркмен, що відав молочною джерсійською худобою, зі своїми помічниками вивів на парад Невиданого Дракона, Золотого Красеня, Оксфордського Магістра, Карнакського Ельфа — призових бугаїв, родоначальників і нащадків славетних жирномолочних династій, — та Королеву Троянд, Матір Героїв, Подругу Красеня, Ольжину Втіху й Герті з Мейтлендсу — так само призових, так само чистопородних матрон-джерсійок сирно-масляного царства. Містер Менденгол гордо вивів на показ цілу вервечку могутніх ширських огирів на чолі з незрівнянним Горянином і

ще довшу вервечку кобил на чолі з Принцесою Фозрінгтонською, прикметною своїм срібно-дзвінким іржанням. Навіть стару Олден-Бесі, Принцесину матір, що вже ходила в запрягу тільки півдня, теж приведено, щоб гості могли віддати належну шану такій визначній матці.

Десь під четверту годину Доналд Вер, не дуже охочий купатись, вернувся до Великого Будинку одним з автомобілів, а містер Галхас залишився з містером Менденголом погомоніти про коней. Коли товариство дісталось до басейну, Дік був уже там, і дівчата зразу напосілися на нього, щоб проспівав свою нову пісню.

— Та вона, власне, не нова, — пояснив Дік з пустотливим вогником у сірих очах, — і не моя. Її співали в Японії, ще як мене на світі не було, та, мабуть, ще як Колумб і Америки не відкрив. Це дует — дует-змагання, де за програш платять штраф. Поло, ми змагатимемося з тобою. Зараз я тебе навчу. Сідай додолу, отак. І ви всі теж сядьте довкола.

Пола, як була у вершницькому вбранні, сіла на бетон, обличчям до чоловіка, і всі посідали кружка навколо них. Наслідуючи Діка, в такт із ним Пола плеснула долонями зразу об коліна, тоді одною об одну, тоді об його долоні. Потім він заспівав пісеньку — зовсім коротеньку, і Пола враз її підхопила та почала підспівувати, приляскуючи долонями. Мелодія була характерно-східна, повільно-тягуча, аж монотонна, але чимсь відразу захопила слухачів:

Чон-Кіна, Чон-Кіна,

Чон-Чон, Кіна-Кіна,

Йо-ко-га-ма, На-га-са-кі,

Ко-бе-ма-ру — гей!!!

Той останній склад — "гей!" — вигукувалось раптово, різко, на цілу октаву вище. І водночас Пола й Дік рвучко викидали назустріч одне одному руки — стулені в кулаки або розтулені. Суть гри полягала в тому, що Пола мусила вгадати, стулить Дік руки чи розтулить, і зробити так само, як він. За першим разом вона вгадала, стуливши кулаки. Дік здійняв з голови капелюха й кинув на коліна до Лут.

— Це мій штраф, я програв, — пояснив він. — Ну, Пол, давай далі.

І знов вони заспівали, приляскуючи:

Чон-Кіна, Чон-Кіна,

Чон-Чой, Кіпа-Кіна,

Йо-ко-га-ма, На-га-са-кі,

Ко-бе-ма-ру — гейі!!

Та цього разу на вигук "гей!" Полині руки виявилися стулені, а Дікові — розтулені.

— Штраф! Штраф! — загукали дівчата.

Пола збентежено оглянула своє вбрання й спитала:

— Що ж мені віддати?

— Шпильку, — підказав Дік, і одна черепахова шпилька з Полиної зачіски полетіла до його капелюха, що лежав на колінах у Лут.

— А, хай йому! — вигукнула вона, програвши всьоме підряд і віддавши останню свою шпильку. — Чого це я така недотепна! Чи ти, Діку, занадто хитрий? Я ніяк не можу вгадати, що ти хочеш зробити.

І знов вони завели пісеньку. Маленька господиня програла, і хоч місіс Талі докірливо гукнула: "Поло!", віддала острогу й сказала, що скине чобіток, коли програє й другу. Однак потім вона виграла тричі вряд, і Дік мусив віддати ручного годинника та обидві остроги. Далі Пола програла годинника й другу острогу.

Чон-Кіна, Чон-Кіна… —

почала вона знову, та місіс Талі запротестувала:

— Облиш, Поло, годі вже! А вам, Діку, як не соромно!

Проте Дік, переможно гукнувши "гей!", ще раз виграв і зареготав разом з усіма, коли Пола стягла з ноги жовтий чобіток і кинула до купи на колінах у Лут.

— Нічого, нічого, тітусю Марто, — заспокоїла вона місіс Талі.— Містера Вера тут нема, а він серед нас один такий, що міг би вразитйсь. Давай далі, Діку. Не ввесь же час ти виграватимеш.

Чон-Кіна, Чон-Кіна… — підхопила вона за чоловіком.

Почавши повільно-повільно, вони чимдалі прискорювали темп і тепер аж сипали словами пісеньки, а ляскіт долонь лунав без угаву. Усміхнене Полине лице розшарілось рожево від сонця, збудження та руху.

Івен Грейм мовчки спостерігав усе те, і в ньому росло почуття образи. Він бачив колись давно, як грають у "Чон-Кіну" гейші по чайних будиночках Японії, і хоч уже знав, яких вільних звичаїв держаться

Форести у своєму Великому Будинку, його обурювало, що Пола бере участь у такій грі. Ту хвилину йому й на думку не спадало, що якби на її місці сиділа Лут, чи Ернестіна, чи Ріта, він би тільки чекав зацікавлено, як далеко зайдуть ці пустощі. Аж згодом він усвідомив, що та сцена так глибоко зачепила й розгнівила його, бо йшлося про Полу, а отже, вона запосіла в його серці більше місце, ніж він гадав. А ту хвилину він відчував тільки, що його бере злість, і насилу стримувався, щоб не запротестувати.

Тим часом до купи штрафів долучилися Діків портсигар та сірники і Полин другий чобіток, пояс, шпилька від спідниці та шлюбна обручка. Місіс Талі мовчала з виразом стоїчної покори на обличчі.

— Чон-Кіна, Чон-Кіна… —

сміючись, завела знов Пола, і Грейм почув, як Ернестіна вахихотіла Бертові на вухо:

— Не уявляю, що вона зможе ще віддати…

— Та ви ж її знаєте, — відповів пошепки Берт. — Вона як розходиться, то не спиняється ні перед чим, а видно, що вона таки розходилась.

— Гей! — вигукнули Пола й Дік одночасно і викинули вперед руки. Але Дікові були стулені, а Полипі — розтулені. Грейм дивився, як вона оглядає себе, марно шукаючи, що б скинути ще.

— Прошу, прошу, леді Годіво[126],— квапив її Дік. — Співали, танцювали, тепер платіть за музику.

"Чи він здурів? — подумав Грейм. — Таке виробляє — і з ким!"

— Ну що ж, — зітхнула Пола, беручись за гудзика блузки. — Нікуди не дінешся.

Не тямлячись із гніву, Грейм відвернувся. Запала тиша: видно, всі чекали, затаївши дух, що ж вона зробить далі. Потім Ернестіна пирснула сміхом, а за нею зареготали й усі. Берт гукнув: "Підстроєно!" — і Грейм зважився озирнутись. Маленька господиня вже скинула блузку, але на ній був купальний костюм. Очевидячки, вона надягла його ще вдома.

— Ну, твоя черга, Лут, — сказав, кепкуючи, Дік.

Проте дівчина, не підготована заздалегідь до "Чон-Кіни", зашарілась і побігла до роздягальні, а Ріта й Ернестіна за нею.

Грейм простежив очима, як Пола збігла на верхній поміст сорокафутової вежі й майстерно стрибнула "ластівкою" в басейн, і почув Вертів захоплений вигук: "Ух, Анета Келерман!" — і, ще трохи сприкрений витівкою, що ледь не довела його до шаленства, знов задумався про цю жінку-диво — Маленьку господиню Великого Будинку, і про те, як вона могла вдатись така чарівна. Коли він уже сам, неквапливо гребучи руками, плив під водою вздовж басейну і стежив, як світлішає дедалі мілкіше дно, йому нараз спало на думку, що він нічого про неї не знає. Вона дружина Діка Фореста — це й усе, що йому відомо. Але до вона народилась, як росла, яке її минуле — про все це він не знав нічогісінько. Правда, Ернестіна сказала йому, що вона й Лут Полині сестри тільки по батькові; і це вже бодай щось…

Дно зовсім посвітлішало: Грейм доплив до кінця басейну; попереду він угледів переплетені ноги Діка й Берта, що, видно, боролись у воді, і, завернувши назад, проплив під водою ще футів із двадцять. Цікаво, що це за місіс Талі? Пола назвала її тітусею. Чи вона їй рідна тітка, чи тільки мачушина сестра, тітка Лут та Ернестіни?.. — міркував він собі.

Коли він виринув, на нього загукали, щоб плив до гурту грати в "кота-миші". І за півгодини, що минули у тій жвавій грі, він не раз мав нагоду чудуватись, як моторно, звично і водночас хитро прослизає Пола крізь кільце. Нарешті гравці, вморені й захекані, пропливли ще наввипередки вздовж басейну, вилізли з води й посідали на сонці навколо місіс Талі.

Скоро й там розжартувались. Пола засперечалася з місіс Талі, доводячи їй неймовірне:

— Це ви, тітусю, гадаєте так, бо самі не вмієте плавати. А ось я справжня плавчиня і кажу вам, що можу пірнути й пробути під водою десять хвилин, хоч би й тут, у басейні.

— Дурниці плетеш, серденько, — усміхнулась місіс Талі.— Твій батько, як був молодий, куди молодший, ніж їй тепер, міг пробути під водою довше за будь-кого; то його рекорд був три хвилини сорок секунд. Я добре пам’ятаю, бо сама держала тоді годинника и стежила, коли вони з Гаррі Селбі поринали навзаклад і твій батько виграв.

— Та я знаю, що тато був чоловік неабиякий, — промовила Пола гордо. — Але тепер часи не ті. Якби мій рідненький татусь оце тепер був серед нас, молодий та дужий, і спробував змагатися зі мною, хто довше під водою пробуде, я б йому дала гарту! Не пірну на десять хвилин, кажете? А ось і пірну. Беріть самі годинника, тітусю, і стежте. Та це ж так легко, як...

— Ловити рибу в цебрі,— підказав Дік.

Пола схопилась і збігла на самий вершок вежі.

— Зазначте час, тільки-но я стрибну! — гукнула вона згори.

— Зроби півтора оберти! — попросив Дік.

Вона кивнула головою, усміхнулась і вдала, ніби з усієї сили намагається набрати в груди чимбільше повітря. Грейм стежив за нею, зачарований. Сам добрий норець, він дуже рідко бачив, щоб півтора оберти виконувала не професійна спортсменка. Мокрий купальник з блакитно-зеленого шовку облипав її, підкреслюючи досконалу будову тіла. Немовби останнім відчайдушним зусиллям вдихнувши ще кубічний дюйм повітря, Пола стрибнула вперед із самого краю трампліна, відштовхнувшися стуленими ногами, випростана й напружена. Підкинута пружною дошкою вгору, вона вже в повітрі підібгала ноги, зібравши все тіло в клубок, зробила повний оберт, потім випросталась "ластівкою" і бездоганно прорізала поверхню води, ледве схвилювавши її.

— Толедське лезо збило б більше бризків, — сказав Грейм.

— Ох, якби я вміла так стрибати! — зітхнула захоплено Ернестіна. — Але я ніколи не навчуся. Дік каже, що тут уся річ у ритмі, в злагодженості, того воно у Поли й виходить. У неї дивовижне відчуття ритму…

— І нескутість рухів, — додав Грейм.

— Свідома нескутість, — поправив Дік.

— Так, вона вміє розслабитись, коли треба, — погодився Грейм. — Такого бездоганного сальто я не бачив і в професіоналок.

— А я цим пишаюся навіть дужче, ніж вона, — заявив Дік. — Бо це я її навчив. Правда, мушу визнати, що вчити було легко. Вона так володіє своїм тілом, має таку координацію рухів і відчуття ритму, що вже перша спроба вийшла в неї чудово.

— Пола — не жінка, а диво, — гордо оголосила місіс Талі, що перебігала поглядом із секундної стрілки на гладінь води в басейні.—

Жінки завжди плавають гірше за чоловіків. А от вона — ні… Три хвилини й сорок секунд! Вона вже побила батьків рекорд!

— Але п’яти хвилин під водою вона не витримає, а про десять нема що й казати, — серйозно запевнив Дік. — Легені б луснули.

Як минуло чотири хвилини, місіс Талі занепокоїлась. Вона тривожно позирала то на одного, то на іншого. Капітан Лестер, що теж не знав таємниці, звівся на ноги і, лайнувшися, стрибнув у воду.

— Щось там скоїлося, — сказала місіс Талі, видимо силуючись говорити спокійно. — Мабуть, вона забилася, стрибнувши. Чоловіки, лізьте в воду шукати.

Під водою Грейм, Берт і Дік, весело вишкіряючись, потисли один одному руки. Потім Дік махнув їм пливти за ним і звернув у густу тінь під західною стінкою басейну. Всі троє один за одним пролізли в отвір, виринули у схованці біля Поли і, ворушачи ногами, щоб держатися на поверхні, крізь здушений сміх пошепки перемовилися з нею кількома словами.

— Ми тільки пересвідчитися, чи з тобою все гаразд, — пояснив їй Дік. — Тепер нумо назад. Ти перший, Берте, потім Івен, а я за ним.

Один по одному вони пірнули в темряві й виринули з води в басейні. Місіс Талі вже схопилась і стояла над водою.

— Якби я могла думати, що це одна з ваших витівок, пане-добродію… — почала вона.

Та Дік, ніби не чуючи, з видимо робленим спокоєм наказував товаришам — досить голосно, щоб чула й вона:

— Треба шукати підряд, хлопці. Починаймо з цього кінця, за п’ять футів один від одного, обмацуймо дно впоперек через увесь басейн, тоді просуньмось далі — і назад.

— Та не надсаджуйтесь, панове! — вже сміючись, гукнула місіс Талі. — А ви, Діку, вилазьте з води. Я хочу нам’яти вам вуха.

— Нагляньте за нею, дівчата! — гукнув Дік. — У неї істерика!

— Ще ні, але зараз буде, — реготала вона.

— Та що це ви, пані, який тут сміх! — обурено озвався захеканий капітан Лестер, ладнаючись ізнов пірнути обшукувати дно.

Щойно геройський моряк зник під водою, Дік спитав:

— Ви справді все знаете, тітусю Марто?

Місіс Талі кивнула головою.

— Тільки мовчіть поки що. Одного ви все-таки піддурили, Діку. А мені розповіла мати Елсі Коглен, торік у Гонолулу.

Аж як минуло одинадцять хвилин, над водою з’явилось усміхнене Полине обличчя. Немовби вкрай знеможена, вона повільно вилізла з басейну і, хапаючи повітря, впала біля тітки. Капітан Лестер, що справді геть уморився й захекався, поки шукав її під водою, пильно придивився до Поли, тоді підійшов до бетонового стовпа й тричі легенько стукнувся об нього головою.

— Мабуть, я все ж не витримала під водою десяти хвилин, — сказала Пола. — Але як і менше, то не набагато, правда ж, тітусю?

— Ти взагалі пробула під водою небагато, якщо тебе цікавить моя думка, — відповіла місіс Талі.— Я дивуюся навіть, чого це ти мокра… Ну, ну, не хекай так, серденько. Годі тобі прикидатись. Я ще дівчиною була в Індії, то бачила там факірів з однієї секти — вони пірнали в глибокі колодязі й зоставались там куди довше, ніж ти, серденько…

— Ви знали! — розчаровано вигукнула Пола.

— Але ти не знала, що я знаю, — відказала тітка. — І тому твоя поведінка була просто злочинна, як зважити на мої літа й слабе серце…

— І на вашу дитинну наївність та довірливість, еге? — додала Пола.

— Ось я тобі зараз вуха намну!

— А я вас зараз обійму — отак, як є, мокра, — засміялася Пола. — Але капітана Лестера ми таки піддурили. Правда, капітане?

— Не говоріть зі мною, — похмуро буркнув відважний моряк. — Мені ніколи, я обмірковую, як помститися. Щодо вас, містере Форесте, я вагаюся: чи спалити вашу молочарню, чи підтяти жили Горянинові. Може, я зроблю і те, й те а поки що піду хвицну вашу кобилу.

Дік на Розбійниці, а Пола на Лані верталися до Великого Будинку поряд.

— Ну, як тобі подобається Грейм? — спитав він.

— Чудова людина, — відповіла Пола. — Він подібний до тебе. Такий різносторонній, мов ти, і так само обвіяний вітрами всіх морів, і в книжках так само кохається, і все інше… У нього мистецька натура, і взагалі він на все здатний. І веселий. Ти помітив, яка в нього усмішка? Просто чарівна. Так і надить усміхнутись у відповідь.

Дік ствердно кивнув головою.

— І свої глибокі шрами на ньому теж є…

— Так… Це видно по кутиках очей, зразу після усмішки. Знаки не те що життєвої втоми, а скорше давніх, одвічних питань: "Чому? Навіщо? Чи варто? Що з цього?"

Ернестіна з Греймом, їдучи позад усіх, теж розмовляли, — Дік дуже розумний, — казала дівчина. — Ви мало знаєте його. Він страшенно мудрий. Я його трошечки знаю. Пола, звісно, знає його добре. А з інших людей мало хто проникав хоч трохи в глиб його душі. Він справжній філософ, і самовладання у нього як у стоїка або в англійця. А прикидатись уміє так, що ввесь світ пошиє в дурні.

Біля довгого конов’язу під дубами, де збиралося, зсідавши з коней, усе товариство, Пола чогось невтримно реготала.

— Ну, далі, далі,— напосідала вона на Діка. — Ще, ще!

— Вона сказала, що мені скоро не вистачить слів, коли я перейменовуватиму служників за своїм принципом, — пояснив Дік.

— А він за півтори хвилини придумав з півсотні нових назвиськ. Ану ще, Діку!

— Ну, тоді у нас можуть бути… — Дік повів далі з виспівом: — О-Цей і О-Той, О-Тут і О-Там, О-Так і О-Ні, А-Дзусь і А-Зась, А-Цур і А-Пек, Дзі-Лінь і Дзе-Лень, Бу-Бух, Ба-Бах і Бе-Бех…

І Дік, дзенькаючи острогами та виспівуючи далі той імпровізований іменний довідник, рушив до будинку.

РОЗДІЛ XVII

Увесь дальший тиждень минув для Грейма в досаді й неспокої. Двоє почуттів роздирали його: він уважав, що повинен залишити Великий Будинок негайно, з першим поїздом, і жадав бачити Полу все частіше, бути з нею всо більше. Та в нього не виходило ні те, ні те: від’їхати йому не ставало сили, а Полу він бачив навіть менше, ніж у перші дні.

Спочатку нею заволодів молодий скрипаль і всі п’ять днів, поки гостював у Великому Будинку, не лишав їй майже ні хвилини для інших. Грейм не раз заходив до музичної зали, щоб понудитись із півгодини, слухаючи, як вони "працюють". А вони не звертали на нього уваги, зовсім забуваючи за його присутність — і коли, розгарячені, з усім запалом поринали в музику, і в хвилини перепочинку, коли втирали спітнілі чола, гомоніли удвох та сміялися. Що молодий віртуоз кохає Маленьку господиню палко, трохи не до болю, було очевидно Греймові; але дошкуляло його не так це, як ті повні щирого захвату погляди, що вона часом дарувала Берові за який-небудь над звичай гарний пасаж. І марно Грейм запевняв себе, що то в ній промовляє чисто естетичне, мистецьке почуття, захоплення чужою майстерністю. Однаково його це мучило, як чоловіка, мучило чимраз прикріше, аж поки йому не ставало терпцю і він виходив.

Раз Грейм нагодився до зали, саме як долунала пісня Шумана й Вер вийшов. Пола ще сиділа за фортеп’яно з глибоко замріяним виразом на обличчі. Вона глянула на нього, ледве впізнаючи, машинально підвелась, так само машинально перемовилася з ним кількома незначущими словами і вийшла. Незважаючи на прикрість і образу, Грейм намагався думати, що то була замріяність митця, що в Полиній душі ще лунала тільки-но дограна музика і вона просто вслухалася в її відлуння. Але жінки, мимохіть міркував він далі, створіння дивні, здатні до найчудніших і найнесподіваніших захоплень. Хіба не може бути такого, що якраз музикою цей юнак полонив її як жінку?

Після Верового від’їзду Пола Форест зачинилась у своїх покоях за дверима без клямки і майже не виходила. Але ніхто в домі з того не дивувався, і Грейм зрозумів, що це звичайна річ.

— Полі часом не треба кращого товариства, ніж вона сама, — пояснила йому Ернестіпа. — Тоді вона отак зачиниться в себе, і ніхто її не бачить, тільки Дік.

— Не дуже велика честь для решти товариства, — осміхнувся Грейм.

— Зате ж тим більша втіха товариству, коли вона виходить, — відказала Ернестіна.

Приплив гостей до Великого Будинку спадав. Дехто ще приїздив, у справах чи просто так, але більше від’їздило. А-Гей зі своєю китайською командою держав у Великому Будинку такий ідеальний лад, що господарям небагато доводилось розважати гостей: ті здебільшого розважались самі та розважали одні одних.

Дік майже не показувався серед них до обіду, хіба на хвилинку, а Пола, додержуючи свого самітництва, ні разу не виходила до вечері.

— Курс лікувального відпочинку, — сміючися, сказав Дік Греймові якось удень, коли викликав його на турнір — побоксувати й пофехтувати на палицях та рапірах. — Пора вже тобі братися за свою книжку, — нагадав він під час передишки між двома турами. — Її дожидає чимало людей, і я найперший. Учора прийшов лист від Гевлі, то він згадує про неї й питає, чи багато вже ти написав.

Отож Грейм у себе у вежі розібрав свої нотатки та фотографії, склав план книжки й заходився коло вступних розділів. Він так поринув у роботу, що захопленпя Полою, ледве народившись, може, й згасло б, якби він не зустрічав її щодня за вечерею. Крім того, поки Лут з Ернестіною не від’їхали до Санта-Барбари, не припинялися пообідні

купання та прогулянки верхи чи в автомобілях на пасовиська кряжа Мірамар і високі полонини в горах Ансельмо. Часом з ними їздив і Дік; вони оглядали його екскаватори, що висушували болото в долині Сакраменто, і греблі, що їх насипали на річках Малому Койоті та Лос-Кветосі, і колонію двадцятиакрових ферм, де Дік пробував допомогти двом з половиною сотням фермерських родин досягти добробуту хліборобською працею.

Грейм знав, що Пола часом вибирається сама в далекі поїздки верхи, і одного разу застав її біля конов’язів, коли вона зсідала з Лані.

— Вам не здається, що вашій кобилиці кортить до товариства? — пожартував він.

Пола засміялась і похитала головою.

— Ну, тоді мені кортить проїхатися з вами, — зважився признатись він.

— Є ж Лут, і Ернестіна, й Берт, і решта гостей…

— Я в цих краях уперше, — не здавався він. — А новий для вас край найкраще пізнавати очима людей, що його знають. Я вже бачив його очима Лут, і Ернестіни, і всіх інших. Але ще лишилось багато такого, чого я не бачив і можу побачити тільки вашими очима.

— Цікава теорія… — ухильно відповіла вона. — Щось ніби… географічний вампіризм.

— Але без лихих наслідків вампіризму звичайного, — квапливо додав він.

Пола відповіла не зразу. Вона дивилась йому в очі прямо й відверто, і Грейм міг здогадатися, що вона пильно зважує, як відповісти.

— Це ще хто зна… — тільки й сказала вона врешті, та він відразу вхопився думкою за ті троє слів, силкуючись розгадати натяки, що могли в них міститися.

— Але ж ми могли б так багато розповісти одне одному… — спробував він ще раз. — Ми так багато… маємо розповісти…

— Я вас розумію, — спокійно відповіла вона і знов відверто, прямо глянула йому в вічі.

Отже, вона розуміє… Ця думка обпекла його вогнем. Не встиг він здобутись на відповідь, як Пола засміялася стримано, іронічно й рушила до будинку.

Товариство чимдалі рідшало. Полина тітка, місіс Талі, на велике Греймове розчарування (бо він сподівався багато чого випитати в неї про Полу), прогостювавши всього кілька днів, поїхала. Казали, правда, що вона, можливо, незабаром приїде на довший час, але вона тільки-но вернулася з Європи, отож заявила, що повинна спершу відбути цілу низку візитів з обов’язку, а вже потім думати про гостювання.

О’Геєві, музичному критикові, довелось пробути у Великому Будинку ще не один день, щоб оклигати від прикрих наслідків баталії з філософами. Підстроїти її придумав Дік. Баталія почалася зразу після вечері: одне нібито випадкове Ернестінине зауваження дало Генкокові привід кинути першу бомбу в саму гущу найщиріших О’Геєвих переконань. Дар Гаяль, як ревний і завзятий спільник, обійшов фланг зі своєю вибуховою теорією музики і вдарив на критика з тилу. Бій не вщухав, аж поки запальний ірландець, ошалілий від словесної прочуханки, що завдавали йому два досвідчені сперечальники, з превеликою полегкістю прийняв ласкаве запрошення Тернса Макфейна спуститися з ним до більярдної, де вони зможуть покріпитись чарчиною віскі з льодом і в тиші та спокої, далі від цих варварів, по щирості погомоніти про музику. О другій годині вночі бадьорісінький Теренс,

нітрохи не заточуючись, відвів як ніч п'яного, посоловілого критика спати.

— Пусте, — сказала О’Геєві на другий день Ернестіна, і з веселого вогника в її очах він здогадався, що став жертвою змови. — Такого й слід було сподіватись. Ті пустомолоти-філософи й святого можуть довести до запою.

— А я думав, при Теренсові вам буде безпечно, — виправдовувався насмішкувато Дік. — Ви ж обидва ірландці. Я забув, що Теренс — то бездонне барило; ви знаєте, він, попрощавшися з вами, ще зайшов і до мене погомоніти. І був тверезісінький. Сказав між іншим, що ви з ним перехилили по кілька чарок, і я… і мені навіть на думку не спало, що він… м-м-м… таке з вами встругнув.

Коли Лут і Ернестіна від’їхали до Санта-Барбари, Берт Вейнрайт із сестрою теж згадали про свою забуту домівку в Сакраменто. Правда, того самого дня прибуло двоє художників, Полині протеже. Однак вони мало показувались на люди — здебільшого на цілий день виїздили в гори бідкою з кучером або ж сиділи в більярдній і курили довгі люльки.

Привільне життя Великого Будинку плинуло собі рівно своїм звичаєм. Дік працював. Грейм працював. Пола далі ховалась у своїх покоях. Часом приходили мудреці з мадронового гаю повечеряти та побалакати — і балакали цілий вечір, якщо тільки Пола не грала для них. Як і перше, над’їздили в автомобілях компанії з Сакраменто, Вікенберга та інших міст долини. Хоч вони з’являлись несподівано, А-Гея з його служниками те не бентежило: Грейм не раз бачив, як за двадцять хвилин по приїзді гостей уже подавали розкішну вечерю на кільканадцять осіб. А бували й такі вечори — хоч і не часто, — коли за стіл сідали тільки Дік з Полою та Грейм, а потім чоловіки з годину гомоніли вдвох, перше ніж лягти зарання спати, а Пола тихенько награвала сама собі на фортеп’яно або ж відходила з їдальні ще раніше за них.

Та одного місячного вечора, коли раптово налетіли Вотсони, Мейсони й Вомболди, Грейм якось не попав до жодної четвірки бриджистів і лишився сам. Пола сиділа за фортен’яно. Підходячи, він помітив, що в очах у неї промайнула радість, та враз і згасла. Помітив він і те, як вона ворухнулась, ніби хотіла встати, а тоді враз опанувала себе й лишилась на місці.

Вона враз стала така, якою він звик її бачити, — а втім, чи так багато бачив він її, думав Грейм, теревенячи, що збіжить на язик, і перебираючи разом з нею ноти. То одного, то другого романса пробував він заспівати в дуеті з нею, підладжуючи свій високий баритон до її ніжного сопрано, і то так вдало, що картярі не раз гукали від столів "біс!"

— Ви знаєте, мені аж серце ниє, так хочеться знов податися з Діком у мандри, — говорила йому Пола в перерві між двома романсами. — Якби можна було отак завтра знятись і поїхати! Але Дік поки що не може. Він загруз у своїх господарських спробах та проектах. Як ви гадаєте, що він робить тепер? Надумав, наче йому й так мало клопоту, ще здійснити переворот у своїй торгівлі худобою — принаймні тут, у Каліфорнії та на Тихоокеанському узбережжі. Хоче, щоб купці самі приїздили до маєтку.

— Так вони ж і приїздять, — сказав Греїм. — Перший, кого я тут зустрів, був овечий купець з Айдахо.

— Та ні, Дік хоче запровадити це на постійно, розумієте — щоб вони з’їжджались гуртом і в певний час. Але не звичайні аукціонні розпродажі, хоч він каже, що й таке влаштує для принади. Ні, це має бути щорічна триденна виставка-ярмарок, де виставлятиметься тільки його товар. Тепер він трохи не всі ранки просиджує з містером Егаром і з містером Пітсом. Егар у нього відає збутом, а Пітс — виставками…

Вона зітхнула й перебігла пальцями по клавішах.

— Ох, якби тільки ми могли зараз податися кудись — у Тімбукту, в Мокихо, на край світу…

— Та невже ви були й у Мокихо! — засміявся Грейм.

Пола кивнула головою.

— Була, аякже. Ось вам хрест, щоб я з цього місця не встала! З Діком, на "Все покинь", давно-предавно. Можна сказати, що ми пробули наш медовий місяць у Мокихо.

Грейм пустився з нею в спогади про Мокихо, а сам заходив у голову: чи навмисне вона раз у раз згадує чоловіка?

— А я гадав, що ви й тут живете як у раю… — казав він.

— Авжеж, авжеж! — запевнила вона аж начебто з надмірним запалом. — Але на мене щось найшло останнім часом. Поривається знятись і поїхати світ за очі. Може, це весняна гарячка — давні індіянські боги сіють свої чари. Якби ж тільки Дік не поринав отак з головою в роботу, не загрузав у своїх проектах! Ви знаєте, за всі роки, відколи ми одружені, я мала єдину справжню суперницю: землю, господарство. У Діка дуже вірна натура, а маєток — це, властиво, його перше кохання. Він же спланував і завів його, ще як не знав мене, й гадки не мав, що я є на світі.

— Заспіваймо ось це, — раптом перебив її Грейм і поставив ноти на пюпітр перед нею.

— Ой, ні! Це ж "Циганський шлях", він мені ще дужче настрій зіпсує, — запротестувала вона, — але вже почала тихенько:

Шляхом циганським на захід пливім

За патераном услід,

Поки з-за обрію джонки зринуть

І зіллється Захід і Схід…

— А що це таке — патеран? — спитала вона, урвавши пісню. — Мені завжди уявлялось, ніби це щось як французьке patois, говірка. Циганська мова. І здається якось безглуздо гнатися через увесь світ за мовою: ніби лінгвістична експедиція, чи що.

— Так, у певному розумінні, патеран — це мова, — відповів Грейм. — Але з одним єдиним змістом: "Я тут проходив". Патеран — це дві галузки, певним способом перехрещені й зоставлені на дорозі. Вони неодмінно мусять бути з різного дерева чи кущів. Ось, скажімо, у вас у маєтку патеран можна робити з мансаніти й мадрона, або з дуба і ялини, або з каштана й вільхи, чи з секвоїй й лавра, чи з чорниці й бузку. Це знак, що його один циган зоставляє другому: товариш — товаришеві, коханець — коханці.

І Грейм замугикав:

Биті дороги, і знов, і знов

Пінявий слід на морях —

Так проведе нас по всіх світах

Вірний циганський шлях…

Пола порозуміло кивнула головою, поглянула затуманеними очима через довгу залу, до картярів, тоді враз скинула з себе миттєву задуму й квапливо сказала:

— Далебі, в багатьох із нас чимало сидить циганського.

А в мені навіть подвійна пайка. І Дік, попри його буколічні нахили, теж циганської породи. А з того, що він мені розповідав про вас, я бачу, що й ви наскрізь такий.

— Властиво, білі люди — це й є справжні цигани, над циганами цигани, — висловив свою думку Грейм. — Адже так далеко, так відважно, з таким убогим спорядженням, як вони, жодні цигани не мандрували. Це ми прокладали шлях для циган, а не цигани для нас. Ну-бо, заспіваймо.

Вони співали сповнені буйної зваги слова на жвавий, безтурботний мотив, і Грейм, стоячи біля фортеп’яно, дивився на Полу й чудувався — з неї і з себе. Для нього не було місця біля цієї жінки, в оселі її чоловіка. А проте він був тут, хоча мусив би вже давно від’їхати. В таких літах він, виявилося, ще не знав себе. Це були якісь чари, якесь шаленство. Йому слід було вирватися зразу. Не вперше підпадав він під чари і шалів не вперше, але завжди йому ставало сили вирватись. Невже він з літами втратив ту силу? — питав він себе. Чи, може, це шаленство тяжче, ніж знав він досі? Тоді це наруга над святощами його душі, над спогадами, які він досі плекав і беріг так ревно, що вони ніколи ще не зазнавали наруги.

Він таки не зміг вирватися. Стояв біля неї, дивився на каштанову корону з кіс, що лисніла золотом і бронзою, на чарівливі кучерики над вухами, і співав пісню, яка ще дужче розпалювала його — та, напевне, і її, коли вона, з її натурою, почувала те, що вже кілька разів напівмимовільно виказала йому.

"Вона чарівниця, і голос — це не найменші чари в неї", — думав Грейм. А той голос, такий глибоко жіночний, властивий тільки їй, не схожий на голос жодної жінки в світі, лунав і переливався йому в вухах. І він знав, він не мав ані крихти сумніву, що те шаленство, яке вразило

його, зачепило і її; що й вона, як і він, відчувала: тут зійшлись не просто дві людські душі, а чоловіча й жіноча.

Вони співали, і обох їх проймав той самий трепет; і думка про це, певність цього чимдалі дужче розпалювала Греймів шал, аж у голосі його мимохіть забриніла відверта жага, коли вони в одному пориві, в одному трепеті співали останні жагучі рядки:

Дикого сокола тягне блакпт,

Оленя гори й ліси,

А серце моє прагне серця твого,

Як було у прадавні часи.

Серце моє прагне серця твого,

Гасне світло у шатрах моїх.

Ранок край світу чекає на нас,

А світ — біля наших ніг.

Грейм чекав, що вона зведе очі, як долунають останні слова. Та вона сиділа нерухомо й дивилась на клавіші. А коли нарешті підвела голову, він побачив таке, як звичайно, обличчя Маленької господині Великого Будинку, пустотливу усмішку, збиточний погляд. Вона сказала:

— Ходімо подражнімо Діка, він програє. Я ще не бачила, щоб він коли гарячився через карти, але як йому довго не щастить, він робиться прекумедно похмурий.

Пола підвелась і рушила до столів, а Грейм за нею.

— А грати він любить, — провадила вона. — Це в нього один із способів відпочивати. Раз чи двічі на рік, як вбереться добра компанія до покеру, він може просидіти цілу ніч і зарватися хтозна-як, коли грають без обмеження ставки.

РОЗДІЛ XVIII

Майже зразу після того вечора, коли вони удвох проспівали "Циганський шлях", Полине самітництво скінчилось, і Греймові стало нелегко висиджувати цілі ранки у вежі над своїм рукописом, чуючи весь час то уривки пісень і арій з вікон її покоїв, то далекі звуки фортеп’яно з музичної зали, де Пола вправлялася цілі години. Проте Грейм, за Діковим прикладом, віддавав увесь ранковий час праці й рідко зустрічався з Маленькою господинею до обіду.

Пола оголосила, що період безсоння в неї минувся і вона готова до всіх розваг та прогулянок, які тільки зможе запропонувати їй Дік. А коли він нічого путящого не придумає, то вона, мовляв, накличе повен дім гостей і сама покаже йому, як треба веселитись. Якраз тоді приїхала ще на кілька днів її тітка, місіс Талі, і Пола почала катати її у своїй високій двоколці з однією поперечною лавкою. Запрягали в неї Дженджика й Чепчика — вельми баских рисаків, і все ж місіс Талі, дарма що немолода й огрядна, зовсім не боялась їздити з Полою.

— Я зроду не сяду в коляску, коли править жінка, — сказала вона Греймові.— Тільки з одною Полою не боюсь.

У неї хист до коней. Вона ще змалечку пропадала за ними. Диво, що вона не стала циркачкою.

І ще багато дечого про Полу дізнався Грейм, розмовлявши з її тіткою. Про Філіпа Дестена, Полиного батька, місіс Талі могла розповідати без

кінця. Він був найстарший з її братів, на багато років старший за неї саму, і малою вона обожнювала його. Віті мав натуру широку й свавільну — до такої міри широку й свавільну, що люди обмеженіші вбачали в тому навіженство. Життя його було сумішшю найзухваліших витівок і найшляхетніших вчинків. Завдяки такій натурі він кілька разів заіграшки здобував багатство під час великої золотої гарячки сорок дев’ятого року й так само легко втрачав його. Походив він з давнього новоанглійського роду, але один його прапрадід був француз, ще малим урятований з розбитого бурею корабля й виросли серед фермерів-моряків узбережжя Мейну.

— І в кожному поколінні нашої родини хто-небудь один, тільки один, удається в того француза Дестена, — повідомила Грейма місіс Талі.— Філіп був таким французом у нашому поколінні, а Пола — у своєму, і вона дістала цей спадок повною мірою. Ернестіна й Лут їй наполовину сестри, та важко повірити, що в них є хоч крапля одної з нею крові. Того ж то Пола й не потрапила до цирку, а неминуче прибилась у Францію. Прапрадідова кров тягла її туди.

І про Полине перебування у Франції Грейм почув від місіс Талі чимало. Філіпові Дестену судилось умерти в такий час, коли фортуна повернулась до нього спиною. Його дочок позабирали до себе тітки. З Ернестіною й Лут, тоді ще маленькими, великої мороки їм не було. А от Пола, щб попала до тітки Марти, завдала їй чимало клопоту — "все через того француза".

— О, щодо чесності, відвертості, надійності, вірності вона справжня новоанглійка, — запевнила місіс Талі.— Навіть маленькою вона просто неспроможна була збрехати — хіба що вирятовуючи когось іншого. Отоді вже вся її ново-англійська порода ховалась, і вона брехала натхненно, достоту як колись її батько. І в нього було таке чарівливе поводження, і сміливість, і жвавість, і завжди сміх на устах. Тільки він був ще якийсь особливо гречний. Він усіх до себе прихиляв і робив своїми друзями, а вже як ні — то найлютішими ворогами. Байдужим до нього ніхто не міг лишатися. Хто з ним стикався, мусив або полюбити

його, або зненавидіти. От щодо цього з Полою не так — може, тому, що вона жінка й не має чоловічого привілею кидатись із списом на вітряки. Я не знаю, чи має вона в цілому світі хоч одного ворога. Її всі люблять — опріч хіба тих жінок-хижачок, що заздрять їй через такого гарного чоловіка.

Ту хвилину у відчинене вікно долинув звідкись із-під довгої галереї Полин спів, і в голосі її, як завжди, бриніла та радісно-трепетна нотка, що Грейм ніколи потім не міг забути. А тоді Пола чогось зареготала, і місіс Талі всміхнулася до нього її закивала головою.

— Ото сміється Філіп Дестен, — сказала вона, — і всі бабці та прабабці того француза, що його привезли з моря в Пенобскот, перевдягли в самоткану одежу і зразу повели до молитовні. Ви помітили, що як Пола засміється, то кожне неодмінно погляне на неї і всміхнеться теж? Із Філіпом було так самісінько.

Пола завжди палко любила музику, малювання, ліплення, — провадила місіс Талі.— Ще маленькою вона скрізь у домі й круг дому зоставляла за собою справжній слід із малюнків та фігурок, зроблених на чому попало і з чого попало — намальованих на клаптиках паперу, надряпаних на дощечках, виліплених із землі чи піску. Вона любила все, і все любило її. Вона ніколи не боялася тварин. Правда, вона завжди спинялась перед ними вражена, але не страхом — вона від природи удалася вразлива на красу. І на людей їй неодмінно треба було молитися — чи за їхню вроду, чи за великі діла. її й досі вражає усяка краса, все, що вона вподобає,— чи то чудове фортеп’яно, чи талановита картина, чи прегарний кінь, чи просто краєвид. Вона хотіла й сама щось робити, творити красу. Але їй не сила було вирішити, чому присвятити себе — музиці чи малюванню. Вже вчившися музики в найкращих учителів Бостона, вона раптом кинулась назад у малювання. А від малювання її знадила скульптура.

І отак, цілим серцем і душею віддана прекрасному, вона металась і мучилась, не мігши вирішити, до чого в неї більше хисту і чи є він у неї

взагалі. Я надумала дати їй спочинок від навчання й повезла її до Європи на цілий рік. Понад усе в неї виявились великі здібності до танцю, але й від цього її тягло назад до музики та малювання. Ні, вона не була легковажна. їй вадило те, що вона надміру обдарована.

— Надміру всебічно обдарована, — підказав Грейм.

— Еге ж, так краще сказати, — погодилась місіс Талі.— Але від обдарованості до таланту ще дуже далеко, і я, далебі, й досі не знаю, чи є в неї справжній талант. Бо ж вона так і не створила нічого визначного ні в чому, за що бралась.

— Зате створила себе саму, — нагадав Грейм.

— Так, вона сама — справді шедевр, — знов погодилась місіс Талі, зраділо всміхнувшись. — Вона чарівна, надзвичайна жінка, така незіпсута, така природна! І кінець кінцем, чи багато це варте — зробити якусь річ? Та мені кожна з Полиних одчайдушних витівок — я ж бо знаю, і як вона купалась верхи на Горянині, й усе, — любіші за всі її картини, хоч би вони й шедеврами були. Та спершу мені важко було розуміти її. Дік часто називає її вічним дівчиськом. А я її називаю найдорослішою в світі дитиною, їй дуже пощастило, що вона спіткала в житті Діка. Отоді, видно було, вона вперше по-справжньому знайшла себе. А сталося воно так...

І місіс Талі почала оповідати, як вони з Полою рік подорожували по Європі, як Пола в Парижі знов захопилась малюванням, як вона врешті дійшла висновку, що успіху можна досягти тільки боротьбою і що тітчині гроші заважають їй.

— І вона таки поставила на своє,— зітхнула місіс Талі.— Вирядила мене додому, та й квит. Погодилась одержувати тільки невеличке утримання й укупі з двома дівчатами-американками найняла в Латинському кварталі студію. Отоді вона й здибала Діка. А з нього теж

химерник був чималий. Ви зроду не вгадаєте, що він робив. Держав кабаре. Ні, не таке, як оті теперішні, а просто собі студентську пивничку. Будь-кого туди не пускали, там збирався гурт усяких навіжених диваків. Розумієте, Дік тільки-но вернувся зі своїх карколомних мандрів на краю світу і, як він сам казав, хотів тоді якийсь час не стільки жиги, скільки розмовляти про життя.

Пола раз якось водила мене туди. Ви не думайте, вони вже заручились, якраз напередодні, і Дік приходив до мене з візитом, усе як годиться. Я колись була знайома з його батьком, Щасливцем Річардом Форестом, і знала про Діка все. Зі світського погляду, то була для Поли якнайліпша партія. І справжнє романтичне кохання. Пола колись давно бачила його, як університетська футбольна команда з Берклі під його проводом виграла у стенфордців. А вдруге вона його побачила у себе в тій студії, що наймала з іншими двома дівчатами. Вона не знала, чи в нього мільйони, а чи вій держить пивничку задля шматка хліба, та їй і байдужо було. Вона завжди слухалась тільки свого серця. Уявіть собі ту пару: невловимого для жінок Діка і Полу, що ніколи й не фліртувала ні з ким. Вони, певне, просто вскочили одне одному в обійми, бо за тиждень усе в них було вирішено, і Дік навіть прийшов до мене з візитом, так немовби моє слово могло ще важити щось.

Але слухайте ж про те Дікове кабаре. То було Кабаре філософів — маленька вбога пивничка в підвалі, у самому центрі Латинського кварталу, з одним-єдиним столом. Уявляєте? Зате ж який стіл! Величезний, круглий, з простих дощок, нічим не застелений, увесь заляпаний вином, бо філософи, розгарячившися, стукали по ньому келихами. За ним могло вміститися тридцять душ. Жінок туди не пускали, ото тільки зробили виняток для Поли й мене.

Ви вже бачили тут Аарона Генкока. Він теж був серед тих філософів і досі вихваляється, що заборгував Дікові за вино найбільше з усіх, хто туди ходив. Отож збиралися там молоді буйноголові мислителі, грюкали по столу та сперечалися про філософію всіма мовами Європи. Діка завжди вабили філософи.

Та Пола зіпсувала всю ту забаву. Тільки-но вони побралися, Дік спорядив свою шхуну "Все покинь", і молодята подалися справляти медовий місяць у морі, дорогою від Бордо до Гонконга.

— А кабаре зачинилось, і бідолашні філософи зосталися без пристановища й без диспутів, — озвався Грейм.

Місіс Талі зареготала, крутячи головою.

— Ні, він залишив капітал його утримувати. — сказала вона крізь сміх, держачись за бік рукою. — Чи повністю, чи тільки якийсь пай, цього вже не знаю. Але за місяць їх розігнала поліція — вирішила, що то анархістський клуб.

Навіть уже добре знаючи, які широкі Полині інтереси та обдарування, Грейм усе ж таки здивувався, коли застав її саму в куточку дивана під вікном, пильно захоплену якимсь тонким гаптуванням.

— Я люблю гаптувати, — пояснила вона. — Найдорожчі вироби з модних крамниць для мене нічого не варті проти моєї власної роботи, за власним малюнком. Дік перше сердився на мене за це. Він же, знаєте, у всьому вимагає доцільності і казав, що шити мені самій — це марнування часу, коли можна за якусь мізерію наймати швачок, і вони робитимуть не гірше. Та врешті я зуміла втлумачити йому свій погляд.

Це однаково, що музичити самому. Звичайно, я можу за гроші слухати музикантів куди кращих від мене; але сісти самій за фортеп’яно і самій виконати п’єсу, власними руками, власним чуттям, — це дає зовсім інше, глибше задоволення. Чи то змагаєшся з іншим виконавцем, пробуєш його перевершити, чи даєш творові власне тлумачення, вкладаєш у нього свою душу, — однаково. Це творчість, це велика радість.

Ось цей гаптований візерунок із лілей по краю шлярки — адже такого нема більш ніде в світі. Я сама його придумала, зовсім сама, і сама виконувала собі на втіху. Певне, в крамницях можна знайти кращі візерунки, тоншу роботу; але це зовсім не те. Це моє. Я уявила його і відтворила. Хто може сказати, що гаптування — не мистецтво?

Пола замовкла і звела на Грейма усміхнені очі, ніби чекала від нього підтвердження.

— І хто може сказати, — підхопив Грейм, — що прикрашати чарівних жінок — це не найдостойніше і найприємніше з усіх мистецтв?

— Так, я просто схиляюся перед добрими кравчинями, — поважно кивнула головою Пола. — Вони справді митці, а до того ж, як сказав би Дік, відіграють важливу роль у світовій економіці.

Іншим разом, розшукуючи в бібліотеці літературу про Анди, Грейм натрапив на Полу, граційно схилену над аркушем паперу, розстеленим на великому столі. По боках лежали архітектурні альбоми; Пола старанно креслила проект рубленої оселі чи дачі для "мудреців з мадронового гаю".

— Ох і морока, — зітхнула вона. — Дік каже, що як будувати, то зразу на сімох. їх поки що четверо, але йому конче хочеться мати сімох. Про ванни, душ тощо, каже він, можна не думати, бо коли це філософи миються? Зате наполягає, щоб було сім окремих кухонь і сім плит: адже якраз за такі буденні речі філософи завжди сваряться.

— Це, здається, Вольтер посварився з королем за недопалки від свічок? — спитав Грейм, милуючись на її зграбну й невимушену поставу. Тридцять вісім років! Годі повірити… Вона схожа була скорше на школярку, розчервоиілу з досади через важке завдання. Потім йому згадалися слова місіс Талі, що Пола — найдорослііше в світі дитя.

Його брав подив. Невже це вона тоді, біля конов’язу під дубами, двома коротенькими фразами з’ясувала йому, що на них насувається? "Я вас розумію", — сказала вона. Що вона розуміє? Чи те слово було вимовлено просто так, аби щось сказати? Але ж хіба не її злив з ним спільний порив, спільний трепет, коли вони вдвох співали "Циганський шлях"? За це Грейм був певен. Тільки знов же, хіба він не бачив, як запалювала її гра Доналда Вера? Вмить у Греймові прокинулося вражене самолюбство, і він запевнив себе, що то зовсім інша річ. Та зразу й усміхнувся на ту думку сам до себе — і сам із себе.

— Чого ви смієтеся? — запитала Пола. — Звісно, який з мене архітектор... Але спробуйте-но самі розмістити сімох філософів і додержати всіх безглуздих Дікових умов!

Грейм вернувся до себе у вежу, сів і, не розгортавши принесених книжок, тяжко замислився. Ні, яка з неї жінка! Вона таки справдешня дитина. Чи, може... — він насилу зважився на ту думку, — може, вся її природність і невимушеність удавані? Може, вона справді все розуміє? Напевне так! Як же інакше! Вона жінка світська і знає життя. Вона дуже розумна. Кожен погляд її сірих очей полишає враження упевненості й сили. Авжеж, сили. Греймові пригадався той перший вечір, коли в ній хвилинами неначе блискала криця — тонка діамантова криця. Він тоді ще порівнював в уяві її силу з мамутовою кісткою, різьбленою блешнею-скойкою, плетеною з дівочих кіс волосінню...

І тепер він усвідомив: після тих коротких слів біля конов’язу, після вдвох проспіваного "Циганського шляху" щоразу, коли зустрічались їхні погляди, вони читали одне одному в очах те, невисловлене.

Марно гортав він сторінки, шукаючи потрібних йому відомостей. Потім кинув, спробував писати далі без них, але жодне слово не спливло з пера. Пекучий неспокій опосів Грейма. Він ухопив зі столу залізничний розклад, почав вибирати, яким поїздом можна від’їхати, тоді передумав і зателефонував до стаєнь, щоб осідлали Альтадену.

Стояв погожий ранок, які бувають на початку каліфорнійського літа. Ані подих вітерцю не хвилював дрімотних ланів, звідки долинали перепелині голоси та спів жайворонків. Запаморочливо пахтів розквітлий бузок. їдучи між бузковими живоплотами, Грейм зачув здалеку густе іржання Горянина, а на відповідь — срібний дзвіночок Принцеси Фозрінгтонської.

Чому він тут, верхи на коні Діка Фореста? — питав себе Грейм. А коли вже так, то чому він бодай не прямує на станцію, до того найближчого поїзда, що його вибрав з розкладу? Така нерішучість, неспроможність зважитись була йому досі невідома, гірко відзначив він. Але ж — і та думка обпекла його вогнем, — у нього тільки одне життя, і в цілому світі для нього існує тільки ця одна жінка.

Він звернув з дороги, щоб пропустити череду ангорських кіз. Їх було кілька сот, біля кожної дріботіло маленьке козенятко, і тому пастухи-баски гнали їх нешвидко, часто спиняючи перепочити. Далі дорога вела повз обгороджений вигін, де паслося багато кобил з малими лошатками; тоді на нього ззаду гукнули, і він ледве встиг звернути вбік, давши промчати табунцеві з тридцятьох жеребчиків-стригунців, що їх, видно, кудись перегонили. Той жвавий табунець розтривожив цілу околицю: звідусюди залунало пронизливе гиготіння жеребців, тоненьке кобиляче іржання, а Горянин нетямився, бачивши та чувши стількох суперників, і гасав по загорожі, й раз у раз сурмив свій виклик і звістував ним, що такого дивовижного й могутнього, як він, споконвіку не було в усій кінській породі.

До Грейма під'їхав Дік верхи на Розбійниці, що все бокувала та зривалася дибки, і обличчя йому аж сяяло через ту бурю, що знялась у його живому царстві.

— Життя буяє! Кличе плодитись! — гукнув він замість привітання і спинив кобилу; однак золотаво-руда Розбійниця й на місці гарцювала, і злісно тяглася зубами то до його ноги, то до Греймової, і рила копитом дорогу, і в безсилій люті хвицала задньою йогою разів із десять підряд.

— Ух, як розгарячив молодняк Горянина! — засміявся Дік. — Чуєш, що він співав? "Слухайте мене! Я Ерос! Я ступаю по горах! Мною повні широкі долини. Кобили на мирних пасовиськах чують мій голос і здригаються, бо знають мене. Трава все густіша й густіша, і весь край налитий снагою, і сік буяє в деревах. Це весна. Вона моя. Я самовладець у своєму царстві весни. Кобили пам’ятають мій голос. Вони знають мене, ще й не бачивши, бо мене звідали їхні матері. Слухайте ж! Я Ерос. Я ступаю по горах, і широкі долини звістують мене, відлунюючи мою ходу".

РОЗДІЛ XIX

Пола, як і нахвалялася, після від’їзду місіс Талі скликала повен дім гостей. Вона ніби позгадувала всіх, хто чекав на запрошення, і авто, яке посилали на станцію за вісім миль від маєтку, рідко коли від’їздило чи верталось порожнє. Наїхало знов чимало співаків, музик, художників, і цілі черідки дівчат із їхнім неодмінним почтом юнаків, а матусі, тітки, літні родички аж кишіли у Великому Будинку, і їх напихалось кілька повних автомобілів, коли виряджалися на пікнік.

Грейм не раз задумувався: чи не зумисне Пола так оточує себе людьми? Сам він зовсім закинув роботу над книжкою, до сніданку ходив купатися з найзавзятішими молодими плавцями, зранку їздив у товаристві верхи по маєтку і взагалі не минав жодних розваг чи то у Великому Будинку, чи то надворі.

Вставали рано, лягали пізно. А одного вечора Дік, що держався своїх правил і ніколи не виходив до гостей раніш як опівдні, зібрав у більярдній компанію картярів, і вони грали в покера до ранку. Грейм теж брав участь у грі й був щедро винагороджений за безсонну ніч, коли на світанку до них завітала Пола — теж після "білої ночі", як вона сказала, одначе свіжісінька на виду, як завжди. Греймові коштувало чималих зусиль не поглядати на неї занадто часто, коли вона колотила іскристі шипучки, щоб покріпити втомлених, аж очі їм позападали, гравців. Потім вона примусила їх заграти останній кін і бігти скупатись у

холодній воді перед сніданком — збадьоритися для денної праці чи розваг.

Пола тепер ніколи не лишалась сама, і Грейм міг тільки приставати до товариства, що її оточувало. Хоча жвава молодь майже не припиняла фокстротів і танго, Пола танцювала рідко, та й то завжди з юнаками. Один тільки раз Грейм сподобився її запрошення на старосвітський вальс.

— Подивіться, як танцювали ваші предки до всесвітнього потопу, — жартома оголосила вона молоді, виходячи насеред зали, бо вони з Греймом мали танцювати лиш двоє.

З першого ж туру вони знайшли повну злагоду рухів. Пола з тою вже знайомою Греймові чуйністю, що робила її такою чудовою акомпаніаторкою й вершницею, скорялася владній кавалеровій манері вести танець, і обоє були немов частинами досконалої живої машини. За кілька хвилин, коли злагода в їхніх рухах стала зовсім автоматична і Дік відчув, що Пола цілковито віддається танцеві, вони почали виконувати складніші фігури. Хоч ноги їхні не відривались від підлоги, та в усіх глядачів було враження, яко висловив Дік, гукнувши:

— Дивіться! Пливуть! Летять!

"Вальс Саломеї", що грали їм, поволі завмирав, і вони теж кружляли повільніше й повільніше, аж урешті застигли на місці.

Всякі слова були зайві. Мовчки, навіть не глянувши одне на одного, Грейм і Пола вернулись до гурту, де Дік уже розводився:

— От бачте, молоді та зелені, як нас, старих, колись учено танцювати! Я проти ваших новітніх танців нічого не кажу, завважте. Гарні, хвацькі, любо глянути. А все ж не зашкодило б вам і вальса як

слід навчитись. Бо так вальсувати, як ви ото часом, — це нечиста сміхота. Ми, старі, теж дещо доброго вміємо.

— Наприклад? — спитала одна з дівчат.

— Можу сказати. Мені дарма, що від вас, молодого покоління, тхне бензином…

Обурені вигуки на хвильку заглушили його.

— Я знаю, що й сам тхну ним, — провадив Дік. — Але ви всі забули навчитися добрих давніх способів пересування. Адже серед вас, дівчата, нема жодної, що може ходити пішки, як Пола. А з вас, хлопці, кожен зостався б без піг, якби спробував позмагатися в хідні зі мною чи Греймом. Я знаю, що ви всі мастаки ганяти машину, крутити кермо. Але ніхто з вас не вміє як слід їздити верхи — не кататись, а їздити по-справжньому, на справжньому коні. А щоб доброю парою в запрягу правити — де там! А чи багато вас, здоровилів, що гасаєте по бухті на своїх скутерах, уміє взяти в руки штурвал шлюпа чи шхуни і сам, без чужої помочі, допливти куди треба?

— Алє ж ми якось туди попадаємо! — знов озвалась та сама дівчина.

— Не заперечую, — відповів Дік. — Тільки не завжди це у вас виходить хороше. Кого з вас можна побачити в такому вигляді, як Полу, коли вона, з віжками в руках і ногою на гальмі, мчить баскою четвернею но гірській дорозі? Ото краса!

Одного теплого ранку Грейм сидів і читав у холодку в галереї великого подвір’я. Коло нього зібралось кілька душ, поміж них і Пола. Погомонівши трохи, він знов устромив очі в журнал і так зачитався, що забув про всіх, аж поки не відчув, що довкола вже тиша. Він звів очі й побачив, що біля нього сама Пола. Решта відійшли, і їхній сміх долітав аж з другого кінця подвір’я. Але Пола… Пола стояла і дивилась на нього.

Її погляд, вираз обличчя спантеличили Грейма. Задума, сумнів, трохи не страх були в очах у неї; і воднораз то був погляд глибокий, допитливий, немов — так ураз підказала Греймові його бистра уява — погляд людини, що дивиться в щойно розгорнену перед нею Книгу долі. Потім вона збентежено спустила очі й виразно зашарілась. Двічі губи її ворухнулись, але, заскочена так видимо, вона не могла здобутися на якесь спокійне слово. Грейм розвіяв ніяковість, мовивши невимушено:

— Ви зиаєте, я оце читав Де Фрісові[127] дифірамби творчості Лютера Бербанка, і мені здається, Дік робить у царстві свійських тварин те саме, що Бербанк у царстві культурних рослин. Ви тут творите життя — ліпите з живого матеріалу нові корисні й прекрасні форми.

Пола, що вже встигла спам’ятатися, зустріла того комплімента задоволеним сміхом.

— Боюся, — провадив Грейм досить поважно, — що я досі марнував своє життя, як порівняти його з вашими досягненнями. Чом я не знайшов собі такого діла, не створив нічого? Я страшенно заздрю вам обом.

— Так, ми розплодили велику силу живих істот, — погодилась вона. — Аж дух захоплює, коли подумаєш, яку силу.

— Авжеж, ваш маєток — справжнє царство плодючості,— усміхнувся Грейм. — Мене ще ніколи так не вражало цвітіння й урожайність життя. Все тут буяє і множиться.

— Ой! — вигукнула Пола, мов раптом щось згадавши. — Я вам колись покажу своїх золотих рибок. Я ж їх розводжу — і на продаж, між іншим. Я постачаю сан-франціським торгівцям найрідкісніші породи й відсилаю рибок навіть до Нью-Йорка. А головне — заробляю на цьому гроші, маю зиск. Так показують Дікові книги, а він вельми пильний рахівник. У нас у мастку немає жодного не заінвентаризованого

молотка, жодного не обліченого вухналя. Недарма ж він тримає цілий полк бухгалтерів. Ви знаєте, він урахував усі видатки на робочих коней, навіть найдрібніші, і всі втрати через хвороби й таке інше і з довжелезних стовпців цифр обчислив вартість однієї робочої години тяглового коня точно до тисячної частки цента.

— Ну, а ваші золоті рибки? — нагадав Грейм: йому прикро було, що вона раз у раз згадує про чоловіка.

— І рибок він доручає облічувати своїм бухгалтерам так само, як і все. Мені записують на рахунок кожну годину праці наших робітників чи обслуги, витрачену на них, і всі канцелярські та поштові витрати. Я повинна платити й за оренду приміщення та устаткування. Дік навіть стягує з мене гроші за воду, ніби він міське водогінне товариство, а я домовласниця. І все ж мені лишається десять відсотків чистого зиску, а бувало, що й до тридцяти. Правда, Дік сміється й каже, що як відрахувати управительську платню — цебто мою, — то вийде, що заробітки мої нужденні або й узагалі це діло збиткове, бо за весь прибуток від рибок я б не змогла найняти такого доброго управителя.

Того ж то Дік і досягає такого успіху в усьому, за що береться. Якщо не рахувати спроб, він ніколи не починає нічого, не знаючи точно, до останньої мікроскопічної деталі, що саме він робить.

— Він дуже впевнений, — зауважив Грейм.

— Я не бачила другої людини, так упевненої в собі,— палко підтвердила Пола. — І не бачила такої людини, щоб мала на це стільки права, як він. Я ж його знаю. Він геній — тільки в зовсім незвичайному розумінні. Він геній, бо такий гармонійний і кругом нормальний, що в ньому не може бути ні крихти геніальності. Такі люди трапляються рідше й стоять вище за геніїв. Мені уявляється, що до цього типу належав Авраам Лінкольн[128].

— Мушу признатися, що не зовсім розумію вас, — сказав Грейм.

— Ну, звісно, я не зважуся сказати, що він рівний Лінкольнові величчю, — відразу поправилась вона. — Дік теж по-своєму великий, але річ не в тому. Вони подібні своєю цілковитою гармонійністю й нормальністю, браком особливого блиску в чомусь зокрема. Ось у мені є щось від генія. Бо я, бачте, багато дечого роблю, сама не знаючи як. Роблю — і квит. Отакі й мої успіхи в музиці. Або стрибки у воду. Хоч ви мене вбийте, я б не зуміла пояснити вам, як я виконую стрибок "ластівкою" чи сальто на півтора оберти.

А Дік навпаки — не може нічого зробити, поки не з’ясує виразно, як він його робитиме. Він усе робить зваживши й спланувавши. Він диво взагалі, диво з усіх боків — саме тим, що не може здивувати нічим зокрема. О, я його знаю. Він ніколи не бував чемпіоном, не ставив рекордів ні в якому виді спорту; але й посередністю не був у жодному. І так само в розумовому житті. Він — немов рівно скований ланцюг. У ньому нема ні міцніших ланок, ні слабкіших.

— А я, боюся, дужче схожий на вас, — сказав Грейм, — на оту звичайнішу, нижчу істоту — генія. Бо я часом також можу блиснути, зробити щось зовсім несвідомо. І ладен часом упасти на коліна перед таємницею.

— А Дік ненавидить таємниці — чи принаймні так здається. Йому мало знати, як — він ще вічно докопується, чому саме. Таємниця для нього — завжди виклик. Вона його дратує, як червона хустка бугая. Йому хочеться відразу здерти з неї всі покриви, проникнути до її серцевини, щоб знати, як і чому — а тоді це буде вже не таємниця, а узагальнення, науково витлумачений факт.

Багато що з тієї драми, яка наростала у Великому Будинку, лишалося приховане від кожного з трьох її учасників. Грейм не знав, як відчайдушно Пола чіпляється серцем за чоловіка, а той, страшенно

заклопотаний безліччю своїх планів та проектів, чимдалі рідше показувався серед гостей. До обіду він з’являвся щодня, але рідко коли виїздив з ними вдень на прогулянки. З того, скільки довгих шифрованих телеграм надходить із Мексіки, Пола здогадувалася, що на Врожайному нові труднощі. Раз у раз до Великого Будинку в поспіху, іноді в найнесподіваніший час приїздили порадитися з Діком агенти та посланці чужоземних підприємців у Мексіці. Дік скаржився Полі, що вони не дають йому вгору глянути, але ні разу й не натякнув, про що йдеться.

— Коли вже в тебе буде вільна хвилька! — зітхнула вона, горнучись до нього одного ранку, коли їй пощастило об одинадцятій годині застати його на самоті. Щоправда, Дік саме диктував на фонограф якогось листа, і вона йому перебила; а зітхнула вона, почувши, як остережливо кахикнув Бонбрайт, що зайшов до кабінету зі жмутом нових телеграм у руці,— Давай я тебе сьогодні покатаю в колясці Дженджиком і Чепчиком, тільки щоб ми вдвох і більш нікого, — попросила вона.

Дік похитав головою й усміхнувся.

— Сьогодні ти застанеш у їдальні химерну компанію, — пояснив він. — Цього більше нікому не треба знати, але тобі я скажу.

Бонбрайт скромно відвернувся до картотек, ніби щось там шукаючи, а Дік провадив стишеним голосом:

— Нафтовики з Тампіко[129]. Сам президент товариства "Насіско" Семюелс і Вансгаар, один з таємних верховодів компанії Пірсона-Брукса, той самий, що облагодив купівлю Східно-Узбережної та Тіуансько-Центральної залізниць, коли вони хотіли зіпхати "Насіско" з дороги; далі Метюсон, генеральний американський представник Пальмерсто-нів — пам’ятаєш, тієї англійської фірми, що так дуже була підкопувалась під "Насіско" й Пірсона-Брукса; ну, і ще дехто. З цього можна збагнути, що

там, у Мексіці, заварюється, коли вже така зграя покинула гриститись і збивається в гурт.

Розумієш, їхнє діло нафта, а моє — золоті копальні, але я теж маю там якусь силу, то вони й хочуть, щоб я пристав до спілки. Там справді наспівають серйозні події, і нам доведеться держатись купи й щось робити — або ж вилетіти з Мексіки. По правді признатись, три роки тому, як почалась там колотнеча, я перший до них із цим набивався, але вони мене відштовхнули, то я зарився у свою нору та й діждався, що самі прибігли.

Хоч Дік приголубив її, назвав своєю любою крихіткою, однак вона помітила нетерплячий погляд, кинутий скоса на фонограф із недописаним листом.

— Отже, сьогоднішній день я мушу віддати їм, — докінчив він і пригорнув Полу міцніше, ніби даючи тим узнаки, що вже час їй іти. — Вони не можуть чекати. І обідати ніхто з них не зостанеться.

Пола схопилася з його колін і випручалася з обіймів якось незвичайно рвучко і стала перед ним, випростана; очі їй блищали, щоки поблідли, обличчя світилось рішучістю, немов вона збиралася сказати йому щось безмірно важливе. Та враз тихо дзеленькнув телефон на столі, і Дік простяг руку до нього.

Пола понурила голову, нечутно зітхнула і рушила до дверей; Бонбрайт відразу підступив до столу з телеграмами, а Дік уже говорив у трубку:

— Ні. Ні в якому разі. Він мусить викрутитись, а то я з нього випущу дух. Обіцянки — то, звісно, тринди-ринди. Якби тільки в них річ, то що б ми могли вдіяти? Але в мене є ще кілька вельми цікавих листів, про них він забув… Так, гак, вистачить для будь-якого суду. Я вам сьогодні о п’ятій усю теку пришлю до контори. І перекажіть йому від мене, що як

він знов спробує свої фиглі, я його впень зруйную. Сам відкрию пароплавство, буду конкурувати, і за рік усі його судна з молотка підуть… Так… Алло! Ви ще слухаєте?., і поцікавтеся тим ділом, що я казав. Я майже певен, що в Межиштатній комерційній палаті на нього є вже дві справи…

Ані Грейм, ані навіть Пола й гадки не мали, що Дік — спостережливий, розумний Дік, який умів передбачати й передчувати, з майже невловних проблисків та відтінків виводити проникливі висновки й здогади, дуже часто підтверджувані дальшими подіями, — уже відчував те, що не сталося ще, але могло статися. Він не чув коротких і значущих Полиних слів біля конов’язу, і не бачив, як Грейм у галереї, підвівши раптом голову, зустрів її допитливий погляд. Він не чув нічого, бачив дуже мало, але відчував багато; і навіть раніше за Полу він невиразно зрозумів те, що сама вона зрозуміла щойно згодом.

Найбільшу поживу для здогадів дав йому той вечір, коли Грейм із Полою співали "Циганський шлях". Хоч Дік був тоді захоплений бриджем, його уваги не уникло те, як поквапно встала вона з-за фортеп’яно; і коли вони підійшли до столу подражнити його програшами, він, зустрівши їх безтурботною усмішкою, все ж таки завважив тінь чогось незвичайного в Полиному обличчі під веселою міною пустунки. Сміючись і віджартовуючись, він ковзнув веселими очима і по Греймові, що стояв поруч неї, і помітив і в ньому щось незвичайне. Івен якийсь знервований, подумав Дік ту мить. Але що могло його знервувати? І чи є який зв’язок між його знервованістю й тим, що Пола так раптово встала з-за фортеп’яно? Він сміявся у відповідь їй їхні книпи, здавав карти, розібрав свої й виграв кін без жодного козиря, а в голові йому все крутились ті запитання.

Але щоб його невиразне передчуття могло коли справдитись — таку можливість Дік відкидав як безглузду і неймовірну. Це випадкове враження, дурне припущення, навіяне дрібницею, доводив він собі. Просто його дружина і приятель — обоє привабливі люди. І все ж часом та думка мимохіть зринала йому в голові: чому вони так раптово

покинули співати? І чому в нього виникло почуття, ніби тут було щось незвичайне? Чому Грейм був такий знервований?

Не здогадувався і Бонбрайт, коли якось уранці, перед дванадцятою, записував текст телеграми, чому його хазяїн, не кидаючи диктувати, ніби знічев’я відійшов до вікна. Останніми ранками Дік часто так робив, зачувши далекий цокіт підків на доріжці, що вела до конов’язу, і нібито байдужим поглядом зустрічав веселу компанію гостей, що вертала з уранішньої прогулянки. Але цього ранку, що нікого не побачивши, він уже знав, хто їхатиме попереду.

— "Брекстон у безпеці,— диктував він далі рівним, як і перше, тоном, а сам дивився на алею, де ось-ось мала показатись кавалькада. — Коли щось вибухне, він зможе втекти через гори до Арізони. Негайно побачте Конорса. Брекстон лишив йому всі вказівки. Конорс завтра будо у Вашінгтоні. Про всі події докладно сповіщайте мене. Підпис".

На доріжці показались поряд Лань і Альтадена. Дік таки вгадав: він побачив те, що й сподівався. З-позад них долітали вигуки, сміх, цокіт багатьох підків — зразу за ними їхала вся компанія.

— А цю, містере Бонбрайте, зашифруйте кодом для Врожайного, — рівним голосом провадив Дік, відзначаючи собі, що з Грейма їздець непоганий, однак не блискучий і що треба буде дібрати для нього більшого коня. — Це Брекстонові. Відішліть обома каналами. Може, хоч одним дійде...

РОЗДІЛ XX

Знову повінь гостей відлинула з Великого Буднику, і не раз за стіл у їдальні сідали тільки Дік із Греймом та Пола. Такими вечорами, коли Грейм і Дік часину розмовляли перед сном, Пола вже не грала собі на фортеп’яно тихих лагідних п’єс, а сиділа біля чоловіків з гаптуванням у руках і дослухалась до їхньої розмови.

У обох приятелів було багато спільного: і молоді літа вони прожили вельми схоже, і погляди на життя мали більш-менш однакові. Їхній світогляд був скорше суворий, ніж сентиментальний, і обидва вони були реалісти. Пола вигадала їм прізвисько — "Кремінні".

— О, я добре розумію вашу позицію, — сміялась вона. — Ви обидва вдалися — цебто фізично вдалися. Ви здорові. Міцні. Витривалі. Ви змогли вижити там, де люди не такі витривалі гинули. Вас не взяла навіть африканська пропасниця, а інших ви поховали. А отой сердега на Кріпл-Кріку, що підчепив запалення легенів і вмер, поки ви встигли спустити його в долину! Чого ж ви тоді не дістали запалення легенів? Якими такими заслугами? Може, ви жили помірковаиіш? Менше ризикували, дужче оберігались?

Вона похитала головою.

— Ні. Просто ви щасливіші — тим, що від природи життєздатніші, міцніші. Он Дік поховав у Гваякілі трьох штурманів і двох механіків — від жовтої пропасниці померли. Чому ж той мікроб жовтої пропасниці, чи що там її викликає, не вбив Діка? Отак самісінько й з вами, широкоплечий і високогрудий містере Греймс. Чому під час вашої останньої подорожі в болотах умерли не ви, а той ваш фотограф? Ну-бо, признавайтеся. Скільки він важив? Які завширшки мав плечі? Чи добрі легені? Чи широкі ніздрі? Чи витривалий був?

— Важив він усього сто тридцять п’ять фунтів, — скрушно визнав Грейм. — Але на початку видавався цілком здоровий. Мабуть, я дужче за нього здивувався, коли він урізав дуба. — Грейм похитав головою. — Це не тому, що він був маленький і легенький. Такі люди за рівних інших умов звичайно найтривкіші. Та однаково ви вцілили просто в око: йому забракло життєвої снаги, витривалості. Ти мене розумієш, Діку?

— Ну, це ніби та вища якість м’язів і серця, що дозволяє деяким боксерам вистоювати двадцять, тридцять, сорок раундів уряд, —

підтвердив Дік. — От, скажімо, сьогодні в Сан-Франціско знайдеться кількасот юнаків, що мріють про тріумфи на рингу. Я спостерігав, як вони пробують силу. На вигляд усі красені, чудово збудовані, молоді, здорові, як липки… І завзяття не бракує. Але навряд чи хоч один з десятка витримає десять раундів. Не тому, що їх нокаутують. Просто снаги не стає. їхні м’язи й серця зроблено не з першорядного матеріалу. Вони нездатні рухатися в такому темпі й з такою напругою цілих десять раундів. Декотрі скисають після чотирьох чи п’яти. І хіба один із сорока може витривати двадцятираундовий матч — нападати й боронитися, завдавати й діставати удари цілу годину, маючи одну хвилину перепочинку після кожних трьох хвилин бою. А таких, хто може вистояти цілих сорок раундів — як Нельсон, Ганс чи Вольгаст, — є один на десять тисяч.

— Отже, ви розумієте, до чого я веду, — підхопила Пола. — Ось вас двоє переді мною. Обом уже за сорок. Ви двоє запеклих грішників. Ви пройшли крізь такі труднощі й небезпеки, де інші падали й не вставали. Ви тішилися життям досхочу. Ви колобродили по всьому світі…

— І дуріли, і казилися, — засміявся Грейм.

— І пиячили, — додала Пола. — Але вас і алкоголь не спалив. Занадто ви тривкі. Ви зоставляли інших під столом, або в шпиталі, або в домовині, а самі йшли своїм славшім шляхом, з піснею на устах, здоровісінькі, й навіть голови вам не боліли з похмілля. А вся річ у тому, що ви такі вдалися. Ваші м’язи — це м’язи "білявих бестій", і серця, легені, шлунки — теж такі, як мають бути у "білявих бестій". Звідси й ваша філософія "білявих бестій". Ось чому ви Кремінці, ось чому ви проповідуєте реалізм і держитесь реалізму в житті — розпихаєте, штурляєте слабкіших та нещасливіших, ступаєте по тих, хто не насміє дати вам відкоша, хто, як оті Дікові боксери, скис би на першому раунді, якби надумав добиватися справедливості силою.

Дік протягло, нібито вражено свиснув.

— Ось чому ви проповідуєте євангеліє сильних, — провадила Пола. — Якби ви були хирляки, то проповідували б євангеліє кволих і підставляли б другу щоку. Але ви обидва — м’язисті силачі, і коли хто вас ударить у щоку, ви другої не підставите…

— Авжеж ні,— перебив спокійно Дік. — Ми зразу загорлаємо: "Голову йому з пліч!" — та й зробимо так. Розкусила вона нас, Івене. Світогляд, як і релігія, — це сама людина, і ми творимо його за своїм образом і подобою.

Розмова точилась далі, а Пола знов схилялася над своїм гаптуванням, і перед очима їй усе стояли ці двоє рославих, сильних чоловіків; захват, подив, роздуми підривали звичайну її впевненість у собі, і вона відчувала, як хитаються, тануть переконання, засвоєні так давно, що вже начебто стали частиною її єства.

Вже збираючись іти спати, вона висловила свої сумніви.

— Найчудніше з усього те, — озвалась вона на одне Дікове твердження, — що всі наші розважання про життя нікуди не ведуть. Надмір філософії тільки заплутує — принаймні жінку. Бо чуєш стільки доказів за все і проти всього, що не лишається нічого певного. Ось, скажімо, Менден-голова дружина лютеранка, і їй невідомі ніякі сумніви. Усе в світі тверде, визначене, непорушне. Вона нічого не знає ні про рух зірок, ні про льодовикові періоди, а якби й знала, це б ні на крихту не змінило тих правил поведінки, що їх вона визнає для чоловіків і жінок на цьому світі й перед лицем Вічності.

А ось тут у нас — ви, Кремінці, викрешуєте свій реалізм, Теренс викаблучує анархо-епікурейський танець в античному стилі, Генкок розмахує блискотливим серпанком Бергсонової метафізики, Лео служить урочисті відправи перед вівтарем Краси, а Дар Гаяль жонглює софізмами своєї вибухової теорії, теж нічого не досягаючи — крім хіба ваших оплесків за красномовність. Розумієте? Виходить, що в жодне

людське судження не можна вірити. Нема нічого правильного. І хибного теж нема нічого. Плаваєш у морі ідей без компаса, без кормила й без карти. Чи зробити оце? Чи утриматись від отого? Чи так буде добре? Чи зле? У місіс Менденгол є готова відповідь на кожне таке запитання. А у філософів? — Пола похитала головою. — Нема. У них є самі тільки ідеї. Вони зразу починають сперечатись і говорять, говорять, говорять, і попри всю свою ерудицію не можуть дійти ніякого висновку. І я така сама. Я слухаю, слухаю, слухаю й говорю, говорю, як оце тепер, а переконатись ні в чому не можу. Не існує критерію…

— Як не існує! — перебив Дік. — Є давній, одвічний критерій істинності: "Чи буде з цього діло?"

— О, знов закресали кремінці! — усміхнулась Пола. — А Дар Гаяль кількома помахами руки та словесними викрутами доведе, що всі кремінці — то ілюзії; а Теренс — що це в кращому разі речі нікчемні, марні, непотрібні; а Генкок — що всі Бергсонові небеса вимощені кремінцями, тільки незрівнянно кращими; а Лео — що у світі є тільки один кремінець, Краса, та й той не крем’яний, а золотий.

— Проїдьмося по обіді верхи, Червона Хмаро, — попросила чоловіка Пола. — Розвійся трохи, викинь з голови юристів, копальні й худобу.

— Я б радий, Пол, — відповів Дік. — Та не можу. Треба поспішати на Оленяче Око, машиною. Оце опівдні сповістили, що там якась морока з водоймищем. Видно, десь у грунті слабина була, і від динамітних вибухів порозходилися розколини. А що з того, що гребля добра, коли дно води не держить?

За три години, вертаючись з Оленячого Ока, Дік відзначив собі, що Пола з Греймом уперше поїхали на прогулянку тільки вдвох.

Вейнрайти й Коглани, що вирядились двома машинами на тиждень до річки Рашн, заїхали на день до Великого Будинку, і Пола надумала

повезти їх у кареті четвернею в гори Лос-Банос. Вирушали вони вранці, і Дік ніяк не міг поїхати з ними, хоча й покинув на хвилинку Блейка, якому саме диктував листи, і вийшов провести їх. Він сам перевірив усю збрую, всадовив гостей у карету й наполіг, щоб Грейм сів на передку біля Поли.

— Хай буде про всяк випадок чоловіча сила в запасі,— пояснив він. — Мені траплялось бачити, як ламалося гальмо на крутому узвозі, і з цього виходили деякі прикрощі пасажирам. Бувало, що і в’язи їм скручувало. А тепер, щоб ви не боялися, коли віжки в Полиних руках, я вам заспіваю пісеньку:

Наша Пола люба й мила,

Парою правус вміло,

Та незгіршо ії четвернею —

Отже, сміло їдьте з нею.

Усі зареготали, і Пола кивнула головою конюхам відпустити коней, а тоді підрівняла в руках віжки, вибравши або попустивши їх, щоб усі четверо коней відчували однаковий натяг.

Гості сміялись і кепкували з Діка, що він мусить залишатися вдома, і ніхто з них не помічав нічого, крім погожого ранку, що звістував чудовий день, та щирого господаря, який зичив їм веселої прогулянки. Тільки Пола крізь радісне збудження — ще б пак, правити такою четвернею! — відчувала невиразний смуток, певне, від того, що Дік зостався ззаду. І Грейма вигляд веселого Дійового обличчя шпигнув у серце докором сумління: чом він сидить тут, поряд цієї жінки, а не мчить поїздом чи пароплавом кудись на край світу?

Однак веселість на Діковому обличчі згасла ту ж мить, як він повернувся й рушив до будинку.

Було вже кілька хвилин на одинадцяту, коли він скінчив диктувати. Блейк підвівся йти, але, повагавшись якусь мить, ще сказав несміливо:

— Містере Форесте, ви просили нагадати вам за коректуру вашої книжки про шортгорнів. Сьогодні вже друга телеграма надійшла: кваплять.

— Я сам уже не встигну, — відповів Дік. — Будь ласка, повиправляйте друкарські помилки, дайте Менсонові, хай перевірить фактичні дані — особливо родовід Короля Девону, — та й відсилайте.

До одидадцятої Дік приймав помічників та завідувачів служб. Аж о чверть на дванадцяту він спекався містера Пітса, організатора виставок, що приніс показати спробний зразок каталога першої з майбутніх щорічних виставок-розпродажів.

Зоставшися вперше на самоті, відколи поїхала карета, Дік зайшов до своєї веранди-спальні й спинився перед рядком барометрів та термометрів на стіні. Але дивився він не на них, а на жіноче обличчя, що сміялося з круглої дерев’яної рамки під ними.

— Поло, Поло, — промовив він уголос. — Невже після стількох років шлюбу ти хочеш здивувати себе й мене? Невже ти в таких дійшлих літах забудеш за розум?

Він надягнув краги і прищібнув остроги, щоб проїхатись верхи зразу після обіду; а випроставшися, ще раз звернувся до обличчя в рамці й підсумував свої думки:

— Ну що ж, заграймо ще в цю гру, — а вже повернувшись іти, додав — На рівних умовах, без ніяких пільг… без ніяких пільг.

— Далебі, якщо я у найближчі дні не від'їду, то доведеться мені зробитися твоїм нахлібником і пристати до "мудреців з мадронового гаю", — сказав Дікові Грейм.

Товариство вже вернулося з прогулянки й мало зійтися в їдальню на коктейлі, але поки що там сиділи тільки вони двоє та Пола.

— Якби ж то філософи всі гуртом написали хоч одну книжку, — зітхнув Дік. — Ні, Івене, ти повинен докінчити свою працю тут. Я тебе примусив її почати, то мушу діждатися й кінця.

Пола теж припрохувала Грейма гостювати довше, і її шаблоново-чемні, байдужі слова здалися Дікові справжньою музикою. У нього аж серце тьохкало. Кінець кінцем хіба не міг він помилитись? Адже годі повірити, щоб двоє таких розумних, дозрілих, уже не юних людей, як Грейм і Пола, могли отак безглуздо захопитися? Це ж не зелені молодятка з серцями врозхрист!

— За твою книжку! — підніс він келиха. А випивши, обернувся до Поли: — Ох і коктейль! Ти сама себе перевершуєш, Пол, а от А-Гея ніяк не можеш навчити. У нього ні коли такі не виходять. Ану, ще один.

РОЗДІЛ XXI

Грейм, їдучи сам зарослими секвойним лісом яругами в пагорбах неподалік Великого Будинку, обзнайомлювався з Селімом — рославим, на тисячу сто фунтів, вороним як галка мерином, що дібрав йому Дік замість надто легкої Альтадени. Кінь був слухняний, сумирний, хоча й жирував іноді; Грейм їхав неквапом, мугикаючи "Циганський шлях", і слова пісні будили в ньому спогади. Надумавшись про буколічних коханців, що вирізьблюють свої імення на корі лісових дерев, він знічев’я, вжарт уломив по гілочці лавра й секвойї, тоді звівся в стременах, дістав довгу стеблину папороті з п’ятипалим листком і зв’язав галузки навхрест. Готового патерана він кинув перед себе на

стежку і помітив, що кінь не наступив на нього. Грейм озирнувся й не спускав патерана з очей, поки стежка звернула вбік. Добрий знак, подумав він, що кінь не стоптав його.

І знов його черкали по обличчю гілки лаврів та секвой, і видніли п’ятипалі папороті, мов надили робити ще патерани. Грейм в’язав їх одного за одним і кидав. За годину він доїхав до вершини яру. Стежка через перевал, як він знав, була крута і важка, отож він, подумавши трохи, завернув назад.

Селім раптом загиготів, і звідкись зовсім зблизька озвалося знайоме іржання. Стежка була широка й рівна, і Грейм пустив коня дрібною ристю; минувши довгий заворот, він угледів Полу верхи на Лані.

— Агов! — гукнув він. — Агов! Агов!

Пола притримала кобилу, і він порівнявся з нею.

— Я щойно завернула назад, — сказала вона. — А чому ви вертаєтесь? Я думала, ви поїдете через перевал на Малий Грізлі.

— Ви знали, що я їду попереду вас? — спитав Грейм, замилуваний Полиним по-хлоп’яцькому відвертим поглядом: вона дивилась йому просто в очі.

— Ну аякже! Після другого патерана я була певна.

— А я й забув про них, — винувато засміявся він. — А чого ви вертаєтесь?

Пола заждала, поки Лань і Селім переступлять повалену через стежку вільху, тоді відповіла, знову дивлячись йому просто в очі:

— Бо я не хотіла їхати вашим слідом. І нічиїм слідом, — хутко поправилась вона. — Тільки вгледіла другий патеран, так і завернула.

Грейм зразу не здобувся на відповідь, і запала ніякова мовчанка. Обоє відчували ту ніяковість і знали, що вона постала з невисловленого, але відомого їм обом.

— Ви завжди зоставляєте за собою патерани? — спитала Пола.

— Оце вперше зроду, — похитав головою Грейм. — Стільки кругом підхожих галузок, аж надило, та й пісня вчепилась голови.

— Мені теж — із самого ранку, тільки-но прокинулась, — призналася Пола, цього разу дивлячись просто вперед, бо мусила ухилитись від пагона дикого винограду, що звисав над стежкою.

Грейм бачив її профіль, корону золотаво-каштанового волосся, округлу шию співачки, і йому знов тиснули серце давній біль, жадання й туга. Полина близькість збурила йому душу. Він бачив її постать у ясно-рудому вельветі, а в уяві його тіснились пекучі видива: Пола в басейні верхи на Горянині, Пола стрибає "ластівкою" з сорокафутової вежі, Пола йде через залу в сіро-блакитній сукні старовинного, середньовічного крою, і круглі її коліна неповторно зграбним рухом підносять важку тканину.

— Про що це ви замріялися? — спитала вона й розігнала ті видива.

Цей раз Грейм не забарився з відповіддю:

— Хвалю бога, що ви сьогодні ще ні словом не згадали про Діка.

— Ви так його не любите?

— Будьмо щирі,— сказав він майже суворо. — Вся річ якраз у тім, що я люблю його. А то б…

— А то б що? — перепитала вона рішучим голосом, однак дивлячись не на нього, а перед себе, на нашорошені вуха Лані.

— Я сам не розумію, чого сиджу тут. Мені слід би давно від'їхати.

— Чому це? — знов спитала вона, не відводячи погляду від кобилиних вух.

— Будьмо щирі,— нагадав він ще раз. — Ми ж розуміємо одне одного без слів.

Полині щоки залилися краскою; вона обернулась до Грейма і мовчки глянула на нього. Її рука з батіжком шарпнулась угору, до грудей, тоді нерішуче застигла й знов опала. Та очі Полині сяйнули радісно і злякано. Так, Грейм не помилився: у них світився ляк, але й радість. Те особливе чуття, яким наділений дехто з чоловіків, підказало йому, що мить саме слушна, і він переклав повіддя в другу руку, під'їхав упритул до Поли, обняв її за стан, притяг до себе, коліном до коліна, так міцно, що аж коні схитнулись, і жагуче поцілував. Він не помилився: її уста відповіли жагою на жагу, трепетом на його невимовний трепет.

Та за мить вона випручалась і відштовхнула його. Лице їй сполотніло, очі палали вогнем. Вона піднесла батіжка, мовби хотіла вдарити Грейма, та натомість цьвохнула ним Лань і водночас всадила їй остроги в боки так несподівано й сильно, аж кобилиця болісно заіржала і рвонулася вперед.

Грейм вслухався в далекий стук підків по лісовій стежці, що завмирав, даленіючи, а кров бухала йому в скроні, і в голові паморочилось. Коли тупіт затих зовсім, він чи зсунувся, чи звалився з сідла додолу і сів на заімшілий камінь. Струс був тяжкий — тяжчий, ніж

він годен був повірити до тої великої миті, коли стис її в обіймах. Ну що ж — жереб кинуто!

Грейм випростався так рвучко, що наполоханий Селім аж захріп і відскочив, натягши повід.

Те, що сталося тільки-но, вийшло зовсім не зумисне. Воно було просто неминуче. Воно мусило статися. Він не мав такого наміру, хоча й розумів тепер, що міг би все передбачити, якби не плив за течією, не зволікав день у день з від'їздом. А тепер від'їзд уже нічого не направить. І мука, і щастя, й безум були в тому, що вже не лишалось ніякого сумніву. Вона все сказала йому без слів — адже губи його ще горіли від дотику її уст. Він знов і знов згадував їхній поцілунок і тонув очманіло в тому спогаді, як у морі.

Він ласкаво погладив своє коліно, що доторкнулось було до її коліна. Серце його сповнилося смиренної вдячності, знайомої лиш тим, хто щиро любить. Яке це чудо, що така чудовна жінка покохала його! Це ж не дівчисько. Це доросла, досвідчена жінка, яка знає, чого хоче. І це вона була в його обіймах, і дихала гарячково, а уста її тремтіли під його устами. Вона вернула йому те, що він дав їй, — а йому й уві сні не снилося, що в таких літах він ще спроможний дати так багато.

Грейм підвівся, хотів був сісти на коня, що тикався мордою йому в плече, тоді спинивсь і замислився.

Тепер уже про від'їзд нема мови. Про це нічого й думати. Звісно, у Діка є свої права. Але ж і в Поли є свої. А він, Грейм, після того, що сталось, хіба має право від'їхати? Якщо тільки… Якщо тільки не разом з нею. Адже поїхати тепер — це б означало вкрасти поцілунок і втекти. Коли вже так створено людей, що двоє чоловіків можуть покохати ту саму жінку, а в такий "трикутник" неминуче проникає зрада, то, певне ж, не так ганебно бути зрадливому супроти чоловіка, як супроти жінки.

"Ми живемо в реальному світі, а не в ідеальному, — міркував він, помаленьку їдучи стежкою. — І Пола, й Дік, і я — ми всі живі люди, а до того ж і реалісти: дивимось життєвим фактам просто в обличчя. Церква, закон, звичай, моральність тут не зарадять. Цей вузол ми повинні розв’язати самі. Звичайно, комусь доведеться страждати. Але ж усе життя — це страждання. Уміння жити в тому й полягає, щоб по змозі уникати мук. На щастя, і сам Дік так гадає. Ми всі троє гадаємо так. І нічого нового тут нема. Без ліку таких "трикутників" у незліченних поколіннях людей якось розв’язувалось. Розв’яжеться якось і цей. Усі людські справи врешті доходять до якогось розв’язку".

Грейм відігнав ті тверезі думки і знову поринув у солодкий спомин, ще раз погладив рукою коліно, ще раз уявою відчув на устах гарячий Полин віддих. Він навіть припинив трохи Селіма й подивився на свою зігнуту руку, що допіру обіймала Полин стап.

Аж за вечерею він знов побачив Полу. Поводилась вона так, як звичайно. Навіть знавши все, він не міг завважити в ній ніякого сліду великої події, ані того гніву, що горів у неї в очах, коли вона, сполотніла, піднесла батіжка, щоб ударити його. В усьому була вона така, як завжди, — Маленька господиня Великого Будинку. Навіть коли їхні очі випадком зустрілись, у її погляді, ясному і спокійному, не було й знаку якоїсь таємниці. Одна полегкість була обом: наїхали на кілька днів нові гості — сама жінота, Полині та Дікові знайомі.

Другого ранку Грейм застав їх із Полою біля фортеп’яно в музичній залі.

— А ви часом не співаєте, містере Грейме? — спитала його міс Гофман, редакторка одного санфранціського жіночого журналу, як уже було відомо Греймові.

— О, ще й як гарно! — жартома запевнив він. — Адже правда, місіс Форест?

— Щира правда, — усміхнулась Пола. — Хоча б тим, що великодушно стримуєте свій голос, аби не заглушити мого зовсім.

— Ну, тепер ми мусимо довести, що не збрехали, — запропонував Грейм. — Ми цими днями співали одного дуета… — він позирнув на Полу, ніби питав її згоди. — Якраз для мого голосу, — і знову мигцем зирнув на неї, однак вона нічим не виявила, хоче співати чи ні.— Ноти у великій вітальні. Я зараз принесу.

Ідучи до дверей, він почув, як Пола пояснює решті:

— Це романс "Циганський шлях". Дуже ефектна, жвава мелодія.

Співали вони стриманіше, ніж того, першого разу, без такого запалу й трепету в голосах, зате віртуозніше, ближче держачися задуму композитора й менше вкладаючи в пісню свого. Але Грейм, співаючи, весь час думав — і Пола, він добре знав, думала те саме, — що в серцях їхніх лунав інший дует, про який і гадки не мали слухачки, що так завзято плескали їм, коли пісня скінчилась.

— Закладаюся, так ви ще не співали, — сказав він Полі, бо вчув нові ноти в її голосі — повноту, дзвінкість і силу, які доводили, що недарма в неї така округла шия справжньої співачки.

Та Пола вже обернулась до жінок:

— А зараз я вам поясню, що таке патеран, бо ви ж, напевне, не знаєте…

РОЗДІЛ XXII

— Діку, любий мій, але ж ваша позиція чисто карлейлівська, — батьківським тоном сказав Теренс Макфейн.

Того дня у Великому Будинку за вечерею сиділо тільки семеро: Пола, Дік, Грейм та "мудреці з мадронового гаю".

— Ну то й що? — відмовив Дік. — Я сам знаю, що мій погляд збігається з ідеями Карлейля[130], але хіба це вже доводить, що він хибний? Ні, культ героїв — дуже добре діло. І це не схоластичний, умоглядний висновок, я говорю як селекціонер-практик, що йому день у день доводиться застосовувати закони Менделя.

— Виходить, я маю погодитися, що готентот[131] нічим не гірший за білого?

— А це в вас озвався Південь, Аароне, — всміхнувся Дік. — Ваших упереджень — не кажу природжених, але змалку прищеплених оточенням — не спромоглася захитати ніяка філософія. Отак само Спенсерові завжди вадив ранній вплив манчестерської школи[132].

— То ви й Спенсера рівняєте з готентотом? — підшпигнув Дар Гаяль.

Дік похитав головою.

— Це ось як, Гаялю. Гадаю, що я зумію вам з’ясувати. Пересічного готентота чи пересічного меланезійця майже можна рівняти з пересічним білим. Різниця полягає в тому, що серед готентотів і взагалі чорношкірих відносно набагато більше пересічних людей, зате серед білих — дуже високий відсоток людей, вищих за пересічний рівень. Ось їх я й називаю проводирями, що тягнуть за собою основну масу свого народу. Завважте, що вони не змінюють натури пересічних людей і не розвивають їх розумово. Вони тільки краще озброюють їх для життя, полегшують їм працю, і таким чином загал може рухатися вперед швидше.

Дайте індіянинові сучасну рушницю замість лука та стріл, і він зможе полювати незмірно успішніше, хоча сам мисливець-індіянин не зміниться

нітрохи. Але ціла індіанська раса породжувала так мало визначних, непересічних людей, що вони за десять тисяч поколінь не спромоглися дати йому рушниці.

— Ну, ну, далі, Діку, — підбадьорив його Теренс. — Розвивайте вашу думку. Мені вже світає, куди ви гнете. Скоро ви заженете в кут Аарона з його расовими забобонами та безглуздою пихою.

— Оті непересічні люди, оті проводирі,— вів далі Дік, — це винахідники, відкривачі, будівники, — одно слово, видатні особистості. Расу, що породжує мало таких видатних людей, таких відхилень угору від нормального рівня, і називають нижчою, неповноцінною. Вона й досі полює: луком та стрілами. Вона погано озброєна для житгя. Пересічний білий так само тваринний, дурний, ледачий, неповороткий, інертний, відсталий, як і пересічний дикун. Але поступ його швидший, бо більше число видатних осіб у його суспільстві дають йому озброєння, організацію, закони.

А яких великих людей, яких героїв — тобто які видатні особистості, видатні відхилення від норми — породила готентотська раса? З-поміж гавайців вийшов тільки один — Камегамега[133]. Американські негри мають щонайбільшо двох: Букера Ваншінгтона й Дюбуа[134], та й у тих обох в домішка білої крові…

Пола прикидалась, ніби розмова дуже цікавить її, і зовсім не здавалася знудженою, одначе Греймові співчутливі очі бачили, що на серці в неї тоскно. А коли Теренс із Генкоком, перебивши Діка, засперечались, вона півголосом сказала Греймові:

— Слова, слова, слова! Як багато слів! Я гадаю, що Дік має рацію, він майже ніколи не помиляється, але мушу признатися, що не вмію і ніколи не вміла прикладати цю зливу слів до життя, до мого власного життя, вчитися з них, як мені жити, що слід і чого не слід робити.

Вона говорила, невідривно дивлячись Греймові в очі, і він добре розумів, що вона має на увазі.

— Я не знаю, яким боком оті видатні особи та поступ раси дотикаються мого життя. Все це не з’ясовує мені, що правильне, що хибне і яким шляхом маю іти я, я сама. А вони як завелися, то проговорять цілий вечір… Звичайно, я розумію те, що вони кажуть, — квапливо запевнила вона. — Але для мене воно не має ніякого сенсу. Слова, слова, слова… Мені ж треба знати, як повестися, що робити з собою, з вами, з Діком.

А Діка неначе посів демон балакучості, і він, перше ніж Грейм устиг потихеньку відповісти Полі, почав розпитувати його про ті південноамериканські племена, серед яких він подорожував. Побачивши Діка в ту мить, будь-хто вирішив би, що це безтурботна, щаслива людина, захоплена суперечкою. Ані Греймові, ані навіть Полі, що вже дванадцять років була його дружиною, і в голові не мріло, що від його спокійних, нібито побіжних поглядів не втаївся жоден порух руки чи тіла, жодна зміна виразу на їхніх обличчях.

"Що з ними діється? — питав себе Дік. — Пола як не своя. Щось її видимо дратує — напевне, наша суперечка. І Грейм якийсь кислий. Говорить мляво; певне, думає про щось зовсім інше. Про що ж?"

А демон балакучості, за якою Дік ховав свої таємні думки, спонукав його розводитись чимраз ширше й запальніше.

— Вперше я ладна зненавидіти наших мудреців, — шепнула Пола Греймові, коли той відповів на Дікові запитання.

Дік, що вже незворушно розвивав далі свою ідею, начебто цілком захоплений темою, тим часом добре бачив, як вона щось сказала Греймові, хоча й не розчув ні слова, бачив її чимраз сильніший неспокій і

Греймове мовчазне співчуття, і силкувався здогадатися, що ж вона сказала, а сам говорив, звертаючись до всіх:

— І Фішер, і Спайзер[135] погоджуються на тому, що в нижчих расах розмаїття спадкових рис і якостей куди обмеженіше, ніж, скажімо, у французів, німців чи англійців…

Ніхто за столом не здогадувався, що Дік умисне завертає розмову на інші стежки; і юному Лео потім навіть на думку не спадало, що то не стільки його запитання змінило тему, скільки Дікова хитра й мудра тактика, бо то вона підштовхнула його спитати, яку ж роль відограють у поступі раси видатні жінки.

— Видатних жінок, Лео, не бував, — підморгнувши до решти, відповів йому Теренс. — Адже, як сказав Дік, видатна людина — це відхилення від норми. А жінки завжди консервативні, їхня роль — охороняти норму. Вони закріплюють у спадковості і відтворюють чистий тип — і тим самим становлять вічне гальмо колісниці прогресу. Якби не жінки, кожен з нас, чоловіків, був би відхиленням від норми, тобто видатною особою. Ось нехай наш знаменитий солекціонер і практик-менделіст підтвердить мої дилетантські спостереження.

— Почнімо з початку: з’ясуймо передусім, про що в нас мова, — праз підхопив Дік. — Що таке жінка? — спитав він із серйозною міною.

— Стародавні греки вважали, що жінка — це наслідок невдалої спроби природи створити чоловіка, — відповів Дар Гаяль, і тонкі, єхидні губи його насмішкувато скривились.

Уражений Лео спаленів. Уста йому затремтіли, і він жалісно, з мукою в очах глянув на Діка, ніби просив захисту.

— Напівлюдина, — підсипав жару й Генкок. — Немов бог, коли творив її, покинув роботу не докінчивши, і вона так і зосталася з половинкою душі чи в кращому разі з заблудлою, сліпою душею.

— Ні! Ні! — вигукнув юнак. — Нащо ви таке говорите! Діку, ви ж знаєте, що це неправда. Скажіть їм, скажіть!

— Якби ж то я міг, — відповів Дік. — Але говорити про душу — це темне діло, таке темне, як і сама душа. Всі ми знаємо про себе, що часто блудимо, як сліпі, часто губимось — а найдужче тоді, коли уявимо, ніби нам добре відомо, де ми і що ми таке. Що таке особистість божевільного, як не особистість трохи — чи набагато — дужче розладнана, ніж наша? А що таке особистість недоумка? Або ідіота? Або дефективної дитини? Або коня? Собаки? Комара? Жаби? Шашеля? Слимака? І що таке ваша власна особистість, Лео, коли ви спите і вам щось сниться? Коли у нас морська хвороба? Коли ви закохані? Коли у вас болить живіт? Коли вам судомить ногу? Коли вас раптом опаде смертельний страх? Коли ви сердитесь? Чи коли схиляєтесь в екстазі перед красою світу і думасте, ніби думаєте про щось нез’ясовне, невимовне?

Я навмисне сказав: "думаєте, ніби думаєте". Бо якби ви думали справді, краса світу не здавалась би вам нез’ясовна і невимовна. Ви б її бачили ясно, виразно, чітко. Ви могли б висловити свою думку про неї. І особистість ваша була б така ясна, виразна, чітка, як ваші думки та слова. Отже, Лео, коли вам у буйному захваті здається, ніби ви піднеслись на вершини буття, насправді ви тільки труситесь, тіпаєтесь, корчитесь у безтямному танці шаленої оргії чуттів і навіть не знаєте ні фігур того танцю, ні сенсу тієї оргії. Ви не знаєте себе. Ваша душа, ваша особистість у ту хвилину — це щось темне, заблудле, сліпе. Можливо, і в жаби, що всілася над ковбанею і, надимаючись, хрипко скрекоче крізь темряву до свого булькатого подружжя, теж є в ту хвилю якась темна, сліпа особистість?

Ні, Лео, душа — це річ занадто темна, аби наші темні душі могли її збагнути. Часом буває, що в нібито чоловічому тілі живе жіноча душа. А буває, що в одній людині кілька різних особистостей. А до деяких двоногих створінь пасує приказка "ні риба ні м’ясо". Ми як особистості пливемо наче клапті туману крізь темряву, морок і спалахи світла. Всюди круг нас імла й туман, і в наших душах, повитих таємницею, теж імла й туман.

— А може, насправді ніякого туману немає? Може, це тільки ви, чоловіки, його напускаєте? — спитала Пола.

— О, це озвалася справдешня жінка. А Лео ще й не вірить, що в неї тільки півдуші,— відповів Дік. — Уся річ, Лео, в тому, що стать і душа тісно переплетені й переплутані між собою, і ми знаємо дуже мало про перше, а ще менше про друге.

— Але жінки прекрасні…— тихо промовив юнак.

— Ага! — підхопив Генкок, зловтішно блиснувши чорними очима. — То ти, Лео, ототожнюєш жінку з красою?

Поетові губи ворухнулись, та він спромігся лише головою кивнути.

— Ну що ж, тоді розгляньмо малярство за останню тисячу років, як відображення економічних умов та політичних інституцій і спробуймо з’ясувати, як чоловік втілював у фарбах свій ідеал жінки і як жінка дозволяла йому…

— Годі вам дражнити Лео, — втрутилась Пола. — Будьте щирі, кажіть усі по правді те, що знаєте і в що вірите.

— О, жінка — це щось священне! — врочисто оголосив Дар Гаяль.

— Скажімо, богоматір, — озвався Грейм, кидаючись на підмогу Полі.

— Або "синя панчоха", — додав Теренс, і Дар Гаяль схвально кивнув йому головою.

— Не кваптеся, по одному! — спинив їх Генкок. — Розгляньмо культ богоматері. Це культ однієї осібної жінки, на відміну від нинішнього культу всіх жінок, що до нього признається Лео. Чоловік — це ледачий дикун. Він не любить, щоб його турбували. Він любить спокій, спочинок. А тим часом йому від створіння світу дано в супутники життя непосидюще, нервове, істеричне створіння, ім’я якому жінка. У неї весь час примхи, забаганки, сльози, вереди, норови. Спекатись її він не може, бо вона йому потрібна, хоч і затруює все його жнгтя. Що ж йому діяти?

— Будьте певні, він хитрюща бестія — знайшов раду, — вкинув Теренс.

— Він зробив з неї небесний образ, — провадив Генкок. — Ідеалізував її добрі якості, підніс її так високо над собою, відсунув так далеко від себе, що її погані якості вже не могли його дратувати й не заважали йому лежати з люлькою в зубах та споглядати зорі. А коли звичайна, жива жінка пробувала турбувати його, він проганяв її з думок і згадував свою небесну царицю, досконалу жінку, носійку життя і охоронницю безсмертя. Потім настала Реформація і розбила культ богоматері. А чоловік лишився прикутий до жінки, руйнівниці його спокою. Що ж він тоді придумав?

— Ух, хитрюга! — оскірився Теренс.

— Він сказав: "Я зроблю з тебе мрію, ілюзію". І зробив. Богоматір була його небесною жінкою, найвищим ідеалом жінки. Він узяв та й переніс усі її ідеалізовані риси на земну жінку, на всіх жінок і, сам собі забивши баки, повірив у те й досі вірить... як оце Лео.

— Як на чоловіка нежонатого, ви просто навдивовижу обізнані з капосною жіночою натурою, — зауважив Дік, — Чи це все чиста теорія?

Теренс зареготав:

— Діку, любий мій, це ж Аарон цитує Лору Марголм![136] Він її напам’ять знає, до останнього рядка.

— І все-таки, хоч скільки ми тут наговорили про жінку, а ще не торкнулись і краєчка її одіння, — сказав Грейм, і Пола й Лео нагородили його вдячними поглядами.

— Є ж бо ще кохання, — тихо промовив юний поет. — Тут ще ніхто й словом не згадав про нього.

— І про шлюбні закони, і про розлучення, і про полігамію, й моногамію, і вільне кохання, — враз висипав Генкок.

— А скажи, Лео, — запитав Дар Гаяль, — чому в любовній грі жінка завжди буває переслідувачем, мисливцем?

— Неправда! — спокійно й упевнено відказав юнак. — Це все Шоу навигадував.

— Браво, Лео! — похвалила Пола.

— Тоді й Уайльд[137] помилявся, коли казав, що жінка нападає, несподівано здаючись? — допитувався Дар Гаяль.

— Як вас послухати, виходить, що жінка — не якесь страховище, якась хижачка! — запротестував Лео. Нишком зиркнувши на Полу очима, в яких світилася щира любов, він обернувся до Діка: — Скажіть, Діку, хіба жінка — це хижачка?

— Ні,— похитавши головою, відповів Дік неквапно, злагіднілим від співчуття голосом, бо він помітив той погляд. — Я не можу сказати, що

жінка — це хижачка. І так само не можу сказати, ніби вона — здобич хижака. І не скажу, що вона дає чоловікові саму лише безхмарну втіху. Я тільки скажу, що вона дає чоловікові дуже багато втіхи…

— І призводить його до багатьох дурощів, — докинув Генкок.

— Шляхетних дурощів, — серйозно поправив Дік.

— Ось я хочу спитати Лео, — озвався Дар Гаяль. — Скажи мені, Лео, чому так буває, що жінка любить чоловіка, який її лупцює?

— І не любить того, хто її не лупцює, еге? — прийняв виклик Лео.

— Так-так.

— Ну що ж, Гаялю, трохи ти маєш рації, але дужче помиляєшся. Я від вас, друзі, чимало наслухався про визначення. Ти, Гаялю, дуже хитро обминув їх у своєму запитанні, то я сформулюю їх за тебе. Отже: чоловік, що лупцює кохану жінку, — це чоловік ницої вдачі. І жінка, що кохає чоловіка, який її лупцює,— це жінка ницої вдачі. Жоден чоловік з високою душею не лупцює своєї коханої. І жодна жінка високої душі,— юнак зовсім мимовільно оглянувся на Полу, — не змогла б кохати чоловіка, що її лупцює.

— Ні, ні, Лео, — озвався Дік, — присягаюсь, я ні разу в житті не лупцював Поли.

— От бач, Даре, — враз зашарівшись, провадив Лео, — ти помиляєшся. Пола кохає Діка, хоч він її й не б’є.

Дік повернув начебто веселе, потішене обличчя до Поли, ніби чекав від неї мовчазного підтвердження тому, що сказав юнак; насправді ж він хотів побачити, як сприймає вона такі слова, бувши в тому душевному стані, що про нього він здогадувався. В її очах, здалося йому, справді

блиснуло щось незвичайне, але що — Дік не втямив. По Греймові він теж нічого не помітив: зацікавлений вираз з виду в того не змінився ні на мить.

— Я бачу, жінка сьогодні знайшла свого святого Георгія похвалив Грейм юнака. — Ви мене засоромили, Лео. Я спокійно сиджу, а ви самі б’єтеся з трьома драконами.

— Та ще якими драконами! — докинула Пола. — Якщо вони О’ Гея до зеленого змія довели, то що вони зроблять з вами, Лео?

— Жоден справжній лицар кохання не злякається всіх драконів на світі,— сказав Дік. — А найкраще тут те, що в цьому разі дракони мають більше слушності, ніж ви, Лео, гадаєте, і все ж таки правда ваша, а не їхня.

— Лео, синку, а дракони не всі люті, ось є один добрий, — заговорив Теренс. — Цей дракон хоче відкинутись від своїх негідних товаришів, перейти на твій бік і зробитися святим Теренцієм. І в цього святого Теренція є до тебе одне гарненьке запитання.

— Дозвольте спершу рикнути оцьому драконові,— поробив Генкок. — Лео, я знаю, що в коханні багато втішного й прекрасного, але скажи мені: чому так часто буває, що коханець із ревнощів убиває свою кохану?

— З великої муки, з нестями, — відповів юнак. — Бо йому, на своє лихо, судилося покохати жінку з такого ницою душею, що вона виявилася здатна розбудити в ньому ревнощі.

— Але ж любов може й збочити, — нагадав Дік. — Доведеться вам, Лео, пошукати кращої відповіді.

— Дік правду каже, — підтвердив Теренс. — Але я тобі підсоблю вбити драконів. Любов може збочити навіть у найкращих душах, і тоді на кін виходить зеленоока почвара ревнощів. Припустімо, що найдосконаліша жінка, яку лиш годен ти уявити, розлюбила чоловіка, що не лупцював її, і покохала другого, що теж її кохає і ніколи б не лупцював. Що тоді? Завваж, усі троє мають високі душі. Ну, піднімай меча і тни на весь розмах!

— Перший чоловік не вб’є її і взагалі не зробить їй ніякої кривди, — твердо проголосив Лео. — Бо інакше він не був би такий, як ти його змалював. Він мав би ницу душу, а не високу.

— Ви хочете сказати, що він зійшов би їм з дороги? — спитав Дік, діставши й припалюючи сигарету, щоб не дивитись ні на кого.

Лео поважно кивнув головою.

— Так, він зійшов би з дороги, і намагався б полегшити їй усе, і був би з нею дуже делікатний.

— Розгляньмо-но конкретний приклад, — сказав Генкок. — Припустімо, що ти, Лео, закохався в місіс Форест, а вона в тебе, і ви вдвох утікасте в великому лімузині…

— Я б нізащо цього не зробив! — вигукнув, спаленівши, юнак.

— Лео, ви гадаєте, мені приємно це чути? — підштрикнула його Пола.

— Це ж тільки припущення, Лео, — напосідав Генкок.

Юнак збентежився страшенно, голос йому аж тремтів, однак він обернувся відважно до Діка й промовив:

— На це хай Дік відповість.

— І відповім, — сказав Дік. — Я б не забив Поли. І вас, Лео, я б не забив. То була б нечесна гра. Хоч би як мені краялось серце, я б сказав: "Благословляю вас, дітки". Одначе... — він змовк на хвильку, і веселі зморщечки в кутиках очей провістили, що зараз він утне якийсь жарт. — Одначе я б подумав, що Лео прикро вклепався. Бачте, він зовсім не знає Поли.

— Вона перебивала б йому споглядання зір, — усміхнувся Теренс.

— Ні, Лео, ні, обіцяю вам! — вигукнула Пола.

— Оце вже ви клеплете самі на себе, місіс Форест, — запевнив її Теренс. — По-перше, ви б не змогли не робити цього. А по-друге, робити так було б вашим святим обов’язком. І нарешті, якщо хочете почути мов авторитетне слово, коли я був молодим, палким коханцем, із серцем повним любові й очима повними зір, я не знав більшого щастя, як тоді, коли моя кохана змушувала мене забувати про них.

— Теренсе, якщо ви й далі казатимете такі чудові речі,— знов вигукнула Пола, — то я втечу в лімузині і з Лео, й з вами!

— То не баріться ж, — галантно відповів ірландець. — Та зоставте між вашим манаттям місце для кількох книжок про зорі — може, нам з Лео захочеться почитати їх у вільну хвилину.

Диспутанти нарешті дали спокій Лео, і Дар Гаяль з Генкоком насіли на Діка.

— А що ви розумієте під "чесною грою"? — спитав індієць.

— А те саме, що сказав я і що Лео сказав, — відповів Дік; він уже відчув, що Полина нудьга й неспокій на якийсь час розвіялись і вона

прислухається до розмови мало не жадібно. — Для мене, з моїми поглядами і вдачею, це була б найтяжча душевна мука, яку лиш годен я уявити, — цілувати жінку, що тільки терпить мої поцілунки.

— А якби вона прикидалася — скажімо, заради минулого, чи жаліючи вас, не хотячи уразити? — допитувався Генкок.

— Це був би, як на мене, непрощенний гріх, — відповів Дік. — Тоді нечесна гра була б з її боку. Я не розумію, яка в цьому справедливість і яке задоволення — утримувати біля себе кохану жінку хоч на мить довше, ніж вона того хоче. Лео сказав щиру правду. Може, п’яному шевцеві щастить кулаками завоювати й підживляти любов своєї тупої самиці. Але чоловіки з вищою натурою, бодай з проблиском розуму й духовності не можуть здіймати руки на любов. Я зробив би, як каже Лео: полегшив би жінці все і був би дуже делікатний з нею.

— Що ж тоді вийде з вашого інституту моногамії, яким так вихваляється західна цивілізація? — спитав Дар Гаяль.

— То ви обстоюєте вільне кохання? — докинув і Генкок.

— Я можу відповісти тільки банальною істиною: не вільного кохання не буває. Тільки пам’ятайте, що ми дивимося з погляду вищих натур. Оце й вам відповідь, Дар Гаялю. Величезну більшість людей треба прив’язувати до ладу й до праці інститутом моногамії чи ще якою твердою, непорушною формою сім’ї. Бо ці люди не годяться для волі в коханні чи в шлюбі. Для них свобода кохання означала б просто розпусту. Тільки ті нації змогли розквітнути й витривати віки, де релігія й держава тримали людські інстинкти в рамках послуху та ладу.

— То виходить, що ви ваші власні шлюбні закони визнаєте тільки для інших, але не для себе? — запитав Дар Гаяль.

— Я визнаю їх для всіх. Діти, родина, кар’єра, суспільство, держава — все це робить шлюб, законний шлюб, доконечним. Але з тої самої причини я визнаю і розлучення. Всі люди, чоловіки й жінки, здатні покохати не один раз у житті. Давнє кохання може вмерти, а нове — народитись. Над коханням держава має не більше влади, ніж самі чоловіки чи жінки. Хто закохався, той закохався, й квит, більше він нічого не знає — тільки трепет, захват, зітхання, пісню в серці. Але над розпустою держава може мати владу.

— Ви обстоюєте якесь аж надто складне вільне кохання, — скептично зауважив Генкок.

— Правда. Бо й людина, що живе в суспільстві,— це істота аж надто складна.

— Але ж є такі чоловіки, такі коханці, що не можуть пережити втрати коханої,— вихопився Лео, здивувавши всіх. — Вони б умерли, якби вмерла вона… а тим наче — якби вона покохала іншого.

— Ну що ж, нехай вони й умирають, як умирали завжди, — відмовив Дік похмуро. — винуватити за їхню смерть нема кого. Нас так створено, що серця наші часом збочують.

— Моє серце ніколи не збочить! — гордо заявив Лео, і гадки не мавши, що його таємниця відома всім. — Я знаю, що не зміг би покохати вдруге.

— Вірю, синку, — підтримав його Теренс. — Твоїми устами промовляють усі вірні закохаиці. Найвища радість кохання саме в його неподільності. Як це сказав Шеллі… чи то пак Кітс?..[138] "Вся — диво і захват шалений". Плюгавець то, а не коханець, хто здатен хоч на мить подумати, що на світі знайдеться ще жінка, хоч на тисячну частку така чарівна, принадна, розкішна, чудовна, як його кохана, і що він коли зможе полюбити іншу.

Вже як вони виходили з їдальні, Дік, не уриваючи розмови з Дар Гаялем, думав сам собі: поцілує його Пола на добраніч чи потихеньку втече від фортеп’яно спати? І Пола, розмовляючи з Лео про його останнього сонета, що він показав їй, теж думала: чи зможе вона поцілувати Діка? Їй раптом, хтозна-чому, страшенно захотілося де зробити.

РОЗДІЛ XXIII

Після вечері, у великій вітальні, говорили небагато. Пола сіла за фортеп’яно, і Теренс, заслухавшись її співу, урвав посередині довгу тираду про кохання, нечутно перейшов залу й простягся на ведмежій шкурі поруч Лео. Дар Гаяль з Генкоком теж облишили суперечку і посідали нарізно в глибокі крісла. Грейм, що перебігав очима свіжий журнал, начебто зацікавився найменше, проте Дік завважив, що й він раптом кинув перегортати сторінки. І сам Дік, звісно, вловив нові нотки в Полиному голосі й замислився, що це за знак.

Коли вона доспівала пісню, троє мудреців посунули до неї й сказали в один голос, що нарешті вона забула прикидатись і заспівала так, як вони сподівалися від неї весь час. Лео лежав нерухомо й безмовно, зіпершись підборіддям на руки, з якимсь екстатичним виразом на обличчі.

— Та це все через наші балачки про кохання, — засміялася Пола. — Це ті прегарні думки, що Лео й Теренс… і Дік укинули мені в голову.

Теренс труснув довгою, вже сивуватою чуприною.

— Ви хотіли сказати — в серце, — поправив він. — Бо сьогодні ваш спів лився з серця, вашим голосом співала сама любов. Уперше, пані моя, почув я сьогодні повну його силу. І не кажіть мені більше, що ваш голос слабенький. Ні, він сильний, у ньому така міць, як у морській

линві, грубій золотій линві, що нею швартують кораблі аргонавтів у гаванях Щасливих островів.

— А за це я зараз проспіваю вам "Славу", — відповіла вона, — щоб відсвяткувати звитягу над драконами, що її довершили святий Лео, святий Теренцій… ну і, звичайно, святий Річард.

Дік не пропустив з тієї розмови ні слова, але сам уникнув її — відійшов до вробленого в стіну буфета і налів собі шотландського віскі з содовою.

Поки Пола співала "Славу", він сидів на одному з диванів, смоктав віскі, а спогад пік його. Колись Пола вже співала так: у Парижі, під час його недовгого женихання, і потім, на шхуні "Все покинь", коли вони справляли свій медовий місяць.

Трохи згодом він підкликав до себе Грейма, мовчки показавши йому порожню скляику, і налив йому й собі. А коли Грейм допив віскі, попросив Полу, щоб вона з Греймом заспівала "Циганський шлях".

Та Пола похитала головою і почала "Зілля забуття".

— Ні, це не жінка, це страховище! — вигукнув Лео, коли вона доспівала. — А він справжній вірний коханець. Вона розбила йому серце, та він не розлюбив її. І не може покохати вдруге, бо не годен забути її.

— Ану, Червона Хмаро, "Пісню жолудя", — усміхнувшись чоловікові, сказала Пола. — Постав склянку й будь гарним хлопчиком, саджай жолуді.

Дік нехотя звівся з дивана, труснув свавільно головою, немов кінь гривою, і важко затупав ногами, зображуючи Горянина.

— Зараз я покажу Лео, що він у маєтку не єдиний поет і лицар кохання. Послухайте Горянинову пісню: вона "вся — диво і захват шалений", Теренсе, і навіть більше. Горянин не марить коханою. Він взагалі не марить. Він просто втілює любов. Зразу, стрівшися, спинається дибки, та й усе. Слухайте його!

Дік заіржав по-жереб'ячому — буйно, радісно, гучно — на всю велику залу, знову труснув головою, тупнув ногою і проспівав:

— "Слухайте мене! Я — Ерос! Я ступаю но горах! Мною повні широкі долини. Кобили на мирних пасовиськах чують мій голос і здригаються, бо знають мене. Трава все густіша й густіша, і весь край налитий снагою, і сік буяє в деревах. Це весна. Вона моя. Я самовладець у своєму царстві весни. Кобили пам’ятають мій голос, вони знають мене, ще й не бачивши, бо мене звідали їхні матері. Слухайте ж! Я — Ерос. Я ступаю по горах, і широкі долини звістують мене, відлунюючи мою ходу".

"Мудреці з мадронового гаю" вперше чули цю Дікову пісню і привітали її гучними оплесками. Генкок знайшов у ній привід поновити дискусію і вже почав розвивати в Бергсоновому дусі біологічне визначення кохання, та його спинив Теренс, помітивши вираз огиди, що майнув по обличчю Лео.

— Будь ласка, пані моя, заспівайте ще, — попросив Теренс. — Про кохання. Тільки про кохання. Я давно знаю, що мені найкраще думається про зорі під жіночий спів.

Трохи перегодя до зали ввійшов А-Гей. Діждавшись, поки Пола доспівала пісню, він підійшов нечутно до Грейма й подав йому телеграму. Дік невдоволено позирнув на служника.

— Я гадаю — дуже важлива, — пояснив китаєць.

— Хто привіз? — спитав Дік.

— Я привіз, — відповів А-Гей. — Нічний черговий з Ельдорадо телефоном подзвонив. Сказав — важлива. Я поїхав.

— Справді, важлива, — підтвердив Грейм, дочитавши телеграму. — Діку, сьогодні ще буде поїзд на Сан-Франціско?

— Стривай, А-Гей, — глянувши на годинника, спинив Дік служника, що вже рушив до дверей. — Який поїзд на Сан-Франціско спиняється в Ельдорадо?

— Об одинадцятій десять, — вразу відповів китаєць. — Часу досить. Не забагато. Кликати шофера?

Дік кивнув головою.

— Тобі справді треба їхати сьогодні? — спитав він Грейма.

— Так. Дуже важливе діло. Я встигну зібратись?

Дік ще раз кивнув головою А-Геєві, а Грейму відповів:

— Якраз устигнеш укинути в валізку, що треба.

Тоді знов обернувся до китайця:

— А-Гов ще не спить?

— Ні, сер.

— Пошли його до кімнати містера Грейма, нехай допоможе збиратись, а як машину подадуть, скажеш мені. Тільки хай Сондерс бере не лімузина, а спортивну.

— Гарний чолов’яга, як дуб, — мовив Теренс, коли Грейм вийшов.

Мудреці обступили Діка, тільки Пола лишилась за фортеп’яно, але й вона слухала.

— Один з небагатьох, із ким би я не побоявся піти в вогонь, і в воду, і до дідька в зуби, — говорив Дік. — Він був на "Незермірі", коли вона сіла на рифи біля острова Панго під час урагану дев’яносто сьомого року. Панго — це просто смужечка піску, заввишки дванадцять футів над рівнем припливу, поросла кокосовими пальмами, але безлюдна. Серед пасажирів було сорок жінок — дружини англійських офіцерів тощо. У Івена рука була розпухла, як колода, — гадюка вкусила.

Море бурхало, човном не попливеш. Дві спущені шлюпки розбились, і веслярі потонули. Четверо матросів один за одним зголошувались уплав перетягти тонку линву на берег, і кожного витягали за ту линву назад уже мертвим. Як відв’язували останнього, Грейм, із хворою рукою, роздягся й зголосився пливти. І доплив, хоча як викинуло його хвилею на берег, то зламало ту руку й троє ребер. Одначе він спромігся прив’язати линву, поки зомлів. Тоді шестеро, держачись за неї, потягли на берег грубшу линву. Четверо допливло. І тільки однієї жінки з сорока не врятували: вмерла з переляку, бо мала слабе серце.

Я потім розпитував його, так він же мов той англісць, слова зайвого не витягнеш. Сказав тільки, що видужав швидко. Він гадав, що морська вода, велике напруження і перелами кісток якось збили вплив гадючої отрути.

До зали з різних кінців водночас увійшли А-Геіі і Грейм. Дік помітив, що перший Греймів погляд був звернений до Поли.

— Все готове, сер, — доповів китаєць.

Дік налагодився провести гостя до машини, а Пола, видно було, не збиралась виходити. Грейм рушив до неї, щоб перепросити за раптовий від’їзд та попрощатись, як годиться.

І Пола, ще під враженням того, що тільки-но розповідав Дік, замилувалась прегарним видовищем — легкою й гордою поставою Греймової голови, і недбало зачесаним, вигорілим на сонці чубом, і легкістю рухів, аж дивною в такому рославому й плечистому чоловікові. Коли він підступив ближче, вона спинила погляд на його довгастих сірих очах з ледь важкуватими повіками, що робили його схожим на непокірливого насупленого хлопчака. І вона чекала, що ось той вираз зникне, коли його очі засвітятьс я вже так добре знайомою їй усмішкою.

Він попрощався з нею звичайними в таких випадках словами, і вона так само висловила жаль; але очима й швидким потиском руки він сказав їй те, що хотів і чого вона несвідомо сподівалась. І вона відповіла йому поглядом і мимовільним потиском руки. Як він уже був сказав, вони й без слів розуміли одне одного.

Віднявши руку, Пола швидко озирнулась на Діка, бо вона за дванадцять років заміжжя добре вивчила його спостережливість і відчувала шанобливий острах перед його майже надприродною здатністю здогадуватися про факти з якихось невловних ознак і в’язати ті ознаки у висновки, що часом вражали своєю повнотою і влучністю. Але Дік, що стояв до неї боком і сміявся з якогось Генкокового дотепу, сам тільки-но обернув до неї усміхнені очі, вже рушаючи проводити Грейма.

Ні, подумала вона, Дік не міг помітити їхнього таємного мовчазного прощання. Адже то була тільки коротенька мить — проблиск в очах, швидкий порух пальців, і все. Як міг він щось побачити чи відчути? Адже ні очей, ні рук їхніх йому не було видно за Греймовою спиною.

Та однаково Пола шкодувала, що озирнулась на Діка. Вона почувала себе винною, і те почуття мучило її, коли вона проводжала поглядом двох високих русявих чоловіків, що пліч-о-пліч ішли до дверей. У чому ж її провина, питала вона себе, чом це їй треба щось таїти? Та вона мала досить чесності, щоб глянути правді в вічі, не викручуватись перед собою і визнати, що їй справді є що таїти. І щоки її загорілись на думку, що вона мимохіть скотилася до омани.

— Я повернусь за два-три дні,— сказав Грейм біля машини, тиснучи Дікову руку.

Погляд його був прямий і відвертий, а стиск руки міцний і щирий. Він видимо хотів був щось сказати, та передумав і, як добре бачив Дік, сказав зовсім інше:

— Коли вернуся, буду збиратись назовсім.

— А книжка? — запротестував Дік, подумки люто вилаявши себе за спалах радості в серці.

— Отож-бо, — відповів Грейм. — Мені треба її докінчити. А я, здасться, не вмію працювати так, як ти. Занадто гарно у вас. Я не можу взятися до роботи по-справжньому. Сиджу над нею, сиджу, а кляті жайворонки аж дзвенять у вухах, і мені ввижаються поля, пагорби, секвойї, Селім… Змарную годину, тоді здаюся й дзвоню, щоб осідлали коня. А коли не це, то ще яка з тисячі принад.

Він поставив ногу на підніжку машини, що тремтіла від запущеного мотора, і сказав:

— Ну, бувай, друже.

— Вертайся та все ж таки спробуй писати, — наполягав Дік. — Коли треба буде, визначимо тобі порядну пайку роботи на кожен день, і я

тебе зранку замикатиму. Поки не зробиш, не відімкну, хоч і цілий день під замком сиди. Я тебе примушу працювати… Нічого не забув? Сигарети є? Сірники?

— Є, є.

— Рушайте, Сондерсе, — наказав шоферові Дік, і авто аж наче стрибнуло від освітленої брами в пітьму.

Коли він повернувся до зали, Пола щось грала мудрецям. Дік простягся на дивані й знову замислився, чи поцілує вона його на добраніч. Звісно, думав він, такого неодмінного ритуалу, щоб цілувати щоранку й щовечора, у них ніколи не було. Вельми часто він не бачив Поли аж до обіду — та й тоді бачив її тільки при гостях. І вельми часто ввечері вона рано втікала до своїх покоїв, не поцілувавши чоловіка на добраніч, щоб гості не сприйняли того як натяку, що вже час лягати спати.

Ні, вирішив Дік, поцілує вона його сьогодні чи ні — це ще нічого не означає. І все ж він чекав.

А вона то грала, то співала, аж поки він задрімав. А коли прокинувся — побачив, що він у залі сам. Пола й мудреці потихеньку пішли. Він глянув на годинника. Була перша година. Пола засиділась за фортен’яно над звичай довго, бо Дік знав, що вона тільки-но пішла: він-бо й прокинувся того, що в залі стало тихо.

І знов його обсіли думки. Йому не раз траплялося задрімати так під її музику, але щоразу, догравши, вона будила його поцілунком і відсилала спати. А цього вечора не зробила так. Та, може, вона ще вернеться. Він лежав і чекав, куняючи. Коли ще раз глянув на годинника, була вже друга. Пола не вернулась.

Він вимкнув світло й пішов через увесь будинок до своєї спальні, дорогою натискаючи в коридорах вимикачі. А в голові у нього всі підмічені дрібнички, пачебто незначущі, майже самі собою шикувались у суцільний текст сумнівів і здогадів, якого він не міг не читати.

У своїй спальні він скинув оком на барометри й термометри, тоді зупинив погляд на усміхненому обличчі в круглій рамці й довго стояв та дивився, аж нахилившись до портрета.

Потім заліз під укривало, намостив під спину подушок і, простягаючи руку до пачки гранок, тихо промовив:

— Ну що ж… так чи не так, а гру мені доведеться дограти.

Потім ще раз позирнув скоса на фото.

— І все ж таки, жіночко моя, краще б без цього… — зітхнув він.

РОЗДІЛ XXIV

Ніби навмисне у Великому Будинку, коли не рахувати кількох випадкових гостей, що наїздили пообідати чи повечеряти, було порожньо. Та марно першого й другого дня після від’їзду Грейма Дік відмагався від своїх справ чи відкладав їх, щоб бути вільному, коли Пола надумає покликати його проїхатись або скупатись по обіді.

Він помітив, що тепер вона примудряються уникати його поцілунків. "Добраніч" вона гукала йому зі своєї спальні через широке подвір’я. Вранці він наготувався, що Пола, як завжди, заскочить до кабінету привітати його, і рівно об одинадцятій годині квапливо вирядив містера Егара й містера Пітса, не влагодивши з ними до кінця деяких важливих питань майбутньої виставки-розпродажу. Дік знав, що Пола вже не спить, бо чув, як вона співала. Він сидів за столом і не робив нічого, хоч на столі чекала повна сітка не підписаних листів. Він згадав, як вона

сама колись почала щоденні вранішні відвідини і досить уперто держалася цієї звички. І як любо, як гарно це було, згадував він, коли вона тихенько гукала: "Доброго ранку, веселий молодче!" — і тулила до нього вгорнений у кімоно стан.

Потім йому згадалось, як часто він ще вкорочував ті коротенькі відвідини, бо, навіть пригортаючи Полу, давав узнаки, що йому ніколи; не раз тоді на лице їй набігала легенька тінь смутку і вона втікала.

Було вже чверть на дванадцяту, а Пола не приходила. Дік узяв телефонну трубку, щоб подзвонити на молочарню. В трубці він почув чийсь жіночий голос і, перш ніж повісив її, вловив Полину відповідь:

— Та що вам той містер Вейд! Забирайте всіх своїх Вейденят і приїздіть хоч на кілька днів...

Як на Полу, це було дуже дивно. Вона завжди раділа, коли Великий Будинок звільнявся від гостей і вони з Діком зоставались удвох на день чи на тиждень. А тепер сама умовляє місіс Вейд приїхати з Сакраменто до них. Видавалося, ніби Пола не хоче лишатись наодинці з ним і тому намагаються оточити себе товариством.

Дік аж осміхнувся, усвідомивши, які жадані раптом стали для нього ті Полині вранішні обійми, коли він залишився без них. Йому набігло на думку повезти Полу для розваги кудись у далеку подорож, як він уже не раз робив. Можливо, це владнало б усю мороку. Вони були б увесь час разом, і їхня близькість відродилася б. Може, гайнути полювати на Аляску? Пола ж давно хотіла. Або знов у Південні моря, де вони колись плавали на "Все покинь". Адже з Сан-Франціско є пароплавна лінія просто на Таїті. За дванадцять днів вони зійшли б на берег у Папіїті. Цікаво, чи Лавіна держить ще там свій пансіон? Бистра Дікова уява враз намалювала його з Полою за сніданком на веранді Лавініного пансіону, в холодку під манговими деревами.

Тоді він грюкнув кулаком об стіл. Ні, хай йому біс, він ще не такий боягуз, щоб утікати з жінкою від іншого чоловіка! Та й чи було б це чесно щодо Поли — везти її геть від того, чого, може, вона жадає? Правда, він ще не знав гаразд, чого саме вона жадає і як далеко вже найшло в неї з Греймом. Може, це тільки весняна гарячка, що минеться разом з весною? А втім, навряд: за дванадцять років, що прожили вони вдвох, Пола жодного разу не виявила схильності до такої гарячки. Вона ні разу, ні на мить не дала йому підстави до ревнощів. Вона завжди чарувала чоловіків, знайомилася з багатьма, приймала їхнє захоплення, навіть залицяння терпіла, але сама лишалася спокійна й незворушна, вірна дружина Діка Фореста…

— Доброго ранку, Веселий молодче!

Пола, така як завжди, всміхаючись Дікові очима й устами, заглянула з коридора до кабінету й послала йому повітряний поцілунок.

І Дік, теж бадьорий як завжди, відгукнувся:

— Доброго ранку, пишна моя зоре!

"Ось зараз вона ввійде, — подумав він, — а я обійму її й випробую, поцілувавши".

Він уже розгорнув обійми назустріч їй. Та Пола не ввійшла. Вона враз сполохано кинулась, озирнулась у коридор, однією рукою стягла кімоно на грудях, а другою підібрала довгі поли, мовби ладналась утікати. А проте чуткі Дікові вуха не дочули з коридора нічиєї ходи. Пола знов усміхнулась йому, послала рукою ще один поцілунок і зникла.

Дік просидів за столом нерухомо хвилин з десять, поки його збудив із тяжкої задуми Бонбрайт, що приніс телеграми; та й далі він ніби не чув, що каже секретар.

А Пола, видно, була щаслива. Дік відчував це з того, як вона співала, ходячи будинком, і галереєю, і подвір’ям, — він-бо давно навчився розпізнавати всі вирази її настрою. Він не виходив з кабінету, поки вдарив гонг на обід; і вона теж дорогою до їдальні не зайшла по нього, як робила часом. Після гонга він почув через подвір’я, що вона, виспівуючи, ввійшла до будинку й попрямувала до їдальні сама.

З ними обідав один випадковий гість — такий собі полковник Гарісон Стодард; полковником він звався ще зі служби в національній гвардії замолоду, а сам був багатир-комерсант, що вже покинув справи. Схибнутий на страйках та масових заворушеннях, він без угаву розводився за столом про те, щоб поширити закон про захист підприємців і на сільськогосподарських робітників. Однак Пола знайшла хвильку сказати Дікові, що вона хоче проїхатись по обіді до Вікенберга — побачитися з Мейсонами.

— Коли вернусь, не можу сказати — адже ти знаєш Мейсонів… А тебе кликати з собою не важусь, хоч була б рада, якби й ти поїхав.

Дік похитав головою.

— Якщо тобі не потрібен Сондерс, — вела вона далі,— то я…

Дік кивнув головою на знак згоди.

— Я сьогодні їздитиму з Келегеном, — відповів він, подумки вмить перепланувавши свій час, тільки-но ясно стало, що з Полою нічого не вийде. — Але я не розумію, Пол, чому ти так уподобала Сондерса. Келеген кращий шофер, і їздити з ним безпечніше…

— Може, якраз через це, — відмовила Пола, всміхнувшися, — Що безпечніш, то повільніш.

— Однаково на перегонах я поставив би за Келегена проти Сондерса, — наполягав Дік.

— А куди ти збираєшся? — спитала вона.

— Та я хочу показати полковникові Стодарду ферму з одним робітником і без коня — оті мої витребеньки з автоматичною оранкою на десятьох акрах. Там зроблено цілу купу вдосконалень, а я вже тиждень не можу поїхати туди й глянути, як їх випробовують. Усе ніколи.

А потім хочу завезти полковника в нашу колонію. Уяви собі, там на цей тиждень прибуло п’ять душ.

— А я гадала, що всі ділянки вже розібрано, — здивувалась Пола.

— Авжеж, — відповів Дік і засяяв усмішкою. — П’ятеро немовлят прибуло! І якраз у найненадійнішій родині — близнята. Ото мені квапляться!

— Багато мудрагелів тільки головами хитають над цією вашою спробою. А я утримуюсь від висновку, поки не побачу бухгалтерського балансу, — казав полковник Стодард, вельми радий, що хазяїн сам буде йому за гіда.

Дік ледве чув полковника, так насунули на нього інші думки. Пола не сказала, що приїде місіс Вейд із дітьми і навіть що вона їх запросила. Та це ще невеликий гріх, вона могла просто забути — у них частенько таке бувало, що до одного наїдуть гості, а друге дізнається про те, тільки побачивши їх.

Однак було очевидно, що місіс Вейд того дня не приїде, а то б Пола не втікала за тридцять миль, аж до Вікенберга. Так, нікуди не дінешся, вона втікала — від нього. Вона не хотіла зоставатись наодинці з ним, бо уникала його пестощів, а це могло означати тільки те, чого він боявся.

Крім того, вона вбезпечувала себе й на вечір. Можна закластися, що вона не повернеться до вечері, а приїде зовсім пізно — якщо тільки не привезе з собою цілу юрму вікенбержців. Вона повернеться в такий пізній час, коли він звичайно вже в ліжку. Ну що ж, він догодить їй і цим, похмуро вирішив Дік, відповідаючи полковникові Стодарду:

— На папері все розраховано чудово, навіть з певним запасом на сюрпризи людської природи. Отут, визнаю, й таїться головний ризик і небезпека: в людській природі. Але єдиний спосіб перевірити — це спробувати, отож я так і роблю.

— Дік не вперше ризикує,— озвалась Пола.

— Але ж це п’ять тисяч акрів землі, і всі капіталовкладення в двісті п’ятдесят ферм, і платня грішми 110 тисячі доларів на рік! — заперечив полковник Стодард. — Кілька таких невдач — якщо, звісно, це скінчиться невдачею, — випомпують до дна ваш Урожайний.

— А Врожайному якраз цього й треба, — з усмішкою відповів Дік.

Полковник закліпав очима.

— Так-так, — запевнив Дік. — Копальпі треба буде випомповувати, їх затоплено через оту колотнечу в Мексіці.

Другого дня, коли мав вернутися Грейм, Дік перед одинадцятою годиною поїхав прогулятись верхи, не бажаючи, щоб Пола, як напередодні, привітала його з порога. Вернувшися з проїздки, він зустрів у коридорі А-Га з цілим оберемком щойно зрізаного бузку. Служник видимо йшов до вежі, але Дік задля певності спитав:

— Куди це ти несеш, А-Га?

— До кімнати містера Грейма — він сьогодні приїде.

"Хто ж це надумав? — замислився Дік, — Сам А-Га?

Чи А-Гей? Чи Пола?" Він пригадав, що Грейм не раз захоплювався їхнім бузком.

Він не пішов, як збирався, до бібліотеки, а вийшов надвір, у квітник під вежею. Вікна Греймової кімнати були порозчиняні, і з них чувся тихенький, щасливий Полин снів. Дік закусив губу і поплентав далі.

Чимало різних людей, чоловіків і жінок, цікавих і навіть визначних, оселяли вони в тій кімнаті, але ні для кого Пола ще не прибирала її квітами сама, міркував він. Звичайно це робив А-Гей, великий мастак щодо квітів, або ж доручав своїм підлеглим, яких вишколив для цього діла.

Поміж телеграм, що приніс йому Бонбрайт, була одна від Грейма, і Дік перечитав її двічі, хоча в ній не було нічого надзвичайного: Івен тільки сповіщав, що забариться.

Супроти звички, Дік не став чекати другого удару гонга перед обідом, а схопився після першого удару — йому захотілось підігріти себе А-Геєвим коктейлем, інакше йому бракувало відваги зустрітися з Полою після тієї пригоди з бузком. Однак вона його випередила. Дік застав її в ідальні, і вона вже ставила на тацю порожній келих. А вона ж пила дуже рідко й ніколи не пила на самоті.

Отже, і їй бракує відваги стрітися з ним, подумав Дік, киваючи А-Геєві й показуючи йому один палець.

— А, спіймалась! — покепкував він з Поли. — Нишком хилимо! Це найстрашніша ознака. Не думав я, не гадав, як ставав з тобою до шлюбу, що ховати мені доведеться гірку п’яницю.

Не встигла вона відповісти, як увійшов гість — молодик на прізвище Вінтерс. Його теж пригостили коктейлем. Цей Вінтерс бував у них частенько, і Дік не пам'ятав, щоб Пола коли зраділа йому так, як тепер, але ще переконував себе, що то не почуття полегкості промовляв в ній. Та хай там як, а за обідом їх знов було троє.

Містер Вінтерс, агроном за освітою і сільськогосподарський оглядач "Тихоокеанської сільської газети", приїхав до Фореста з наміром писати статтю про ставкове рибне господарство Каліфорнії, і Дік, який трохи протегував молодикові, вже обмірковував, що треба буде показати йому по обіді.

— Від Івена телеграма, — сказав він Полі.— Він повернеться аж післязавтра о четвертій.

— Пропав мій клопіт! — вигукнула вона. — Весь бузок пов’яне...

Дікові аж на серці потепліло. Оце говорить його щира, нелукава Пола! Байдуже, яка гра і що з неї вийде, вона гратиме чесно, без дрібного крутійства. Вона завжди була така — надто чиста й відверта, аби здобувати щось оманою.

Проте сам він, ведучи свою роль далі, глянув на неї запитливо і ледь зацікавлено.

— Та в Греймовій кімнаті ж, — пояснила вона. — Я сказала, щоб принесли великий оберемок, і сама там заквітчала. Йому ж так подобається наш бузок!

До самого кінця обіду Пола й словом не згадала, що має приїхати місіс Вейд, і Дік остаточно переконався, що та не приїде, коли Пола спитала ніби знічев’я:

— Ти когось сподіваєшся?

Він похитав головою і сам спитав:

— А ти що збираєшся робити по обіді?

— Ще нічого не надумала, — відповіла вона. — На тебе ж, мабуть, нема надії, ти будеш тлумачити містеру Вінтерсові про рибу.

— А от і ні,— запевнив її Дік. — Я зіпхну його на містера Генлі, у того всі потруги, до останньої мільки, перелічено, а старих окунів він на ймення кличе. А знаєш що?.. — він подумав хвилинку, тоді обличчя його проясніло, ніби від раптової вдалої думки. — Побайдикуймо сьогодні. Візьмімо рушниці та поїдьмо стріляти ховрахів на ту гору, що над Літл-Медоу. Я оце днями бачив, там їх розплодилось казна-скільки.

Дік устиг помітити тривогу, що на мить замерехтіла в її очах, та відразу й згасла. Пола радо сплеснула долонями і сказала весело, як завжди:

— Тільки рушниці для мене не бери.

— Як тобі не хочеться... — почав він делікатно.

— Ні, поїхати я хочу, але стріляти ні. Я візьму нову книжку Ле-Гальєна[139] — оце щойно прислали — і почитаю тобі, як сядемо спочити. Пам’ятаєш, як ми того разу їздили стріляти ховрахів, я тобі читала його "За Золотою дівою."

РОЗДІЛ XXV

Пола на Лані, а Дік на Розбійниці виїхали з брами Великого Будинку поряд — наскільки те дозволяв злий і підступний норов Дікової кобили. Навіть розмовляти вона їм не давала. Прищуливши малесенькі вуха, вона раз у раз сіпалась вискаленими зубами до Полиної ноги або до лиснючого боку Лані, і Дік мусив угамовувати її поводом та острогами, а

за кожною такою поразкою очі її на хвильку наливалися кров’ю. Безперестану вона то підкидала голову, то поривалася зіп’ястись дибки, хоч була загнуздана з мартингалом, то танцювала на місці, бокувала чи пробувала завернутись назад.

— Це останній рік я на ній їжджу, — повідомив Дік. — Її не можна приборкати. Два роки б’юсь, і ніякого пуття. Вона знає мене — знає і мої звички, і що я пан над нею, і коли треба скоритись, — але не приборкується. В ній живе невмируща надія, що я колись загавлюсь, і щоб не пропустити тієї нагоди, вона не вгамовується ні на мить.

— І колись вона таки заскочить тебе, — сказала Пола.

— Отого ж я й відмовляюсь від неї. Не те щоб вона мене втомлювала, але, за теорією ймовірності, раніше чи пізніше вона неминуче скалічить мене. Може, на це лиш один шанс із мільйона, але тільки бог знає, де саме в мільйоні вискочить той шанс — у кінці, посередині чи на початку.

— Ти якесь диво, Червона Хмаро, — усміхнулась Пола.

— Чому це?

— Ти мислиш цифрами: статистичними даними, відсотками, середніми арифметичними тощо. Цікаво мені, за якою формулою ти зміряв і розчислив мене, коли ми зустрілися вперше.

— А ні за якою, щоб я пропав, — засміявся й він. — До тебе не приставали ніякі мірки, ти не підходила ні під яку статистику. Я просто сказав собі, що ось переді мною найчудовніша дівчина, яку лиш будь-коли носила земля, і збагнув, що так хочу мати її, як ще ніколи нічого не хотів. Я просто мусив тебе здобути….

— І здобув, — докінчила за нього Пола. — Але потім, Червона Хмаро, що потім? Напевне, ти вже зібрав чимало цифрових даних про мене.

— Трохи таки зібрав. Трошечки, — визнав він. — І сподіваюсь ніколи не дійти до останньої…

Він урвав мову, зачувши попереду прикметне Горянинове іржання. На дорозі показався огир з ковбоєм у сідлі, і Дік задивився хвильку на бездоганну, широку, замашисту ристь розкішного коня.

— Треба втікати, — понередив він, коли Горянин угледів їх і пустився чвалом.

Вони разом підострожили кобил, завернули їх і погнали навтіки, а ззаду чулося ковбоєве "тпр-ру!", гупання важких підків по дорозі та буйне, владне іржання. Розбійниця відгукнулась, а за нею й Лань. Чути було, що Горянин розпалився невжарт.

Аж нахиляючись у сідлах набік, Дік з Полою звернули на поперечний путівець, кроків за півсотні припинили коней і перечекали небезпеку.

— Від нього ще ніхто по-снравжньому не потерпів, — сказала Пола, коли вони рушили назад на дорогу.

— Тільки ото раз випадком наступив Каулі на ногу. Пам’ятаєш, той пролежав цілий місяць, — нагадав Дік, вирівнюючи свою Розбійницю, що знов пішла бокаса, і мигцем, краечком ока ловлячи Полин чудний погляд, звернений на нього.

В тому погляді був і сумнів, і любов, і страх — так, майже страх чи принаймні якась гнітюча тривога, передчуття чогось страшного; але найдужче відчувалась у ньому допитливість, намагання розгадати, проникнути в душу. А вона не просто так сказала, що він мислить цифрами, подумав Дік.

Одначе він прикинувся, ніби не помітив нічого; видобув блокнота, пильно обдивився водоспуск, що його вони якраз минали, і щось записав.

— Знов нічого не зробили. А його вже місяць як треба полагодити.

— А що а тими невадськими мустангами? — спитала Пола.

То вона згадала ще одну з Дікових ризиковних спекуляцій: за кілька років перед тим у Неваді сталась посуха, і мустангів, щоб не виздихали без паші, спродувано за безцінь. Він купив їх цілий ешелон і випустив на дикіші полонини в горах на заході маєтку.

— Пора вже виїжджувати, — відповів Дік, — І я надумав улаштувати на тому тижні справжнє старосвітське ковбойське свято. Як ти скажеш? Спекти цілого вола, ну, і все як годиться, та скликати сусідство...

— А сам потім не вийдеш, ніколи буде, — заперечила Пола,

— Ну, день би вже якось вигадав. Чом не ідея?

Пола згодилась; потім вони звернули на узбіччя дороги, щоб пропустити три трактори, які тягли за собою прості й дискові борони.

— Переганяємо на Ролінг-Медоус, — пояснив Дік, — На відповідній землі вони вигідніші за коней.

Підіймаючись на гору з широкої долини, де стояла садиба, вони минали оброблені лани, гайки на пагорках, тоді звернули на дорогу, но якій підвода за підводою, везли битий камінь для шляхів; а десь віддалеки, вище на горі, гуркотіла й скреготіла дробарка.

— Застоюється вона в мене, мало їжджу, — зауважив Дік, шарпнувши повід, коли Розбійниця трохи не дістала вискаленими зубами плеча Лані.

— А я так занедбала Дженджика й Чепчика, просто ганьба, — сказала й Пола. — Вже держу їх надголодь, мов скнара, але вони однаково як вогонь.

Дік слухав її байдуже, і в голові не покладаючи, що за яких сорок вісім годин згадка про ті слова боляче вразить його.

Вони їхали і їхали, поки затих у долині скрегіт дробарки, минули смугу лісу, перебралися через невисокий кряж, де червоніли на сонці мансаніти й рожевіли мадрони, тоді крізь молоду евкаліптову посадку попрямували на Літл-Медоу. Не доїхавши трохи до того лугу, вони зсіли з коней і поприв’язували їх. Дік вийняв з кобура при сідлі автоматичну рушницю двадцять другого калібру, і обоє потихеньку рушили пішки до купки секвой над самим лугом. Там вони розташувались у холодку й уткнули погляди в крутий схил гори по той бік лугу, ярдів за півтораста.

— Он, он — троє… четверо… — шепнула Пола, своїм гострим зором розгледівши ховрахів у зеленому ячмені.

То були найхитріші з усього ховрашиного племені, чемпіони обережності, що зуміли встерегтися від принад з отруєного зерна й сталевих пасток, які наставлювано на польових шкідників. Кожне з них пережило кільканадцятьох своїх менш обережних родичів, щоб заселити цю гору новими поколіннями.

Дік набив магазин рушниці невеличкими набоями, оглянув глушник, ліг долічерева на траву, спершись ліктями, і прицілився. Пострілу не було чути, тільки клацнув замок, коли викинуло порожню гільзу, в патронник увійшов новий набій і сам звівся курок. Великий рудувато-сірий ховрах підскочив, перевернувся в повітрі й упав у ячмінь. Дік

чекав, дивлячись уздовж цівки на кілька нір, довкола яких сіріли голою землею чималі повипасувані латки. Коли підранений ховрах виліз із ячменю на таку латку, повзучи до нори, рушниця клацнула знову. Звірок перевернувся набік і застиг.

Клацання замка сполохало решту ховрахів, і вони враз поховались у нори. Лишалося діждатись, поки їхня цікавість переважить обережність. І Дік лежав, чекав, оббігав поглядом схил гори, чи не виткнеться де цікавий писочок, а сам думав: скаже йому Пола щось чи не скаже? У неї на серці турбота, і невже вона не поділиться з ним? Вона ж ніколи ні з чим не крилася. Завжди, раніше чи пізніше, приносила свої турботи до нього. Але ж такої турботи, як ця, розважав далі Дік, у неї ще ніколи не бувало. І це якраз така річ, що про неї найважче сказати своєму чоловікові. А з другого боку — їй завжди була властива непохитна відвертість. Усі роки, що вони прожили разом, Дік дивувався й тішився цією рисою в ній. Чи тепер Полі її забракне?

Так він думав, лежачи. Пола мовчала. Вона була спокійна — принаймні не ворушилась, не шелестіла. Оглянувшись до неї, Дік побачив, що вона лежить горілиць, заплющивши очі й розкидавши руки, немов виморена.

З однієї нори вистромилась маленька голівка, рудувато-сіра, під колір землі. Дік чекав хвилину, другу, третю, аж нарешті, не помітивши ніякої небезпеки, ховрах виліз увесь і звівся на задні лапки роззирнутнся, що ж то його сполохало. Рушниця знову клацнула.

— Влучив? — спитала Пола, не розплющуючи очей.

— Еге ж. Та ще якого гладкого! — відповів Дік. — Урвав цілу низку поколінь.

Так минула година. Пообіднє сонце пекло, проте в холодку не було душно. Часом легенький вітрець ліниво хвилював зелений ячмінь або

шелестів у гіллі секвой над їхніми головами. Дік підстрелив ще одного ховраха. Полина книжка лежала біля неї, але вона не пропонувала почитати.

— Що з тобою? — нарешті зважився спитати Дік.

— Та нічого. Голова болить — такий клятий біль, зразу за очима; певне, невралгія.

— Набагато вишиваєш, — дорікнув жартома він.

— Оце вже ні,— відмовила Пола.

Все було начебто цілком природне; та Дік, стежачи, як великий ховрашисько вилазить з нори, і даючи йому відбігти футів кільканадцять по голій землі до ячменю, думав: "Ні, сьогодні розмови у нас не вийде. І цілуватись та милуватись отут на траві не будемо".

Ховрах був уже біля ячменю. Дік натиснув курка. Звірок упав, мить лежав нерухомо, тоді схопився і хутко, перевальцем побіг до нори. Клац, клац, клац — заклацала рушниця, а біля ховраха здіймалися хмарки пилюки: кулі ледь-ледь не влучали в нього. Дік стріляв так часто, як тільки міг згинати палець на курку — наче поливав з кишки олив’яним струменем.

Він уже перезарядив рушницю, коли Пола озвалась:

— Боже! Що за стрілянина!.. Ну, вцілив?

— Еге ж! Справжнього ховрашачого патріарха, великого зерножера, що об’їдав моїх телят. Алє дев’ять бездимних набоїв на одного ховраха — це задорого. Слід би стріляти краще.

Сонце було вже на спаді. Вітрець затих. Дік застрелив ще одного ховраха й далі невесело пильнував очима схил гори, чи не вискочить ще котрийсь. Він зробив усе, вибрав і час, і місце, щоб спонукати Полу до відвертості. Видно, справа така серйозна, як він і побоювався. Або ще серйозніша: Дікові здавалося, що його світ валиться довкола нього, і він не знав, на що зіпертись, у що вірити. Він був приголомшений, збитий з плигу. Коли б це якась інша жінка, не Пола! За неї він був такий певний! Дванадцяти років, прожитих разом, було досить, щоб утвердити ту певність…

— П’ята година, сонце вже низько, — нагадав він, підводячись і простягаючи руку їй.

— Знаєш, полежала, відпочила, й минулося, — сказала вона, йдучи поряд нього до коней. — За очима вже не болить. І добре, що я не починала читати тобі.

— Тільки гляди, не будь свинкою, — застеріг Дік весело, мовби ніякої тіні й не було між ними. — Щоб сама й не заглядала до Ле-Гальєна. Потім прочитаємо вдвох. Давай руку. Заприсягнися, Поло. Кажи: їй же богу…

— їй же богу… — слухняно проказала за ним Пола.

— …І щоб мене жаба вбрикнула кованим копитом.

— І щоб мене жаба вбрикнула кованим копитом, — урочисто повторила вона.

Третього дня Дік на одинадцяту годину навмисне затримав у себе в кабінеті завідувача молочарні, і Пола, завітавши до нього, тільки прочинила двері й гукнула з порога своє: "Доброго ранку, веселий молодче!" А потім приїхали кількома машинами Мейсони з цілим гуртом галасливої молоді й порятували її на час обіду та денні години. А на

вечір вона вбезпечилась, умовивши їх зостатись пограти в бриджа та потанцювати.

Та четвертого ранку, того дня, коли нарешті мав вернутися Грейм, об одинадцятій годині Дік був у кабінеті сам. Схилений над столом, підписуючи листи, він чув, як Пола навшпиньки ввійшла до кімнати. Він не озирнувся, але, ставлячи далі свої підписи на листах, усім єством слухав тихеньке шелестіння шовкового кімоно. Він аж дух затамував, коли відчув, що вона схиляється над ним. Та поцілувавши його тихенько в голову й проспівавши своє "Доброго ранку, веселий молодче!", вона ухилилась від його жадібно простягненої руки і, сміючись, вибігла. І ще болючіше, ніж розчарування, стис йому серце щасливий вираз її обличчя. Вона зовсім не вміла ховати свого настрою, і очі їй сяяли радісно й нетерпляче, мов у дитини. А пояснення само накидалось: того дня мав вернутися Грейм.

Дік не став пересвідчуватись, чи обновила Пола бузок у Греймовій кімнаті, а за обідом, пригощаючи трьох студентів з сільськогосподарського коледжу в Дейвісі, мусив експромтом вигадувати собі якісь пильні справи вдень, коли Пола сказала, що сама хоче поїхати на станцію по Грейма.

— Чим? — спитав Дік.

— Дженджиком і Ченчиком, — відповіла Пола, — Вони застоялись украй, і я хочу сама їх проїздити. Звісно, я могла б і тебе повезти, куди тобі треба, а на станцію пошлемо машину.

Дік насилу відігнав думку, що вона чекає його згоди з якимсь острахом.

— Дженджик і Ченчик, бідні, пустилися б духу, якби возили мене сьогодні,— засміявся він, думаючи водночас, куди ж йому справді податись. — Я мушу від обіду до вечері покрити сто двадцять миль.

Поїду спортивною машиною, натрушусь на вибоях, і пилюки наковтаюсь, і дорога все з гори та на гору. Ні, тебе я не кличу з собою. Їдь уже Дженджиком і Ченчиком.

Пола зітхнула, але акторка з неї була нікудишия, і в тому зітханні, що мало виразити жаль, Дік ясно відчув полегкість.

— Куди ж це ти поїдеш? — спитала вона жваво, і він знову помітив, як щоки її порожевіли, а очі щасливо заблищали.

— О, я пожену вниз по річці до меліораторів — Карлсон просив приїхати, хоче щось показати мені й порадитись, — а потім назад, до Сакраменто, і треба буде ще заїхати на Чаїне болото, побачити Він Фо-Вона.

— А що це за птиця така — Він Фо-Вон, — сміючись запитала Пола, — що ти мусиш так притьмом мчати до нього?

— О, це птиця не мала, люба моя. Він вартий два мільйони — зароблені на картоплі та шпарагах у дельті. Він у мене орендує триста акрів на Чаїному болоті,— обернувся Дік до трьох студентів. — Це якраз навпроти Сакраменто, по правому березі річки. Добрий приклад того, що вже настав голод на землю. То було мочарище з осокою, як я його купив, і з мене старожитці сміхом сміялися. Мені довелось навіть викупити кілька мисливських ділянок. Вийшло воно мені по вісімнадцять доларів за акр, і то не так давно.

Ви знаєте ті осокові болота. Годяться тільки для качок та худобу пасти сухого літа. Висушити Чаїне, покласти дренаж, насипати дамби стало мені добрих триста доларів за акр. А скільки, думаєте, платить мені старий Він Фо-Вон за оренду на десять років? Дві тисячі за акр. Більше б я з тієї землі не взяв, якби й сам обробляв її. Ці китайці в городництві справжні чаклуни, а на роботу — звірі! Вони восьмигодинного дня не хочуть знати, у них робочий день —

вісімнадцять годин. І найпослідущий наймит має якийсь мікроскопічний пай у господарстві. В такий спосіб Він Фо-Вон обходить закон про восьмигодинний робочий день.

Того дня Діка двічі попереджували, а раз навіть затримали за перевищення швидкості. Він їздив без шофера і гнав машину хоч і швидко, та не без остороги. Він не припускав і думки про якісь нещасливі випадки з його власної вини. І їх з ним справді ніколи не ставалось. Та сама впевненість і точність рухів, з якою він брався за олівець чи дверну клямку, не залишала його й у складніших діях — наприклад, тоді, коли він мчав потужною машиною по людних сільських дорогах.

Та хоч як зосереджено він правив машиною, інструктував Карлсона, домовлявся з Він Фо-Воном, у самому центрі його свідомості невідчепно стриміла думка, що Пола, зламавши всі свої принципи й звички, поїхала зустрічати Грейма на станцію Ельдорадо, аж за вісім миль від мастку.

— Овва! — почав був він уголос, тоді урвав думку, розігнав машину з сорока п’яти миль до сімдесяти, випередив, об’їхавши з лівого боку, однокінну бідку й вернув машину на правий бік дороги, начебто ледве-ледве розминувшися з зустрічним автомобільчиком. Потім скинув швидкість до п’ятдесяти миль і докінчив перервану думку:

— Овва! Уявляю, що подумала б моя маленька Пола, якби я отак поїхав зустрічати якусь чарівну молодичку!

І засміявся, уявивши таку картину, бо з перших же років подружнього життя спізнав Полину манеру тихо ревнувати. Вона ні разу не робила йому сцен, не дорікнула словом, не спитала; однак із самого початку спокійно, але виразно давала взнаки, що їй не до вподоби, коли він приділяє надмірну увагу іншим жінкам.

Дік аж осміхнувся, згадавши місіс Дігемені, невеличку гарненьку вдовицю-чорнявку — не його знайому, а Полину, — що колись давно гостювала в них у Великому Будинку. Пола тоді якось сказала, що на прогулянку верхи вдень не поїде, а за обідом почула, як він умовлявся з місіс Дігемені поїхати в лісисті яри за "гаєм філософів". І хто ж як не Пола, тільки-но вони вирушили, наздогнала їх і весь час їздила з ними! Він тоді всміхався сам до себе, бо ті ревнощі вельми його тішили: адже ні сама місіс Дігемені, ані прогулянка з нею нічого не важили для нього.

Отож із самого початку він намагався не упадати навіть жартома за іншими жінками і щодо цього весь час був куди обачніший від Поли. А їй він дав цілковиту волю, навіть заохочував її до знайомств, і пишався тим, що вона вабить таких цікавих чоловіків, і тішився, що вони розважають її чи смішать своїм залицянням. І він мав на те підстави, подумав Дік. Він був такий спокійний, такий певний за неї — куди дужче, ніж вона могла бути певна за нього, визнав він. І дванадцять років подружнього життя так утвердили ту певність, що він вірив у Полу, як у те, що земна куля обертається. І ось виходить, поду-малось Дікові, що хтозна ще, чи справді вона обертається й чи справді вона куля. Може, недарма в давнину гадали, ніби світ плаский, мов корж.

Він відкотив рукавичку на лівій руці й глянув на годинника. За п’ять хвилин Грейм зійде в Ельдорадо з поїзда. Дік уже мчав від Сакраменто на захід, додому. За чверть години він розминувся з тим поїздом, що мусив привезти Грейма. А минувши станцію, він незабаром наздогнав коляску, запряжену Дженджиком і Чепчиком. Грейм сидів поруч Поли, що правила кіньми. Дік сповільнив швидкість, випереджаючи їх, помахав рукою Греймові, тоді, вже розганяючи машину, весело гукнув назад:

— Вибачайте, що запорошив! Івене, я ще хочу до вечері обіграти тебе в більярд, якщо ви сьогодні доїдете додому!

РОЗДІЛ XXVI

— Далі так не можна. Ми повинні щось зробити, негайно.

Вони були в музичному залі. Пола сиділа за фортеп’яно, звівши обличчя до Грейма, а він стояв зовсім поруч, майже нахилявся над нею.

— Вирішуйте, — провадив Грейм.

Тепер, коли вони обмірковували, що ж їм діяти, обличчя їхні не сяяли щастям, як у закоханих.

— Але я не хочу, щоб ви поїхали, — не здавалась Пола. — Я сама не знаю, чого я хочу. І ви не гнівайтесь на мене. Я ж не за себе думаю. Мені вже про себе байдуже. Але я мушу думати про Діка. І про вас. Я… я ще ніколи не бувала в такому становищі,— докінчила вона, кволо всміхнувшись.

— Але якось треба його владнати, кохана моя. Дік же не сліпий.

— А що було таке, щоб він міг побачити? — запитала вона. — Нічого, крім того єдиного поцілунку в яру, а його він побачити не міг. Ви можете згадати ще щось, шановний добродію?

— Та я б радий, — підхопив він її веселіший тон, хоч відразу ж і споважнів. — Я шалію за вами, просто навіснію. І квит. Я не знаю, чи й ви шалієте так само. І не знаю, чи ви шалієте взагалі.

Говорячи, він поклав руку на її пальці, що лежали на клавішах, але вона лагідно прийняла їх.

— От бачте! — поскаржився він. — А хотіли, щоб я вернувся.

— Так, я хотіла, щоб ви вернулися, — погодилась вона, дивлячись йому, як завжди, просто в вічі.— Я хотіла, щоб ви вернулись, — повторила вона тихіше, задумано.

— Я наче в тумані! — нетерпляче вигукнув він. — Чи ви справді любите мене?

— Так, я люблю вас, Івене — ви самі те знаєте. Але… — вона змовкла й замислилась, немов щось тверезо зважуючи.

— Але що? — квапив він. — Доказуйте!

— Але я люблю й Діка. Чи не комедія, еге?

Грейм не відповів на її усмішку, і вона замилувалась дикуватою хлоп’яцькою похмурістю в його очах. У нього, видно, щось крутилося на язиці, однак він стримався, змовчав, а Полі шкода було за тим, і вона силкувалася здогадатись, які ж то слова.

— Все якось уладнається, — поважно запевнила вона. — Мусить якось уладнатись. Дік каже, що все на світі кінець кінцем уладнується. Адже все міняється. Що не міняється, те мертве, а ми ж із вами не мертві, ні ви, ні я… правда ж?

— Я не ганю вас за те, що ви любите Діка… що ви й далі любите його, — відповів Грейм нетерпляче. — Як на те пішлось, то я не розумію, що ви знайшли в мені, коли порівняти з ним. Кажу щиро. Він проти мене велика людина, й серце у нього велике…

Пола віддячила йому усмішкою і схвально кивнула головою.

— Але якщо ви й далі любите Діка, то як же зі мною?

— Так я ж і вас люблю.

— Цього не може бути! — вигукнув він, метнувся геть від фортеп’яно, швидко перейшов залу, спинився перед картиною Кіта на протилежній стіні й утупився в неї, ніби вперше побачив.

Пола чекала, спокійно всміхаючись і тішачись його запалом.

— Ви не можете любити відразу двох чоловіків! — кинув він їй через залу.

— Але так воно є, Івене. Оце ж я й силкуюсь якось розв’язати. Я тільки не знаю, котрого люблю дужче. Діка я знала довгий час. А вас… а ви…

— Тільки недавній знайомий, — підказав Грейм, вертаючись до неї тою самою розгніваною ходою.

— Ні, ні, Івене, зовсім ні! Ви мені відкрили саму себе. Я люблю вас не менше, ніж Діка. Ні, дужче. Я… я не знаю.

Пола сховала обличчя в долоні й не скинула його руки, покладеної на плече їй.

— Самі ж бачите, що мені нелегко, — провадила вона. — Так багато до цього вплутано, так багато, що я нічого не можу добрати. Кажете, що ви ніби в тумані? А подумайте, в якому тумані я, в якій пітьмі! Ви… та що там казати. Ви чоловік, у вас чоловіча натура, чоловічий життєвий досвід. І для вас усе дуже просто: "Вона мене любить — чи не любить". А я заплуталась, розгубилася. У мене… хоч я й не дівчисько… нема багатого досвіду в коханні. Я ніколи не мала романів. Я любила тільки свого чоловіка… а тепер оце люблю вас. Ви… закохавши мене в себе, розбили ідеальне подружжя, Івене.

— Я знаю… — почав був Грейм.

— А я не знаю, — перебила вона. — Мені потрібен час — щоб усе владнати або щоб воно само владналось. Якби ж не Дік… — протягла вона зі слізьми в голосі…

Грейм мимовільно обняв її за плечі.

— Ні, ні, не тепер, — сказала вона лагідно, зняла з плеча його руку й на мить ласкаво затримала в своїй. — Коли ви торкаєтесь мене, я не можу думати, — додала вона благально. — Я… я не можу думати.

— Ну, тоді я повинен від’їхати, — твердо сказав він.

Пола закрутила головою, протестуючи.

— Таке становище, як тепер, не сила терпіти. Я почуваю себе якимсь паскудником, а я ж не паскудник, я знаю. Я ненавиджу брехню — тобто брехунові я збрешу й оком не моргну, але обдурювати людину таку чесну й щиру, з таким великим серцем, як у Діка, я не можу. Краще вже піти до нього і сказати: "Діку, я люблю твою дружину. І вона любить мене. Що ти тепер зробиш?"

— Ану підіть, — ураз загорілась Пола.

Грейм рішуче випростався.

— Зараз піду.

— Ні, ні,— вигукнула вона перелякано. — Ви повинні від’їхати. — І знов у неї в голосі забриніли сльози: —Але я не можу вас відпустити…

Якщо доти в Діка ще могли бути якісь сумніви щодо Полиних почуттів, то з Греймовим поверненням ті сумніви розвіялись. Доказів він уже не потребував: досить було глянути на неї. Вона немов прокинулась зі сну, розквітла, як буйна весна довкруг, щасливий сміх її бринів щасливіше, а спів лунав дзвінкіше, постійне збудження, невгамовна жвавість красили її. Вона рано вставала й пізно лягала. Вона не берегла себе, щедро розливала пінисте вино свого життя, і Дікові часом спадало на думку, що їй просто страшно спинитись і подумати.

Він бачив, як Пола худне, і мусив визнати, що вона робиться від того ще вродливіша — не бліда, не млява, але якась одухотворено-тендітна.

А життя Великого Будинку текло, як і перше, рівно, весело й безтурботно. Дік часом замислювався, чи довго ще воно тектиме так, однак жахався навіть подумати, що ж буде тоді, коли цей рівний плин порушиться. Поки що, надіявся він, ніхто, крім нього, нічого не знав, ні про що не здогадувався. Але чи довго може так тривати? Він був певен, що недовго. З Поли кепська акторка. Та якби навіть вона вміла якнайкраще приховувати бридкі, ниці вчинки, жодна жінка не спроможна втаїти нового настрою, нового розквіту почуттів.

Дік знав, що його слуги-китайці навдивовижу проникливі — але й навдивовижу стримані, мусив він додати. Та є ж іще гості, надто жінки! Вони підступні, як кішки. Навіть для найкращих із них не буде більщої втіхи, ніж спіймати блискучу, бездоганну Полу Форест на тому, що й її зліплено з персті, як усіх Євишіх дочок. І кожна випадкова гостя, що приїде на один день або на вечір, зможе про все здогадатися — чи бодай про Полині почуття, бо Греймові не були ясні ще й самому Діку. Жінка жінку завжди розкусить.

Правда, сама Пола, багато чим несхожа на інших жінок, різнилась від них і в цьому. Він ніколи не помічав у ній отієї кошачої підступності, ніколи не бачив, щоб вона підстерігала інших жінок, хотіла спіймати котрусь на амурній пригоді — хіба лиш тоді, коли це стосувалося його. І

він знов усміхнувся, згадуючи свого "романа" в місіс Дігемені, що був романом тільки в Полиній уяві.

Поміж усім іншим Дік питав себе й про те, чи здогадується Пола, що він усе бачить.

І Пола теж сушила голову — спочатку марно, бо не могла відкрити ніякої зміни в його настрої й поводженні з нею. Він, як звичайно, перевертав гори роботи, розважався, виспівував свої імпровізовані пісеньки й лишався на вигляд таким, як завжди, — щасливим добрягою. Хвилинами їй уявлялось, наче він став якийсь ласкавіший з нею, та вона відганяла ту думку і запевняла себе, що то їй тільки ввижається.

Та недовго тривали ті сумніви. В юрмі гостей, за обіднім столом, вечорами у великій вітальні або ж за кортами Пола не минала нагоди нишком постежити за ним з-під напівспущених повік і досить скоро упевнилася з виразу його обличчя та очей, що він усе знає. Та Греймові вона й не натякнула про це. Що з того, як і він знатиме? Може, тоді він зразу поїде — а Пола не таїла від себе, що якраз цього їй зовсім не хочеться.

Та дійшовши висновку, що Дік майже напевне про все знає або здогадується, вона ніби озлилась і стала навмисне гратися з вогнем. Якщо він знає — а він таки знає, твердила вона собі,— то чому мовчить? Він же завжди казав усе в вічі! Пола й бажала, і боялась такої розмови; та помалу страх погас, і лишилась тільки щира надія на Дікову рішучість. Це ж він завжди на все зважувався й діяв, не боячись нічого. А вона завжди покладалась на нього. Грейм назвав їхнє становище трикутником. То нехай Дік його розв’яже, розірве трикутник. Адже він що завгодно може розв’язати. Чому ж він не зробить цього?

А тим часом вона жила на одчай душі, намагаючись не слухати свого сумління, що дорікало їй за таке роздвоєння, і не задумуватись дуже глибоко, — просто пливла в самій бистрині життя й переконувала себе,

що впивається ним, дихає на повні груди. Часами вона взагалі не хотіла нічого думати, відчувала тільки велику гордість від того, що скорила, вчарувала двох таких чоловіків. Гордість завжди була одна з головних рис її вдачі — гордість із себе, з того, що вона вміє, чого досягла, що опанувала. Вона пишалась і своєю вродою, і музичним хистом, і вмінням плавати. То гордість спонукала її на все: і танцювати краще за всіх, і вбиратись вишукано, як ніхто, і стрибати з вежі "ластівкою" так відважно та майстерно, як змогло б дуже мало жінок, і, тендітною порцеляновою фігуркою сидячи верхи на Горянині, з’їжджати похилим водозбігом у басейн та своєю волею змушувати здоровезного огиря перепливти його.

Вона пишалась, бачивши разом цих двох сірооких, русявих чоловіків, людей однієї з нею породи. Вона була гарячково збуджена, однак не знервована. Іноді вона цілком спокійно, холодно дивилась на них, порівнювала одного з одним і сама не могла відповісти, для котрого ж вона намагається здаватися вродливішою і привабнішою. Грейма вона держала в руках, але й Діка не хотіла випустити.

Було навіть щось жорстоке в тій гордості, яка лоскотала її на думку, що двоє таких визначних чоловіків страждають через неї — бо Пола була певна, що й Дік, коли він усе знає — чи, краще сказати, відколи він усе знає, — теж мусить страждати. Вона запевняла себе, ніби ставиться до кохання вибагливо і свідомо, знає, чого хоче, і полюбила Грейма не просто як нового, свіжого чоловіка, не такого, як її Дік. Вона не хотіла признатися собі, що її просто захопила пристрасть. Глибоко в душі вона усвідомлювала всю свою нерозважність та шаленство і розуміла, що все це може скінчитись жахливо для когось із них, а то й для всіх трьох. Однак їй подобалося зухвало витати над безоднею і вдавати, ніби ніякої безодні немає. Зоставшись на самоті, вона не раз розглядала себе в дзеркало, іронічно-докірливо хитала головою і гукала: "Ох ти, хижачко, хижачко!" А коли зрідка пускала в голову серйозніші думки, то визнавала перед собою, що Шоу й "мудреці з мадронового гаю", може, таки мають рацію, викриваючи жінок.

Вона не згодна була зі словами Дар Гаяля, що жінка — то невдала спроба природи створити чоловіка; але знов і знов їй пригадувалось Уайльдове: "Жінка нападає, несподівано здаючись". "Чи й я так напала на Івена?" — питала себе Пола. Ті поступки, що вона вже йому зробила, були справді несподівані й для неї самої. Чи будуть ще й нові? Івен хоче від’їхати, з нею чи без неї, але від'їхати. Але вона його держить. Чим же? Мовчазною обіцянкою майбутніх поступок? Пола сміхом проганяла всі дальші міркування, хапалася за скороминущі сьогоднішні втіхи, прикрашала себе, чарувала веселим настроєм, жаріла щастям — вона купалась у ньому, як їй і не снилось ніколи.

РОЗДІЛ XXVII

Однак неспромога закоханим, що живуть так близько одне від одного, довго зберігати незмінною відстань між собою. Непомітно для самих себе Грейм і Пола зближувались. За ласкавими поглядами, доторками рук пішли інші дозволенні пестощі, а врешті якось вона вдруге опинилась у його обіймах, і уста їхні злилися в довгому поцілунку. Цього разу Пола не спалахнула гнівом. Натомість вона владно сказала:

— Я вас не відпущу.

— Я не можу тут лишатись, — усоте повторив Грейм. — Мені, звісно, не вперше цілуватись за дверима і всякі дурощі витівати, — пояснив він, — але тут річ інша. Тут ідеться про вас і Діка.

— Усе владнається, я вам кажу, Івене.

— Їдьте зі мною, та й уладнаємо все самі. Їдьмо негайно.

Пола відсахнулася.

— Згадайте Дікові слова того вечора, коли Лео бився з драконами, — умовляв далі Грейм. — Що якби ви, його дружина, втекли від нього з ким-небудь, він тільки сказав би: "Благословляю вас, дітки".

— Того ж бо мені так важко це зробити. Через його велике серце. Ви тоді слушно про нього сказали. Ось спробуйте придивитись до нього. Він такий ласкавий, такий делікатний, як і казав того вечора. Тобто зі мною делікатний. І навіть більше. Зверніть увагу…

— А він знає? Він уже говорив з вами? — перепив Грейм.

— Ні, не говорив. Але я й так певна, що він знає або здогадується. Ось придивіться. Він не хоче змагатися з вами…

— Змагатися?

— Атож. Він не хоче змагатися. Пригадайте вчорашнє ковбойське свято. Поки не приїхала наша компанія, він виїжджував мустангів, а потім ні разу більше не сів у сідло. А з нього виїжджувач знаменитий. Ви теж пробували, і виходило непогано, але, як сказати по щирості, до нього вам як до неба. І от він не хотів показувати свою перевагу над вами. З самого цього я б упевнилася, що він здогадується.

А ви не помітили, що віднедавна він не сперечається з вами ні в чому, з усім погоджується, що ви тільки скажете, — а він же любить з усіма посперечатись, такий у нього звичай. У більярда він грає з вами й далі, бо там ви його побиваєте. І фехтує на рапірах та палицях — у цьому ви з ним рівні. А боксувати чи боротись не хоче.

— Так, у боксі й у боротьбі він дужчий, — з жалем визнав Грейм.

— Простежте за ним, і ви зрозумієте, що я мала на увазі, коли сказала "не хоче змагатись". Він поводиться зі мною як з баским лошатком: дає волю вибрикувати, як я хочу. І нізащо в світі не зупинить.

О, я знаю його, повірте. У нього свої власні життєві правила, і він міг би навчити всіх філософів практичної філософії. Ні, ні, слухайте, — квапливо спинила вона Грейма, що хотів був перебити її. — Я ще не все сказала. У нас є потайні сходи з бібліотеки до Дікового кабінету; ними ходимо тільки він, я та його секретарі. Піднімешся ними з бібліотеки і зразу потрапляєш до кабінету, між стелажі з книжками. Я оце тільки-но звідти. Зайшла була, хотіла його побачити, коли чую з-за стелажів голоси. Думаю, якась маєткова справа, почекаю трохи, поки він зостанеться сам. Так і виявилося— справа маєткова, але така цікава, така "повчальна", як сказав би Генкок, що я мимохіть стала підслуховувати. Повчальна вона тим, що розкриває Дікову вдачу.

Дік мав розмову з дружиною одного робітника. У великому маєтку, як наш, і таке часом трапляється. Я тієї жінки не знаю ні на ім’я, ні в вічі, і якби зустріла, то не впізнала б. Вона скиглила, нарікала на свою ганьбу, та Дік спинив її. "Все це пусте, — каже. — Я хочу знати одне: чи ви давали Смітові який привід в’язнути до вас?"

Власне, його інакше звуть, але на разі нехай буде Сміт. Це один з наших десятників, він уже вісім років у Діка служить.

"Та що ви, сер! — чую, відповідав жінка. — Він сам в’язне до мене з першого дня, проходу не дає. Я його вже десятою дорогою обминала. Чоловік у мене загонистий, як порох, а я так боялася, щоб його з роботи не прогнали. Він уже безмаль рік як у вас робить, і ще ніякої догани йому не було. Перед тим він довго сталої роботи не мав, і ми дуже бідували. Не з його причини, ні. Він і непитущий у мене. Він завше..."

"Гаразд, гаразд, — уриває її Дік. — Робота вашого чоловіка і його поведінка тут ні до чого. То ви таки справді не давали ніякого приводу містерові Сміту?"

Вона хвилнн із десять запевняла його, все розказувала, як напосідавсь на неї десятник зі своїм залицянням. Голос у неї приємний

— такий м’який, несміливий, жіночний, і з себе вона, мабуть, гарненька. Я насилу стрималася, щоб не виглянути — хотіла побачити, яка вона.

"Ну, а як же той учорашній скандал? — питає Дік. — Широко розійшовся? Крім вашого чоловіка та містера Сміта, ще хто знає? Сусіди чули?"

"Аякже, сер! І чого він уперся до мене в кухню, коли його ніхто не кликав! Мій чоловік і робить не під ним. А він обійняв мене за стан та лізе цілуватись. Коли це чоловік у двері. Він у мене скажений, але на силу не дуже, містер Сміт удвічі дебеліший. Він і вихопив ножа, а містер Сміт упіймав його за руки, та й давай удвох борюкатись по кухні. Я бачу, що душогубство буде, вибігла надвір і кричу: "Рятуйте!" Та сусіди вже й самі колотнечу почули, бо вони там у кухні вікно вибили й плиту завалили, повна кухня диму була і попіл летів. Аж сусіди їх розборонили. Господи, за що це мені така ганьба! Тепер же знаєте, сер, жінки як почнуть язиками плескати!.."

Дік знову спинив її, та ще хвилин із п’ять не міг випровадити. Вона дуже боялася, що чоловіка з роботи проженуть. Дік їй нічого певного не сказав; я зрозуміла, що він зараз викличе десятника, й вирішила почекати ще. І справді, зайшов Сміт. Мені хтозна-як кортіло його побачити, але я могла тільки слухати.

Дік без довгих передмов змалював йому весь скандал, і Сміт признався, що гармидер справді вийшов чималий. Потім Дік йому сказав: "Вона божиться, що ніякого приводу вам не давала".

"Оце вже бреше, — відповідає Сміт. — Вона так в очі заглядає, наче манить. І з самого початку мені бісики пускала. Але в кухню до себе вчора закликала не очима, а таки язиком. Ми не думали, що чоловік прийде. А як він показався, вона почала вириватись. Коли вона каже, що не давала мені ніякого приводу…"

"Менше з тим, — спинив його Дік. — Це пусте".

"Як пусте, містере Форесте, — не здається Сміт. — Треба ж мені виправдатись!"

"Ні, цим ви не виправдаєтесь, бо вашої провини це не стосується, — відповів Дік, і я почула, що він заговорив холодно й твердо, мов суддя. Сміт його не зрозумів, тоді він розтлумачив: — Ваша провина, містере Сміте, в тому, що через вас сталася бійка, бешкет, скандал, зірвалися з припони жіноцькі язики, порушилась дисципліна і лад у маєтку, а це дуже серйозна річ, бо вона позначається на продуктивності праці".

Та Сміт ніяк не міг уторопати. Він думав, що його звинувачують у порушенні моральності, бо він в’язнув до заміжньої жінки, і пробував виправдатись тим, що вона, мовляв, сама його спокушала: "Ну, а я ж, містере Форесте, не кам’яний, а живий чоловік… Звісно, убрала вона мене в дурні, та й сам я в дурні убрався, це правда".

"Містере Сміте, — каже йому Дік. — Ви в мене служите вже вісім років, з них шість десятником. По роботі я до вас претензій не маю. Ви вмієте порядкувати. А ваша моральність мене не цікавить. Про мене, будьте хоч мормоном чи магометанином. Як ви живете поза службою — це ваше діло й мене не обходить, поки воно не відбивається на вашій праці в моєму господарстві. Кожному з моїх возіїв вільно в суботу ввечері напиватися до безтями — хоч і щотижня. Це його діло. Та коли він не проспиться до понеділка й почне зганяти похмілля на моїх конях — бити їх, чи лякати, чи ще щось їм робити таке, що хоч крихту позначиться на їхній роботі,— від тієї хвилини це вже моє діло, і той возій може йти шукати служби десь-інде".

"Ви… ви хочете сказати, містере Фореете, що… що й мені… треба йти шукати служби десь-інде?" — пробелькотів, затинаючись, Сміт.

"Так, саме це я хочу сказати, містере Сміте, — відповідає Дік. — Вам доведеться пошукати собі служби десь-інде. Не тому, що ви полізли до чужої жінки — це діло ваше та її чоловіка, — а тому, що ви порушили спокій у маєтку і це пішло на шкоду продуктивпості праці".

Ви знаєте, Івене, — сказала Пола, сама перебивши свою розповідь, — у сухих цифрах рахункових книг маєтку Дік уміє розгледіти більше людських драм, ніж пересічний письменник у кипучому вирі великого міста. Ось, скажімо, звіти молочарні — на кожного дояра зокрема: стільки й стільки фунтів молока вранці, а стільки ввечері від такої й такої корови, а стільки й стільки — від такої. Дікові не треба знати дояра в вічі. Йому досить того, що надій зменшився, і він питає в завідувача молочарні: "Містере Паркмене, Баркі Перата жонатий?" — "Так, сер", — Він що, посварився з дружиною?" — "Так, сер".

Або ж таке: "Містере Паркмене, Сімпкінс відколи вже найкращий наш дояр, а тепер чогось посунувся вниз, У чому річ?" Містер Паркмен не знає. "Розвідайте, — наказує Дік. — У нього якийсь клопіт. Побалакайте з ним по-товариському, розпитайте. Треба помогти чоловікові". І містер Паркмен розвідує. Виявляється, Сімпкінсів син, студент Стенфордського університету, вкинувся в гульню, підробив векселя і тепер сидить у в’язниці, дожидає суду, Дік доручає справу своїм адвокатам, ті якось затирають справу, визволяють хлопця на поруки, і Сімпкінс знову стає першим дояром. А найкраще з усього те, що хлопець порозумнішав — Дік стежив за ним і далі,— скінчив технічний коледж і тепер служить у маєтку при екскаваторах, заробляє півтораста доларів на місяць, одружився, перед ним кар’єра, а батько його й далі доїть корів.

— Ваша правда, — промовив Грейм розчулено. — Я не помилився, коли сказав, що в нього велико серце.

— Я називаю його своєю непорушного скелею, — вдячно відказала Пола. — Він такий надійний. Його не схитне ніяка буря. Ви ще не знаєте його як слід. Він справді стоїть як скеля. Він ще ніколи в житті не падав.

Йому сам бог усміхається, і весь вік усміхався. Його ще ніколи ніщо не ставило на коліна… І мені… не хотілось би таке побачити. Це було б страхіття. А ось тепер, Івене… — Пола доторкнулась до його руки чи то благально, чи то пестливо. — Я боюся за нього. Через це я й не знаю, що мені діяти. Я ж не через себе вагаюсь і зволікаю. Якби він був брутальний, або обмежений, або слабодухий, або мав у своїй натурі хоч найменшу ницу рисочку, якби він хоч раз у житті падав на коліна, я б давно вже поїхала з вами, любий мій, любий…

Полині очі враз набігли слізьми. Потиском руки вона заспокоїла Грейма, тоді, щоб заспокоїтись самій, вернулась до свого оповідання:

— "Її чоловік, містере Сміте, — каже йому Дік, — мізинця вашого не варт — і для мене, і взагалі. Ось як його схарактеризували: сумлінний, догідливий, але не кмітливий і не сильний, у кращому разі посередній робітник. І все ж звільнити доведеться вас, хоч мені дуже шкода".

Він ще багато говорив, але я вам переказую головне. З цього ви можете збагнути Дікові правила. А він їх дотримує. Дік визнає за людиною свободу. Хоч би що та людина робила, це її діло, поки воно не шкодить навколишнім людям. Він уважає, що Сміт мав повне право вподобати ту жінку й кохатися з нею, якби до цього дійшло. Він завжди казав, що любові не можна ні здобути, ні втримати сплою. І якби я поїхала з вами, він би й справді сказав: "Благословляю вас, дітки". Сказав би, хоч би це навіть розбило йому серце. Бо він уважає, що колишнє кохання не дає ніякого права на теперішнє. Кожна година кохання, сказав він якось, повністю оплачує себе обом сторонам, і тут не може бути ніяких боргів, ніяких векселів, а всякі претензії безглузді.

— І я згоден з ним, — підхопив Грейм. — "Ти обіцяв, чи ти обіцяла, любити мене довіку", — заявляє розлюблене і вимагає сплати любовного боргу, немовби за розпискою на певну суму доларів. Долари лишаються доларами, а кохання або живе, або вмирає. А коли воно вмерло, то як можна вимагати його? Щодо цього ми всі троє згодні, і річ дуже проста: ми покохались — і край. Навіщо зволікати бодай хвилину?

Він нахилився до Поли, погладив її руку, що лежала на клавішах, поцілував зразу в голову, тоді повільно повернув її обличчя до себе й припав устами до покірно підставлених уст.

— Дік не любить мене так, як ви, — сказала вона. — Тобто любить не так шалено. Адже я давно належу йому, і він, мабуть, уже звик до мене. Поки ще не було вас, я частенько сушила собі голову, чи мене він дужче любить, чи своє господарство.

— Це ж так просто, — наполягав Грейм. — Нам треба тільки бути відвертими. Ходімо!

Він підвів її з дзиглика, ніби хотів вести за собою. Та Пола відступила назад, знову сіла й сховала спаленіле обличчя в долоні.

— Ви не розумієте, Івене. Я люблю Діка. І завжди любитиму.

— А мене? — гостро спитав Грейм.

— Ще й питаєте, — усміхнулась вона. — Ви єдиний чоловік на світі, крім Діка, що цілував мене отак, і кого я так цілувала. Але я не можу зважитись. Не можу сама розірвати цього "трикутника", як ви кажете; треба, щоб його розірвали за мене. Я порівнюю вас обох, зважую, міряю. Згадую все своє життя з Діком. А про вас питаю у свого серця. І нічого не можу вирішити. Я нічого не знаю. Ви велика людина, і любов наша велика. Але Дік, як людина, більший за вас. Ви… ви земніший, ви… як би сказати… людяніший, чи що. Ось чому я люблю вас дужче… чи принаймні так мені здасться.

Ні, ні, стривайте, — провадила вона, затримавши в своїй долоні його жадібно простягнену руку. — Я ще не всо сказала. Я згадую все своє життя з Діком. Але я не забула й про те, що є сьогодні й що буде завтра. Мені нестерпна сама думка про те, що хтось жалітиме мого чоловіка, що ви його жалітимете — а вам же, напевне, жаль його, коли я кажу, що

люблю вас дужче. Ось чого я вагаюсь. Ось чого я, тільки-но зважуся, відразу й передумаю і ніяк не можу вирішити.

Я б умерла з сорому, якби через мене хто пожалів Діка. Далебі, вмерла б. Я не можу уявити собі нічого жахливішого. Діка — і раптом жаліють! Його зроду ніхто но жалів, бо він завжди був веселий, бадьорий, дужий, непереможний. Його нема за що жаліти. І ось, із моєї провини… і з вашої, Івене…

Пола раптом відкинула Греймову руку.

— Кожен наш вчинок, кожен доторк вашої руки, що я дозволяю вам, робить його гідним жалю. Тепер розумієте, яке це все складне для мене? А я ж маю й свою власну гордість. Те, що ви бачите мене нечесною перед ним, хоч би в таких дрібничках, як оце, — вона знову спіймала його руку й ніжно погладила кінчиками пальців, — уражає мою любов до вас, принижує, мусить принижувати мене в ваших очах. Мене жахає думка, що хоч би отака моя невірність йому, — вона притулила Греймову руку до щоки, — дає вам право жаліти його й ганити мене.

Пола відняла від щоки його руку, що вже сіпнулась нетерпляче, замисленим, невидющим поглядом подивилась на неї, перевернула й повільно поцілувала в долоню. І враз Грейм підхопив її і стис в обіймах.

— Ну, ось бачте… — докірливо промовила вона, визволяючись.

— Навіщо ви розповідаєте мені все оце про Діка? — спитав її Грейм іншим разом, на прогулянці, коли вони ступою їхали поряд. — Щоб держати мене на відстані? Щоб захиститись від мене?

Пола ствердно кивнула головою, потім квапливо додала:

— Ні, не зовсім так. Ви ж самі знаєте, що я не хочу держати вас на відстані… дуже великій принаймні. Я говорю про Діка, бо він не йде мені

з думки. Зважте самі— дванадцять років я не думала ні про кого більше. Я говорю про нього тому… ну, просто тому, що думаю про нього. Поміркуйте самі, що виходить. Ви чините зневагу над ідеальним подружжям.

— Я знаю, — відповів Грейм. — І роль зневажиика мені не до вподоби. Це ви, замість від'їхати зі мною, примушуєте мене грати її. А я не годен стриматись. Я силкуюсь не думати про вас, повертати свої думки на щось інше. Я сьогодні вранці написав півроздiлу і знаю, що все написане нікуди не годиться, треба переробляти наново. Бо я не можу відірватись думкою від вас. Що для мене Південна Америка та її тубільці супроти вас? А коли я опиняюсь біля вас, мої руки мимохіть, самі тягнуться вас обняти. І ви цього хочете, й не кажіть мені, що не хочете.

Пола підібрала повіддя, наче думала погнати кобилу чвалом, та спершу грайливо всміхнулась і призналася:

— Так, хочу, любий мій зневажнику.

Вона й піддавалась, і боролась водночас.

— Я люблю свого чоловіка, не забувайте! — застерегла вона Грейма, але за мить уже була в його обіймах.

— Слава богу, хоч раз ми зосталися втрьох! — вигукнула Пола, вхопила Діка й Грейма за руки й повела їх до улюбленої Дікової канапи у великій вітальні.— Ходім посідаємо гарненько та будемо розповідати сумні повісті про смерть королів. Ходімо, вельможні панове, герої лицарських боїв, погомонімо про кривавий Армагедон, коли востаннє зайде сонце на цьому світі.

Вона була дуже весела; Дік здивувався, побачивши, що вона припалює сигарету. Він міг би на пальцях злічити, скільки разів вона курила за всі дванадцять років, прожиті з ним. Вона робила це тільки в

ролі господині, аби підбадьорити котру-небудь гостю, що хотіла закурити. А трохи згодом, коли він налив собі й Греймові віскі з содовою, Пола знов здивувала його, попросивши "крапнути крапельку" і їй.

— Це шотландське, — попередив він.

— Дарма, крапни хоч крапелиночку, — наполягла вона. — Тоді ми будемо як троє давніх товаришів, та й погомонимо про все на світі. А як наговоримось, я вам заспіваю "Пісню валькірій".

І сама вона говорила більше, ніж звичайно, і весь час намагалась розворушити Діка. Він добре те бачив, однак піддався їй і з запалом пустився в розмову про білявих героїв-надлюдей.

"Вона підбиває його на змагання зі мною", — подумав Грейм. Та навряд чи те було Полі в голові — вона просто тішилася, споглядаючи цих двох чудових чоловіків, що обидва належали їй.

"Про велику дичину говорять, — майнула в неї думка. — А чи траплялось коли маленькій жіночці вполювати більшу дичину, ніж оце?"

Вона сиділа на канапі, поклавши ногу на ногу, і могла, ледь повернувши голову, бачити Грейма, що вигідно вмостився в глибокому кріслі, або Діка, що простягся на дивані серед подушок, зіпершись на лікоть. Пола слухала їх, а погляд її перебігав з одного на другого. Вони говорили про боротьбу, про криваві сутички, говорили, як реалісти, холодними й твердими словами, аж урешті такий настрій пойняв і її: вона могла вже дивитись на Діка без жалю, без того пекучого жалю, що раз у раз стискав їй серце останніми днями.

Вона пишалася ним, гарним і сильним чоловіком, що міг би принадити будь-яку жінку; але їй уже не було шкода його. Вони мають слушність. Життя — це гра. В бігу випереджає прудкіший, в бою перемагає сильніший[140]. Їм обом траплялось мірятися прудкістю й

силою, випереджати й перемагати. Чом же їй не можна? Вона все поглядала на них, і те запитання знов і знов ставало перед нею.

Вони обидва не були аскети і, напевне, багато чого дозволяли собі у своєму повитому таємницею минулому, з якого увійшли в її життя. У них обох бували дні й ночі, заказані жінкам — таким жінкам, як вона. Принаймні за Діка вона не мала сумніву — бо чула навіть балачки про це, — що в нього були інші жінки, коли він блукав світами. Чоловіки завжди лишаються чоловіками, ось і вони обидва такі. Полу раптом обпекли ревнощі до тих незнаних їй жінок, що напевне були в них, і вона озлилась. "І втіх вони ніколи не минали"[141] зринув їй у пам’яті Кіплінгів рядок.

Жаліти? А чом це вона має когось жаліти? Хто жалів її? І які можуть бути жалощі в такому великому, такому природному ділі? У них іде не дрібна гра, і хтось мусить програти… Далі Пола спробувала уявити, чим же ця гра скінчиться. Доти вона боялася про те думати, але краплинка віскі додала їй відваги. І ось їй здалося, наче вона бачить перед собою грізну долю — темну, невиразну, ніби тінь, але страшну, як згуба.

Отямилась вона, коли Дік махнув рукою в неї перед очима, ніби ловлячи в повітрі те, на що вона так пильно задивилась.

— Маримо? — піддражнив він, коли їхні погляди зустрілися. Його очі сміялись, однак Пола вгледіла в них щось таке, що змусило її враз спустити свої довгі вії. Він усе знав. Тепер у неї не лишилось і крихти сумніву, що він усе знає. Ось що прочитала вона в його погляді й ось чого спустила вії.

— "Цинтіє, Цинтіє, що я подумав…" — весело проспівала вона йому; а коли Дік заговорив знову, простягла руку до його недопитої склянки і ковтнула з неї віскі.

Хай буде що буде, а вона дограє до кінця, вирішила Пола. Це, звісно, божевілля, але це й життя, справжнє життя. Вона ще ніколи не жила так повно, і так жити варт, хоч би чим довелося потім заплатити програш. Хіба вона коли любила Діка отак, хіба знала взагалі, що вона здатна на таку любов? Певне, вона всі ці роки помилялася — вважала за любов звичайну приязнь. Вона спинила на Греймові потеплілий погляд: ось він захопив її так, як ніколи не щастило Дікові.

Серце в неї, не звиклої до таких міцних напоїв, билося часто; Дік, ніби ненароком поглядавши на неї, бачив, як блищать її очі, які червоні у неї щоки й уста, і знав, чому.

Він говорив чимдалі скупіше, і кінець кінцем розмова про білявих героїв завмерла — бо всі зійшлись на одній думці. Нарешті Дік глянув на годинника, підвівся, позіхнув, потягся й оголосив:

— Пора лягай. Цей білий чоловік він голова вже зовсім син. Ще по одній на ніч, Івене?

Грейм кивнув головою: обом їм треба було покріпитись.

— А ви, пані п’яничко? — обернувся Дік до Поли.

Та вона похитала головою й відійшла до фортеп’яно прибрати ноти, поки чоловіки пили.

Грейм допоміг Полі спустити віко інструмента, а Дік тим часом чекав їх на дверях, отож, коли вони покидали залу, він ішов кроків на п’ять попереду. На Полине прохання Грейм дорогою вимикав лампочки в коридорі. Там, де він мав попрощатись і звернути до себе у вежу, Дік зупинився зачекати їх.

Ту мить погасла остання лампочка.

— Ну що ви, дурненький! — гукнула в темряві Пола. — Цієї не треба, вона горить цілу ніч.

Дік не почув більше нічого, але його всипало жаром. Він прокляв сам себе за те, що колись теж нишком цілувався потемки — бо через це він знав тепер, що зробили Грейм і Пола за ту коротку мить, коли знов спалахнуло світло.

Йому забракло духу глянути їм у обличчя, коли вони підійшли. Він не хотів ще раз побачити, як Пола похнюпить свої щирі очі, й тому заходився припалювати сигарету, а думкою шукав жартівливих слів, щоб, як звичайно, попрощатися з ними на ніч.

— Ну, як там книжка? Котрий уже розділ? — гукнув він навздогінці Греймові; коли нараз Пола взяла його за руку.

Вона йшла поруч нього, махала його рукою, підстрибувала, щебетала, немов мале дівчатко, що йде за руку з дорослим дядечком. І він невесело думав: як же вона схитрує сьогодні, щоб знов ухилитись від поцілунку на ніч?

Так обоє дійшли туди, де мали розійтись у різні боки, кожне до себе, а Пола, очевидячки, ще нічого не надумала. Вимахуючи так само його рукою і не вмовкаючи ні на мить, вона довела його до кабінету і зайшла з ним туди. Аж там він здався: йому вже не сила було чекати нового її викруту. Удавши, ніби щось пригадав, він потяг її за собою до столу й узяв там якогось листа.

— Я дав собі слово, що відішлю відповідь уранці з першою машиною, — пояснив він, натиснув кнопку фонографа і почав диктувати.

Хвилинку Пола ще не випускала його руки. Потім стиснула її, прощаючись, і шепнула: "Добраніч..."

— Добраніч, жіночко, — відповів Дік машинально й диктував далі, ніби й не помітив, що вона пішла.

Замовк він аж тоді, коли був певен, що вона вже не чує.

РОЗДІЛ XXVIII

Уранці, диктуючи Блейкові відповіді на листи, Дік разів з десять трохи-трохи не сказав: "Годі!"

Коли о десятій секретар зібрав свої папери й підвівся, він звелів:

— Зателефонуйте Генесі й Менденголові, хай сьогодні не приходять, краще завтра. Тепер вони, мабуть, десь біля стайні для жеребців.

Увійшов Бонбрайт і налагодився стенографувати Дікові розмови з помічниками.

— Заждіть, містере Блейку! — гукнув Дік навздогін секретареві.— Спитайте ветеринара, як там Олден-Бесі. Старенька звечора зовсім слаба була, — пояснив він Бонбрайтові.

— Містер Генлі хоче вас бачити негайно, містере Форесте, — сказав Бонбрайт, а помітивши, що хазяїн дратливо насупив брови, додав — це щодо греблі на Оленячому Оці. Там якась хиба в проекті. Серйозна, каже.

Дік скорився й цілу годину обговорював зі своїми службовцями маєткові справи.

Раз, саме як сперечався з Вордменом про дезинсекційний розчин, щоб купати овець, він устав із-за столу й відійшов до вікна. Притягли його туди голоси гостей, цокіт підків та Полин сміх.

— Почитайте оту статтю з Монтани — я вам сьогодні пришлю копію, — провадив він, дивлячись у вікно. — Вони виявили, що такий склад нікуди не годиться. Воно тільки лоскоче паразитів, а не вбиває. Занадто слабке…

За вікном купкою проїхало четверо вершників. Пола їхала між художником Мартінесом і скульптором Фрелігом — давніми Діковими приятелями, що прибули вранішнім поїздом. Четвертий, Грейм на Селімі, трохи відставав. Дік подумав, що дуже скоро ця четвірка розіб'ється на дві пари.

Невдовзі по одинадцятій, не знаючи, де дітись, він вийшов із сигаретою на велике подвір’я. Там йому впало в очі, як занедбала Пола своїх золотих рибок, і він гірко всміхнувся. Рибки нагадали йому про Полин таємний дворик, де вона держала в басейнах водограю найдобірніших, найрозкішніших. І він подався туди — дверима без клямки, дорогою, відомою тільки йому, Полі та служникам.

Той дворик був найбільший Діків подарунок Полі. Таку марнотратну щедрість міг собі дозволити тільки закоханий крез. Дік дав дружині повну волю оздобити дворик на свій смак і сам наполягав, щоб вона не шкодувала грошей, не лякалась ніяких витрат, а потім з превеликою втіхою дражнив колишніх своїх опікунів, показуючи їм корінці її чекової книжки. Дворик зовсім випадав із загального плану й архітектури Великого Будинку, але був захований так глибоко в його надрах, що нітрохи не порушував гармонії ліній і кольорів. Хоч оздоблено дворик було ніби напоказ, його дуже рідко показували чужим. Крім Полиних сестер та найближчих друзів, туди хіба зрідка пускали помилуватись якого-небудь художника. Грейм чув про існування дворика, але навіть його Пола туди не запрошувала.

Дворик був круглий, не дуже великий — якраз такий, щоб просторінь його не гнітила людину. Масивний бетон Великого Будинку там поступався місцем ніжному, вишуканому мармурові. Аркада, що оббігала дворик довкруг, була з різьбленого білого мармуру, ледь-ледь

зеленавого, щоб відбите сонце не різало очей. Блідо-рожеві троянди спиналась на колонах і стелилися по невисокому пласкому дашку, а на кінцях ринв, замість вишкірених готичних химер, усміхались веселі, круглі дитячі личка. Дік неквапно ступав рожевими мармуровими плитами попід аркадою, впивав довколишню красу, і йому помалу відлягало від серця.

Осереддям чарівного дворика був водограй із трьох сполучених неглибоких басейнів, один вище від другого, зроблених з білого мармуру, тонкого, мов перламутр. Довкола тих басейнів бавились діти, вирізьблені з рожевого мармуру в натуральний розмір рукою неабиякого майстра. Ті дивились через війця в нижчий басейн, те жадібно тяглося ручкою до золотих рибок, те лежало горілиць і всміхалось до неба, а те стояло й потягалося, широко розставивши пухлявенькі ніжки, а ті забрели у воду, а ті ховалися серед білих і червоних троянд, але всі вони були коло водограю, і кожне дотикалось до нього. Колір мармуру був так вдало дібраний, а виконання таке майстерне, що вони здавалися справжніми. То були не янголятка, а живі, теплі людські діти.

Дік довго милувався тією рожевою громадкою, держачи в руці погаслу сигарету. "Ось чого Полі було потрібно, — думав він, — дітей, маляток... Вона ж так їх любить! Якби вони були в неї..." Дік зітхнув; тоді в нього блиснула нова думка, і він глянув на лавку, де любила сидіти Пола, — наперед знаючи, що не побачить там мальовниче розкиданого шитва. ГІолі ці дні було не до шиття.

Він не зайшов до невеличкої картинної галереї за аркадою, де було зібрано улюблені Полині картини, гравюри та мармурові чи бронзові копії скульптурних творів з європейських музеїв, а рушив сходами нагору, до Полиних покоїв, що займали цілий горішній поверх того крила будинку. Біля прегарної крилатої Ніке на помістку, де розділялися сходи, він трохи постояв, задивившись згори на чарівний дворик, довершеністю форм і кольорів схожий на коштовну самоцвітну гему, і визнав сам перед собою, що вся ця краса — цілком витвір Полиного хисту, єдиний її шедевр, хоча змогу створити його дав їй він. Пола давно

мріяла про таке, і він дав їй засоби здійснити ту мрію. І ось тепер, подумав Дік, усе це нічого не важить для неї. Пола не була корислива, він те знав, і якщо він не зможе втримати її сам собою, то такі цяцьки її серця не прикують.

Він звільна ходив з кімнати в кімнату, і хоч заледве помічав щось зокрема, обдивлявся все ласкавим поглядом. Кожна річ там була якась особлива, неповторна, мала на собі відбиток Полиної своєрідності. Та заглянувши до ванної кімнати з заглибленим у підлогу, на римський взір, басейном, він, попри всю свою гризоту, помітив, що з крана капає вода, і зазначив собі, що треба прислати сюди слюсаря.

Звичайно, він поглянув і на Полиного мольберта, майже певний, що не побачить там нової роботи, одначе помилився: на мольберті був його портрет. Дік знав Полину манеру — брати позу й загальні обриси з фотографії, а потім доповнювати образ по пам’яті. Цього разу вона скористалась одним дуже вдалим фотознімком з Діка верхи на коні. Розбійниця тоді на хвильку вгамувалась, і Дік, з капелюхом у руці, з хвацько розкошланим чубом, спокійно дивився просто в об’єктив, не знаючи, що зараз його сфотографують. Кращого кадра не зміг би вловити й фотограф-професіонал. Пола віддала фото збільшити на погрудний портрет і тепер малювала з нього. І в малюнку Дік уже бачив нові проти фотографії риси.

Раптом він здригнувся і придивився до портрета пильніше. Невже це його вираз — у очах, та й на всьому обличчі? Він позирнув на фотографію. Ні, там цього нема. Він підійшов до одного з дзеркал і змусив себе думати про Полу та Грейма. Помалу на його обличчі й в очах проступив достоту такий вираз. Ще не вірячи собі, він вернувся до мольберта й знов подивився на портрет. Ні, таки правда. Пола знає. Пола знає, що він про все здогадується. Дізналась від нього сама, в якусь хвилину підстерегла, підгляділа на його обличчі цей мимовільний вираз і з пам’яті перенесла на полотно.

З гардеробної вийшла Полина покоївка, китаянка Ой-Ой, і рушила просто на хазяїна, ще не помічаючи його. Вона йшла, понуривши очі, немов у глибокій задумі. Дік бачив, що обличчя в неї смутне, а між бровами вже нема тієї стурбованої зморщечки, що дала їй назвисько. Вона вже не була стурбована, ні, вона була тяжко пригнічена, прибита.

"Здається, в нас усіх уже можна читати на обличчі", — подумав Дік.

— Доброго ранку, Ой-Ой, — промовив він.

Покоївка злякано кинулась, тоді відповіла на його привітання, і в її погляді він побачив співчуття. Отже, й вона знає. Перша, крім них самих. Ну ще б пак, жінка, що так часто буває наодинці з Полою, та не розгадала б її таємниці!

Губи в китаянки дрижали, вона стискала тремтячі руки — видно, не зважувалась заговорити.

— Містере… Форесте… — нарешті почала вона, затинаючись. — Може, ви подумай — я дурна, але я хочу щось сказати. Ви дуже-дуже добрий пан. Ви були дуже добрий для моєї старої матері. І для мене ви довго-довго дуже добрий…

Вона зам’ялась, облизала пересохлі з хвилювання губи, тоді зважилася підвести на хазяїна очі й повела далі:

— Місіс Форест… я гадаю… вона…

Та Дік відразу так насупився, що вона збентежилась, умовкла й почервоніла — як зрозумів Дік, із сорому за ту думку, що її збиралась висловити.

— Гарну картину малює місіс Форест, — сказав він, аби розвіяти її збентеження.

Китаянка зітхнула, мовчки подивилась на портрет, і в очах її знову з’явився співчутливий вираз. Потім зітхнула знову й відповіла:

— Еге, гарну картину малює місіс Форест.

У її голосі Дік відчув холодну нотку. Враз вона пильно, проникливо придивилась до його обличчя, тоді обернулась до портрета й показала на очі.

— Недобре, — вирекла вона вже не холодно, а різко, майже гнівно, — Недобре, — вже відвернувшись, кинула вона вдруге, голосніше й ще різкіше, і вийшла до Полиної спальні-веранди.

Дік несвідомо випростав голову, ніби готувався мужньо зустріти те, чого вже недовго було чекати. Ну що ж, ось і початок кінця. Ой-Ой знає. Дуже скоро знатимуть і інші, всі знатимуть. Він навіть зрадів на свій лад — зрадів, що тепер недовго вже мучитись чеканням.

Виходячи з кімнати, він засвистів веселу пісеньку, аби Ой-Ой знала, що він не журиться й не має чим журитись.

А з полудня, коли Дік поїхав на прогулянку з Фрелігом, Мартінесом та Греймом, Пола своєю чергою вирушила потай до Дікових покоїв. На його веранді-спальні вона окинула поглядом три рядки кнопок, і комутатор, що просто в ліжку з’єднував його з цілим маєтком і трохи не з цілою Каліфорнією, і фонограф на відкидній поличці, і стіл з рівними стосиками книжок, журналів, ще не переглянутих сільськогосподарських бюлетенів, попільничкою, сигаретами, блокнотами й термосом.

Полині очі спинились на її портреті — єдиній прикрасі спальні. Він висів під барометрами й термометрами — там, куди Дік, як було їй відомо, поглядав найчастіше. Чомусь їй заманулося повернути усміхнене обличчя до стіни. Вона глянула на голий, сліпий задній бік портрета,

тоді на ліжко, тоді знов на стіну — і хутко, наче злякавшись, повернула фото як треба. "Тут воно на місці,— подумалося їй. — Так, на місці".

В око їй упав великий автоматичний пістолет, повішений над ліжком, якраз на досяг Дікової руки. Вона взялась за колодочку й трохи витягла його з кобури. Авжеж, не на запобіжнику — у Діка завжди так. Стріляв чи не стріляв, а зброя в нього не заіржавіє в кобурі.

Вертаючись через кабінет, Пола неквапно пройшлася ним, оглянула картотеку в незліченних шухлядках, шафи з картами, планами, кресленнями-синьками, обертові етажерки з довідникам, довгі ряди племінних книг у міцних оправах. Потім спинилась перед Діковими власними працями — чималеньким рядком брошур та підшитих і оправлених журнальних статей і десятком солідних книжок. Ретельно перечитала назви: "Кукурудза в Каліфорнії", "Заготівля силосу", "Організація великої ферми", "Бухгалтерський облік на великій фермі", "Ширська порода коней в Америці", "Виснаження чорнозему", "Зелена паша", "Люцерна в Каліфорнії", "Покривні культури в Каліфорнії", "Шортгорни в Америці". Прочитавши цю останню назву, вона тепло всміхнулась, бо згадала велику полемічну баталію, що колись проводив Дік за чисто м’ясні й чисто молочні породи проти змішаних м’ясо-молочних.

Вона ласкаво погладила спинки книжок, тоді притулилася до них щокою і хвильку постояла, заплющивши очі. <Юх, Діку, Діку..." — наклюнулась якась думка, та зразу й зів’яла, зоставивши по собі тільки невиразний смуток, бо вона не зважилась додумати її до кінця.

На письмовому столі був лад, такий характерний для Діка. Всю роботу прибрано — тільки пласка дротяна сітка з передрукованими на машинці листами, принесеними йому на підпис, та ще незвичайно велика купка жовтих аркушиків — на таких аркушиках секретарі друкували телеграми, передані телефоном зі станції Ельдорадо. Знічев’я Пола перебігла очима перші рядки верхньої телеграми й натрапила на одну згадку, що спантеличила й зацікавила її. Насупивши

брови, вона перечитала телеграму уважніше, тоді почала перебирати всю купку й скоро знайшла підтвердження тій згадці. Загинув Брекстон — великий, життєрадісний, добродушний Джеремі Брекстон. Він утікав через гори з Урожайного до Арізони, і дорогою його вбила зграя п’яних мексіканських пеонів. Телеграма надійшла два дні тому, і Дік уже два дні знав про його загибель, але мовчав, щоб не хвилювати Поли. Та це ж іще й не все. Брекстонова смерть свідчила й про тяжкі збитки, бо очевидно було, що справи на Врожайному зовсім кепські. А Дік мовчав. Отакий він і в…

Отже, Брекстон неживий… Полі здалося, наче в кімнаті стало холодно. Вона аж зіщулилась. Отаке воно, життя: в кінці шляху завжди чекає смерть. І знову її опав нез’ясовний жах. Грізна доля, страшна згуба чигала попереду. Чия згуба? Вона не намагалася вгадати. Досить того, що це згуба. Важкий гніт наліг їй на душу, і сама тиша в кімнаті гнітила її. Вона повільно вийшла.

РОЗДІЛ XXIX

— Наша Маленька господиня вдачею схожа на пташку, — скавав Теренс, беручи коктейля з таці, що нею А-Га обносив присутніх у більярдній.

Їх троє випадком зійшлося там перед вечерею — Грейм, Лео й Теренс.

— Не треба, Лео, — спинив ірландець юного поета. — Досить з тебе одного. У тебе й так он уже щоки горять. Як вип’єш іще один, то й вогнем займешся. В такій молодій голові не годиться мішати красу й хміль. Нехай уже старіші п’ють. Крім того, до пиття треба хисту. Ти його не маєш. То я…

Теренс вихилив келиха, тоді помовчав хвилинку, оцінюючи смак коктейлю.

— Жіноче питво, — нарешті висловив він свій вирок, похитавши головою. — Не люблю я такого. Не бере воно мене. І смаку ніякого. А-Га, синку, — покликав він китайця. — Принеси мені високу-високу склянку віскі з содовою. Та щоб міцне!

Він підніс горизонтально чотири пальці, показуючи, скільки налитії віскі, а коли А-Га спитав якого, — відповів:

— Шотландського, ірландського, бурбонського, житнього — яке буде під рукою.

Грейм заперечливо хитнув китайцеві головою — він, мовляв, більш не хоче, — й засміявся до ірландця:

— Мене, Теренсе, не підпоїте. Я ще не забув, що ви зробили з О’Геєм.

— Невже ви думаєте, що то я навмисне? — здивувався Макфейн. — Кажуть, буває в людини такий стан, коли її однією чаркою можна звалити, наче довбнею по голові.

— І у вас теж? — спитав Грейм.

— Не знаю, мене ще ніколи не били довбнею по голові. Мій життєвий досвід вельми вбогий.

— Теренсе, ти ж почав щось казати… про місіс Форест, — нагадав Лео. — І здається, щось дуже гарне.

— А яке ще про неї можна сказати? — суворо відмовив Теренс. — Отож я казав, що вона схожа на пташку. Але не на якусь там мізерну стрибушку-трясихвістку і не на тиху, статечну голубку, а на веселу пташку, як оті дикі канарки, що купаються тут у водограях, увесь час щебечуть, співають, розбризкують воду на сонці, а груди їхні сяють

золотом, немов то серденятка в них палають. Ось яка вона, Маленька господиня. Я чимало спостерігав її.

Усе на світі — на землі, під землею, в небесах — красить її дні: і зухвалий пурпур приземкуватого мирту, що має не більше права пишатись, ніж бліда лаванда, і одинока червона рожа, що гойдається у вітровій купелі — пишна троянда "герцогиня", щойно розквітла під сонцем, "рожева як світанок, Теренсе, і ніжна, мов поцілунок", — як одного разу сказала мені вона сама.

Усе втіха для неї: срібне іржання Принцеси, і дзвіночки отар у морозяний ранок, і білий шовковий візерунок з ангорських кіз на зеленому схилі, й багряні смуги люпину попід огорожами, і висока нагріта трава по узбіччях доріг, і руді, обпалені сонцем пагорби, схожі на левів, що скрадаються, припавши до землі,— і я сам бачив, з якою чисто фізичною насолодою Маленька господиня купає шию й оголені руки в промінні благодатного сонця.

— Вона — душа краси, — прошепотів Лео. — Як добре я розумію, що за таких жінок можна вмирати!

— Але можна й жити для них, і любити ці прекрасні створіння, — додав Теренс. — Слухайте, містере Грейме, я вам відкрию одну таємницю. Ми, філософи мидронового гаю, недобитки життєвих бур, тріски, закинені хвилями в тиховіддя Дікової щедрості, становимо братство закоханих. І дама серця у всіх нас одна — це Маленька господиня. Хоч наше життя спливає в балачках та мареннях і ми б ані пальцем не ворухнули за батьківщину, за бога, за чорта, але ми всі лицарі Маленької господині, ми присягли їй на вірність.

— Ми ладні вмерти за неї,— підтвердив Лео, повільно кивнувши головою.

— Ні, синку, ми ладні жити й битися за неї. Вмерти — це найлегше.

Грейм ловив кожне його слово. Юнак не збагнув нічого, але в блакитних кельтових очах, що пильно дивились на Грейма з-під кучми сивуватого волосся, неважко було прочитати, що він усе знає.

За дверима почулись чоловічі голоси — хтось спускався сходами. Коли ввійшли Мартінес із Дар Гаялем, Теренс уже говорив:

— Кажуть, на Каталіні чудова погода, а тунці клюють як скажені.

А-Га знову приніс коктейлі. Діла йому було чимало, бо тим часом надійшли ще й Генкок із Фрелігом. Теренс підряд хилив усі трунки, які з незворушним обличчям, на свій вибір, подавав йому китаєць, а сам по-батьківському напучував Лео не вдаватись у таку гидку, мерзенну звичку, як пияцтво.

Увійшов А-Гов із якимсь згорненим папірцем у руці й нерішуче розглянувся — кому б його віддати.

— Давай сюди, жовтолиций Меркурію, — кивнув йому рукою Теренс.

Перебігши папірця очима, він пояснив:

— Це прохання до нас, і то викладене вельми переконливо. Воно свідчить також, що приїхали Ернестіна й Лут, бо це вони писали. Ось слухайте! — і він прочитав: "О славні й шляхетні олені! Дві бідні, смиренні олениці, самотньо блукаючи в лісі, уклінно просять, щоб ви перед вечерею зволили на малу часинку допустити їх у свій табун".

— Накрутили! — сказав Теренс. — Але прохання слушне. Тут панує закон — добрячий закон, його Дік установив: більярдна — це чоловіче царство, і спідниці сюди допускаються тільки за одностайною згодою чоловіків. Ну як, готовий табун дати відповідь? Хто згоден, хай скаже: "Так". Хто проти? Нема. Ухвалено одноголосно. А-Гов, веди панночок сюди. Лети по них, мов на крилах.

— "В сандалях, скутих із корон царів..." — додав Лео, вимовляючи слова вірша з насолодою і шанобою.

— "Ступатиме по ночі вівтарях", — докінчив Теренс. — Той, хто написав ці рядки, — великий поет. Він друг Лео й Діка, і я пишаюся тим, що він і мій друг.

— А оцей рядок! — підхопив Лео. — З того самого сонета, — пояснив він Греймові.— Слухайте, яка музика! "І чутиме зорі Аврори спів..." Слухайте, слухайте! — провадив юнак аж здушеним від захвату голосом, — "І виліпить з минулої краси ту мрію, що майбутні ждуть часи..."

Він умовк і сором’язливо підвівся привітати Полиних сестер, що стали на порозі.

Вечеря минула, як завжди при "мудрецях з мадронового гаю". Дік, своїм звичаєм, завзято сперечався, зчепившись із Генкоком за Берісона, і громив його метафізику з позицій суворого реаліста.

— Ваш Бергсон, Аароне, шарлатан, а не філософ, — такий був його вирок. — Він носиться зі стародавньою шаманською торбою метафізичних фокусів, тільки заличкованих і розцяцькованих найновішими даними науки.

— Це правда, — погодився Теренс. — Бергсон — не мислитель, а шарлатан. Того ж то він такий популярний...

— Не згоден! — перебив Генкок.

— Зажди трошки, Аароне. У мене наклюнулась думка, дай її схопити, поки вона не випурхнула в небесну блакить. Дік спіймав Бергсона на гарячому: той таки чимало накрав зі скарбниці науки. Навіть свою самовпевнену бадьорість він поцупив з дарвінівської моралі сили, що

заснована на законі природного добору: виживав найпристосованіший. І що він з нею зробив? Підмастив трохи Джеймсовим прагматизмом[142], підсолодив надією на воскресіння з мертвих, що ніколи не вмирала в людському серці, під-глазурував ідеєю Ніцше, що "успіх народжується з надмірності"…

— Ідеєю Уайльда, хотіли ви сказати, — поправила його Ернестіна.

— Їй же богу, я б видав її за свою, якби тут не було вас, — зітхнув Теренс, уклонившись їй. — Нехай колись антиквари встановлять пріоритет. Мені особисто здається, що вона відгонить Мафусаїлом[143]… Але, як я казав, коли мене так мило перебили…

— Ну, а хто ж самовпевненіший за Діка? — задирливо спитав Аарон трохи згодом, і Пола значуще поглянула на Грейма.

— Я тільки-но вчора бачив табун жеребчпків-стригунців, — відмовив Теренс. — Яка то була краса! Вони мені й досі в очах стоять, отож і я тебе спитаю: а хто робить більше діла?

— Ні, Генкокове заперечення теж слушне, — наважився втрутитись Мартінес. — Без таємниці світ був би нудний і вбогий. А Дік не бачить у ньому таємниць.

— Оце вже ви помиляєтесь, — обстав за Діка Теренс. — Я добре знаю Діка. Він визнає таємниці, тільки не з дитячих казочок. Він не вірить у ті фантастичні побрехеньки, що так тішать вас, романтиків.

— Теренс мене розуміє,— кивнув головою Дік. — Світ завжди буде таємницею. Для мене людська свідомість — не більша загадка, ніж хімічна реакція між газами, що витворює звичайну краплю води. Розгадайте цю таємницю, і всі складніші явища втратять свою загадковість. Ця проста реакція подібна до тих аксіом, що на них стоїть уся будова геометрії. Матерія й енергія — ось довічні таємниці світу, що

з’являються нам на тлі ще двох таких таємниць — простору і часу. В самих явищах нема нічого загадковою, таємничі тільки чинники — матерія й енергія, та ще арена їхньої дії — простір і час.

Дік умовк і байдуже задивився на незворушні обличчя А-Га та А-Гова, що саме подавали на стіл переміну якраз навпроти нього. Обличчя їхні не промовляють нічого, подумав він, але можна сміливо закластися: і їм відоме те, що так збентежило Ой-Ой.

— От бачте! — тріумфував Теренс. — Ось у кого треба повчитись! Він ніколи не витає в хмарах. Він завжди стоїть обома ногами на твердій землі фактів і законів, і його ніколи не зіб’ють з пуття ніякі химери та гарно закручені фрази.

Як за вечерею, так і потім, у вітальні, ніхто б нізащо не здогадався, що в Діка не все гаразд. Він начебто вирішив гідно відсвяткувати повернення Лут і Ернестіни, не дозволив філософам поновити їхню глибокодумну дискусію й просто сипав жартами та витівками. Пола теж, заразившись його настроєм, підохочувала його й допомагала в усіх веселих капостях, яких не уникнув ніхто.

Найкумеднішою з них був вітальний поцілунок. Усі чоловіки мусили його одержати. Грейм сподобився тієї честі перший і мав змогу потім спостерігати знегоди всіх інших — їх по одному впускав Дік знадвору.

Увійшов Генкок, і Дік під руку повів його насеред залп, де рядочком стояли на стільцях Пола та її сестри. Генкок підозріливо обдивився їх спереду, тоді захотів ще обійти навколо. Однак не помітив нічого незвичайного — хіба те, що всі три мали на головах чоловічі капелюхи.

— Начебто все гаразд, — сказав Генкок, ставши перед ними і звівши на них очі.

— Авжеж, усе гаразд, — запевнив його Дік. — Як три найперші красуні маєтку, вони повинні вділяти вам усім вітальні поцілунки. Вибирайте, Аароне.

Хутко озирнувшись — чи не загрожує йому ззаду якась каверза, — Генкок спитав:

— Усі три мають мене поцілувати?

— Ні, вибирайте котру-небудь одну.

— А решта дві не образяться, що я ними погребував? — допитувався Аарон. — А бакенбарди мої не вадять?

— Анітрохи, — відповіла йому Лут. — Мені завжди було цікаво знати, як це воно — цілувати чоловіка з чорними бакенбардами.

— Швидше, бо ми сьогодні повинні перецілувати всіх філософів, — озвалась Ернестіна. — Ваші товариші ждуть черги. Мені теж треба перецілувати цілий лан усякого заросту — бакенбардів, вусів та борід.

— Ну, кого ви вибираєте? — квапив Дік.

— А кого ж я можу вибрати, як не мою пані, Маленьку господиню? — гречно відказав Генкок.

Він підставив губи, Пола нахилилась, і з удавленого верху її капелюха просто в обличчя йому хлюпнула добра склянка води.

Коли надійшла черга Лео, той відважно вибрав Полу й трохи не зіпсував забави, шанобливо схилившись і поцілувавши краєчок її сукні.

— Ні, так не годиться! — обурилась Ернестіна. — Треба справжній поцілунок. Підставте губи.

— Лео, виберіть мене, занедбану, — набилася Лут, щоб порятувати його з прикрого збентеження.

Юнак звів на неї вдячний погляд і підставив губи, але не дуже задер голову, і вода вилилась йому за комір.

— Нехай мене поцілують усі три, і я тричі зазнаю райської втіхи, — схитрував Теренс і за свою галантність дістав у одну мить три порції води.

Дік розгулювався дужче й дужче. Здавалось, годі й шукати людини веселішої та безтурботнішої. Ось він поставив до дверей Фреліга й Мартінеса, щоб розв'язати суперечку, котрий з них двох вищий на зріст.

— Випростати ноги! Стулити коліна! Голови назад! — скомандував він.

Тільки-но їхні голови торкнулися дверей, з другого боку в них оглушливо бухнуло, і обидва аж кинулися з несподіванки. Двері розчинилися — в них стояла Ернестіна й держала б обох руках по довбешці від гонга.

Дік з атласним черевичком у руці, накрившися з Теренсом простиралом, навчав його гри "Братик Боб", а решта всі дивилися й реготали, коли з’явились Мейсони та Вотсони з цілим своїм вікенберзьким почтом.

Дік негайно зажадав, щоб усі новоприбулі чоловіки пройшли церемонію вітального поцілунку. А поки гості віталися самі, в гомоні двох десятків голосів він добре розчув слова Лоті Мейсон: "Добривечір, містере Грейме! А я гадала, що ви вже поїхали..."

Дік метушився серед численних гостей, як і перше вдавав із себе страшенно веселого, а сам підстерігав ті проникливі погляди, що ними жінки часом уміють дивитись на жінок. За хвильку він і справді помітив, як Лоті Мейсон нишком кинула такий допитливий погляд на Полу, коли та спинилась перед Греймом і заговорила до нього.

"Ще ні", — вирішив Дік. Лоті ще не знає. Але підозра у неї вже зародилась, і він був певен: ніщо не потішить її жіночого серця дужче, ніж відкриття, що й бездоганна Пола Форест така сама жінка, здатна спотикатись, як і вона.

Лоті Мейсон була висока, ефектна двадцятип’ятирічна брюнетка, безперечно вродлива й безперечно дуже смілива в зальотах, як уже пересвідчився Дік. Нещодавно він був трошечки захопився нею і навіть, бачивши, що й вона не від того, пробував залицятись, хоча й не дозволив собі зайти в тому флірті так далеко, як би хотілося їй. Нічого серйозного в нього на думці не було; він не допустив і до того, щоб у неї виникли які серйозні почуття. І все ж того невеличкого флірту було досить, щоб тепер він пильнував її, певний, що з усіх вікенберзьких дам підозра найскорше може виявитись у неї.

За півгодини, підійшовши до Лоті, він почув, як вона каже невеличкій міс Максвел:

— О, він танцює знаменито… Правда, Діку? — обернулась вона до нього. Її погляд був невинний, мов у дитини, та Дік знав, що вона його пильно спостерігає.

— Хто? Грейм, напевне? — перепитав він незворушно й відверто. — Ну ще б пак! Ось давайте розпочнемо танці, і нехай міс Максвел сама побачить. Правда, тут є тільки одна жінка, з якою він може по-справжньому показати себе в танці.

— І це, звісно, Пола, — сказала Лоті.

— Ну, а хто ж бо ще? Хіба з вас, дівчисьок, хоч одна вміє як слід вальсувати? Де б ви й навчились!

Лоті ображено мотнула гарною голівкою, і він поправився:

— Ну, ви ще, може, й устигли трохи навчитись, поки не пішла мода на новітні танці. Ось я умовлю Івена й Полу, а ви підете зі мною, і я закладаюся, що більше пар не буде.

Посеред вальсу Дік раптом зупинився іі сказав:

— Хай танцюють самі. На них варт подивитись.

Аж сяючи від захвату, він стояв і дивився, як його дружина з Греймом докінчують вальса, а сам відчував, що Лоті нишком поглядає скоса на нього, і підозри її розвіюються.

Потім танцювати пішли всі. Вечір був дуже теплий, і відчинили великі двері на подвір’я. То одна пара, то друга, танцюючи, вислизала в ті двері, на довгу галерею, зилиту місячним сяйвом, і помалу там опинилися всі.

— Який він хлопчисько! — сказала Пола Греймові. Вони саме слухали, як Дік розводиться перед гостями про надзвичайні якості свого нового фотоапарата. — Ви чули, як за столом Аарон нападав на нього за самовпевненість, а Теренс її пояснював. З ним ще зроду не ставалось нічого страшного. Він ніколи не зазнавав поразки, і його впевненості ніщо не могло похитнути. Як сказав Теренс, її завжди підтверджувало діло. Він же знає, знає, і все ж такий певний за себе й за мене…

Грейма запросила танцювати міс Максвел, і Пола зосталася сама зі своїми думками. Виходить, Дік не дуже й страждає. Що ж, цього слід було сподіватись. Він розважна людина, філософ. Він сприйме втрату дружини так само спокійно, як сприйняв би втрату Горянина, як уже

сприйняв смерть Брекстона й затоплення копалень Урожайного. Пола всміхнулась сама до себе: тяжко їй боротися зі своїм коханням до Грейма, маючи такого чоловіка-філософа, що навіть руки не підніме, аби її підтримати, їй знов подумалося, що Грейм зачарував її, зокрема, своєю здатністю захоплюватись: у ньому більше людського, і в неї з ним більше спільного. А Дік навіть у ті щасливі дні, коли вони вперше зустрілись у Парижі, не полонив її так. З нього, звичайно, теж був чудовий коханець, красномовний, щедрий на ласкаві слова, на любовні пісеньки, що так її тішили; а все ж то було не те, що вона почувала тепер до Грейма і що Грейм, напевне, почував до неї. Та й, крім того, вона ж тоді була ще зовсім молода, нічого не знала про кохання й про чоловіків, коли Дік так навально заволодів нею.

З тими думками її почуття до Діка чимраз холоднішали, і вона вже не стримувала поривання свого серця до Грейма. Веселий гурт гостей, збудження, Греймова близькість і ніжні доторки його рук під час танцю, тепло літнього вечора, місячне сяйво й пахощі нічних квітів — усе розпалювало в ній жагу, і їй аж нетерпілося протанцювати з Греймом ще хоч один танець.

— Це німецький винахід, — пояснював тим часом Дік. — Магнію не потрібно. Півхвилини експозиції при звичайному електричному світлі цілком вистачає. А найзручніше те, що знімок відразу можна проявити, як звичайну копію-синьку. Шкода тільки, що виходить один-єдиний позитив, і його вже не розмножиш.

— Чого ж! Як вийде вдало, можна сфотографувати знімок звичайним апаратом та й друкувати з негатива, — додала Ернестіна.

Вона знала, що в тому "фотоапараті" сховано довжелезного, двадцятифутового гумового удава на пружині, звитого кільцями, і коли здушити балончика, той удав вискакує, як чортик з коробочки у відомій іграшці. І ще дехто, знавши таємницю, умовляв Діка сфотографувати все товариство.

Він пішов по апарат до кабінету, але затримався там довше, ніж гадав, бо на його столі Бонбрайт залишив кілька нових телеграм про мексіканські справи і на них треба було негайно дати відповідь. З "фотоапаратом" у руках він рушив до вітальні навпростець, через подвір’я. Пари танцюристів уже помалу верталися з галереї до зали; Дік став, зіпершись на колону, й дивився, як вони минають його. Останні були Пола з Івеном. Вони пропливли так близько від нього, що він міг би дістати їх рукою, але не помітили його, хоч місяць світив просто на нього. Вони бачили тільке одне одного.

Пара, що кружляла поперед них, була вже в залі, коли музика стихла. Грейм і Пола спинилися, він подав їй руку, щоб завести до зали, та вона в раптовому пориві пригорнулась до нього. По-чоловічому обережний, вік якусь мить трохи опинався, та Пола обняла його однією рукою за шию й нахилила до себе, щоб він її поцілував. То був несподіваний, короткий спалах пристрасті. За мить вона взяла його під руку, і обоє рушили до зали. Полин сміх дзвенів весело, цілком природно.

Дік, обхопивши руками колону, посунувся вниз, на кам’яні плити. Йому враз забило дух — неначе серце в грудях підкотилось аж під горлянку й душило його. Він хапав ротом повітря, а прокляте серце підпирало вище й вище, не давало дихати, аж урешті йому уявилось, наче він стискає його зубами й силкується загнати назад, проковтнути разом з живлющим повітрям. Потім йому стало холодно, і він відчув, що весь мокрий від поту.

— Чи то чувано, щоб хто з Форестів хворів на серце? — прошепотів він, ще сидячи долі й спираючись на колону сипною, і втер хусточкою обличчя. Рука його трусилась, і всередині все наче тремтіло, аж нудило трохи.

Це ж не Грейм поцілував Полу, думав він. Скорше вона його поцілувала. Це кохання, це пристрасть… Він бачив усе на власні очі; те

видиво знов постало перед ним, і знов йому перехопило віддих. Надлюдським зусиллям волі Дік опанував себе й звівся на ноги.

— Далебі, я його в зубах держав, кляте, — прошепотів він. — У зубах.

Тоді кружним шляхом, назад через подвір’я й коридорами, вернувся до залитої світлом зали з апаратом у руках, намагаючись здаватися веселим, але й гадки не маючи, яка зустріч його чекає.

— Ви що, привида побачили? — перша спитала Лут.

— Що з вами? Вам недобре? — загомоніли й інші.

— А в чому річ? — здивувався він.

— У вас таке обличчя… Ви на себе не схожий! — сказала Ернестіна. — Щось скоїлося. Кажіть — що?

Шукаючи в голові, як відповісти, Дік помітив, що Лоті Мейсон хутко скинула очима на Грейма й Полу і що Ернестіна, спостерігшії той погляд, теж зиркнула на них.

— Дуже прикра новина, — збрехав він. — Брекстон загинув. Його вбили. Наскочив на мексіканців, утікаючи до Арізони.

— Сердешний Джеремі! Добрий чоловік був, нехай йому земля пером… — озвався Теренс і взяв Діка під руку. — Ходімо, друже, вам треба покріпитись чаркою. Я вас доведу.

— Та ні, вже все гаразд, — усміхнувся Дік, труснувши плечима і випростуючись. — Мене тільки зразу приголомшило. Я ж був певнісінький, що Джеремі викрутиться. Але пеони перейняли його й ще двох інженерів з ним. Вони відбивались одчайдушно — засіли під скелею

й цілу добу стримували півтисячну зграю. А тоді мексіканці закидали їх згори динамітом. Ну що ж, раз живемо на світі, раз і вмирати… Справді, Теренсе, ходімо вип’ємо.

Ступивши кілька кроків, він озирнувся й гукнув через плече:

— Тільки не скисайте! Веселіться далі, зараз я вернусь і сфотографую вас. Розставляй усіх, Ернестіно, та гляди вибери місце, де найсвітліше.

В другому кінці вітальні Теренс, натиснувши кнопку, відчинив схованого в стіні буфета й вийняв келихи, а Дік тим часом увімкнув настінну лампочку й почав розглядати своє обличчя в дзеркальці, що було зсередини буфетних дверцят.

— Тепер усе гаразд, нічого не видно, — сказав він.

— Авжеж, то лиш миттєва тінь набігла, — погодився Теренс, наливаючи в келихи віскі.— Врешті, хто не має права зажуритись, утративши давнього друга?

Вони цокнулись і мовчки випили.

— Ще одну, — попросив Дік і простиг свого келиха.

— Скажете, коли годі,— попередив ірландець і почав наливати, незворушними очима стежачи, як підіймається в келиху рівень віскі.

Дік діждався, поки стало півкелиха.

Знов вони цокнулись і мовчки випили, дивлячись один одному в вічі, і Дік був вдячний Теренсові за ту безмежну відданість, що світилась в очах у нього.

Тим часом посеред зали Ернестіна галасливо розставляла охочих сфотографуватись, а сама намагалась по обличчях Лоті, Поли й Грейма здогадатися, що ж таке скоїлось, бо вона відчувала: щось тут не гаразд. "Чому Лоті так відразу глянула запитливо на Грейма й Полу?" — питала вона себе. І з Полою щось діється недобре. Її щось мучить, тривожить, але не так, як мала б схвилювати звістка про Брекстонову смерть. По Греймові Ернестіна не могла завважити нічого. Він здавався такий, як завжди, — жартував, смішив до нестями міс Максвел та місіс Вотсон.

Пола справді була стривожена. Що сталося? Чому Дік збрехав? Він же знав про Брекстонову смерть уже два дні. Та й не бачила вона ніколи, щоб звістка про чиюсь смерть приголомшила його так. Може, він просто перепив? За дванадцять років їхнього подружнього життя вона кілька разів бачила його п’яного. Але нічого такого, як оце, з ним не бувало — тільки очі йому червоніли та язик розв’язувався; він плів усякі кумедні небилиці та співав свої пісеньки-експромти. Може, він заливав свою гризоту вдвох із залізноголовим Теренсом у більярдній? Адже вона якраз перед вечерею застала їх усіх там. Та справжня причина Дікового хвилювання їй навіть на думку не спала — хоч би тому, що не в його натурі було вистежувати будь-кого.

За хвильку він уже вернувся, щиро сміючись із якогось Теренсового жарту, підкликав рукою Грейма й попросив ірландця повторити свій дотеп. А коли всі троє насміялись, заходився біля "фотоапарата". З нього вискочив здоровезний удав, декотрі з жінок вереснули по-справжньому перелякано, тоді всі зареготали, й тяжке враження від сумної звістки розвіялося зовсім. Далі Дік запропонував нову гру — носити земляні горіхи.

Гра була така: хто за п’ять хвилин зуміє перенести більше горіхів на лезі столового ножа зі стільця на стілець, на відстань кільканадцять кроків. Показавши, як це робити, Дік вибрав собі за партнерку Полу й викликав на змагання весь світ узагалі й вікенбержців та "мудреців з мадронового гаю" зокрема. Чимало коробок цукерків ставилося в заклад; кінець кінцем виграли Дік з Полою, а друге місце посіли Грейм з

Ернестіною. Від Діка почали вимагати промови, тоді зажадали пісні про горіхи. Дік погодився й заспівав, по-індіянському пританцьовуючи на рівних ногах і приляскуючи в такт долонями по стегнах:

— Я Дік Форест, син Річарда Щасливця, сина Джонатана Пуританина, сина Джона, моряка, як і його батько Альберт, син Мортімера, пірата, що скінчив життя на шибениці, в кайданах, бездітним.

Я останній з Форестів, але найперший з носіїв земляних горіхів. Німрод і Сандо ніщо проти мене. Я ношу горіхи на ножі, на срібному ножі. В горіхах сидить диявол. Я ношу їх швидко, спритно й побагато. Ще не виріс той горіх, щоб його я не доніс.

Горіхи котяться! Горіхи котяться! Але я, мов Атлас, що тримає світ, не даю їм падати. Ніхто більше не вміє так носити горіхи. У мене хист від бога. Я майстер цього мистецтва. Бо це справді велике мистецтво. Горіхи котяться, горіхи котяться, але я ношу їх і носитиму вічно!

Аарон — філософ. Який з нього носій горіхів! Ернестіна — білявка. Куди там їй носпти горіхи! Івен — спортсмен. Він розсипає горіхи. Пола — моя партнерка. Вона впускає горіхи додолу. Тільки я, божою ласкою й власним умінням, можу носити земляні горіхи.

Кому набрид мій спів, пожбурте на мене чим-небудь. Я гордий. Я невтомний. Я можу співати без кінця. Я співатиму без кінця.

Починається пісня друга. Коли я вмру, поховайте мене на горіховій грядці. Поки я живші…

Подушки, що посипались на нього, урвали пісню, та не вгамували Дікової веселості: за хвильку він уже шепотівся в кутку з Лоті Мейсон та Полою й підмовляв їх на якусь каверзу проти Теренса.

Так минав вечір і далі — в танцях, жартах та розвагах.

Опівночі подали перекуску; аж о другій годині вікенбержці зібрались додому. Поки вони вдягалися, Пола запропонувала другого дня по обіді поїхати на річку Сакраменто — оглянути Дікові дослідні плантації рижу.

— Ні, в мене є на думці інше, — сказав їй Дік. — Ти знаєш полонину над Яворовим ручаєм? За останні десять днів там роздерто трьох лошат.

— Гірські леви? — вигукнула Пола.

— Принаймні два. Прибилися з півночі,— пояснив він Греймові.— Таке трапляється. Ми колись уже трьох убили — п’ять років тому… Мос і Гартлі чекатимуть на нас там із собаками. Вони двох уже вистежили. Їдьмо всі, хочете? Зразу після обіду.

— Я візьму Молі, гаразд? — попросила Лут.

— А ти можеш їхати на Альтадені,— сказала Ернестіні Пола.

Фреліг і Мартінес теж зохотились їхати, однак попередили, що й вершники, і стрільці з них абиякі. їм теж добрали коней.

Усі вийшли до брами вирядити вікенбержців, а коли їхні машини від’їхали, постояли ще трохи, домовляючись про завтрашнє полювання.

— Ну, добраніч вам усім, — сказав Дік, коли вони рушили до буднику. — Я ще піду гляну на Олден-Весі. Ветеринар сидить біля неї. Пам’ятайте, дівчата, — до обіду виходьте в амазонках, і грім побий ту, котра спізниться!

Зі старою маткою Принцеси Фозрінгтонської було зовсім зле, одначе Дік не пішов би до неї в таку годину, якби не хотів побути на самоті. Він просто боявся хоч на мить зостатись наодинці з Полою так скоро після того, що ненароком підглядів у галереї.

Ззаду, на посипанні рінню доріжці, почулася чиясь легка хода. Він озирнувся. Ернестіпа наздогнала його й узяла під руку.

— Я хочу з вами, — сказала вона. — Провідати сердешну стареньку Олден-Весі.

Дік почав нагадувати їй усі кумедні пригоди того вечора, граючи далі свою роль, і сам тихенько сміявся, ніби його тішили ті згадки.

— Діку, — сказала Ернестіна, тільки-но він на мить замовк. — У вас якийсь тяжкий клопіт.

Відчувши, як напружилася зразу його рука, вона квапливо повела далі:

— Чим я можу допомогти? Ви ж знаєте, що я на все для вас готова. Скажіть мені.

— Гаразд, скажу, — відповів він. — Скажу тільки одне.

Ернестіна вдячно стиснула його лікоть.

— Завтра ти одержиш телеграму з викликом. Нічого страшного, але досить спішне діло. Ви з Лут відразу зберетеся й поїдете.

— Оце й усе?.. — промимрила вона розчаровано.

— Ти зробиш мені дуже велику послугу.

— То ви не хочете мені сказати? — Ернестіна знітилась, уражена його відмовою.

— Я зроблю так, щоб телеграма надійшла рано вранці, як ви ще будете в постелі. А до Олден-Бесі тобі нема чого йти. Біжи лягай спати. Добраніч.

Він поцілував дівчину, злегенька підштовхнув її до будинку й пішов далі сам.

РОЗДІЛ XXX

Вертаючись від заслаблої кобили, Дік зупинився біля жереб’ячої стайні — послухати, як неспокійно б’ють копитами Горянин та інші огирі. Повітря було тихе-тихе, і звідкись із пасовиська на горі долинало дзеленькання одного-единого дзвіночка. Нараз війнув запашним теплом легенький вітрець. Уся ніч ледь-ледь пахтіла ще не достиглими хлібами та свіжим сіном. Огир знову загупав копитом; Дік глибоко зітхнув і, відчуваючи, що ніколи ще так не любив усього цього, підняв очі й обвів поглядом зоряний небосхил, на тлі якого чорніли гори.

— Ні, Катоне[144], не згоден я з тобою, — промовив він уголос. — Людина покидає це життя не як заїзд. Вона покидає його як свій дім — єдиний свій дім. А відходить — у Ніде. У вічний сон. Попереду — тільки тиша й темрява.

Він хотів був уже йти, але ще раз його затримало тупання жеребців. Знову дзеленькнув дзвіночок десь на горі. Дік глибоко вдихнув ніздрями запашне повітря. Він любив те повітря, як любив землю, оновлену його зусиллями.

— "Зазирнув я у вічність і не побачив там себе", — процитував він, тоді усміхнувся й додав ще одну цитату: — "Дев’ятьох синів мені дала… І дочок ми також мали дев’ять".

Вернувшись до будинку, він не зайшов зразу всередину, а постояв трохи, дивлячись на його розложисті обриси. І в будинку він не пішов

відразу до свого крила, а ще довгенько никав по тихих покоях, двориках, тьмяно освітлених коридорах. Настрій у нього був такий, наче перед від'їздом у далеку подорож. У Полиному чарівному дворику він увімкнув світло, сів у мармурове римське крісло й скурив сигарету, обмірковуючи, як йому чинити далі.

О, він зробить усе дуже чисто. Нещасливий випадок на полюванні, і ніхто ні про що не здогадається. Ще б пак він не зумів! І зроблено те буде завтра, в лісі над Яворовим ручаєм. Його дід Джонатан Форест, суворий пуританин, загинув на полюванні від нещасливого випадку. Вперше у Діка блимнув сумнів: чи справді то був нещасливий випадок?.. Якщо ж ні, то старий зробив своє діло дуже чисто. В їхньому роду ніколи й не натикалось, ніби то було щось інше, ніж випадок.

Уже піднісши руку до вимикача, Дік ще затримався хвильку й кинув останній погляд на мармурових малюків у водограї та в трояндових кущах біля нього.

— Прощавайте, дітки, — ласкаво мовив він до них. — Живіших за вас я не породив…

Зі своєї веранди він поглянув через подвір'я на Полину спальню. Там не світилося. Мабуть, вона вже спала.

Він сів на край ліжка, розшнурував одного черевика, тоді отямився, всміхнувся сам із себе й знов його зашнурував. Нащо йому лягати спати? Вже четверта година ранку. Треба хоч востаннє подивитись на схід сонця. Багато що він уже зробив востаннє… Хіба не востаннє він одягався? Або купався вранці? Сьогодні він уже не купатиметься: хоч скільки мийся, а вмерши, однаково зігниєш. Та поголитися ще треба — востаннє дотримати етикету, бо ж борода ще якийсь час росте й у мертвяка.

Він вийшов до кабінету, добув із стінного сейфа копію свого заповіту й уважно перечитав. На думку спало кілька дрібних доповнень, і він дописав їх власною рукою, датувавши на півроку раніше. Останній дописаний пункт мав забезпечити громадку з сімох "мудреців з мадронового гаю".

Потім він переглянув свої папери на страхування життя, спинившись уважніше на пункті про дозволене самогубство в кожному полісі, попідписував кошик листів, що чекали на столі зранку, надиктував на фонограф листа своєму видавцеві. Прибравши на столі, швиденько підбив на аркушику баланс своїх прибутків і видатків, скинувши з активу затоплені копальні Урожайного. Потім написав ще один варіант балансу — пустив видатки з великим запасом, а прибутки втяв до крайньої межі. Однаково виходило задовільно.

Він порвав описані цифрами аркушики й написав план майбутніх заходів на мексікаиських копальнях. Накидав його умисне чернеткою, щоб, як знайдуть план у його паперах, не виникло ніякої підозри. Так само чернетково написав він програму дальшого розведення ширських коней, схему спорідненого парування Горянина, Принцеси Фозерінгтонської та найвизначніших їхніх нащадків.

О шостій годині, коли А-Гов приніс каву, Дік дописував останній пункт плану вирощування рижу:

"Хоч з італійськими сортами варто поекспериментувати, бо вони раніше достигають, — писав він, — але я поки що засаджуватиму основну площу сортами моті, йоко та воте-рібюн. Вони достигають у різний час, і тому майже тим самим коштом, тією самою кількістю машин і робочих рук можна зібрати більшу площу".

А-Гов подав йому каву на письмовий стіл, але нічим не виказав здивування, навіть виглянувши на веранду й побачивши там

нерозстелену постіль. "От дисципліна!" — мимохіть схвально подумав Дік.

О пів на сьому задзвонив телефон, і він почув у трубці втомлений голос Генесі:

— Я знав, що ви не спите й будете раді почути, що Олден-Бесі оклигує. Але недалечко їй було до кінця. Ну, тепер я піду висплюсь.

Поголившися, Дік глянув на душ, мить повагався, тоді вперто стиснув губи. На якого дідька, подумав він, тільки час марнувати. Однак перевзувся — у важкі, високі шнуровані черевики, зручніші для полювання.

Він уже знову сидів за письмовим столом і переглядав нотатки, наготовані для ранкової роботи, коли ввійшла Пола. Вона не гукнула свого звичайного "Доброго ранку, веселий молодче!", а підійшла зовсім близько й аж тоді тихо сказала:

— Саджаєш жолуді... Невгамовний, невтомний Червона Хмаро!

Під очима в неї були темпі підкови. Дік устав, одначе не простяг до неї рук, і вона теж не потяглася до нього.

— "Біла ніч"? — спитав він, підсунувши їй стільця.

— "Біла ніч", — зморено відповіла вона. — Ані на хвилинку не заснула, хоч як намагалась.

Обом не хотілося говорити й дивитись одному на одного, але й не сила було відвести очі.

— У тебе... теж не дуже гарний вигляд, — промовила Пола.

— Так, я знаю… — він кивнув головою. — Я бачив, коли голився. Ніяк не сходить цей вираз.

— Із тобою вчора ввечері щось сталося, — закинула вона обережно, і Дік прочитав у її очах таке саме співчуття, як напередодні в очах Ой-Ой. — Усі звернули увагу на твоє обличчя. В чому річ?

Дік здвигнув плечима.

— Та це на мене находить останнім часом, — відповів він ухильно, пригадавши, що вперше побачив тінь того виразу на своєму портреті, на мольберті в Поли. — А ти теж помітила? — спитав він, ніби між іншим.

Пола кивнула головою — і враз їй, видно, свінула нова думка. Дік прочитав ту думку на Полиному обличчі, перше ніж вона її висловила.

— Діку, а ти часом не закохався?

Це ж був би порятунок. Зразу б усе розплуталося. Надія бриніла у неї в голосі, світилась на обличчі.

Дік осміхнувся, повільно похитав головою й увіч побачив Полине розчарування.

— Ні, ні, брешу, — сказав він. — Я таки закохався.

— По-справжньому?

Пола знов видимо зраділа, коли він відповів:

— По-справжньому.

Та вона не сподівалась того, що сталося далі. Дік раптом присунувся зі стільцем до неї, аж торкнувшись колінами до її колін, тоді нахилився й лагідно, але твердо взяв її за руки.

— Не бійся, пташечко, — заспокоїв він її.— Я тебе не цілуватиму. Я давно вже тебе не цілував. Я тільки хочу розповісти тобі, як я закохався. Та спершу я тобі скажу, як я пишаюся собою. Я пишаюся, що зумів так закохатись. У моїх літах закохатись, мов юнак! Це неймовірно і прекрасно. І як закохатись! Так дивовижно, мабуть, ще ніхто, ніде, ніколи не кохав. Я спростовую собою всі книжки, перевертаю всі біологічні теорії. Я одноженець. Я кохаю одну жінку, єдину для мене жінку. Проживши з нею дванадцять років, я кохаю її шалено, ніжно й шалено!

Її руки мимоволі сіпнулись, і він відчув у тому русі розчарування, але тільки міцніше стиснув їх.

— Я знаю всі її вади, і з усіма тими вадами й з усіма чеснотами люблю її так шалено, як любив спочатку, в ту повну шалу хвилину, коли я вперше держав її в обіймах.

Полині руки знов непокірно ворухнулись, вона вже несвідомо тягла їх назад, виривала з його рук. А в її погляді мерехтів страх. Знавши її цнотливу натуру, він здогадався, що вона боїться палкіших виявів його почуття, так недавно цілувавши в уста іншого чоловіка.

— Тільки не бійся, моя соромлива, моя люба, моя прекрасна, моя горда пташко. От бач, я пускаю твої руки. Знай, що я тебе люблю безмежно щиро й весь час шаную тебе як самого себе, ні, дужче ніж себе.

Він посунув стільця назад, відхилився на бильце і зразу побачив, як оживає довіра в її очах.

— Я відкрию тобі все, що в мене на серці,— казав він далі,— й хочу, щоб і ти відкрила своє серце мені.

— Це ти наново мене покохав, чи як? — спитала Пола. — Рецидив давнього кохання?

— І так і ні.

— Я гадала, що давно вже стала для тебе просто звичкою, — сказала вона.

— А я любив тебе весь час.

— Але не шалено.

— Ні, не шалено, — визнав він. — Зате постійно. Я був такий певний за тебе й за себе! Я вважав, що наше подружжя річ непохитна, встановлена назавжди. У цьому я винен, каюсь. Та ледве-но воно похитнулось, уся моя любов до тебе спалахнула, як пожежа. Проте вона горіла в мені весь час, тільки рівним, спокійним полум’ям.

— А як же я? — спитала вона.

— От до цього я й веду. Я знаю, що тебе тривожить тепер і що тривожило допіру. Ти від природи така чесна, така вірна, що тебе жахає сама думка про те, щоб ділити себе між двома чоловіками. Я ж читаю в твоїй душі. Ти вже так давно не дозволяєш мені ніяких подружніх пестощів… І сам я відтоді не шукаю їх.

— То ти знав усе з самого початку? — швидко спитала вона.

Дік кивнув головою. Потім додав повільно, ніби зважуючи думку:

— Можливо, я відчув, що це насувається, навіть раніш за тебе. Алє нащо нам тепер докопуватись…

— Ти бачив?.. — насилу вимовила вона, пойнята соромом від думки, що її чоловік був свідком їхніх з Івеном обіймів.

— Нащо нам принижувати себе такими подробицями, Поло! І взагалі нічого негарного в тому немає. Та й бачити мені не треба було. Я ж сам пам’ятаю, як колись цілувався нишком у хвилинку темряви перед відвертим "добраніч". Коли видно всі ознаки достиглого почуття — ті любовні відтінки й нотки, що їх годі приховати, несвідома ласкавість у побіжних поглядах, і мимовільна ніжність у голосі, й млосна дзвінкість у співі,— чи треба ще бачити поцілунки на добраніч? Вони тоді неминучі. І знай, рідна моя, хоч би там що було у вас, я тебе не винувачу.

— Та його… небагато й було, — промимрила вона.

— А я б дуже здивувався, якби ні. Я ж тебе знаю. Я й так здивувався. Після дванадцяти років, прожитих з тобою, це все таке несподіване…

— Діку, — перебила його Пола, нахилившись уперед і допитливо дивлячись на нього. Тоді хвильку помовчала, добираючи слів до своєї думки, і рішуче повела далі.— Признайся, а чи не було в тебе за ці дванадцять років чогось більшого?

— Я ж сказав, що не винувачу тебе, — відмовив він ухильно.

— Ти не відповів на моє запитання, — не відступала вона. — Я питаю не про легенький флірт, невинне залицяння. Я маю на увазі справжню подружню невірність. Скажи, було в тебе таке?

— Колись давно було, — признався він. — Небагато й дуже недовго.

— Я часто питала себе про це… — мовила вопа замислено.

— Я сказав, що не винувачу тебе, — ще раз повторив він. — І тепер ти знаєш чому.

— Ну, тоді й я мала таке саме право, — відказала вона, та враз квапливо додала: — Тільки в мене нічого такого не було, Діку, ані разу. Але ти справді завжди проповідував один закон для чоловіка й жінки.

— На жаль, тепер уже ні,— усміхнувся він. — Одна річ міркувати абстрактно, інша — скуштувати на собі, і за ці останні тижні мені довелося змінити переконання.

— Цебто ти вимагаєш, щоб я була вірна тобі?

Дік кивнув головою й пояснив:

— Поки живеш зі мною.

— А де ж тоді рівність?

— Ніякої рівності немає,— похитав головою він. — О, я розумію — це здається дитинячою непослідовністю. Але мені аж у таких дійшлих літах довелося відкрити стародавню істину, що жінка — це не чоловік. Усе, що я знав з книжок і теорій, розсипається на порох перед тим правічним фактом, що жінка — мати наших дітей. Бач… я до останку ще мав надію, що в нас із тобою будуть діти. Але з цим тепер скінчено. Тепер ідеться про те, що в тебе на серці. Своє я тобі вже відкрив. Відкрий і ти мені своє, а потім ми зможемо вирішити, що нам робити.

Пола довго не відповідала. Аж як мовчанка стала гнітюча, вона зітхнула:

— Ох, Діку… Я ж люблю тебе й завжди любитиму. Ти моя Червона Хмара. Ти знаєш, я оце вчора була у тебе на веранді й повернула свого

портрета обличчям до стіни. Вийшло щось жахливе. Я не змогла дивитися, зразу перевернула назад.

Дік запалив сигарету й чекав.

— Але ти не відкрила мені всього, що в тебе на серці,— нагадав він урешті ледь докірливо.

— Я люблю тебе, — знов сказала Пола.

— А Івена?

— Це зовсім не те. Як жахливо, що доводиться отак з тобою говорити! Я сама не знаю. Я ще не можу добрати, що в мене на серці.

— Це кохання? Чи легкий романчик?

Вона похитала головою.

— Зрозумій же, що я сама не знаю! Невже ти не розумінні? Адже я жінка. Я не мала змоги свого часу "передуріти", як ото чоловіки. І тепер, коли таке сталось, я не доберу, що діяти. Мабуть, Шоу й ті, хто йому вірить, мають слушність. Жінка — хижачка. А ви обидва — така велика здобич! Я нічого не можу з собою вдіяти. Занадто сильна спокуса. І ще я бачу, що зовсім не знала себе. Раніш я б сама нізащо не повірила, що здатна так поводитись. Я не можу без тебе. І без Івена не можу. Мені потрібні ви обидва. Це не легкий романчик, повір мені. А якщо й так, то я сама цього не знаю… ні, ні, це не так, не так.

— Тоді це кохання.

— Але ж я кохаю тебе, Червона Хмаро.

— А кажеш, що кохаєш його. Не можна кохати двох відразу.

— Можна. І я кохаю. Я кохаю вас обох… Бач, яка я відверта. Я все скажу. Мені треба якось це розплутані. Я гадала, що ти мені допоможеш. Ось чого я й прийшла до тебе. Мусить же бути якийсь розв’язок.

Вона дивилась на Діка благально, та він відповів:

— Вибери когось одного. Або Івена, або мене. Інакшого розв’язку я не можу уявити.

— Отак же й він каже. А я не можу зважитись. Він вирішив був зразу піти просто до тебе. Але я йому не дозволила. Він хотів поїхати геть, але я його не пускала, хоч і знала, як тяжко вам обом. Мені було треба мати вас разом, порівнювати, зважувати обох вас у своєму серці. І нічого в мене не вийшло. Мені потрібні ви обидва. Я не можу зректися жодного.

— На жаль, як сама бачиш, — почав Дік, і в очах у нього блимнула насмішкувата іскринка, — нехай навіть у тебе є полігамічні нахили, але ми, дурні самці, не можемо змиритися з таким становищем.

— Не будь жорстокий, Діку, — запротестувала вона.

— Пробач. Я нехотячи. Адже й мені боляче, і це була спроба терпіти біль з філософським спокоєм.

— Я вже казала йому, що з усіх чоловіків, яких я будь-коли знала, він один рівний моєму Дікові, і все ж мій Дік, як людина, більший за нього.

— Ну що ж, ти була вірна мені й собі,— пояснив їй Дік. — Ти була моя, поки я був для тебе найбільший у світі. А потім найбільшим зробився для тебе він.

Пола похитала головою.

— Давай я спробую розв’язати цей вузол за тебе, — провадив він. — Ти сама не знаєш, чого хочеш і на що зважитись. Ти не можеш вибрати одного з нас, бо ми обидва однаково потрібні тобі, так?

— Так, — шепнула вона. — Тільки потрібні ви мені по-різному.

— Тоді все вирішено, — коротко сказав він.

— Як це?

— А ось як, Поло. Я програв, а Грейм виграв. Невже ти не бачиш? Виходить, що я для тебе тільки рівний з ним, рівний і не більше, хоча на моєму боці перевага в цілих дванадцять років, прожитих з тобою, — дванадцять років любові, усі спільні радощі, прикрощі, спогади… Господи боже! Якби все це кинути на Івенову шальку терезів, ти б не вагалася й миті. Ти вперше в житті закохалась по-справжньому, до нестями, і тобі важко це збагнути, бо воно сталося так пізно.

— Але ж і в тебе я колись закохалася по-справжньому.

Дік похитав головою.

— Мені завжди хотілось так думати, і часом я навіть вірив у це, але до кінця — ніколи. Через мене ти не втрачала розуму — навіть із самого початку, хоч ми тоді й закрутились наче у вихорі. Може, я тебе привабив, зачарував. Але ніколи ти не шаліла, не гинула за мною, як я за тобою. Я перший покохав тебе…

— І коханцем був казковим.

— Я перший покохав тебе, Поло, і хоч ти відповіла на моє кохання, твоє було не таке. Ти не втрачала розуму через мене. А через Івена, як видно, втратила.

— Якби ж я була певна… — промовила вона замислено. — Я справді наче закохалась до нестями, і все ж вагаюсь. А яка це нестяма, коли є вагання? Може, я взагалі нездатна кохати до нестями. І ти нітрохи не допоміг мені.

— Ти сама, тільки ти сама можеш розв’язати цей вузол, Поло, — поважно сказав Дік.

— А все ж якби ти допоміг, якби ти спробував — ну, хоч крихітку — підтримати мене… — стояла на своєму Пола.

— Я безсилий. Мені руки зв’язано. Я не годен простягти тобі й пальця. Ти не можеш ділити себе між двома чоловіками. Ти вже була в його обіймах… — він підняв руку, не даючи їй заперечити: — Не треба, рідна, не треба. Я знаю, що ти була в його обіймах. І тремтиш, мов злякана пташка, на саму думку про те, що я захочу тебе приголубити. Хіба ти не розумієш? Це ж вирок мені. Ти вже все вирішила, хоч, може, й не знаєш того. Твоя плоть вирішила. Ти приймаєш його обійми, а думка про мої тобі нестерпна.

Вона повільно, але твердо похитала головою.

— І все ж таки я не можу ні на що зважитись.

— Треба. Далі терпіти отаке неможливо. Вирішуй швидко, бо Івен повинен від’їхати. Адже ти сама розумієш. Або ти їдь. Обом вам тут лишатися не можна. Зваж усе як слід і відішли Івена. А то поїдь сама на якийсь час до тітки Марти. Коли ти не бачитимеш обох нас, можливо, тобі легше буде на чомусь спинитися. Може, краще тобі не їхати сьогодні на полювання? Я поїду сам, а ти лишайся вдома й обговори все

з Івеном. Або ж їдьте з нами обоє та поговорите дорогою. Так чи так, я вернусь додому дуже пізно. Або й переночую в котрій-небудь пастушій хатині. А коли вернуся, щоб Івена вже тут не було. Отже, доти треба вирішити й те, поїдеш ти з ним чи ні.

— А якщо поїду? — спитала вона.

Дік знизав плечима, підвівся й глянув на годинника.

— Я переказав Блейкові, щоб сьогодні прийшов раніше, — пояснив він і ступив до дверей, даючи взнаки, що їй час іти.

Біля дверей вона зупинилась, пригорнулася до нього й попросила:

— Поцілуй мене, Діку… — потім додала — Це не будуть… подружні пестощі.—Голос її раптом захрип. — Це на той випадок, якщо я вирішу… їхати.

Коридором уже підходив секретар, та Пола ще чогось зволікала.

— Доброго ранку, містере Блейку, — привітав секретаря Дік. — Вибачайте, що я підняв вас так зарані. Насамперед зателефонуйте містерові Егару і містерові Пітсу. Сьогодні я не зможу їх прийняти… Та, мабуть, і решті перенесіть на завтра. Потім неодмінно розшукайте містера Генлі. Скажіть йому, що я схвалюю його проект водозбігу на Оленячому Оці, хай зразу й береться до діла. А втім, містера Менденгола й містера Менсона я таки мушу побачити сьогодні. Повідомте їх, що я чекатиму о пів на десяту.

— Ще одне, Діку, — сказала Пола, коли секретар вийшов. — Не забувай, що це я примушувала його лишатись. Це не його провина. Він давно хотів від’їхати, але я його не пускала.

— Видно, його ти закохала таки до нестями, — усміхнувся Дік. — Скільки я його знаю, це на нього не схоже, що він не поїхав. Та коли ти його не пускала, а він шаліє за тобою, як тільки можна шаліти за такою жінкою, — тоді я розумію. Він не просто добрий чолов’яга. Таких людей небагато на світі. Ти будеш із ним щаслива.

Пола спинила його, піднявши руку.

— Не знаю, чи буду я ще коли щаслива, Червона Хмаро. Коли бачу, яке стало твоє обличчя через мене… А я ж була така щаслива, така вдоволена життям усі дванадцять років, прожиті з тобою! Хіба таке забудеш? Ось чого я й не могла вирішити. Але твоя правда. Час уже мені якось розірвати цей… — вона затнулася, не спромігшись вимовити слово "трикутник", що вже, як бачив Дік, було в неї на устах. — …Розв’язати цей вузол, — докінчила вона тихішим голосом. — їдьмо всі на полювання. Я поговорю з ним дорогою, скажу, нехай їде. А за себе вирішу потім.

— Бувши тобою, я б не дуже квапився, — порадив Дік. — Ти знаєш, що я чхаю на моральність і визнаю її лише тоді, коли вона корисна. Але це якраз такий випадок. У вас можуть бути діти… — Зажди, зажди, — спинив він її.— І скандальна історія, навіть дуже давня, навряд чи сприятиме їм у житті. Крім того, розлучення через втечу від чоловіка — це занадто довга справа. Я подбаю про те, щоб ти мала солідніші підстави, і це принаймні на рік скоротить розлучний процес.

— Якщо я наважусь на це, — кволо усміхнулась вона.

Дік кивнув головою.

— Але, може, я ще й не зважусь. Я сама не знаю. Може, це все сон і зараз я прокинуся, ввійде Ой-Ой і скаже, що я дуже довго й міцно спала…

Пола неохоче повернулася, ступила кілька кроків і враз зупинилася.

— Діку! — покликала вона. — Ти сказав мені, що в тебе на серці. Але що в тебе на думці? Не нароби дурниць! Згадай Дені Голбрука — щоб ніяких "нещасливих випадків на полюванні", гляди!

Дік похитав головою й кліпнув очима нібито насмішено, а в думці зчудувався, що вона так проникливо вгадала його наміри.

— Покинути все оце? — він обвів рукою круг себе, маючи на увазі маєток і всі свої господарські плани, — І книжку про споріднене схрещування? І першу виставку-ярмарок, майже підготовану?

— Це справді було б безглуздя, — погодилась вона, прояснівши на виду. — Тільки прошу тебе, Діку, ти не думай, що мені так важко вирішити через... — вона затнулась, не знаходячи слів, тоді теж повела рукою круг себе, натякаючи на Великий Будинок та всі його скарби, і докінчила: — Все це нічого тут не важить. Анічогісінько, повір.

— Ніби я сам не знаю, — заспокоїв її Дік. — Некорисливішої жінки...

— Слухай, Діку, — перебила вона, зрадівши новій думці.—Якби я любила Івена так шалено, як ти кажеш, то наневне погодилася б і на "нещасливий випадок", коли нема іншої ради. Алє ж ти бачиш — я ніяк не згодна. Ось тобі ще один кремінець, розгризи-но.

Потім нерішуче ступила крок від нього, знов озирнулася й тихо сказала через плече:

— Червона Хмаро, мені страшенно шкода... І все ж я така рада, що ти мене й досі любиш.

Поки вернувся Блейк, Дік устиг подивитись на себе в дзеркало. Вираз, що так налякав гостей увечері, не сходив з його обличчя. Певне,

вже й не зійде, подумав він. Ну що ж, так не буває: держати в зубах власне серце, та щоб не зосталось на тобі ніякого знаку.

Він приплентав на веранду й спинив погляд на Полиному портреті під термометрами. Повернув його обличчям до стіни, сів на край ліжка й часинку дивився на голе, порожне кружало в рамці. Потім перевернув фото назад.

— Бідна моя крихітко, — тихо промовив він. — Не легко й тобі — прокинутись у житті отак пізно…

Та враз усміхнене лице на фотографії заступила в його очах інша картина: Пола в місячному світлі обіймає Грейма і тягнеться устами до його уст. Дік схопився на ноги й труснув головою, щоб прогнати з-перед очей те видиво.

До пів на десяту він упорався з листами й прибрав усе зі столу, крім деяких нотаток, потрібних йому для розмови зі своїми завідувачами про шортгорнів та ширських коней. Коли ввійшов Менденгол, Дік стояв біля вікна і, всміхаючись, махав на прощання рукою Ернестіні й Лут, що від’їздили у великому лімузині. І з Менденголом, і згодом з Менсоном він умисне, ніби між іншим, багато говорив про свої великі плани в тваринництві.

— Треба не спускати очей з бичків від Короля Поло, — сказав він Менсонові.— Всі ознаки промовляють за те, що Гірська Олениця, Діва Альберти й Мораванка Неллі можуть привести від нього ще кращих плідників, ніж він. Цей рік не вийшло, але на той рік або на третій, раніше чи пізніше Король Поло породить нам чемпіона над чемпіони.

І перед Менденголом Дік довго розводився про те, як він збирається здійснювати свої селекційні теорії в конярстві.

Випровадивши завідувачів, він викликав внутрішнім телефоном А-Гея і наказав йому провести Грейма до "арсеналу": хай вибере собі рушницю і усю мисливську справу.

Об одинадцятій Пола піднялася потайними сходами з бібліотеки до кабінету і стала, невидна, за книжковими стелажами. Вона хотіла підійти, але голос Діка спинив її. Дік розмовляв телефоном з Генлі про греблю й водозбіг на Оленячому Оці.

— До речі,— говорив далі Діків голос, — ви вже бачили звіт попередньої розвідки на Великому Мірамарі?.. Гаразд. Але не вірте. Я з ними не згоден. Вода там є... Я певен, що там є водоносні верстви, і то неглибоко. Негайно везіть туди все спорядження й закладайте спробні свердловини. Земля там безбожно родюча, і якщо ми за п’ять років не піднімемо вартості тієї сухої пустелі в десять разів...

Пола зітхнула й спустилась назад до бібліотеки.

Червона Хмара невиправний — усе саджає свої жолуді, подумала вона. Його кохання, його подружжя розпадається прахом, а він спокійно розважає про греблі та свердловини, щоб у майбутньому ще насаджати жолудів.

А Дік і не дізнався, що Пола ще раз приходила до нього зі своєю гризотою, та й вернулася, бувши вже так близько. Він знову вийшов на веранду — не так собі, а передивитись востаннє блокнота на столику біля ліжка. В його домі був повний лад. Йому лишилося тільки підписати надиктовані зранку листи, відповісти на кілька телеграм, а потім — обід і від’їзд на полювання до Яворового ручаю. О, він усе впорає чисто. Вина впаде на Розбійницю. Він навіть матиме свідка — Фреліга або Мартінеса. Тільки не обох. Однієї пари очей цілком досить, щоб засвідчити, як луснув мартингал, кобила зіп’ялася дибки й упала з вершником назад, у чагарник. А з чагарника свідок почує рушничний постріл, що враз оберне звичайну пригоду на нещастя.

Мартінес вражливіший за скульптора, отже, краще підходить на роль свідка, подумав Дік. Треба буде підвести все так, щоб відбитись від гурту саме з ним удвох на той час, коли Розбійниця має його скинути. Їздець з Мартінеса нікудишній. Тим ліпше. Добре буде, вирішив Дік, роздрочити кобилу як годиться за хвилину чи дві перед катастрофою. Це додасть усьому вірогідності. А крім того, знепокоїть Мартінесового коня й самого Мартінеса, і той навіть не розгледить нічого як слід.

Враз він зціпив кулаки від раптового пекучого болю.

Маленька господиня збожеволіла, очевидячки збожеволіла, бо як інакше з’ясувати таку відверту жорстокість, подумав він, зачувши Полин і Греймів голоси, що лилися з розчинених вікон музичної зали. Вони співали дуетом "Циганський шлях".

Він так і не розціпив стиснутих кулаків, поки вони співали. А вони доспівали хвацьку, буйну пісню до її хвацького, буйного кінця. І далі він стояв та слухав, як Пола сміється, покинувши Грейма й ідучи через будинок до себе, до своїх покоїв, і ще й там на веранді, сміючись, жартома вичитує китаянку за якісь там фантастичні провини.

Здалеку-здалеку долинуло іржання — ледь чутне, але безперечно Горянинове. Тоді владно заревів Король Поло; і обом їм відгукнулись їхні гареми з кобил та телиць. Дік послухав усе те хтиве іржання, гиготіння, мукання, зітхнув і промовив уголос:

— Ну що ж, я лишаю на землі добрий слід. З такою думкою легше й на вічний спочинок лягати.

РОЗДІЛ XXXI

Телефон біля ліжка задзвонив. Дік узяв трубку й сів на ліжко. Слухаючи, він дивився через подвір’я на Полині покої. Говорив Бонбрайт — повідомляв, що з Ельдорадо дзвонить Чонсі Бішоп, який приїхав туди

автомашиною. На Бонбрайтову думку, Бішоп, редактор і власник "Сан-Франціського вісника", та ще й давній Діків приятель, був досить значною персоною, щоб з’єднати його просто з Діком.

— Поквапся, то ще встигнеш на обід, — сказав Дік редакторові.— А може, зостанешся й переночувати?.. Ну то й що, як кореспонденти? Ми сьогодні їдемо полювати на гірських левів, і здобич напевне буде. Вже вистежено... Хто?.. А про що вона пише?.. Ну то й що? Хай погуляє по маєтку, набере матеріалу на кілька шпальт, на яку завгодно тему. А кореспондент хай їде з нами на полювання, теж матиме про що написати... Гаразд, гаразд. Я доберу йому коня такого, що й дитина б упоралась.

"Що більше люду, то веселіш буде... Надто оці газетярі", — осміхнувся до себе Дік. Сам дідусь Джонатан не зумів би краще інсценувати свій фінал.

Але де взялось у Поли стільки зухвальства й жорстокості, що вона заспівала з Івеном "Циганський шлях" отак відразу після їхньої розмови, питав він себе, слухаючи в трубці далекий голос Бішопа, який умовляв свого кореспондента їхати на полювання.

— Гаразд, тоді поспішайте, — на закінчення сказав у трубку Дік. — Я зараз накажу, щоб вам добрали коней. Ти, коли хочеш, їдь на тому гнідому, що й останнього разу.

Тільки-но він повіснв трубку, як задзвонило знову. Цей раз говорила Пола.

— Червона Хмаро, Червона Хмаро, — сказала вона. — Всі твої розумування хибні. Мабуть, я таки люблю тебе дужче. Я оце якраз вирішую — і здається, на твою користь. Тільки ти для певності допоможи мені трошки — скажи ще раз те, що казав сьогодні... ну, знаєш: "Я кохаю одну жінку, єдину для мене жінку. Проживши з нею

дванадцять років, я ще кохаю її шалено, ніжно й шалено..." Скажи мені це, Червона Хмаро!

— Я направду кохаю одну жінку, єдину для мене жінку, — проказав Дік. — Проживши з нею дванадцять років, я ще кохаю її шалено, ніжно й шалено...

Пола відповіла не зразу, і він чекав мовчки, боячись озватися.

— Я трохи не забула щось тобі сказати, — нарешті заговорила вона дуже тихо, дуже повільно, дуже виразно. — Я теж кохаю тебе. Я ще ніколи тебе не кохала так, як цю хвилину. Аж після дванадцяти років заміжжя я нарешті закохалась у тебе до нестями. Та я й завжди кохала тебе до нестями, тільки що не знала цього. А тепер я вирішила — раз і назавжди.

І відразу повісила трубку.

А Дік подумав, що тепер він знає, як почуває себе той, кого помилувано за годину перед стратою. Він сидів па ліжку замислений, з телефонною трубкою в руці, аж поки зайшов із секретарської кімнати Бонбрайт.

— Знову дзвонив містер Бішоп, — пояснив він. — У них зламалася вісь. Я вже сам послав по них одну з наших машин.

Дік кивнув головою.

— Пошліть ще механіків — може, зуміють і їхню полагодити.

Зоставшися знову сам, він підвівся, потягся й почав задумано ходити туди й сюди по веранді.

— Ех, друзяко Мартінесе, — промовив він уголос. — Не знаєш ти й не знатимеш, якого знаменитого спектаклю трохи-трохи не побачив сьогодні.

Тоді ввімкнув на комутаторі Полип номер і подзвонив їй.

Відгукпулась Ой-Ой і зразу покликала до телефону свою пані.

— У мене є для тебе нова пісенька, Пол, — сказав він і проспівав у трубку старовинного негритянського духовного гімна:

Сам за себе, сам за себе,

Сам за себе, сам за себе

Кожен сповідь хай складе

Сам за себе...

— І я хочу, щоб ти знову мені сказала сама за себе, сама за себе те, що тільки-но казала.

Її тихенький щасливий сміх пройняв Діка гострою радістю.

— Червона Хмаро, я люблю тебе, — мовила вона. — Я вже вирішила. Ніколи я не належатиму нікому в світі, крім тебе. Тільки, будь ласкав, дай мені вдягтися. Адже ось-ось обід.

— Можна мені забігти до тебе? На одну хвилиночку, — попросив він.

— Ще ні, нетерплячий мій. За десять хвилин. Дай спершу впоратися нам з Ой-Ой. Тоді я буду готова до полювання. Я надягаю "робінгудівського" костюма. Знаєш, зелений з цеглястими вилогами й

довга пір’їна. І візьму свою дубельтівку "тридцять-тридцять". На гірського лева досить.

— Я дуже щасливий, Поло… через тебе, — не вгавав Дік.

— А я спізнюся на обід через тебе. Клади трубку. Червона Хмаро, в цю хвилину я люблю тебе дужче…

У трубці клацнуло — вона повісила свою. А за мить Дік здивовано відчув, що насправді він чомусь не такий щасливий, як казав. Серце його не приймало того щастя, бо у вухах у нього наче й досі бриніли Полин і Греймів голоси, що так палко співали "Циганський шлях".

Невже вона просто бавилася Греймом? Чи, може, ним, Діком? Ні, це неймовірно, це зовсім не схоже на неї. Він мов у пітьмі шукав розгадки; і враз перед його очима знов зринула Пола, в місячному світлі, в ту мить, коли вона обіймала Івена й тяглась устами до його уст.

Дік очманіло труснув головою й глянув на годинника.

Ет, за десять хвилин, менше ніж за десять хвилин він держатиме її в обіймах і все знатиме.

Та хвилини тяглись так повільно, що він не міг усидіти — встав і понлентав до її покоїв, зупиняючись то припалити сигарету, щоб кинути її, тільки раз затягтись, то послухати шпарке торохтіння друкарських машинок у кімнаті секретарів. Лишалося ще дві хвилини, а до дверей без клямки можна було дійти за одну, і тому він спішився на подвір’ї й задивився на диких канарок, що купались у водограї.

Рантом вони сполохано спурхнули вгору хмаркою золотого пір’я й діамантових бризок, і Дік теж злякано стрепенувся: нагорі, в Полиних покоях, ляснув рушничний постріл. Він зразу впізнав Полину "тридцять-тридцять" і кинувся прожогом через подвір’я. "Обхитрувала!" —

тьохнула в голові думка, і те, що тільки-но було незбагненне, вмить зробилось очевидне й виразне, як ляскіт того пострілу.

Він біг через двір, сходами нагору, коридором, покинувши за собою двері навстіж, а в голові все тьохкало: "Обхитрувала! Обхитрувала!"

Пола лежала скорчена долі, лежала й здригалась, у повному мисливському вбранні, тільки без невеличких бронзових острог — їх держала в руках, стоячи над нею, перелякана, безпорадна покоївка.

Дік умить оглянув поранену. Вона дихала, хоч і була непритомна. Куля пробила їй груди з лівого боку і вийшла зі спини. Тоді він метнувся до телефону. Чекаючи, поки на комутаторі будинку з’єднають його з потрібним номером, він молився, щоб Генесі був ту хвилину в жереб’ячій стайні. Відгукнувся котрийсь із конюхів, а поки він бігав кликати ветеринара, Дік наказав А-Гесві залишатись біля комутатора й негайно прислати до нього А-Гова.

Краєчком ока він побачив, як до кімнати влетів Грейм і підбіг до Поли.

— Генесі, мерщій сюди, — наказав він у телефон. — Захопіть, що треба для першої допомоги, й біжіть до покоїв місіс Форест. У неї прострелено з рушниці легені чи серце, чи те й те. Біжіть швидше.

— Не чіпайте її,— гостро сказав він Греймові.— Можна нашкодити, кровотеча посилиться.

Тоді знову покликав у трубку А-Гея.

— Пошли Келегена на спортивній машині в Ельдорадо.

Скажи, що дорогою він зустріне доктора Робінсона; хай везе його сюди щодуху. Скажи, хай жене як чортяка. Місіс Форест поранена, скажи, йдеться про її життя, і дорога кожна секунда.

Не віднімаючи трубки від вуха, він обернувся й глянув на Полу. Грейм, що схилився над нею, але не доторкався до неї, зустрів його погляд.

— Форесте, — почав він, — якщо це ти…

Але Дік спинив його, показавши очима на Ой-Ой, що все стояла безмовна, розгублена, з острогами в руках.

— Про це згодом, — кинув він коротко й знову приклав мікрофона до губів.

— Доктор Робінсон?.. Гаразд. У місіс Форест прострелено з рушниці легені чи серце — або те й те. Келеген поїхав до вас спортивною машиною. Виїздіть назустріч йому і женіть чимдуж, прошу вас.

Потім Дік вернувся до Поли; Грейм відступив набік, а він став навколішки й схилився над нею. Дивився недовго, тоді звів очі на Грейма, похитав головою й сказав:

— Страшно переносити, ризик великий.

Він обернувся до Ой-Ой:

— Поклади ті остроги, принеси подушок. Івене, берися з того боку, піднімаймо обережно, помаленьку. Ти, Ой-Ой, підсовуй подушку… легше, легшеї

Підвівши погляд, він побачив А-Гова, що мовчки стояв і чекав наказів.

Біжи скажи, хай містер Бонбрайт заступить А-Гея біля комутатора, — звелів йому Дік, — А-Гей хай лишається там — передавати накази. Хай скличе до себе всіх служників теж передавати накази. Ще скажи А-Геєві: тільки-но Сондерс привезе містера Бішопа, хай мчить до Ельдорадо, навздогін Келегенові — може, в того що поламається. Ще скажи, хай А-Гей знайде містера Менсона й містера Пітса чи ще яких двох службовців, у кого є машини, і щоб вони чекали в машинах тут, коло будинку. Містера Бішопа і його компанію хай А-Гей улаштує як звичайно. А ти вертайся до мене, щоб був напохваті.

Тоді знов обернувся до покоївки.

— Розкажи, як воно сталося.

Ой-Ой тільки похитала головою, заломивши руки.

— Де ти була, коли вистрелило?

Китаянка ковтнула сльози й показала на гардеробну,

— Говори, — різко наказав Дік.

— Пані послала мене по остроги. Я їх забула взяти. Я побігла. Чую — вистрелило. Я зразу назад. Прибігла…

І показала рукою на Полу: мовляв, ось що застала тут.

— А рушниця? — спитав Дік.

Якась морока була. Мабуть, несправна. Пані морочилася — може, чотири, може, п’ять хвилин.

— І коли ти пішла по остроги, пані морочилася з рушницею?

Ой-Ой кивнула головою.

— Я перше казала — може, хай А-Гей направить. Пані каже — дарма. Каже — потім ви направите. І поклала рушницю. Тоді знову спробувала направити. Тоді каже мені — принеси остроги. А тоді… вистрелило.

Надбіг Генесі, і Дік припинив розпити. Ветеринар оглядав Полу не набагато довше, ніж Дік, потім підвів голову й похитав нею:

— Я не зважуся робити нічого, містере Форесте. Кровотеча припинилась сама, але, мабуть, кров збирається всередині. Ви послали по лікаря?

— По Робінсона. Застав його в приймальні,— відповів Дік. — Молодий і дуже здібний хірург, — пояснив він Греймові.— Рішучий, сміливий. Я в такому ділі покладусь на нього дужче, ніж на інших старих та уславлених. А що думаєте ви, містере Генесі? Є надія?

— По-моєму, діло кепське… А втім, я тут не суддя, я ж лише кінський лікар. Робінсон зразу скаже. Нам лишається тільки чекати.

Дік кивнув головою й вийшов на веранду. Надворі заревів мотор спортивної машини — то вже від’їздив по лікаря Келеген. Потім тихо під’їхав великий лімузин і майже відразу помчав назад. Грейм також вийшов до Діка на веранду.

— Вибач мені, Форесте, — сказав він. — Я тоді себе не тямив. Побачив тебе тут і вирішив, що це при тобі сталося. А воно, певне, випадково…

— Бідолашечка, — відмовив Дік. — Завжди так хвалилася, що дуже обережна зі зброєю.

— Я оглянув рушницю, — сказав Грейм. — Вона справнісінька.

— Отож-бо. Те, що було затнулося, стало на місце, і рушниця вистрелила.

Дік говорив, вигадуючи пояснення, що переконало б навіть Грейма, а в думці дивувався: як хитро вона все розіграла! То ж вона прощалася з Івеном, коли співала "Циганський шлях", — прощалася й водночас заспокоювала його, аби він не здогадався, що в неї на думці. І так само з ним, Діком. Вона з ним попрощалася тоді, телефоном, і наостанці ще запевнила його, що не належатиме, крім нього, нікому в світі.

Він відійшов далі від Грейма, на другий кінець веранди, шепочучи сам до себе тремтячими губами:

— І стало ж у неї духу… Бідолашечка! Не могла вибрати жодного з нас — і ось як розв’язала цей вузол…

Зачувши мотор спортивної машини, Дік знову підійшов до Грейма, і вони разом вернулися до кімнати дожидати лікаря.

Грейм видимо непокоївся — він почував, що повинен вийти, і не міг.

— Зоставайся тут, Івене, — сказав йому Дік. — Вона була до тебе дуже прихильна і зрадіє, якщо опритомніє й побачить тебе.

Поки Робінсон оглядав Полу, Дік із Греймом стояли осторонь. Коли лікар, скінчивши огляд, випростався, Дік запитливо глянув йому в очі. Робінсон похитав головою.

Нічого не можна вдіяти, — сказав він. — їй лишилося жити кілька годин… або й кілька хвилин. — Він нерішучо помовчав, дивлячись Дікові в обличчя, потім додав: — Якщо ви згодні, я можу вкоротити агонію. Бо вона, можливо, ще опритомніє і якийсь час мучитиметься.

Дік пройшовся по кімнаті й звернувся до Грейма:

— Чом не дати їй пожити хоч коротеньку хвильку? Біль — це не так важливо. Однаково він буде недовгий. Якби це зі мною сталось, я б так захотів. І ти, Івене, теж. Вона любила життя, кожну його мить. Нащо ж відбирати в неї ту малу часинку, що лишилася їй?

Грейм нахилив голову на знак згоди, і Дік обернувся до лікаря:

— Якщо зможете, докторе, приведіть її до пам’яті чим-небудь. А як дуже мучитиметься, можна буде й приспати, щоб укоротити муку.

Коли її повіки розплющилися, Дік кивнув Греймові підійти ближче й стати поряд нього. Спершу її погляд був безтямний, потім вона розгледіла Діка, далі Грейма, впізнала обох і жалісно всміхнулась.

— Я… думала… що вже вмерла, — сказала вона.

Та зразу в неї зринула інша думка, і Дік прочитав ту думку в її допитливих очах. Вона хотіла знати, чи здогадується він, що це не був нещасливий випадок. Дік нічим не показав того. Коли вона так хотіла, нехай помре, гадаючи, ніби він повірив.

— Що це… я… накоїла, — промовила вона повільно, ледь чутно, спиняючись після кожного слова, щоб зібрати силу. Видно, їй було дуже боляче. — Я завжди була така певна… що зі мною нічого не трапиться… а ось бачте, чого наробила…

— Еге ж, така халепа, — сказав Дік співчутливо. — А що там було? Курок заскочив?

Вона притакнула, і знов уста її розтулились у жалісно-бадьорій усмішці.

— Ох, Діку, йди сусідів клич, хай бачать Полин гріх увіч, — прожебоніла вона по-дитячому. Тоді спитала: — І тяжко мене?..

А коли Дік на коротеньку мить забарився з відповіддю, додала:

— Тільки чесно, Червона Хмаро, ти ж мене знаєш.

Він покивав головою.

— Довго ще? — спитала вона далі.

— Недовго, — відповів Дік. — Ти зможеш заснути, коли схочеш.

— Цебто… — вона цікаво позирнула скоса на лікаря, тоді на Діка, і той нахилив голову.

— Інакшого я від тебе й не сподівалась, Червона Хмаро, — вдячно прошепотіла вона. — А чи доктор Робінсон згоден?

Лікар підступив ближче, щоб вона його бачила, і ствердно кивнув головою.

— Дякую вам, докторе. Тільки я сама скажу, коли.

— Дуже болить? — спитав Дік.

У її широко розплющених очах була і звага, й мука. Губи їй затремтіли, і вона відповіла:

— Не дуже, а жахливо, просто жахливо. Довго таке терпіти я не хочу. Я скажу, коли.

І ще раз вона всміхнулася, ніби від примхливої думки.

— Химерна річ життя, ох, яка химерна, правда? Знаєте, я хочу відійти, слухаючи пісні про кохання. Спершу ви, Івене, заспівайте "Циганський шлях". Боже, це ж нема ще години, як ми його вдвох співали. Подумати лишень! Заспівайте, Івене, прошу вас.

Грейм поглядом спитав у Діка згоди, і Дік ствердно відповів теж очима.

— Та співайте завзято, радісно, палко, так, як співав би справжній закоханий циган, — зажадала вона. — Станьте он там, трохи далі, щоб я вас бачила всього.

І Грейм проспівав цілу пісню аж до останніх слів:

Серце мос прагне серця твого,

Гасне світло у шатрах моїх.

Ранок край світу чекає на нас,

А світ — біля наших ніг!

Здалеку на дверях чекав наказів А-Гов, непорушний, мов статуя, з застиглим обличчям. Скорботна Ой-Ой стояла в головах у пані і вже не ламала рук, а зціпила їх так міцно, аж побіліли нігті й пучки. Позаду,

біля Полиного туалетного столика, нечутно порався Робінсон — розчиняв у склянці наркотичні таблетки й набирав розчин у шприц.

Коли Грейм доспівав, Пола подякувала йому поглядом, тоді заплющила очі й хвильку лежала тихо. А розплющивши їх, сказала:

— А тепер ти, Червона Хмаро. Пісню Ай-Ката про Жінку-Росинку. Стань там, де Івен стояв, щоб я й тебе добре бачила.

І Дік заспівав на індіанський лад:

— Я Ай-Кат, найперший чоловік-нішінем. Ай-Кат це скорочене Адам, і мій батько був койот, а мати — вечірня заграва. А це Йо-то-то-ві, моя дружина. Йо-то-то-ві — скорочене Єва. Вона перша жінка-нішінемка.

Я Ай-Кат. Це моя жінка-росинка, моя медова росинка. Її мати — сьєррська вранішня зоря, а батько — східний літній вітер з гір. Вони змовились і виточили всю солодизну з землі й повітря, аж урешті туман їхнього кохання сів медовою росою на листі чапаралю й мансаиіти.

Йо-то-то-ві моя медова росинка. Слухайте мене! Я Ай-Кат! Йо-то-то-ві моя дружина, моя перепілка, моя олениця, моя хмільна брага з теплого дощу й соків родючої землі. Вона зродилася з ніжного сяйва зір і прозорого світанку в перший ранок світу, і вона для мене єдина жінка з усіх жінок.

І знов Пола часинку лежала заплющивши очі. Раз вона спробувала глибше дихнути й зразу тихо кашлянула.

— Намагайся не кашляти, — порадив Дік.

Вона аж брови зсупила від напруження, силкуючись перетерпіти лоскіт у грудях і не зайтися кашлем. А розплющивши очі, сказала:

— Ой-Ой, стань переді мною, щоб я тебе бачила.

Китаянка послухалась, але йшла, наче сліпа, аж Робіпсон мусив узяти її за руку й поставити перед Полою.

— Прощавай, Ой-Ой. Ти завжди була дуже добра до мене. А я до тебе, мабуть, не завжди. Вибач мені. Пам'ятай, що містер Форест довіку буде тобі за батька й за матір… Усі мої нефритові оздоби зоставсяю тобі.

Вона знов заплющила очі на знак того, що прощання скінчено.

А прикрий, лоскітний кашель їй уже несила було стримати. І вона сказала кволо, но розплющуючи очей:

— Уже пора, Діку. Я хочу спатки, спатки, спатки. Доктор готовий? Підійди ближче. Візьми мене за руку, як тоді, пам’ятаєш, коли я скуштувала "малої смерті".

Вона повернула очі до Грейма, і Дік спустив свої додолу, бо знав, що той останній погляд буде сповнений любові — як і її прощальний погляд на нього.

— Мене колись оперували, — пояснила вона Греймові,— і я попросила, щоб Дік держав мене за руку, поки даватимуть наркоз. Пам’ятаєте, Генлі[145] десь назвав його "п’яною темрявою" і "малою смертю"? Мені тоді так легко заснулося…

Вона замовкла й ще трохи дивилась на Грейма, тоді повернула обличчя й очі знов до Діка, що стояв біля неї навколішки й держав її за руку. Потиском пальців і очима дала йому знак нахилити вухо до її губів і прошепотіла:

— Червона Хмаро… Я люблю тебе найдужче. І я пишаюся, що так довго була твоєю, — потиском пальців вона попросила його нахилитися

ще нижче й додала: — Мені так жаль, що в нас не було діток, Червона Хмаро…

Тоді порухом пальців трохи відіпхнула його від себе, щоб бачити зразу обох.

— Гарні, гарні обидва… Прощайте, мої гарні. Прощай, Червона Хмаро.

Вони стояли й чекали, поки лікар закочував їй рукав.

— Спатки, спатки, — прощебетала вона, ніби сонна пташка. — Я готова, докторе. Тільки натягніть шкіру тугіше. Ви ж знаєте, я не люблю, коли боляче. Держи мене міцно, Діку.

Робінсон ще спитав поглядом Дікового дозволу, тоді легко й швидко загнав голку під туго натягнену шкіру, твердою рукою впорснув розчин і легенько розтер пальцем місце уколу, щоб морфій швидше розійшовся.

— Спатки, спатки, хочу спатки, — ще раз сонно промурмотіла вона за хвилину.

Напівпритомно вона повернулася на бік, поклала голову на зігнуту руку її підібгала коліна, згорнувшись калачиком — отак вона завжди любила засипати, згадав Дік.

Довгенько лежала вона нерухомо, тоді ще раз ледь-ледь зітхнула й відійшла з життя так легко, що вони навіть не помітили, коли ж саме. В кімнаті стояла тиша, тільки знадвору чути було щебет диких канарок біля водограю, та ще далеко-далеко засурмив Горянин, і Принцеса Фозрінгтонська відгукнулася срібним дзвіночком.